

ДУШАН Ј. ПОПОВИЋ

СРБИ У БУДИМУ

McGill University Libraries

DB 878 P66

Srbi u Budimu od 1690 do 1740. --

3 000 757 072 9

Slavsk

25

DB
Srb

СРБИ У БУДИМУ

DE
Sri
|||

СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА
ПОУЧНИК XIII

ДУШАН Ј. ПОПОВИЋ

СРБИ У БУДИМУ

БЕОГРАД
1952

ДУШАН Ј. ПОПОВИЋ

СРБИ У БУДИМУ

ОД 1690 ДО 1740

БЕОГРАД
1952

D
S

DB878 P66 McLennan
Popovic, Dusan J.
Srbi u Budimu od 1690 do
1740 [REDACTED] 71854779

Ова књига улази у коло које ће носити заједнички наслов *Основе модерне културе српског народа* а у коме ће бити приказан период од Велике сеобе (1690) па до појаве прве штампане књиге наше модерне писмености (1741); дакле, обухватиће оних првих педесет година по Великој сеоби када наши преци, сем једног буквара, нису имали ниједну своју штампану књигу. У овом колу, сем ове књиге и књиге *Србија и Београд*, која је већ објављена, биће приказани и ови проблеми: Срби, племићи и сељаци; Занатлије и трговци; Црква и школа; Срби као војници.

За овај период је већ поодавно (од појаве Витковићеве збирке (1873 па даље) објављено веома много грађе. А откако су нам при руци архиви, Српске општине у Будиму, Патријаршиско-митрополитски, Матице српске и Универзитетске библиотеке у Београду, грађе је још далеко више. Сем грађе у овим архивима треба још проучити архиве некадашњег магистрата у Будиму и пештанске жупаније. Тиме би било обухваћено оно најважније. При изради ове књиге ми смо користили сав објављени и, далеко више, необјављени материјал. Али како је највећи део овог материјала углавном несређен, то је сналажење у овом материјалу — бар за сада — доста тешко, па је вероватно поштошта, и од нарочитог интереса, и пропуштено.

Израда ове књиге није била ни лака, ни једноставна јер је, на релативно малом простору, требало одговорити на низ најразноврснијих питања а, у буквалном смислу,

и поред тако много и давно објављеног материјала о прошлости Срба у Будиму, није написано ништа. Оно што смо знали о XVIII веку односи се на другу половину, а не на прву половину овога века. Овом приликом је много опширније приказано општинско уређење, и живот у породици, друштву, и општини него што смо то могли учинити када смо, о овим проблемима, писали књигу о Србији и Београду. Пажња је више скренута ранијим декадама, а мање доцнијим, тако да ова књига чини неку врсту увода и допуне нашој књизи о Србији и Београду. Мање интересантне ствари локалног карактера, као и историја Срба у Пешти, која је у то доба чинила посебно насеље, нису овом приликом узете у обзир. Ми смо се трудили да изнесемо најбитније и најинтересантније, а да се при томе одржи хармонија између целине и појединих делова. Уколико о неким проблемима нисмо могли са већом сигурношћу говорити пустили смо да говоре извори, из којих се и сазнају чињенице, и најбоље осећа дах и дух доба које приказујемо. Каснијим истраживачима остаје још увек широко поље и врло благодаран посао. О неким проблемима могу се написати књиге.

Још једно објашњење. И у овој књизи, као и у књизи Србија и Београд, посвећено је неколико страна српским породицама које су живеле у Будиму. Овакви спискови читаоцима обично нису занимљиви, и чине им се излишним, док су они за науку о нашем народу од сасвим изузетне важности. Ови спискови нису унети да се испуни простор, него да се изврши најминималнија анализа и нашега народа и нашег друштва; анализа до породице, дакле до ћелије. У својој прошлости изгубио је српски народ не само многе породице, него и нека веома важна насеља, па и целе области, а његова национална наука није му објаснила како их је, и зашто изгубио: да ли зато што их је напустио, или што се однародио, или изумро од помора и болести, или је поклан, или је нестао услед сталних ратовања, или их је изгубио у борби са културнијим од себе. Потребно је да наука о нашем

народу то све научно и објективно утврди. А да се даду потребна објашњења потребна су дуга и савесна проучавања многих проблема. И ова књига посвећена је овом правцу. Каснији, бољи и сретнији писци — када се изврше испитивања у разним правцима — моћи ће поузданије и спретније изложити цео комплекс проблема обухваћен у овој књизи.

Да бисмо читаоцима олакшали наша излагања, ми смо цитате из тадашњих списа саопштили данашњим правописом а при том извршили — чини нам се — и дозвољене словне замене за гласове, за које наши преци нису имали знакове, као за ђ, љ, њ и џ, бар у случајевима где словни знаци из основе ремете смисао. Тако смо боље преписивали као боље, луди као људи, Ђука као Ђука, чеп као џеп, итд. Исто смо тако знак за шт и шч заменили увек са шт, као ближи нашем језику у добу о којем расправљамо.

Ми смо исто тако и икавизме, које се сретају на неколико места у списима Српске општине у Будиму, а који потичу од писара Шокаца, поправили у екавитину, да не би читаоци књиге пали у заблуду као да су наши преци били икавци. Ови списи већ су објављени, а наведени су и у литератури. Необјављени списи, на основу којих је ова књига написана, биће, у своје време, објављени по принципима савремене науке.

Д. Ј. П.

DB
Srt

УВОД

Кроз неколико векова тик уз Дунав, на падини између краљевског двора и Дунава, живели су у Будиму наши преци, и тај део Будима звао се Српска варош или, како су га Мађари звали, Рацварош. Овај део Будима, као српски, данас не постоји ни по имену. Пре двадесетак година тај део Будима је порушен, а на том месту подигнут парк. Од свих зграда остављена је, као украс парка, само српска православна црква, једна од најлепших зграда чистог барока. Али као да је српском имену било суђено да у Будиму до краја изгине. Приликом бомбардовања Будима 1944 јако је оштећена, а делимично и изгорела, ова наша црква. Како није било кога ко би је обновио, то је простор на ком се она налазила, очишћен и данас на некадашње Србе у Будиму не сећа више ништа.

Поставља се питање: зашто нам је потребно да проучавамо прошлост Срба у Будиму који, и у свом најлепшем цвату, једва да је бројао коју хиљаду душа, а од кога данас нема ни трага, ни гласа. А Будим није једино варошко насеље у којем су Срби нестали. Срби су нестали из читавог низа насеља, која су некад била, или чисто српска, или у којима су Срби били веома знатан чинилац. У ту читуљу некад српских вароши спадају: Арад, Баја, Печуј, Сегедин, Сентандреја, Темишвар, и др. Па ипак је историја Срба у Будиму занимљивија од историје било којег од ових насеља, али не по својој локалној историји, него уколико чини део наше националне историје, и то оне најбитније. Јер

Будим је, до пада Београда под аустриску власт (1718), био заиста прва српска варош — како су то и наши преци истицали — која се бринула не само о себи, него и целом српском народу.

Нас нарочито интересује како су се сналазили наши преци пореклом из Пећи, Призрена, Београда Приштине, Крагујевца, и других наших угледних насеља, који су прешли из матице свога народа у срце мађарског народа, у престони град мађарских краљева, а у државу у којој се званичило латински и немачки, и у којој су према њима били непријатељски расположени, и државна, и земаљска и жупаниска, и локална власт; и са каквом потресном упорношћу су се бранили, и успели не само да одрже своју индивидуалност, него и да ударе основе модерној култури свега српског народа. Дивљења је достојна упорност наших предака, тих једва писмених људи, занатлија и трговаца, у одбрани народне индивидуалности, а који су, више по инстинкту него по свом знању, боље осећали шта чини Србе народом, него што су касније били тога свесни извесни њихови потомци, тзв. интелектуалци, па и они са највишим квалификацијама.

СРБИ У БУДИМУ ПРЕ ВЕЛИКЕ СЕОБЕ

Најстарији становници Будима били су Словени од којих је Будим и добио ово своје име. По доласку Мађара у Панонску низију, Срби и Мађари живели су као суседи у разним односима: и као пријатељи, и као непријатељи, и као сарадници, и као суграђани. Стога није чудо што су у наше народне песме веома рано ушли „Угри“ и „Угричићи“ као и приличан број угледних личности, а нарочито Сибињанин Јанко и краљ Матија.

Већ од првог сусрета са Мађарима прво наши владари и династе, а после и сам народ, били су упућени на престоци град мађарских краљева, на Будим. У овом Будиму појављивали су се и наши владари, а нарочито династе, од којих су неки имали и своје палате као деспот Ђурађ, и Јакшићи. Све је то учинило да је од градова који припадају страним етничким групама, Будим у нашој народној традицији изузетно снажно заступљен. (На Будим сећају и женско име Будимка, као и имена разних врсти воћа и поврћа, изведених по Будиму).

Када су се Срби појавили у Будиму као његови становници не знамо тачно; по Цернигу око 1400. Везе српског народа са Будимом нарочито су јаке од провале Турака у наше крајеве. Будим, који се налазио на љувику главне окуке Дунава у Панонској низији, као да је био одређен да контролише етничка кретања по Панонској низији, стога и налазимо у Будиму, већ за

време Мађара, једно од главних шајкашких упоришта са Србима као шајкашима.

За време дуге борбе између Турака и Мађара, а нарочито по паду Мађарске, помериле су се масе српског народа према северу и западу. По свом паду под Турке постао је Будим Турцима главно упориште према западу. То је доба када су у нашу народну поезију ушли Будимлија Јова и Јаночкиња Јања. Од тада даље живели су Срби стално у Будиму и као мартолоси, и као варошко становништво.

Срби су, то се види и из ово мало бележака, и за време Турака, у Будиму становали тик уз Дунав, а ту их је затекла и Велика сеоба. Да се овај део Будима развио у српско насеље за време Турака на то указује и име њихова насеља Табане или Табана (Ова реч састоји се од две турске речи, табак и хана, које су се током времена спојила у једну: Табак — хана, Табахана, Табана, Табан. И у Лесковцу се један део вароши зове Табан).

Из живота Срба у Будиму под Турцима знамо веома мало. 1641 мучена су у Будиму два Србина, неки Продан и неки Ђурка. Продана Турци „набише поприко на колац, а Ђурка се откупи“. 1659 појачао се број Срба у Будиму Србима досељеним из Рацковина. Доктор Браун, лекар енглеског краља, при свом пролазу кроз Будим (1668) отсео је „у кући неког Србина, старијег човека, где смо се — писао је он — добро осећали. Одатле смо имали леп изглед на Дунав, дуги мост и Пешту, и на један део околине. Турци и чауши долазили су нам у посету и одлазили задовољни дочеком. За домаћина се мислило да се тајно дописује са једним фрањевачким фратром у Пешти и да обавештава о догађајима надлежна лица у Коморану, Ђуру и Бечу. Молио ме је да му напишем једно писмо на латинском и талијанском, и ја сам се одазвао молби, јер у њему није било ничег другог сем извештаја о неким заробљеницима и о томе како јерменски трговци постепено преотимају трговину“.

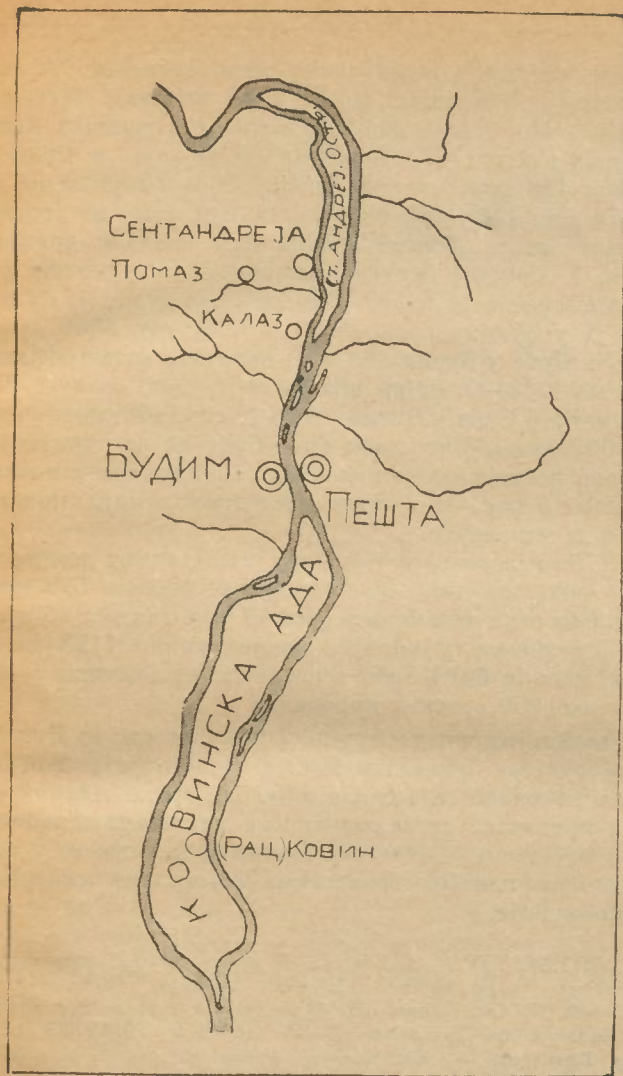
Тешко је веровати да Срби у Будиму, тако важном војном, политичком и саобраћајном месту, у које су свраћали и наши епископи, а можда и у њему и живели (1628 забележен је Будим као „богохраними град“), нису имали своју, макако скромно саграђену богомољу.

ЛИТЕРАТУРА: Радоњић Ј., Прилози I. — Czörnig, Ethnographie II, 282, 297, 304. — Velics A., A török kincstári defterek II, 102. — Стојановић Љ., Стари српски записи и натписи (Скр. Записи) 1198, 1344, 1766. — Гл. Ист. др. 1933, 348.

ЕТНИЧКИ САСТАВ СТАНОВНИШТВА У БУДИМУ

1715 налазило се у целом Будиму 1539 домова, од тога са становништвом које је говорило српски 769, немачки 701, мађарски 68. 1720 налазило се у Будиму 1468 домова, а од тога са становништвом које је говорило српски 559, немачки 851, мађарски 68, и словачки 5. За тих пет година десиле су се знатне промене у кретању броја становништва. Нарочито је опао број домова у Српској вароши. По Ачадију можда стога што су преписивачи, приликом пописивања, испустили из списка веома знатан број малих бедних страћара и колиба, а поготово земунице. Поред Срба живели су у Будиму и југословенски католици (Шокци, Буњевци, Далматинци, и др.). Њих је било трећина од становништва нашег језика у Будиму.

Број Срба у Српској вароши — Срби или, како су их Мађари звали „Раци“, а магистратска власт „староверци“ или „Грци несједињени“, били су Српској вароши главно, али не и једино становништво. Како се кретао број српског становништва у Будиму од 1690 до 1740 доста је тешко рећи. Једно је недвоумно, да је стално опадао. Сигурно је да се око Будима, одмах по Великој сеоби, налазило веома много Срба, можда на десетину хиљада, па и више. Највећи број се отселио 1702 приликом формирања Војне границе. Сем тога враћали су се Срби стално, а каткада и у већим групама, натраг у „доњу земљу“. 1703—4 отселио се велик број Срба због грубог наплаћивања порезе из

Будим и суседна српска насеља

ранијих година. У једној претставци забележено је али, вероватно, претерано, да се том приликом отселило „полак“. По једном попису, који је извршила магистратска власт 1702, налазила су се тада у Српској вароши 448 пореских обвезника. Овом броју може се додати још 100—150 бескућника или, како их је тада и власт звала, „бећара“, који нису плаћали државни порез. У Српској вароши, можемо са сигурношћу рачунати, живело је преко 4000 српских душа. 1715 живело је у Будиму преко 4000, а 1720 око 3000 душа.

По Србе у Будиму била је нарочито катастрофална куга од 1738—9, којом приликом је умро од куге 631 Србин. Број Срба у Будиму тада је спао на нешто више од 1000 душа. Преостали број Срба ће се одржавати; али они постају све немоћнији према осталим етничким групама, а нарочито према Мађарима, који почињу нагло да напредују.

1766 налазило се у Будиму 216 српских домова са 1038 душа, од којих је било 502 мушких и 536 женских. Сем ових налазило се још 49 породица са 86 душа које су живеле у кирији. Дакле укупно 1123 душе. Ни 1786 није било Срба више. Тада се налазило у Будиму око 200 српских породица.

Будим је припадао групи српских насеља на Дунаву, којој су још припадали Пешта, Сентандреја, Рац-Ковин, и неколико села околу њих. Тој групи српских насеља припадала су и два српска манастира, Грабоваци и у Рац-Ковину. (Манастир Грабоваци налазио се у толанској жупанији, тридесетак километара северозападно од Баје.)

ЛИТЕРАТУРА: Acsádi J., A magyarországi népesége a pragmatica sanctio korában 1720—21. Budapest (1896), 419—20
Витковић Г., Споменици из будимског и пештанског архива. Гл. Срп. уч. др. Друго од. III—IV (1873), V (1874), VI (1875). (Скр. Витковић) — Korabinsky, Lexikon 484.

ИЗГЛЕД БУДИМА

Будим се у ово доба делио: у Град, Српску варош или Табан, Водену варош, Хрватску варош, Орсагут и Ујлак. Најуређенији је био Град или тврђава, или, како су га наши стари звали, Горња варош. Град је био готово искључиво насељен Немцима. У њему је било седиште највиших војних и цивилних власти. У њему је становао војни заповедник — генерал. У Граду се налазио и магистрат. Овде су биле и многе јавне зграде, војне, грађанске и црквене, али и лепе приватне куће, које су припадале племићима и имућним грађанима. Србима, као православним, није било дозвољено да живе у Граду. 1715 није у Граду живела ниједна српска породица.

Остали делови вароши — варош у ужем смислу — изгледали су сасвим сељачки и у њима су сељаци, сироте занатлије и рибари чинили огромну већину. То се види и из квалитета кућа. Пописивачи су поделили куће у три групе. У прву групу ставили су куће које су имале више соба, затим стаје, шупе и споредне просторије; дакле које су, бар на изглед, пружале неку удобност. Оваквих кућа било је у Граду и у Воденој вароши по 11, дакле 22. У другу групу спадале су куће које су имале 3—4 собе, а са лицем окренутим према улици. Оваквих кућа било је 60. Трећој групи припадало је највише. У ову групу уврштени су кућерци који су се једва могли сматрати кућама, јер уствари то су биле страћаре и колибе саграђене од ћерпића, а по каткад и плетера, олепшене блатом а покривене сламом, или у

најбољем случају трском, као и земунице. Оваквих се највише налазило у Хрватској вароши.

Пописивачи су са огорчењем приметили за ове куће да се од сеоских разликују само по томе што су, по несрећи, саграђене на варошком земљишту али становништво је, каже се даље у извештају, тако сирото да удобније и лепше куће не може да саграде, а нема ни воље да их гради, јер је сувише изложено самовољи војске, која боље куће одмах заузима за канцеларије и офицере, а остале за војнике. А грађанима се није ни исплаћивало да граде куће, јер су куће стајале доста, а приходи од кућа били веома мали, те је на многим кућама стајало написано да су на продају.

По тој процени поједини делови и будимске вароши изгледали су овако: У Воденој вароши налазиле су се 32 куће саграђене на спрат, а остале су биле страћаре. Овде се налазило око 40 кућа, којима је стално претила опасност од поплаве Дунава. Још су бедније изгледале куће у Хрватској вароши у којој се налазиле само четири веће куће; све остале биле су страћаре, што треба разумети земунице. У Орсагату од 24 куће, 15 су биле страћаре. У Ујлаку лепших зграда од тврдог материјала није уопште било; налазиле су се саме страћаре.

Изглед Српске вароши или Табана — Највећи део тадашњег Будима чинила је Српска варош или Табан, који се налазио на падини према Дунаву, између Града и Герзелеза (данас Гелертхеђа), (Мађари су је звали „Рацварош“, а Немци „Рајценштат“). По попису од 1720 налазило се у Српској вароши 628 склоништа, претежно страћара. Од ових је сасвим мали број лично на домове саграђене од тврђег материјала, које су имали таван и подрум, а биле саграђене на целом „плацу“. На сасвим малом простору на половини, четвртини, осмини, шеснаестини, тридесетидвојини, па и шездесетичетвртини „плаца“ биле су саграђене бедне сиромашне кућице које, како су и сами пописивачи приметили,

нису биле достојне тог имена, и бедне колибе, збијено поређане, готово начичкане, једна више друге у тесним и кривудавим улицама. Како су морала бити збијена ова склоништа види се из чињенице да је ових 628 склоништа саграђено на свега 55 „плаца“ иако је простора за грађење кућа било исувише. За овакво стање, приметили су пописивачи, била је крива и погрешна финансиска политика вароши која је порезом оптерећивала плацеве, а не куће.

Како је изгледала Српска варош 1717 сазнајемо из путописа леди Монтегју. „Изван варошких зидова — пише она — леже безбројне кућице, или боље рећи, колибе; ту станују само Рашани, и зато се тај део вароши зове Рашанска варош“. „Ово насеље изгледа врло чудно; куће стоје у низовима; много хиљада збило се једна уз другу те се са малог отстојања, издвајају као старомодни шатори са кровом од сламе“. Пописивачи од 1720 су, обзиром на сиромашно стање становника, тражили да им склоништа буду ослобођена од порезе. — У виноградима и на салашима су се налазиле колибе, а можда и понека зграда од тврђег материјала.

Да ли су, и како су, ова склоништа била поређана, не знамо; вероватно, као у насељима која су наши стари оставили у својој домовини. Постојали су сокаци, сокачићи, ћорсокаци, као и усамљене куће, а све ово, већ и због терена, без реда. Неке улице имале су и своја имена као Црквени сокак, Пешачки сокак, Мали сокак, „Мали сокачић при цркви“. Улица поред потока звала се „Поток“. Убрзо се јављају „шорови“, названи по радиности која је у њима била нарочито заступљена, као „кујунџиски шор“. Једна од главних улица постаће временом „Варошки пут нови код пиваре“. „Порта“ или „улаз цркви“ звало се, око цркве ограђено земљиште.

Групе улица, зване махале (мале), називале су се по угледним становницима. Тако су 1702 забележене махале: Хаџи-Болозова, Петина, Стојана Попова, Малога Михаила, Павла Барјактара, Петра Рањавог, Мр-

Ђенова и Вукојева, Ђурице Брадатог, Ђурице Окидена, Милована бакала, Андрејина, Лазина, Драгутина Ште-те. А било их је које су добиле име по врсти радиности у њима („Ђебеџиска мала“), или по свом положају („Горња мала“).

Центар живота у Српској вароши чинио је трг или пијаца која се налазила непосредно поред Дунава. На тргу су се налазили црква св. Димитрија и варошки дом. Недалеко од Дунава, у близини трга, налазила су се купатила или, како су их наши стари називали, илице. Ових је било више („пургерска“, „Перкацина“), а једна од тих „српска“ припадала је Српској општини и све доскора постојала под тим именом. У католичком делу Српске вароши налазиле су се црква св. Катарине и јерменска. У близини вароши налазила су се гробља, православно и католичко. Варош је била ограђена шанцем и дрвеном оградом (палисадама). На шанцу су се налазиле карауле за стражаре и троја врата, која су ноћу затварана.

Срба и Југословена католика било је и у другим деловима Будима. У Воденој вароши налазиле су се две „српске“ улице, Горња и Доња; и једна Хрватска; а у Ујлаку једна Српска и једна Хрватска улица.

Потеси и делови поља имали су тада наша и турска имена као: Бара, Беглучко брдо, Брдо, Бркљача, Герзез, Горње ливаде, Дузлук, Карабурма, Мајдан, Ма-ноков бунар, Мироч, Муанат, Пештанско брдо, Промон-торија, Умка, Хаџидер, Цифрабајер, Чалићево брдо, Шевино брдо и Шпицбајер.

ЛИТЕРАТУРА: Acsádi Ib. -- Godišnjica 1936, 69. --
Bonomi, Serbokroaten im Ofner Bergland. Südostdeutsche For-
schungen IV/1.

ВАРОШКИ ДОМ

Центар јавног живота био је варошки дом. У варошком дому вршили су се избори разних претставника, одржавали састанци разних одбора, преко бирова и танача вршена управа, кажњавани кривци, итд. У варошком дому вршени су приједи угледних гостију, нарочито црквених достојанственика, из свих крајева нашег народа. Једном речју, живот Срба Будимаца био је најтешње везан са варошким домом.

Овај дом био је доста стара зграда вероватно још из турског времена, грађен од бондрука, а покривен шиндром. Налазио се на тргу преко од српске цркве којој је припадао. Кад је ова зграда узета за варошки дом није нам познато. 1702 овај је дом преграђиван. Како је изгледао мање знамо, а више наслућујемо. На вратима су се налазиле резе, а неки прозори „крпљени“ хартијом. Спомињу се и једна „дуплована врата“. У варошком дому налазила се, сем канцеларије, и једна повећа окречена соба у којој су вероватно држане седнице суда и танача. У собама су се налазиле пећи („фуруне“). 1718 постављен је на дому олук. 1721 дом је реновиран а собе „кречлејисане“. Улазу у варошки дом водиле су степенице. Око зграде налазило се двориште, које је имало два улаза: један, „доњи“, вероватно за публику; а други, „горњи“, вероватно за кола. У згради се налазила стражара, или соба, у којој се задржавао мали биров.

Да ли је биров имао своју посебну собу или је негова соба била уједно и канцеларија, не знамо. Кан-

целарија или, како је 1730 забележено, „варошка будимска канцеларија“ била је најважнија просторија. У овој се, сем стола, налазиле и столице и друге потребне ствари. На једном од столова налазило се распеће са јеванђељем и чираци са свећама пред којима су заклињани они који су имали да се закуну. Можда се налазио и по који велики чирак који је, поред „вондлајхтера“, служио за осветљавање. На зиду се, налазила икона св. Димитрија, патрона будимске цркве, понека слика која приказује Јерусалим и Свету Гору, а можда и слика тадањег владара. Све је то било свакако врло скромно и једноставно. — Да ли су собе биле патосане, не знамо.

Прозори су сви, као и по неким приватним кућама, били осигурани гитерима, јер је безбедност била слаба, а државна власт је изреком тражила од варошких управа да се новац и печат чувају „на добро обезбеђеним местима“.

У варошком дому налазио се и затвор. Саграђен је 1702 за бирова Вукадина. Затвор је имао више одељења. Изричито се спомиње „мало ариште“. 1729 „копано“ је, вероватно у брегу, такође једно „ариште“. На једном од ових затвора налазио се и прозор. У дому се налазио и „заход“ (или „исход“). (1708 решено је да се стари чисти, а ископа нов. Чишћење је вршио „фосциер“). Пред општинским домом налазио се фенер, који је ноћу паљен. 1733 жалили су се Будимци да је „дом варошки васцели подгнил“ и тако „пао и пропао да се народ у њему не може више скупљати“.

ЛИТЕРАТУРА: Витковић VI, 258, 265, 335.

БУДИМСКИ СРБИ

Порекло — Српско становништво у Будиму по своме пореклу је састављено из скоро свих области српског народа, а нарочито из матичних. Ево какву разноврсност приказују Срби у Будиму по свом пореклу: из Београда било их је 5, а врло вероватно сем ових, још 6, из Ужица 7, Смедерева 6, Крушевца 5, Пожаревца 4, Параћина, Мачве и Старог Влаха по 3; из Гроцке, Јагодине, Ниша, Пожеге, Ресаве по 2; из Алексинца, Ваљева, Забрежја, Зајечара, Карановца, Кличевца, Кумодражи, Мораве, Палежа, Подриња, Сокола, Сталаћа, Црне Баре и „из Србије“ по 1. Укупно око 70. — Из Старе Србије било их је мање, а пореклом су били највећим делом из Пећи, њих 10; затим од Косова 6, Призрена 4, Пријепоља 3, Белог Поља, Вучитрна, Пазара, Приштине, Рашке, Суходола по 1. Укупно око 30. — Из Црне Горе било их је укупно око 20 и то из Зете 11, „од Мораче“ 6, Ријеке 2, Бање и Пипера по 1. — У приближно истом броју били су пореклом и из Босне и Херцеговине и то: из Сарајева 5, Зворника 3, Сребрнице, Травника и Требиња по 2, Дервенте 1. Презимена двојице указују на порекло (Бошњак). — Из Македоније налазимо мало; једнога из Кратова, Скопља, Прилепа и Штипа. — Из Бугарске 1. — Разуме се међу Будимцима био је и приличан број старинаца који су живели у Будиму пре Велике сеобе. Овима се могу дописати и они из непосредне околине, њих 6, из Баната и Бачке по 5, а из остале Угарске 3. Као што видимо од досељеника, чије порекло знамо,

највише их је било пореклом из Србије и Старе Србије, а у мањој мери из Црне Горе и Босне и Херцеговине. Остали крајеви су били мање заступљени.

Међу Србима Будимцима било је у прво време и нешто мало погрчених Цинцара, и Цинцара, који су са Србима чинили верску заједницу. Тој групи припадали су и они, али не сви, који су забележени као „Грци“. Међу овима су били најугледнији Никола Димитријевић Чукурханлија, Дима Апостоловић (родом из Солуна), који је био једно време биров, и хаџи-Болоз. Поред ових, који су били аустриски држављани, живело је у Будиму, нарочито касније, и доста турских држављана „турских трговаца“ „Арнаута“, што значи Цинцара, који су основали и свој „арнаутски еснаф“. Налазило се и нешто, али сасвим мало, Цигана.

Пописи Срба Будимаца — Писци историје Срба у Будиму су у ретко сретној прилици јер имају на расположење већи број поименичних пописа овог становништва од почетка XVIII века. Како нас овом приликом уствари интересују две људске генерације, то су за нас од нарочитог интереса пописи од 1702, и 1720. Али успоставити однос између ове две генерације готово је немогућно, јер највећи део породица у ово доба није имао оно што ми данас зовемо презиме, а наша власт у то доба званичила је сасвим фамилијарно те је и оне појединце, који су имали своје презиме од старине, бележила по надимцима. Појединце чија су имена била обичнија, бележила је по најкарактеристичнијој особини, обично физичкој (брзи, дуги, дугачки, зубати, рањави, црни, ћорави, чупави и др.), ређе по моралним, духовним или неким другим особинама (аждаја, гужва, мазгов, циција). Покаткад су и жене бележене по надимку (напр. Јованка црвена). Многи су забележени по крају, или по насељу, из којег су дошли (Бошњак, Косовац, Новопазарац, Старовлашанин, Хера), или по етничкој припадности, каткада више из потсмеха (Арнаутин, Бугарин, Влах, Каравлах). Каткад су особе које

имају обичније име, бележене са опширним карактеристикама као на пр. Лазо „на ћуприји“, Мишко „у потоку“, Мишко „што држи Циганку“, Ђура „брадати, што држи Рускињу“, итд.

За нас је овом приликом интересантан један попис који је провела будимска магистратска власт 1702. Састављач овога пописа, свакако Немац, трудио се да сваком старешини породице забележи нешто, што се њему чинило да је презиме. То му није увек пошло за руком јер су му покатакд навели занимање као презиме. Сем тога састављач овога пописа је неке врсте радиности, не само трговине, означио речју „Greisler“, коју ми преводимо речју бакалин, а што у овом случају треба да значи занатлија или трговац на ситно. Природно да он не прави разлику између терзије, абаџија и сабова; њему су сви они били „шнајдери“. Као што видимо овај попис од 1702 није сасвим поуздан ни у погледу презимена, ни у погледу занимања становништва, али је извор првога реда за број пореских обвезника и за висину њихове пореске обавезе. Да бисмо ипак добили што пунију и што поузданију слику о становништву тога времена, користили смо и један попис од 1706-7 који потиче од српске варошке власти, а у којем су поједине кућне старешине забележене готово увек само по имену, али им је увек дописивано њихово занимање. Тако овај попис у многим допуњава попис од 1702. Попис од 1720 нарочито је важан што је у њему наведено порекло појединаца, или породице.

Овом приликом нама је било најважније питање да утврдимо однос између ове две генерације; између очева и синова. То питање нисмо успели да решимо, јер је презиме тек у стварању. До 1720—30 сасвим је мали број породица у српском народу имао презиме. Син ствара презиме по очевом имену, а његов син по његову, итд. Дакле, утврдити континуитет је готово немогуће. Аустриска администрација је опет, ради лакшег званичења, форсирала употребу презимена и код Срба, и Срби су се имали да одлуче за презиме.

А презиме се могло направити од очева имена, или за-
нимања, или надимка. Да узмемо конкретне случајеве
па да видимо како изгледа цео тај проблем. Један од
најугледнијих Срба у Будиму био је Антоније (Анта)
Милошевић, звани Новопазарац, а бележен је готово
увек само као Анта терзија, (а на једном месту и као
ракиџија). Он је био отац каснијег српског митропо-
лита Исаије Антоновића. Његов син Исаије могао је
задржати очево презиме Милошевић што он, као ни
многи други, није учинио, него је од очевог имена на-
правио себи презиме Антоновић, а понекад се потписао
и као Антић. А могао је да направи себи презиме и по
очевом надимку (Новопазарац), или по занимању (Тер-
зин, Терзић). Син угледног Будимца Ђуке Стевановића
Ђира потписивао се Ђукић, али и Георгијевић, и Ђеор-
ђевић, а и „млади Стевановић“. Отац нашег митропо-
лита Павла Ненадовића био је угледни сабов Ненад
Илић. А предак нашег композитора Корнелија Станко-
вића, био је, вероватно, Станко Тодоровић, биров бу-
димски. Тако, као што видимо, као полазни попис за
проучавање историја породица будимских Срба више се
може узети онај од 1720, него онај од 1702 (1706-7).
Све у свему основна и најбитнија разлика између ове
две генерације јесте: прва генерација, која је прешла
приликом Велике сеобе, рођена је у старој отаџбини;
док је друга рођена у новој.

Попис 1702 — По овом попису били су становници
Будима, поређани азбучним редом, ови:

Дамјан и Малеш Аврамовић; Петар Аврамовић, сабов;
Субота Аднађевић; Виќа (?) Алексић; Сава Алмашан(ин),
бакалин; Анта Милошевић Пазарац, терзија; Анта Поповић,
табак; Лауш Аранитовић, месар.

Јанко Бајац; Станко Баконић; Малета Баношторац; Па-
вле и Тома Барјактар; Баћа, и његов син Ненад, бербери;
Вучко Бачванин; Живко Бачванин; Михајло Бачванин; Пе-
шко Бачванин; Петар Бачванин; Савица Бачванин; Стојан
Бачванин; Мишко Бачванлија; Милован Verbitsch, бакалин;
Матија Пејчиновић, бакалин; Субота Бечејац; Бијели, ста-

рац; Бисерка, удовица; Вук Бошњак; Илија Бошњак, трговац; Марко Бошњак; Милијан Бошњак; Живан Бошњаковић; Лазо Бошњаковић; Радојица Бошњаковић; хаџи-Болоз, пекар; Никола Бранковић; Здравко Бугарин; Манојло Бугарин; Павле Бугарин, бакалин; Рајко Бугарин; Смиљко Бугарин; Живко Будимировић; Стојица Бузација, копач; Јован Вујичић; Малета Бујић, бакалин; Милић Buretzovitsch.

Иван Вељковић; Петар Веселин; Стојан Веселиновић; Никола Вилиповић; Јован Влашковић; Стојко Влајчић, бакалин; Митар Вујановић; Милутин Вукадиновић; Мишко Вукајловић; Васо Вукашиновић; Вукашин Вуковић; Ђурица Вуковић; Живко Вуковић; Радојица Вуковић; Мрђен и Вукадин Вуковић; Вулин; Никола Вучерић, armer Hanbenmeister; Милутин Вучиновић.

Гаврило, тачација; Кузман и Јосип Гавриловић, капације; Гривун Гавриловић; удовица Радојице Гвозденовића; Кузман Глуваковић; Милинко Голубовић, бакалин; Јања Гостовић, бакалин; Атанасије Гргуревеић; Алекса Грк; Јања Грк; Станко Грк; Јанчика Грчић; Бојица Грујичић; Вучић Грујичић; Радосав Грујовић, бакалин.

Дамјан, старац; Радосав Дамјановић; Огњан Dafnovitsch; Вук Даутовић; Илија Дебељаковић; Никола Dögbali; Дима Апостоловић, сапунџија; хаџи-Димитрије, старетинар; Живан Димитријевић, ћурчија; Никола Димитријевић Чукурханлија, трговац; Стојан Димитријевић сабов; Дмитар; Захарије Добрић, капамаџија; Илија Добровић, ћурчија; Радоња Доманчић, месар; Јован Драгић; Нешко Драгичевић; Богић, дунђерин; Миван Дунђерин, копач.

Јакоб Diaukovitsch; Нешко Ђурашиновић; Марко Ђуревић; Јован Ђурић; Новак Ђурић, бакалин; Ђурко Мали.

Радован Живин, месар; Живко; Марко Живковић; Павле Живковић.

Маријан Иванишевић; Вукаило Ивановић; Дамјан Ивановић; Пантелија Ивановић, ћурчија; Сима Ивановић, пекар; Ивко; Илија и Стојан; хаџи-Адам Илић; Дамјан Илић; Иван и Вујица Илић; Јосип Илић; Красоје Илић; Ненад Илић, сабов; Ранисав Илић, бакалин; Инђија, удовица; Stano Issaritsch.

Јевто Jakussablovitsch; Јеремија Јакшић; Максим Јакшић, сабов; Јанко; Ђурак (Ђурка) Јанковић, сабов; Миласав Јанковић, бакалин; Остоја Јанковић, сељак; Радојица Јарменчић; Витош Јаћимовић, ковач; Јован; Јован, копач; Јован, трговац; Јован, мајстор; Вук Јовановић; Вучко Јовановић, сабов; Ђурица Јовановић; Кузман Јовановић; Лука Јовановић; Михаило Јовановић; Павле Јовановић, ћурчија; Радован Јовановић, ћурчија; Рајко Јовановић; Сима Јовановић, бакалин; Стеван Јовановић и син му Живан, сабов; Стојан Јовановић; Тодор Јовановић; Ђурица Јовановић; Жи-

ван Јосимовић; Алекса Јоцковић, сабов; Пеја Јоцковић; хаџи-
 Лазо Јулинац; Милић Јулинац; Илија и Михаило Јурковић.
 Михаило Кабакул; Ивко Казимировић; Јанко Карајовић;
 Kassatsch; Мишко Катана; Никша Кипријановић; Мишко Кљач-
 кави и Живко; Вукајло Ковачевић; Иван Ковачевић, сабов;
 Јовица Ковачевић; Крста и Јосип Ковачевић; Милисав Ко-
 вачевић; Станивук Ковачевић; Риста Коларовић; Петар Ко-
 мендану; Никола Cossatovitsch; Никола и Павле Косовац;
 Михаило Крагујевић; Кузман Јовица; Кузман, вајда; Кузман,
 мајстор; Стојан Кузмановић, ђебеџија; Цвија Кузмановић.
 Лаза, ћурчија; Вукоман Лазаревић, сабов; Секула Ла-
 заревић, бакалин; Тодор Лазаревић; Груја Лазих; Вуча Ла-
 уча; Владислав Лаушковић; Мрђен Лукић.
 Милутин Мацаковић, бакалин; Ранисав Максимовић;
 Никола Малешевић; Стеван Marewitsch; Максим Маринковић,
 ћурчија; Милан Маринковић; Тихомир Марјановић; Марко,
 мајстор; Велимир Марковић; Груја Марковић; Милија Мар-
 ковић, бачвар; Милован Марковић, сељак; Петар Марковић;
 Стеван Марковић, сабов; Тома Марковић; Живко Мартино-
 вић пекар; Мојша Матић; Драгутин Матић; Јанко Матовић,
 бакалин; Мојсије Матић, бакалин; Никола Матић, бакалин;
 Јосип Марковић; Миладин; Милак; Милан; Миливој; Мили-
 вој, мајстор; Милица, удовица; Стојица Милиновић; Иван
 Милисавић; Радојица Милисављевић; Станивук Милисавље-
 вић, сабов; Станко Милисављевић; Стојан Милић; Лука Ми-
 лићевић; Адам Миловановић; Илија Миловић, сабов; Милош
 и Милић, браћа; Милош, ђебеџија; Вукосав Милошевић; Ми-
 лутин, сапунџија; Милутин, ђебеџија; Милош Милутиновић;
 Мирко Мајстор, копач; Петко Мирковић; Станивук Мирче-
 тић; Петко Митровић, сабов; Сава Митровић, ћурчија; Ми-
 хаило Мали; Михаило, сабов; Веско Михајловић; Груја Ми-
 хаиловић; Никола Михаиловић; Стефан Михаиловић; Тодор
 Михаиловић; Тома Михаиловић; Тома Михаиловић, копач;
 Мишко; Мишко и Радоња; Мојсије, сабов; Милинко Младе-
 новић; Митар Младеновић, сапунџија.
 Недо, ћурчија; Илија Недељковић, кујунџија; Милош
 Недељковић; Живко Ненадић; Никола, копач; Петар, Јован и Груја
 Никетић, сабови; Никола, копач; Никола, лулеџија; Никита,
 ћурчија; Гавра Николић; Бура Николић; Жарко Николић;
 Милош Николић; Михаило Николић; Обрад Николић, бака-
 лин; Тома Николић, дунђерин; Петар Николић, бачвар;
 Путник Нинковић; Петар и Ђурица Новаковић.
 Остоја; Веселин Остојић; Иван (Јоца) Остојић; Исак
 Остојић, сабов.
 Павле; Милинко Павловић; Михаило Павловић; Никола
 Павловић; Сава Павловић; Тодор Павловић, бакалин; Палко;
 Михаило Пауковић; Тома Пауновић, пекар; Петар Пејач; Пеја

и Радоња; Никола Пејичић, пекар; Дамјан Пејчиновић; Бура Пепић, ћурчија; Дмитар Перкаћанин; Петар; Петар, тачаџија; Петар, ћебеџија; Петко; Петко, старац; Илија Петковић; Драгутин Петровић; Живко Петровић, сапуџија; Малеша Петровић; Мишко Петровић; Петко Петровић, сабов; Рајко Петровић; Срећко Петровић, бакалин; Степан Петровић; Ринка, рибар; Драгутин Поповић, трговац; Милин Поповић; Силвестер Поповић, пекар; Симеон Поповић; Стојан Поповић, бакалин; Продан, мајстор; Иван и Кузман Pukassinovitch, сељаци.

Илија Radianovitsch; Радивој; Орестије Радишић, сабов; Радован, ковач; Живан Радовановић; Максим Радовановић; Радован Радовановић; Радојица; Савко Радојловић; Иван Радомировић, сабов; Радосав; Јован Радосав; Бјело Радосављевић; Дамјан Радосављевић; Огњан Радосављевић, ћурчија; Ранивој Радосављевић; Радул; Рајко, месар; Павле Рајиновић, бакалин; Јован Рајковић; Продан Рајчевић; Богдан Раковић; Петар Ракосав, ћурчија; Петар Ранивој; Ранисав Ратковић, ћурчија; Степан Ратковић; Марко Рајић (а можда и Рац); Перица; Антоније и Теодор Рашковић, ћурчије; Мојсије Рашковић; Тача Рашковић, ћурчија; Никола Resowitsch, старетинар; Милсав Rissinovitsch, бакалин; Ри-сто и Петар Рудничанин; Симо Рудничанин.

Јован Савин, бакалин; Андрија Савић; Влајко Савић, ћурчија; Љубоје Савић; Станисав Савић; Тодор Савић; Јован Szakitsch, месар; Сима, мајстор; Сима, ћебеџија; Сима, ћурчија; Сима, чобанин; Петар Симоновић, сабов; Сретен Симоновић, бакалин; Бураћ Славковић, сабов; Петар Славковић; Стојан Славковић, ћурчија; Грујица Сомборац, сабов; Станимир; Димитрије Станимировић, сељак; Мијат Станимировић, ћебеџија; Станко, сабов; Бука Стефановић, трговац (фурџија); Бура Стефановић; Јосиф Стефановић, капаџија; Паун Стефановић, сабов; Радован Стефановић, сељак; Радосав Стефановић, сабов; Филип Стефановић; Стоја, удовица; Стојан; Стојан Smeко; Бура Стојановић; Стојко и Јанко, сабови; Палко Стојишић и његов брат; Митар Субота. Таво, ћурчија; Стојан Терзија, копач; Тодор; Тома; баба, Томина удовица; Лаза Томашевић; Паско Топал; Јанко Тот; Никола Tul.....; Шајин Турковић, бакалин.

Вук Цветковић, ћурчија; Давид Цветковић; Петар Цветковић, ћурчија; Радосав Цветковић; Цвија, бузаџија; Дојчин Цвејић, ћурчија; Захарије Цвејић; Илија Zepragatsch; Остоја Церовић; Недељко Czibinovitsch; Стојан Циџија; Сима Црни; Стоја Црни.

Рајко Угљешић; Паја Udesassanin; Умилен, месар.

Вукаило Хамзабегац; Никола Хаџијин, ћебеџија; Марко Хера; Милсав Хера; Нешко Хера; Петар Хрватовић, ћурчија.

Ти́ра, копач; Ти́ра, сабов; Маријан Ђорави; Стипац,
ћурчија, писар; Ђурица Ђурчић.
Јован Чолош; Стојадин Чонградац; Радосав Чупави.
Радивој Schi....; Никола Шијак; Крста и Ђуриша Шимић.

Овом списку додајемо и нека имена која нису садржана у горњем списку или, ако су и забележена, нису забележена са надимком или презименом, као у списку који сада наводимо. То је списак из 1706—7.

Димо Аждаха; Мила Апићева; Михо Арађанин; Стипин
Аранитин; Алекса Бабић; Илија Балта; Михаило и Рако Бек;
Петар и Танаско Бејаз; Михаило Битпара; Марко Бошков;
Павле Брница; Лазо Будишић; Дмитар Буразер; Јован Бу-
рунчук; Субота Бухин; Јанчика Влах; Живан Вучићев; Де-
спот Вучо; Илија Гужва; Милсав Дендрк; Филип Дерађи-
нин; Тодор Дода; Јефта Ерцеглија; Јован мали Закин, ба-
калин; Јован Ивановић, ћурчија; Ђурка Јагер; Дмитар Је-
фрин; Крста Јосипов; Милутин Кабајакали; Славко и Станко
Каливић; Вукајло Карагаћа; Стојша Каралија; Лазо Кашика;
Михаило Кнежевић; Иван Кобила; Милош Ковинац; Остоја
Колеђанин; Живко Копча; Милсав Коморанац; Милош Кра-
јић, бакалин; Живко Кресанов; Станивук Лазаревић; Павле
Лазић; Тиро Лаушевић, сабов; Петар Магзов; Бата Маној-
лов; Јован и Кузман Марић; Михаило Марковић; Ранко Ма-
халбаша, ћурчија; Вукоје Мрђенов; Вукосав Нешковић; Ђу-
рица Откиден; Марко Пантелинац; Јаков Пекановац; Милу-
тин Пецикоза; Стојић Перера; Михаило Перишан; Дамјан
Пешић; Кузман Плуцо; Михаило Поткамен; Јован Полић;
Стојан Радојковић, сабов; Тодор Рус; Андрија Саблић; Ра-
дојица Савин; Радосав Сакресан; Захарије Свирчев; Петар
Семиз; Петар Срећков; Мијат Старовлах; Милутин Стевано-
вић; Станивук Степин; Пера Стојановић; Радосав и Живан
Стојшин; Петар Субаша; Станоје Тојиша; Иван и Михаило
Топал; Вук и Ђуро Калач; Вукајло Хрњагин; Сима Циди-
ловић; Максим Циган, сабов; Радојица Чакић; Никола Ча-
лук; Стојан Чанпир; Симо Чарапа; Максим Чичовац; Анто
и Хранисав Чолак; Симо Чусегија; Степан Чутура; Дамјан
и Јован Чупић; Милић и Радован Чанкунтаранац; Јован и
Радојица Шакрак; Тома Шошкутац; Јанко Седлар; Драгутин
Штета и Живко Шупер.

Попис Срба Будимаца од 1720 године — Дамјан
Аврамовић; Гаврило, Јован и Никола Алагић из Травника;
Алба Јањиница (= Јање Монастерлије, удовица); Вујица и
Јован Алексић из Пожеге (Ужичке); Вучко, Маријан и Ни-

кола Алмашац (из Алмаша код Адоња); Анђа, удовица; (баба) Анђелија; Анока удовица; Андра, бачвар (пинтер); Јела, Антонија Рашковића удовица; Дима Апостоловић из Солуна; Михат Арађанин; Анта и Тодор Арнаутић; Ђурађ Арсенијевић из Смедерева; Тодор Атанацковић.

Исак Бајковић из Македоније; Димитрије Бајић из Сечуја; Палко и Стојан Бачванин; Бејина удовица; Живан Белковић из Белог Поља; Димитрије Берберовић од Ресаве; Петар Богдановић; Стеван Богдановић из Старог Влаха; Боггић старац, сиромах; Милић Богић из Мачве; Богоје (кишбиров?); Радојица Богојевић; Божиница, удовица; Марко Бошњак; Бранисав, старац, из Ниша; Живан Бранковић из Пећи; Аврам Живана Бранковић; Петар Брашнаров; Манојло Бугарин; Никола Бугарин; баба Зора Петра Бугарина; Марија Буразеровица.

Петар Величковић из Београда; Риста и Иван Вељковић из Параћина; Спасоје Веселиновић из Типровца; Весковица, удовица; Јоцко Видаковић из Требиња; Лука и Савко Витошевић из Пећи; Влаја, бојација; Влаја, ћурчија; Драгутин Војмировић из Призрена; Максим Вујиловић из Сарајева; Вујиница, удовица; Пејак, Радован и Саво Вујичић (Вујинић) из Сарајева; Ристо Вујичић из Зете; Мијат Вукајловић из Зете; Вукашин, копач; Вуковица, удова; Ђука Вуковић од Косова; Ђурица и Стојан Вуковић из Зете; Јанко Вукојев из Зете; Јован и Глигорије Вукојевић од Косова; Аћим Вукомировић из Пећи; Вуча, ћурчија; Ђурађ Вученов из Сарајева; Марко Вученов из Зете; Стамена Вучина из Вучитрна; Јана Вучкова, удовица; Михаило Вучковић из Сарајева.

Глигорије Гавриловић; Илија Гавриловић; Јован Гавриловић из Осека; Мијат Гавриловић из Старог Влаха; Трифун Гавриловић из Сребрнице; Голуб Гајин из Бачке; Атанацко Гројевевић из Требиња; Јања Грк; Михаило Грочанин из Гроцке; Груја, старац; Михаило Грујин из Бачке; Мишко Грујин.

Теодосија, Давидова удовица; Арсеније Давидовић из Смедерева; Јован и Симон, Сава, Спасоје и Милован (2) Дамњановић (Дамјановић) из Пожеге; Јефто и Никола Давидовић (Дачић); Делиница, удовица; Ђирко Деспотовић из Смедерева; Димитрије сарач; Аврам Димитровић; Живан Димитровић, ћурчија; Радисав Димитровић из Дервенте; Никола и Сима Димитријевић из Црне Баре; Сава Димитријевић; Стојан Димитријевић; Никола Димитријевић (Димитровић)-Чукурханлија из Београда; Данило и Кузман Димић из Солуна; Петар Димић; Стојан Димић; Петар Доић; Дока, удовица; Таде(ја) Драгутинов(ић) из Призрена.

Бакова (Степанова) удовица; Секула Баковац; Ђира Ђеорђијевић; Ђорђије; Петар Ђукић; Цвејан Ђукић; Ђурђија; Живана Ђурђовица; Ђурица, волар; Тодор Ђурић из Алексинца; Ђурка Мали; Никола Ђурић из Јенопоља; Ђурка „јагер“; Беља Ђулинац; Павле Ђуричић из Ковина.

Жива, харамбаша; Живан, ђебеџија; Живана, удовица; Живана (баба); Живана, удовица (са многим сиротом децом, просјакиња); Живко, старац; Мијат Живановић Шијак; Јован Живковић из Јагодине.

Остоја Завишић из Крушевца; Тодор Здравковић од Ресаве; Зора (баба).

Иван, сурсабов; Мишко Ивановић из Пећи; Петар Ивановић; Мосјео Иванчев из Пећи; Јован Илић; Иштвлинница, удовица.

Недељко Јаковљевић из Сталаћа; Јакупа, удовица; Јанко, ђебеџија; Атанацко Јанков(ић); Димитрије Јанковић; Буро Јанковић; Ђурка Јанковић; Јела, удовица; Јелица, удовица; Јеремије, копач; Ђука Јеремић из Великог Варадина; Јеврем из Аде Ковинске (код Св. Мартина); Јеротије, вретенар; Јован, козар; Јован Мали; Јован Марјанов зет; Јованова удовица; Анка, Јованова удовица; Даба Јовановић; Ђука Јовановић; Станко Јовановић; Јефта Јовић; Тодор Јовичић, сабов; Јосив, старац; Јосив Јосивовић из Ниша; Крста Јосиповић; Стријан Јосиповић из Прилипа; Лацко Јосифовић; Живан Јоцковић.

Станка Каленића удовица; Теодосије Кабакул из Зворника; Тодор Кабакуловић (син Михајла); Ивко Казимировић из Срема; Никола Калаитовић из Гроцке; Петар Калаћински; Јован Каменаров; Петар Каменданов; Сава Канижанин; Ђурађ Кашикаровић; Татомир Кличковић из Кличевца; Јевта Кнежевић из Пожаревца; Јовица Ковачевић; Крстан Ковачевић; Нашко Ковачевић из Травника; Никола Ковачичин; Која, ђебеџија; Мишко Колошварац из Ердеља; Стеван Коморанац; Павао Константиновић; Живко Копчић из Подриња; Никола Косовац из Старе Србије; Коста, копач; Стеван Кошарушчић; Ђира Крајић из Скопља; Крста Мали; Јован Крстић; Ђиро Крстић; Кузман, волар; Кузман Ужичанин, вајда; Кузман, Нешин зет; Јосиф Кузмановић из Пожаревца; Станисав Кузмановић; Стојан Кузмановић из Смедерева; Степан Куклендер; Стојко Курикава из Зете.

Крсман Лазаревић; Мишко Лазаревић; Слова Лазиница; Латинка, удовица; Владислав Лаушевић из Зете; Лепосава, удовица; Лина, удовица; Милош Липовац; Марџика и Ђука Лукин; Јован Лукић из Зворника; Петар Лукић.

Максим, попа Игњата брат; Павле Максимовић из Зете; Стеван Малетин из Баната; Јован Мандић из Ужица; Марија, удовица; Марјанова удовица; Маринкова удовица; Јован

Марјановић, зет Продановића; Марко, Остојин отац; Тодор Маркин, из Црне Горе; Степан Марковић Арантин; Стојан Марковић, вајда, из Крушевца; Милак, копач; Јован и Радосав Милаковићи из Зете; Милија, бачвар (пинтер); Јован Милић из Забрeжја; Јосив Милинковић; Стеван Милисављевић; Петар Милићевић; Тира Миловановић; Вукоје Милосављевић из Пожаревца; Милош, стражмештар; Анто Милошевић, ракиција; Лазо Милошевић од Мораче; Перица Милутиновић из Зете; Никола Михаљевац; Михаило, ђебедија; Јаков Михаиловић; Јанко Михаиловић; Јован Михаиловић из Параћина; Јован Михаиловић из Бечкерека; Тома Михаиловић; Цветан Михаиловић из Кумодражи; Петар Мишић од Мораче; Митар Михолкин; Мишко, табак; Никола Мишковић; Голуб Младеновић; Продан Морачки (Морачанин?); Живана Мојсина (Рашковића?); Мрза, удовица; Мрђен (мали); Степан Муктија (Бошњаков).

Јован Настић; Никола Настић; Ана, Недељкова удовица; Димитрије Недељковић, трговац; Јаков и Јосив Ненадовић из Пећи; Витош Нешин, ковач; Нешо (глухч); Никола,ловац; Аврам Николић; Јосиф Николић; Павле Николић; Путник Николић; Соса Николићева; Ђурка Нинковић из Горње Вароши.

Огњан; Јован Огњановић из Пријепоља; Остоја, корманош; Гаврило и Живко Остојић из Сарајева; Стеван Остојић.

Јанко Павин; Адам Павић из Зворника; Петар и Данило Павловић; Лазо Павловић; Тома Павловић; Тоша Павловић; Пана, копач (сиромас); Мишко Панић из Београда; Павле Пантелић; Станисав, ракиција; Тиосав Станисављевић; Тоша Станивуков од Косова; Станко, дунђерин; Станкова удовица (Торбаров); Маринко Станковић; Ђука Станковић из Баје; Михаило и Павле Станковић из Крушевца; Никола Станковић; Петар Станојевић; Стана, Стеванова удовица; Стоја, Стеванова удовица; Вујица Стевановић Чутурић; Радован Стевановић; Милутин Стевановић из Призрена; Стојан, бербер (барбир); Стојан (Црни); Никола Стојадиновић; Стојан Стојадиновић; Гојко Стојадиновић, бакалин; Јевто Стојановић; Јован Стојановић; Лацко Стојановић; Никола Стојановић од Модрича; Филип Стојановић из Палежа; Стојша, табак; Живко Стојшин; Стојан Стојшић из Руме; Субота, табак; Јован Суша из Сувог Дола.

Радојица Тарничанин; Цвета Тарничанин; Јосив и Јевта Татковић; Теодосијева удовица; Тимко, бакалин; Тода, удовица; Тодор, старац; Тодор, чобан; Тодора, удовица; Риста Тодоровић; Станко Тодоровић; Томина удовица; Филија Томић; Живан Топал; Милутин Топал; Јанко Торбаров из Си-

биња; Јанко Тот; Дмитар Тошић из Реке; Јосип Тривуновић; Петар Трнин из Трнова.

Убава, удовица; Стеван Угриновић; Стеја Угриновић, бербер (барбир); Иван Удварац; Станоје Урошевић. Ференц Чинчи; Филипова удовица; Јован Филиповић из Београда; Јован Филиповић Дераћански (Дераћски).

Васо Хачи(ји)н Светогорац; Никола Хачи(ји)н, лебџија; Доја Хера из Ужица; Лазар Хрњагић из Пећи; Неда, удовица Хрњагина.

Цвеја, попадија; Дојчин Цвејић из Пећи; Јован Цветиновић из Пећи; Радосав Цветковић из Пазара; Адам Црваревић из Параћина.

Јосив Ђирић; Никола Ђирић; Никола Ђорави, ковач. Радојица Чекић из Ужица; Кузман Чолаповић из Пријепоља; Јован Чолош; Цвијо Чрнојевић из Реке; Маријана, удовица Радована Чупавог; Стеван Чутура.

Марија, Шајинова удовица; Станоје Шајиновић од Косова; Радојица Шевин (Црни) из Ужица; Обрад Шибалија; Михат и Никола Шијак из Ужица; Станко Шијак; Тодор (Тоша) Шошкотац.

ОПШТИНСКА УПРАВА

У доба феудног поретка држава у модерном смислу не постоји; т. зв. државна територија је лично власништво владарево. Тако је било у хришћанским земљама, па и у исламској држави османских Турака. У феудном поретку владар се ослања на своју пратњу, на оружану снагу, на војску уређену по неком систему. Почетком XVIII века Хабзбуршка монархија је још феудна држава али већ са битним елементима чиновничке државе и стајаће војске. Од раније организације остао је основни принцип: владар се ослања на војску, којој су подређени остали елементи државне управе. Наместо некадашњих династа и племића владар се сада ослања на војне заповеднике, на генерале. Над територијом освојеном од Турака врховни надзор имали су генерали. Тако се поступило и у Мађарској, и у Србији, када су освојене од Турака.

И у Будиму, са доминатним положајем над околном равницом, и у тада још знатној и јакој тврђави, станао је царски генерал, најповерљивија владарева особа у Мађарској. У будимској тврђави, некадашњој престоници мађарских владара, као ослонац царских генерала нису домороци Мађари, него истом насељени Немци; а у вароши и подграђима могли су живети и становати и други народи.

Генералу у Будиму, сем велике територије над којом је био заповедник, био је подређен и Будим, и град и варош, али тај генерал је веома велики господин,

„ер екселенција“, како су га звали наши стари, који ипак са самим Будимом нема никакве ближе везе.

Њега у самом граду и у вароши заступа заповедник места „плацмајор“. Али ни „плацмајор“ нема много везе са грађанским становништвом, које у „краљевском слободном и престоном граду“ има своју самоуправу. По стварима грађанског становништва он је у вези са биргермајстером (претседник општине) и штатрихтером (управник вароши) и преко њих спроводи оно што је за војску, односно за државу, најповедније. Њему су подређени капетани, за сваки део вароши по један, који воде рачун о безбедности, као и о војним и државним интересима. Они су стварна спона између највише цивилне власти и плацмајора. Српској општини у Будиму прва непосредна надлежна власт био је магистрат.

Српска општина до 1726 — Срби у Угарској добили су своје привилегије по принципу персоналних права као верска и национална заједница. По том принципу сваки човек, без обзира где живи, живи по праву свога племена. Тако су у Мађарској живели Јаси, Кумани, Сикулци и Саси. Тако су Срби живели у турској империји окупљени у својој патријаршији као верској и националној заједници, а тај положај желели су да уживају и у прозелитској хабзбуршкој држави.

Привилегијом од 20 августа 1691 добили су Срби од цара и право да од свога црквеног поглавице не зависе само у чисто црквеним, него и у световним питањима. Сем тога, добили су право да у чистим насељима живе по својим обичајима, а под управом својих народних власти, које сами изаберу. На основу тих повластица, непосредно по Великој сеоби, живели су Срби у Хабзбуршкој монархији у једној врсти теократске владавине којој је стајао на челу црквени поглавица, и заиста су, патријарх Арсеније и његови епископи ту власт, бар у крупним питањима, и вршили. Патријарх је постављао народне официре, пресуђивао и у грађан-

ским споровима, потврђивао уредбе, итд. Ту је основ и самоуправи будимских Срба.

Магистрат и Српска општина — Будимом је управљао магистрат или, како су га наши стари звали „светли магистрат“, који је седео у горњој вароши. На челу магистрата стајали су биргермајстер и штатрихтер, или како су их наши стари називали „пургимајстор“ и „шототрихтер“. Магистратски писар звао се синдик или, како су га наши стари звали, „шиндикуш“ а над затвором бдио је „штатвахтмајстор“ или како су га Срби звали „штотбокмајстор“. Извршни одбор чинили су поред биргермајстора и штатрихтера, још савет од 24 члана звани „Ratsherren“ или „рацхери“ како су их Срби звали. Највиши форум била је скупштина од 120 грађана. Носиоци власти и части у управи могли су бити само грађани, а пошто су грађани били готово искључиво Немци, то су Срби често, и са огорчењем, ову управу кратко звали „Немци“ или „Немац“.

Магистрат је разрезивао порез, плаћао чиновништво, располагао новцима, био другостепена власт у суђењу, нормирао цене, наднице, једном речи управљао и контролисао животом целе вароши. Управа српске општине имала је углавном да преко својих органа проводи наредбе магистрата. Одмах по Великој сеоби ова је самоуправа била већа. Из једног акта пре 1700 видимо да је у једном грађанском спору водио главну реч будимски епископ Јефтимије Дробњак.

Положај Срба, као и њихових митрополита, из основа је измењен царском декларацијом од 12 априла 1727 којом је одређено да Срби од свога митрополита зависе само у духовним пословима. Како је магистрат гледао на мешање црквених власти видимо из једнога писма које је октобра 1734 упутио митрополиту биров Рајко Прерадовић. У том писму обавестио је биров митрополита како му је Тодор Стефановић, очевидно грађанин, рекао да ће се он држати онога што му заповеди биргермајстор, јер му је, вели, биргемајстор ре-

као, да се „господин митрополит не меша у његове људе, који под магистратским судом јесут, и друге ширше речи избеседили“. Још 1745 жалили су се будимски Срби како им је магистрат сву власт „каторују они од почетка их тамошње домовине всего за себе имјели, и полнују, кромје криминалних, јурисдикцију ексерцирали скоро всја судебнаја дјела к себје привлекли“. — А ево како је изгледала та тзв. „самоуправа“ будимских Срба.

Срби у Будиму или, како су они писали, у „будимској долњој расцијанској вароши“, или „у будимској долној вароши Табани“ добили су привилегијом од 1696 право да у својој општини сами собом управљају. (Година 1690, стављена на најстаријем печату, више указује на досељење највећег дела становништва у Будим, него на стварање општине). У тој самоуправи учествовало је све становништво које је чинило „општество“, али право гласа имали су само одрасли мушкарци. Ови су бирали чланове општинске скупштине од 70 до 76 чланова, а ови су бирали варошке службенике или слуге: „првог“ или „главног господара“ и остале „предњаке“, наиме бирова, ешкоте, кметове и разне одборе, који су имали „да послуже вароши, и сиромаху и богату“, „право и верно што их Бог учи“.

Али је државна власт преко магистрата осигурала и у то мало самоуправе себи пресудан утицај. Она је преко магистрата именовала или потврђивала чланове скупштине и већ тако, у довољној мери, осигурала свој утицај. Али јој ни то није било доста. Она је одредила и тројну кандидацију за претседника општине, или бирова, и не само то него — како то сазнајемо из Упутства судији и већу града Осека из 1698 — поближе је одредила какве особине треба да имају службеници. „Судија и градско веће, каже се ту, подједнако ће, пре свега, унапређивати поштовање Бога највећом дужношћу, и засведочиће своју ревност особито у заједничком марљивом присутовању недељним и празничним службама божјим, и другим јавним црквеним свечано-

стима, и водити савршено такав крепостан и примеран живот да би потчињено грађанство одатле црпilo добар пример и пошло за њима у врлинама и да би тако у заједници унапредили и увећали поштовање Бога“. 1732 одлучено је у скупштини — не знамо зашто — да се убудуће пази да се за варошке претставнике бирају „старобиватељи“, који ће радити за опште добро, а не на штету „нашу и наших потомака“.

Биров — Биров је „варошки поглавар“ и поглавар свему народу. (И реч биров настала је од мађарске речи *biró*, што значи управник или судија или, што бисмо ми данас рекли, председник општине. Мађари, који су примили организацију варошких и месних управа од Немаца превели су немачку реч *Richter* својом речу биро, а Срби су од речи биро направили реч биров). Магистрат га је називао „староверски биров“. Понекад, али веома ретко, називан је он и судија или кнез. (1744 потписао се Петар Кнежевић као „намјесни биров“). Биров је стојао на челу општинске управе. Противно од бирова београдске Српске вароши, који су се потписивали и као велики бирови и „штотрихтери“, будимски су се увек потписивали само као бирови, а то су уствари и били, јер бирови у Београду били су старешине једне потпуно одвојене и самосталне управне јединице, а у Будиму само старешине једног реона, једног подграђа, којем је на челу стајао магистрат. Биров је претстављао општину пред вишим властима и другим лицима. Он је потписивао општинску пошту, коју је потврђивао општинским печатом. Биров је сазивао танач, разне одборе и скупштине председавао им и руководио радом. Он је на челу делегација, као и литија. Биров није морао бити увек присутан, него га је могла заменити и друга особа, вероватно она коју би он, договорно са таначем, одредио. Биров се бринуо за општину, њену безбедност, чистоту и остало. Ако је било потребно он је одређивао који ће таначници, сем ешкута, присуствовати писању тестамена, вршити про-

цене, и др. Једном речју, он је старешина општине и народа. Његов уплив могао је у народу бити велики, али не толико по писаном праву, него више по личној вредности. 1731 написао је, нико мање, него сам биров Михаило Ивановић, и потписао заједно са ешкүтима, будимском епископу „да биров сам по себе ничто није вредан“, „него будемо чинили с народом“. Бирова по правилу титулишу „господар“, ретко са „кир“, а још ређе са „господар кир“, или „господин“. Овој титули се обично додавало „племенитородни“ или „благородни“ или „благоразумни господар“. Латински му је титулирано као „dominus egregius“, или „generosus“.

Избори или „промена“ бирова — Избори или промена или, како се то касније говорило, „рештацион“ обављани су на Ђурђевдан, или у први већи празник по Ђурђеву-дну, или када би прилике дозволиле. У прво доба, изгледа, избори нису вршени по неком утврђеном реду, него је народ у скупштини бирао себи бирова. То наслућујемо из шкртих бележака из тога доба. 1704 јулија 25 дан: „Да се има знати када врже варош мене Вукадина бировом“. У то доба, изгледа, магистрат се није мешао у питање избора бирова. У протоколу из 1708-9 забележено је: „И рекоше кметови да променимо ешкүте старе. И господар Тома, стари биров, да је слободан од службе варошке, а 1711 „И урекосмо: Станоје, стари биров, опет биров (да буде), и ешкүте између кметова да поставимо“. Касније, не знамо када, очевидно да је магистратска власт донела уредбу о избору бирова.

По тој уредби, изгледа, да су у скупштини бирани таначници, а између њих је касније биран биров. Тако, мислимо, да треба и разумети оне речи из протокола: „Бировска промена бист дна сего 30 априла 1732 и народ да нарече којег господара између ови 12 господара таначника да изберемо“.

Избор бирова вршен је у присуству магистратске власти, а понекад и месне војне власти. Како се вршио

избор бирова сазнајемо из записника приликом избора 1725—6. У прогласу који је тадашња власт упутила бирачима каже се да се има да обави избор бирова, јер „у светлом магистрату, по заповеди јего царскога и краљевскога величанства, господин пургермајстор и штотрихтар обновио се и поставио се. И какоти пак образом таким нас бирова и ешкута термин овогодишње варошке службе гредет по нејакости својима за промену моле се“.

Договори о кандидатима одржавани су у варошком дому или пред црквом. По закону вршена је тројна или четворна кандидација. За кандидате предлагани су најугледнији и свакако они од првих по особинама које су се тада цениле. Кандидате су предлагали кметови и „господари добри“ „од руфета и из вароша домаћини“ „и остали народ“. То се види из записника од 1709. „23 априла састаше се кметови поради бирова: кога ће бирова поставити. И метнусмо цедулице за 15 људи и паде коцка на Анту, и Антонија, и на Чукурханлију, да су бирови а између њих и Стојана бирова старога, четврто“. По извршеној кандидацији, ако је кандидован и који ранији биров, овај је стављан на прво место, а за њима нови кандидати.

Као и увек било је људи који су желели да дођу на положаје, а било их је и који су се наметали, али је било и таквих који то нису желели, или било из којих разлога избегавали. Један од таквих, који су избегавали да буду бирани, био је Стојан Радојковић, ранији биров. О бировским изборима за 1719-20 сазнао је он да га неки хоће да кандидују за бирова. Да би осујетио своју кандидацију он је, дан пред изборе (22 априла) упутио писмо „на прочитаније“ (на) „све газда табански“ у којем им пише: „Чујем да су неки таначници моје име писали да будем биров. А ја се у Бога уздам да ме насилите не можете“. „Не могу бити, нити ћу бити, ако хоћете ми давати и 1000 форинти, јер сам се заклео много пута Тројицом да веће не будем у Табани биров“. Поручује им да се у њега никако не

узлају „теке ћете се више ломити узалуду“, него да
изаберу неког другог „а, фала Богу, доста је људи
овде и освем мене, по сто пута бољи од мене“.

Избор су вршили чланови скупштине. То се види
из акта за избор 1726. „Понеже 70 саветни господари,
по изволењу, јесу доконали бировска промена овако да
буде. Наредили су на бировско име славни народ свој
вотум, илити глас, по науки св. Духа, на ове господаре
да даје: Прво на господара Јефту Кнежевића, варошког
бирова, на господара Живана Бранковића, старог варо-
шког бирова, и на господара Јосифа Николића, тако-
жде старога, и будуштега бирова, којегач речени славни
народ више нарече, онај хоће биров бити. Тога ради
оних три више поменутих господара: господара Јефту
Капамацију, господара Живана Бранковића, и господара
Јосифа Николића којегач хоћете, мирно и сложено дого-
варајте се, и промишљајте промотрено молећи се миро-
ствивном Богу по својему св. Духу да вас настави до-
брога и правога изабрати и поставити који Богу, цару,
магистрату, и овом варошком славном народу по пра-
вици будет служити“.

Гласање је било јавно и обавезно. У позиву за из-
бор изричито „заповеда (се) вам, једним и сваким,
у овај славни празника ден, по служби Божјој, от вас,
осем узрока, који год газда не нађе се, под штров три
талира потпасти ће“. Из акта се сазнаје ко је чинио
изборну комисију. Гласање је вршено у присуству ко-
месара изаслатог од магистрата, два становника као
оверача, и варошког писара. Избором је руководио
комесар. У акту се скреће пажња онима који треба да
гласају, а хоће да иду на сегедински вашар, „да у ва-
рошки дом пунктом о дванаестом сату дођу и свој глас
пред поштованим господарима, господаром Антоном Ми-
лошевићем, и господаром Томом Павловићем, и варош-
ким заклетим нотариусом даде и упише којегач од они
тројице бировом нарећи ће; потом може ити на вашар“.

Из једне белешке из времена приликом избора
1716 види се и начин на који је вршено гласање. На

једном листу канцелариског формата написана су имена кандидата ћирилицом, а испод имена забележена су, иста имена другом руком, латиницом (тако је поред имена старог бирова забележено *iudex antiquus*), свакако руком магистратског комесара. Комесар је, то је видљиво, са преданих листића бележио гласове подвлачећи по једну црту, за сваки предани глас, испод имена онога за кога је глас дан. Сваки бирач могао је гласати или за сва три, или само за два, или само за једног кандидата. Овом приликом били су кандидати Стојан Радојковић, ранији биров, Јован Степић (Стефановић) и Стојко Петровић. На том гласању највише гласова добио је Стојко Петровић који је добио 70 гласова, два гласа мање добио је Јован Степић, док је ранији биров Стојан Радојковић добио само 10 гласова. Овом приликом био је утврђен за бирова Стојко Петровић. Али то није био увек случај. Резултат избора био би достављан магистрату, а магистрат би потврдио онога који је уживао његово „изволење“. То видимо из резултата избора бирова од 18 маја 1731. Том приликом били су кандидати Михаило (Мишко) Ивановић, Орестије Радишић и Димитрије Недељковић а за бирова није поставље ниједан од ове тројице, него четврти — Јефтимије Кнежевић. И можда титула „постављеному бирову“, како су београдски велики бирови титулисали будимске бирове, има ту своју основу. Србе у Будиму је то вређало па су, у меморијалу упућеном цару 1724, молили да се магистрат „не меша“ у избор бирова.

По обављеном избору „новоизабрани и постављени“ биров би „учинио своју заклетву“ („јурамент“) прво у магистрату а затим у српској цркви „пред народом“. Заклињао се на јеванђељу пред распећем и приупаљеним свећама. Заклињању су присуствовали и изасланици магистрата. Заклетва бирова пред народом гласила је: „Заклињују се да не хоћу ником криво судити, нити по кумству, нити по пријатељству, нити по зависти и злоби, него по правници и по суду, колико будем могао ја достигнути, и колико мене Господ Бог

буде Духом светим наставио хоћу сваком правцу учинити како богату, тако и сиромашу, како овдешњим биватељем, тако и страним људима. Тако да ми помогне света мати црков наша. Амин“. За све време док је биров полагао заклетву на цркви су звонила звона. Затим би бирова приказао, односно увео, у дужност биргермајстор или његов заменик. Том приликом давана је на рачун општине и мала закуска и што је, за носоце војне и магистратске власти, било још важније даван им је од стране општине „пешкеш“ или „дишкрџија“. Члановима магистратске комисије плаћан је „комисионгелт“.

Избор ешкута, и кметова, и других сталних одбора, као и персонала који је служио општини, вршен је, али не увек, или одмах или нешто касније. Вероватно се у том међувремену саветовали биров са таначницама кога ће узети за ешкуте, као и о радном програму за наредну годину. Тако је 3 маја 1719 дао написмено неку врсту свога радног програма новоизабрани биров Јосиф Николић. Он се, по избору, обратио и осталим кандидатима за бирова Станку Тодоровићу, Стојану Радојковићу, Живану Бранковићу, и умолио их за сарадњу и помоћ. У том писму се каже како „тај дан призва господар Јосиф оне господаре, што су у педула, да промишљају поради ешкута и слуга варошки да поставе“. Затим се наставља његово писмо. „Јах сам не могу изабирати од господара разумни који знају, и који су бивали у томе реду, зашто ја сам јоште млад и неразуман таквих вештих. Паки да знате браћо нећу никакове новине почињати. По чему ја сам застао, на томе ћу стајати. Прво чујем да говорите: нећемо 12 кметова веће хоћемо од руфета мајсторе. Ја не могу на томе остати зашто ако би која заказ дошла где ћу јах тражити руфете, који на вашару су, који у винограду, који на селу. Што ћу јах сам чинити без господарах стари, којима су долазиле онаке ствари на њихову главу или од ђенерала, или од бургимајстора, или од владике. Зато јах нећу кварити реда првога, да није

12 кметова. Ја захтевам да буду. Али ако ли који хоће да изиде својеволно, а ви изберите место њих друге, од којих може и биров се поставити да се поучавају, да не постаљају од неучених, који није у оном реду био, нити настругу прошао. А друго, братијо добра, ако Бог даде, да дочекамо време порције а ми ћемо са-брати братију сву ову паки ћемо се договарати са господари кметови како ће лепше бити. Ако рекну да може бити од рувета по један цехмајстор да седи са кметови заједно за оно време, докле се порција пореже, паки нека иде на свој посао и тако послужује своме ругету, онда ће кметовом лепше бити; не могу за њима говорити, илити клети. Могу и аришта достати и штрова великога после тога зашто је тако било овде у граду, а кметова да не размећу. Зато се договарајте, зато сам вам у писму ставио што би из уста говорио“.

Неки бирови су, по пријему службе, објавили народу писменим путем програм свога рада. Тако је Живан Бранковић изложио у пет тачака „что изнаходихом по мојој савести за добро опште народно да би Господ Бог подарио нам свим болши поступак у свему и уредбу“. Акт је написан руком Петра Ненадовића, тадашњег писара будимске општине. Ту се на првом месту тражи да свако, „макар којего чини и реда“ био, на позив бирова, има се у „казато време“ пред бировом наћи. О судним данима, уторком или суботом, да не долазе ових 12 таначника, него само шест“ понеже ми не имамо великога суда помежду собом, или ствари криминални судити, него помирити коју баку, и проче мале ствари“, али зато они таначници, чији је ред, да се не изговарају, „мени је тешко“. — Кад биров неком од таначника нареди да присуствује писању тестамена, или му стави у дужност какав други „комесион да не отлаже се: идите ви, идите ви“. — На четвртом месту тражи да се, договорно са епископом, учини штогод за „школноје ученије“ јер „дечица прерашчују и висит се народ са ученијем“, а „нити имамо мештера, нити школе“. — Најпосле да се посвети већа брига сиротињи

и сирочадима без родитеља чије имање „сами татори невредно потрошет и раздадут којекуд, а после дела страждајут и просет“.

Бировска служба („бировина“) трајала је годину дана. Ако би биров за време службе умро, послове бировова водио један од ешкута или кметова кога би танач одредио. Када је 24 јануар 1705 умро биров Тома Нешкових „прими се Антоније Рашковић бировљеве службе да служи до Ђурђева дана. Кметови га наместише“. Тако се посупало и када би се биров налазио ван места, или био болестан. По истеку службе биров је заједно са таначем полагао рачун о своме раду пред скупштином.

Ешкути — Ешкути су били главни помагачи и заменици бировова у вршењу његових дужности. И они су имали „да послуже вароши, каконо својој кући“. (И реч ешкут је мађарска. Мађарска реч „esküdt“ значи исто што и немачка „Geschworene“ и латински „juratus“, наиме „заклети“. Како ту мађарску реч наши стари нису разумевали, они су је схватили као звање, па су јој додали још и нашу реч „заклети“ „заклети ешкут“, „заклети таначник“). Ешкути су бирани, вероватно, на предлог бировова и кметова, али у договору са народом. Тако ваљда и треба схватити речи забележене у протоколу 1708: „Нађоше браћа и кметови да буду ешкути“ ти и ти. Ешкути су бирани између кметова или таначника. 1711 забележено је „и ешкуте између кметова да поставимо“. Ешкута је било прво три, а после два.

Биров је био стално у вези са ешкутима и са њима отправљао текуће послове стога се бирови ретко када на актима потписују сами, него обично и са „прочими ешкути“. Један, а по потреби и два ешкута, замењују бировова, нарочито при састављању јавних исправа, процене, прегледа стоке, која ће се клати за продају; мера да ли су исправне и др. Они су десна рука бирову у управи и при суђењу, а нарочито при скупљању по-

реза. Стога их касније зову „перцепторима“. У својој заклетви они су се заклињали да ће нарочито у тој дужности бити исправни. Њихова заклетва од 1732 гласила је: „Ми, заклињемо се Богом живим, пресвјатоју Богородицеју, и са васеми свјатими Божими угодници да ми ва овој нашој служби ешкутској, а не само ешкутској, него и перцептори, које хоћемо се овога варошкога пореза тога дуга примити да купимо, по тефтеру што се буде пред нас предало, да хоћемо без свакога фелера и кривице. За овоје време да никакова варошка новца от варошке касе не хоћемо утајити, ни уклонити, него што се по тефтеру буде покупило, и шта се прикупи, да имамо поставити под печатом, и где се надлеже оне новце да имамо на једно место“. Пошто су скупљали порезу, то су они унеколико вршили благајничку дужност. Како и ешкути, изгледа, нису били много савесни у својој дужности, то је уредбом од 1732 њима наређено одмах, на први позив, у заказани дан и час „своју столицу да имат“, „да оставет се старих обичаја“ да се зову по неколико пута и, док се год суђење сасвим не заврши „столицу своју празну не оставити“.

Кметови или таначници — Ова реч означавала је првобитно све таначнике па и ешкуте, а касније само таначнике. Касније се реч кмет изгубила, а место ње употребљавана је реч таначник. Они су чланови општинске управе те као такви помажу бирову и ешкутима у њиховом раду. Таначника је било прво 12, а после мање. 1708 танач је закључио је, да се „по три кмета редом налазе код бирова“. И касније је према броју таначника одређиван број који ће се налазити код бирова.

Танач — Управљање општином било је очевидно уређено као и у другим мађарским варошима у то доба. На челу општине стајао је општински одбор или савет или, како су га звали, танач, који су сачињавали

претседник или биров, ешкути и остали одборници звани таначници. (Танач је мађарска реч и на мађарском значи савет. Од те речи направили су наши стари реч „утаначити“, што значи одлучити. Ова се реч у овом значењу одржала у нашем народу до данас. Ранији израз за одлучити био је докониати). Танач је сем управне, вршио још и судску власт, те је стога називан и турвин (или турфин) што у мађарском („törveny“) значи суд. Титула танача је „поштени“.

Чланове танача бирала је скупштина на једну годину. Раније су се уз бирова закљичали сви чланови танача, касније само ешкути, а поред њих и писар (а раније и кишбирив или мали биров).

Број чланова танача није био увек исти. Број чланова танача био је из почетка 15, па 12. Касније, када су Будимци пали у велике материјалне тешкоће, тај је број смањен на 6. Тако сретамо у записнику од 1 маја 1734 ову белешку: „Господари, знате сами да је сада слободно говорити што народ зактева: који год биров буде нећемо полепшавати (плате), него што из града буде плаће; окром писару. Паки свих говоримо позарад бирова, кога Господ Бог буде нам даровао, два ешкута, и четири господара с бировом, и седмо писар, и кишбирив. Тако народ зактева“. Мора да су таначници покаткада саопштавали својој околици одлуке танача, јер већ 1706 решио је танач да таначника, који „изнесе реч напоље“ казни са три форинта глобе и да има „у арешту бити, и посрамљен од браће“.

Таначници су имали да се уз бирова „находе за сваку службену потребу до добра и зла“. Биров је изабран 1 јуна, а већ 8 јуна 1706 „сабраше се кметови и сви тизедуши који ће бити поред бирова, на варошки сваки договор и дуговање, да послуже браћи и сиромасима“. Исте године решио је танач да се цео танач има сазивати само за нарочито важне ствари. За мање важне ствари да се позива шест, а за најмање важне само три таначника. Уједно је донета и одлука да, „када би биров заказао које дуговање варошко, да

кметови дођу у варошки дом“. Кметове је о седницама имао да обавести „с вечера“ кишбиров „јали толмач“. Ако који од кметова не би дошао, имао је да буде оглобљен са једном форинтом. 1708 поштрена је казна за недолажење на седнице на један талир, па су том казном кажњени врло угледни таначници, Никола Димитријевић, Антоније Рашковић и Јован Степић. Исте године донета је одлука да се, поред бирова, имају сваког дана да нађу и по три таначника, а „за велику потребу свих да се нађу у турвину“. Мора да су бирови имали велике муке са таначницима који нису одговарали својим дужностима, што се види из закључка скупштине од 1710 да се онај таначник који не дође на „скуп“ (седницу) казни са по 12 форинти „биршага“, тј. глобе. Истом казном имао се казнити и онај који из танача „реч изнесе напоље“, а поред тога имао је одмах да буде из танача избачен.

Да би појачао углед танача, магистрат је 1730 донео одлуку да се сваки онај, који се не покорава наредбама танача, казни са 12 талира, а ако не би хтео да ту казну плати, онда да се казни још и са шест дана затвора „са сухим хлебом и водом“.

1738 танач је, „по заповести магистратске и царске комисије“, „учинио ред“, да са бировом „по два ешкута с нотарошом сполу, од недеље до недеље служе, и да су на паролу сваки дан у варошком дому, и да послују варошке послове и проче заповести и одвише именоватих горњих инштација. А штогод доконају и учине да је и онуде толико крепосно, колико да цео танач доконава, понеже на садашњем времену не могу ови господари ешкути сваки дан у саједини бити“.

1744 донело је општество, приликом избора бирова, и неку врсту правилника о понашању бирова и таначника у звању и у приватном животу. Пре свега тражи се од њих да међу њима постоји љубав и да један другог „по васеј можности“ почитују. Бирову је одузето право да ставља на дневни ред оно о чему се није

претходно договорио са таначницима. О сваком предмету имао је да пита сваког таначника за мишљење. Из затвора се није могао нико пустити без одлуке танача. Таначници су дужни да на своју дужност долазе на време, сем када су на путу, или када су спречени болешћу. Када се држи суд, има се свака странка са-слушати, „а не между собом са стране разговор имати“. Сваки има „тајну варошку хранит, а не са гманом (осталима) у винопитију, или којој рекрацији, себе искушити“. Приликом расправа у суду скренута је у инструкцији пажња таначницима „један на другога жестоким словом не тергнутисја но, должни свој вотум дати, и у миру да останет“. Чувати се сплетака, а ако се оне појаве „кривца на среду поставити“, Најпослед, решено је да се оно, што се у протокол стави истог дана „пред целим таначом од слова до слова очати, и вси да чују, и да се строго изврши“.

Седнице танача одржаване су у варошком дому, а само у изузетним случајевима, кад је биров био болестан, могле су се одржати и у његовом стану. Седнице су одржаване у одређене недељне дане, обично уторником и суботом, па и сате, обично од 9 до 11, а само у изузетним случајевима до 12. Танач је опште наредбе објављивао преко кишбирова или малог бирова који је, пошто је скренуо пажњу јавности, ударањем у добош (Добош је купљен 1703), на одређеним местима у вароши, саопштио, или прочитао, оно што му је наређено. Важније, али мање хитне, наредбе оглашаване су у цркви, вероватно по литургији.

Одбори — У одборе су обично бирани ранији часници и службеници. Један од сталних одбора био је одбор од 24 члана. Овај одбор био је једна врста непосредне контроле рада танача. На крају године овај је одбор прегледао рад танача и подносио извештај скупштини. Одбор је био састављен од 24 „унутарња саветника“. Скупштина од 1725 тражила је и од чланова овог одбора, „да страх Божји знаду“ и да „своју за-

клетву поставе“, да „савет варошки“ (тј. варошке тајне), „окром потребе, напоље не изјављујут“, а који то учини да плати „штроф“ од 12 талира, да се истера из вароши и да се сматра да је непријатељ вароши и цркве; „убио га Бог“, сваки за себе рекоше“.

Сретамо и одборе од 36 и 52 члана, али какав је њихов делокруг био — не знамо.

Скупштина — Највећи одбор, или „саборни суд“, уствари скупштина, имала је 70 (или 72, а каткада 74, па и 76) чланова, или како су их звали „саветних господара“. Магистратска власт је, и у овој инстанцији, осигурала свој утицај именовањем „од општине 36 уређених варошких господара, који су протоколовани“, што значи чланови, које је именovala магистратска власт. Пред скупштину се излазило са дневним редом. Остале су забелешке о „пунктима, што ће се говорити пред народом“. По једној таквој недатираној забелешци пред скупштину су прво изнете наредбе генерала, затим магистратске, а на крају општинске. И скупштина је држана у варошком дому и увек је забележено „који господари бише“ (присутни). 1733 донета је одлука да, ако који од „наређених господара“ не дође на позив, то да се глоби са 24 форинта у корист општине.

Специјални одбори — Биров је, по овлаштењу скупштине, могао да формира и одборе са специјалним задатком. 4 октобра 1723 „са народским дозвољенијем“ решено је да се „на сваки договор варошки“ позивају и стари бирови, писари, ешкути и црквени синови. 1729 решила је скупштина да биров у случају потребе „од поштених цехова цехмајсторе себе може дозвати, и тако савет и договор могу учинити“.

Народни збор — За изузетно важне ствари врховна власт у општини припадала је народном збору на којем су могли учествовати сви одрасли мушкарци који су,

по тадашњим схватањима, имали за то прописане услове.

Државна власт је одржавала и гајила ауторитет власти. У упутству о варошкој управи тражи се од танача да старешини општине има увек и свугде „дужну почаст, а грађанство указивати послушност и дужну покорност“. Таначници се опомињу да се, за време седнице, ниједан „не упути на место које му не припада, или да седне, пре него што је старешина општине ступио на своје место у прочеље, и сео“. А на седници да се ниједан од таначника „не заведе да изнесе (пред танач) штогод на своју руку, и стави старешину општине пред свршен чин“. Не само да нико није смео изнети, нешто без претходног договора са старешином, него нико није смео ни говорити када је хтео, него по старешинству, од најстаријег редом до најмлађег. За време седнице, ни после седнице, није се смео ниједан од саветника удаљити пре него што би се дигао старешина. Тек тада су се могли дићи и излазити и таначници, али ипак по старешинству.

И становништву и претставницима народним, било је познато, како је речено приликом избора бирова 1713 да је биров „поглавар народне и сав народ ваља да га слушамо“ али је питање како је то изгледало у животу. О закону се, истина, морало водити рачуна, али се закон увек могао изиграти, јер закон није сасвим искључивао опозицију, разуме се, „уз дужно поштовање“ а ово није било питање закона него друштвене углађености. Али ни сама аустриска државна власт, која је гајила култ власти, није много респектовала бирова српске општине у Будиму. Не државне власти, него ни нижи органи војних и магистратских власти нису много респектовали бирова. 1703 био је биров у затвору зато што није дао оградити гробље. Бирову Стојану Радојковићу рекао је лајтнант Пеклер: „Ви сте (мислио је на Србе) полак Турци, полак Јуде, и претио (његу) бити“. 1707 био је исти биров у затвору 13 дана „због кварталских новаца“.

„Самоуправа“ Срба у Српској општини састојала се у томе што су Срби имали своје органе, у званичењу служили се својим језиком и својим писмом, и старим календаром. О некој самоуправи у правом смислу те речи не може се говорити. Уствари органи Српске општине помагали су магистратску власт да се у Српској општини, убере од магистрата Србима обично неправедно одређени порез.

Све ове службе трајале су годину дана — до бировске промене. Пред крај бировске године — а ова је трајала од Ђурђева до Ђурђева дна — имали су, биров и танач, надлежну магистратску власт „пристојно молити да се проведе нов избор“.

ЛИТЕРАТУРА: Витковић, III, 67, 156-7; IV, 330-1; VI, 262-5, 303, 342, 353, 356, 400, 417, 426-7, 434, 444-5, 459, 471.

СПИСАК БИРОВА, ЕШКУТА И ТАНАЧНИКА ОД
1700—1740

Свакако да су будимски Срби имали своје бирове одмах од формирања своје општине, тамо од 1694. Тада је, изгледа, створена и српска општина у Сентандреји, где је за бирова постављен Јован Милутиновић, биров београдске општине из 1690. Ко су били бирови у Српској вароши у Будиму до 1700—1, сем за 1697—када је био биров Илија Бошњак — не знамо. Позната су нам само имена неких бирова свакако из тога доба, али када су они били бирови, и шта су били по занимању, то не знамо. Тако је 1703 забележен као биров вероватно ранији, неки Петар. 1706-7 забележен је као „стари“ биров неки Лука, а 1708 тако је забележен и абација Вукоман Лазаревић. 1726 забележен је као „стари“ биров Тома Павловић. То је све што знамо о бировима пре 1700. Од 1700 даље знамо ко су били бирови а, у доста случајева, и имена њихових таначника.

1700—1

Биров: Михаило Кабакул.

1701—2

Биров: Вукадин.

Ешкути: Михаило (Мишко) Ивановић и Плавша.

1702—3

Биров: Стојан Радојковић.

Ешкути: Давид, Станоје Радојевић и Риста Вељковић.

Таначници: Јован, ћурчија; Петар, ђебеџија; Дача, капамација; Владислав, ковач; Петар Семиз; Радосав, бакалин; Гаврило; Милисав Коморанац; Радован, дунђерин; Радован, месар; Радован, орач; Павко, барјактар; Милош Дугачки.

1703—4

Биров: Стојан Радојковић.

1704—5

Биров: Тома Нешковић (до 23 јануара 1705, а затим Антоније Рашковић).

Ешкути: Мојсо Рашковић и Јован Драгин.

1705—6

Биров: Антоније Рашковић.

1706—7

Биров: Тома Пауновић.

Ешкути: Вучко, абаџија; Станоје Радојевић; Риста Вељковић.

Таначници: Стојан Радојковић; Андрија из махале; Ђука Стевановић, трговац; Радован, касапин; Симо, чебеџија; Милисав Дендрк; Дачо Рашић, ћурчија; Дојчин Цвејић, сабов; Радосав, бакалин; Стојан, брат попа Ђорђа.

1707—8

Биров: Стојан Радојковић. Исте године био је биров и Дима Апостоловић.

Ешкути: Станоје Радојевић; Андрија Божић, пинтер; Орестије Радишић, сабов:

Таначници: Никола Димитријевић Чукурханлија; Ненад Илић, Ранисав Ратковић, ћурчија; Јован Степић (Стефановић) сабов и трговац; Антоније Рашковић; Нешко, капамација; Ђука Стевановић; Вучко Арнаутић; Риста Вељковић; Милутин, мумџија.

1708—9

Биров: Стојан Радојковић.
 Ешкути: Орестије Радишић; Филип и Андрија.
 Таначници су били исти који су били и 1707—8.

1709—10

Биров: Илија Бошњак.
 Ешкути: Риста Вељковић и Станоје Радојевић.
 Таначници: Никола Димитријевић; Ненад Илић;
 Јован Степић; Петар Семиз; Ранисав Ратковић; Стојан
 Радојковић; Анта Милошевић, сабов; Антоније Рашко-
 вић; Милутин, сапунџија; Вучо Арнаутин.

1710—16

Биров: Станоје Радојевић.

1710—11

Ешкути: Риста Вељковић и Живко Остојић.

1711—12

Ешкути: Живко Остојић и Ђурица Вуковић.

1712—13

Ешкути: Нешко Мартиновић и Дача Рашић.

1713—14

Ешкути: Дојчин Цвејић и Станко Тодоровић.

1714—15

Ешкути: Јован Степић и Стојко Петровић.

1715—16

Ешкути: Стојко Петровић и Иван Вељковић.

1710—11

Таначници: Никола Димитријевић; Ненад Илић;
 Андрија, пинтер; Нешко, капамаџија; Анта Милошевић;
 Илија Бошњак; Јован Степић; Живко, бакалин.

1713—14

Таначници: Никола Димитријевић; Анта Милошевић; Ненад Илић; Риста Вељковић; Андрија, пинтер; Вуча Арнаут; Илија Бошњак; Дача Рашић; Живко Остојић; Давид ћурчија.

1714—15, исти као и 1713—14, сем Вуче Арнаута, на место кога се јавља Нешко Мартиновић.

1715—16

Таначници: Никола Димитријевић; Анта Милошевић; Јован Степић; Андрија Божић; Давид Цветковић; Дача Рашић; Дојчин Цвејић; Живко Ратковић; Живко; Станко Тодоровић.

1716—17

Биров: Стојко Петровић.

Ешкути: Јован Степић и Пантелија, ћурчија.

Таначници: Никола Димитријевић; Ненад Илић; Станоје Радојевић; Андрија Божић; Риста Вељковић; Дојчин Цвејић; Анта Милошевић; Станко Христифоровић; Живко Ратковић; Станко Тодоровић; Нешко, капамација; Живко Остојић.

1717—18

Биров: Стојко Петровић.

Ешкути: Живко Остојић и Драгутин Војмировић

Таначници: Ђука Стевановић; Никола Димитријевић; Ненад Илић; Станоје Радојевић; Андрија Божић; Риста Вељковић; Анта Милошевић; Дојчин Цвејић; Станко Христифоровић; Живко Ратковић; Станко Тодоровић и Јован Степић.

1718—19

Биров: Станко Тодоровић.

Ешкути: Риста Вељковић и Стојан Станковић, ћурчија.

Таначници: Никола Димитријевић; Ненад Илић; Станоје Радојевић; Андрија Божић; Анта Милошевић;

Дојчин Цвејић; Станко Христифоровић; Јован Стефановић; Живко Ратковић; Живко Остојић; Стојко Петровић.

1719—20

Биров: Јосиф (Јосим) Николић.
Ешкути: Влаја Лаушевић и Анта Поповић, табак.

1720—1

Биров: Живан Бранковић.

1721—2

Биров: Јосиф Николић.

1722—3

Биров: Живан Бранковић.
Ешкути: Ранисав Ратковић и Степан Марковић.
Таначници: Ненад Илић; Станоје Радојевић; Живко Ратковић; Станко Тодоровић; Јосиф Николић; Јован Ивановић; Мишко Ивановић; Риста Вељковић; Орестије Радишић.

1723—4

Биров: Живан Бранковић.
Ешкути: Јосиф Стефановић и Ђурица Вуковић.
Таначници: Ненад Илић; Станоје Радојевић; Живко Ратковић; Станко Тодоровић; Јосиф Николић; Мишко Јовановић. По другој белешци био је шести кмет Риста Вељковић.

1724—5

Биров: Живан Бранковић.
Ешкути: Мишко Ивановић и Јован Ивановић.
Таначници: Анта Милошевић; Орестије Радишић; Јован Степић; Стојан Поповић; Милија, пинтер; Пантелија Јовановић, ћурчија; Филија Томић; Дојчин Цвејић; Драгутин Војмировић; Владислав Лаушевић; Ђурица Вуковић; Јосиф Стефановић.

1725—6

Биров: Живан Бранковић.

Ешкути: Јосиф Стевановић и Ђурица Вуковић.

Таначници: Ненад Илић; Станоје Радојевић; Јосиф Николић; Риста Вељковић; Живко Ратковић и Станко Тодоровић.

1726—7

Биров: Јевтимије Кнежевић.

Ешкути: Јосиф Стефановић; Стефан, и Ђурица Вуковић.

Таначници: Живан Бранковић; Јосиф Николић; Живко Ратковић; Михаило Јовановић; Антоније Милошевић; Пантелија Јовановић; Орестије Радишић; Јевтимије Давидовић и Димитрије Недељковић.

1727—8

Биров: Јефтимије Кнежевић.

1728—9

Биров: Јован Цветиноввић.

1729—30

Биров: Михаило (Мишко) Ивановић.

Ешкути и таначници: Јован Цветиноввић; Јефтимије Кнежевић; Живан Бранковић; Живко Ратковић; Јосиф Николић; Анта Милошевић; Пантелија Јовановић; Ђурица Вуковић; Орестије Радишић; Јефтимије Давидовић; Јосиф Ненадовић.

1730—1

Биров: Јефтимије Кнежевић.

1731—2

Биров: Јефтимије Кнежевић.

1732—3

Биров: Орестије Радишић.

Таначници: Кнежевић; Мишко Ивановић; Јован Цветиновић; Живан Бранковић; Живко Ратковић; Јосиф Николић; Анта Милошевић; Ђурица Вуковић; Пантелија Јовановић; Орестије Радишић; Нешковић; Јефимије Давидовић.

1733—4

Биров: Радисав (Рајко) Прерадовић (до 13 новембра 1734).

1734—5

Биров: Живан Бранковић.

1735—6

Не знамо. Врло вероватно Живан Бранковић.

1736—7

Биров: Никола Давидовић.

1737—8

Биров: Живан Бранковић.

Ешкути: Михаило Ивановић; Јован Цветиновић и Дамјан Апостоловић.

1738—9

Биров: Никола Давидовић.

1739—40

Биров: Живан Бранковић.

Ешкути: Орестије Радишић; Михаило Ивановић и Јован Цветиновић.

1740—1

Биров: Петар Димић.

Ешкути: Јован Степић; Петар Кнежевић и Јован Милић.

КО СУ БИЛИ БИРОВИ

Немамо потпуни списак биров а и о онима које знамо имамо сасвим мало података о њихову пореклу, и о њиховим особинама, тако да из тога не можемо добити основу за нека интересантна и важна питања.

Илија (Миловановић) Бошњак. Био је родом из Босне. По занимању био је абација и трговац. Био је двапут биров (1697 и 1709—10). 1702 био је најимућнији Србин у Будиму. Жена му се звала Ружица. Пред смрт, изгледа, материјално је веома посрнуо па се морао обратити епископу да му врати незнатну своту новаца, коју му је позајмио, као и нека сребрна дугмад. Још пред смрт имао је кућу и дућан на пијаци, кућу на Шпицбајиру, и три винограда. 6 маја 1718 написао је тестаменат и све имање оставио жени.

Стеван Ратковић. Био је биров 1699—1700.

Михаило Кабакул. Био је родом из Зворника. По занимању био је трговац. Биров је био 1700—1. Умро је 1713. Имао је сина Тодора.

Вукадин. О њему знамо сасвим мало. Био је биров 1701—2. Изгледа да је био велики примитивац и грубијан. Као биров, у друштву са још једним човеком, тако је „бабинама по леђи“ избио дужника неке његове усвојенице „да сам се“ — жалио се тај човек — „у овчију кожу завијао“.

Стојан Радојковић (Радујковић). Био је родом из Призрена. Био је биров четири пута (1702—3, 1703—4, 1707—8, 1708—9). По занимању био је бакалин. Био је средње имућан, а са прилично великом породицом. Био је ретко скроман и честит човек. Када се требао провести неки тежи посао у којем се требала показати исправност, несебичност и пожртвовање, тада је позиван Стојан. Зато њега и Ненада Илића, сабова, са којима је он био у великом пријатељству, увек народ позива да они руководе разрезом и скупљањем пореза. Касније је пао у материјалне неприлике. То сазнајемо из једне претставке коју је српска општина упутила трговачком цеху. У тој се претставци каже, да Стојан јесте изучио трговину, али је — док још није постојао трговачки цех — ушао у сабовски цех. А сада му трговачки цех не само оспорава право да тргује, него му је и забранио трговати. А како он, пише у претставци, занат није учио, то „занат цел не може пословати, нити га послује, зато је тешко за њега“ па, примећује се у претставци, „ако бисте му не пустили трговину, ваља му продати кућу и одавде ити, а и продата је кућа, почим се је задужио и осиромашио у ова зла времена са ситном децом не имајући слободе од трговине, а варошко дуговање и данак носи добро и право и велико вароши послужио у тешка времена“. Варош моли „знајући те његове тегобе“ да га трговци приме у свој цех „да би се могао, међу нама и вама, живити зашто није право да би смо таковога брата између нас упустили да погине са нејаком децом“. Па дискретно упозоравају, да им он неће бити опасан конкурент који жели „велику трговину имати, веће опет од добрих трговаца (мисли се великих) по мало узимати (па препродавати) да би се живео“. 1727 имао је 60 година. 1737 предана су му на чување два сандука драгоцености из београдске митрополије. Био је у животу 1741.

Антонија Рашковић „Старовлашанин“ („Брзи“). По занимању био је ћурчија. Био је биров 1705—6.

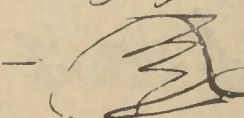
Врло вероватно да је био члан породице чувених Рашковића из Старога Влаха. Био је средње имућан човек. Жена му се звала Јела.

Тома Пауновић. По попису 1702 био је пекар, а по другој белешци бојација. Тако је забележен 1724. Можда је он иста особа са Томом Павловићем, који је био родом из Београда. Био је биров 1706—7.

Дима Апостоловић. Био је родом из Солуна. По занимању био је сапунџија. 1707—8 био је заједно са Стојаном Радојковићем.

Станоје Радојевић. Био је биров узастопце пуних шест година од 1710—16. Био је врло имућан трговац (бакалин). Имао је три куће, на Брду дућан, а „на илици“ половину дућана. Сем тога имао је два винограда и пуну кућу. Био је у кумству са угледним бе-

Бировић Станоје
 родом из Солуна
 пироскине одржане
 у Броду на Дунају

Потпис Станоја Радојевића

сградским бировом хаџи-Гаврилом Рашковићем. Редом је, био изгледа, из ваљевског краја, тамо од Мионице, јер се у тестаменту сетио и манастира Рибнице. Тестамент је написао 3 јула 1725. Женио се двапут. Други

пут се оженио Маром, удовицом угледног дунђерина Маријана. Тестаментом јој није оставио готово ништа, па је она, по његовој смрти, кренула процес о којем ћемо говорити на другом месту.

Стојко Петровић. Био је сабов и трговац. Био је биров 1716—17 и 1717—8.

Станко Тодоровић. Био је родом из Крушевца, а по занимању тачаџија и трговац. Био је биров 1718—9. Изгледа да је он радоначелник породице Станковића из које је потекао и славни композитор Корнелије Станковић.

Јосиф (Јосим) Николић. Био је сабов. Биров је био 1719—20 и 1720—21. 16 новембра 1707 постао је мајстор. Као изузетно млад човек постао је биров. Био је цехмајстор у сабовском цеху. Умро 2 фебруара 1733. Исте године умрло му је и једно дете. Сахрањен је у порти код цркве.

Живан Бранковић. Он је најинтересантнија фигура међу свим бировима. Био је родом из Пећи, а по занимању капамаџија. Био је биров осам а можда и девет пута, и то у разним временима (1720—21, 1722—3, 1723—4, 1724—5, 1725—6, 1734—5, (а можда 1735—6), 1737—8, 1739—40). Био је делегат Срба Будимаца на сабору у Карловцима, а када су 1736 би-

Живанъ Бранковић

Потпис Живана Бранковића

рани општенародни тутори и он је био изабран за татора у име будимске епархије. 1732 умрла му је жена, а 1739 умро му је син од куге. Био је човек са великим

смислом за ред и организацију. Може да се сматра за родоначелника банкркрата и капиталиста у нас. Београдски поп Кирил Марковић у једном писму из 1718 поздравио је и Живана Бранковића, „који камате узима“.

Јефтимије Кнежевић „Старовлашанин“. Био је родом из Пожаревца, по занимању сабов. Био је биров четири пута (1726—7, 1727—8, 1730—1, 1731—2). Умро је 5 децембра.

Јован Цветиновић. Био је родом из Пећи; трговац а једно време и општински писар. Био је биров 1728—9, а 1730 делегат Будимаца на сабору у Београду. Касније је изабран за општенонародног татора за будимску епархију.

Потпис Јована Цветиновића

Михаило (Мишко) Ивановић. Био је родом из Пећи, а по занимању трговац. Био је биров 1729—30.

Орестије Радишић. Био је родом из Призрена, а по занимању сабов. 1702 био је средње имућан. Био је цехмајстор сабовског цеха и епитроп цркве. Смагран је за ретко поштеног човека. Био је биров 1723—3. 1737 поверена су му на чување два сандука драгоцености из митрополије београдске.

Рајко (Радисав) Прерадовић. Прерадовићи су били пореклом из Србије. Спадали су међу најугледније људе. Имали су трговачке радње у Будиму и у Бечу. Они су међу прима добила племство. Већ 1723 потпи-

сао се Рајко као „немешац“. И Рајко је био трговац. Био је биров 1733—4, а у 1734—5 само до новембра 1734.

Никола Давидовић. Давидовићи су били пореклом из Смедерева. Никола је био биров 1736—7 и 1738—9. Умро је 1755.

Никола Давидовић

Потпис Николе Давидовића

ОСТАЛИ СЛУЖБЕНИЦИ И ПОМОЋНО ОСОБЉЕ

Писари — Писари су били душа канцеларије. Они су пре свега требали да буду вешти ћирилице. Таквих људи су Срби имали, али нису имали људе веште канцеларским пословима и који су били више упознати са језиком, обичајима и навикама Немаца и Мађара, са којима су живели, а који су им, као Немци, били и непосредна виша власт. За први моменат су Србима у овом правцу добро дошли староседеоци католици нашега језика — Шокци, или „католички Раци“ како су их тада називали, а који су тада „рацки штили и рацки писали“. Стога су први писари Срба Будимаца били Шокци који су, природно, писали оно што им је наређено, али икавски, а каткада употребљавали и изразе нашем народу непознате (редовник, миса, итд). Касније су их заменили православни Срби, прво мање школовани, а касније и они, који су се школовали у немачким школама, као што је то био случај са браћом, Петром и Јосифом Ненадовићем.

Писари су много интересантнији него што би то у први мах изгледало. То је доба када наш народ још нема своје књиге, и када у писмености не постоје нормени за што. Свако пише како зна. Са језичке стране треба, при читању исправа, имати у виду три елемента: странку, која је у питању; исправа, која потиче од власти као наредбодавца; и писара као извршног органа. Обзиром на језик писар је одлучујући фактор. Како ће он написмено саставити оно што му је наређено то зависи од језика којим он говори, и од његове писмено-

сти. Католици писари уносили су у своје саставе икавштину, а школовани Ненадовићи своју ученост. Интересантнији је Петар, касније славни митрополит Павле Ненадовић (р. 1701). Он је, очевидно, свршио српску школу и учио латинску. Свакако да је знао одлично немачки, а учио и латински, и француски. Знање језика које је Петар добио у школи, у многоме га је збунило. У школи он није учио српски језик, српску граматику и синтаксу него латински и немачки језик и синтаксу ових језика, те су стога његови састави каткада потпуно нејасни: на српском језику, а са немачком лажно ученом, и нама нејасном реченичном конструкцијом. Сличан случај је и са његовим старијим братом Јосифом.

Писари су по дужности требали да се стално налазе у канцеларији, али не увек, ни у радно канцелариско време. Ако нису имали посла могли су отићи кући и бавити се својим кућним пословима. О њиховом положају сазнајемо нешто из уредаба које се односе на њих. Тако је 1732 одлучено да се „писац“ или „нотаријус“ не зове двапут, него да дође одмах, на прву бировљеву заповед, сем у случају да је позван у магистрат. Касније (1737) наређује се „нотарошу да први дође у варошки дом и да се у канцеларији („код дома“) стално налази, нарочито „када су господари на скупу“ и да се никуд не удаљује без одобрења бирова. И писари су се заклињали да званичне тајне „у себе хоће обдержавати“.

Каквим су се пословима писари бавили, и како су били награђивани сазнајемо из једне претставке Петра Ненадовића коју је упутио таначу. Он се позивао на уговор који је учинио са општином када су га „најмили“ да врши писарски посао. Том приликом уговорено је, да му се плаћа годишње 90 ф. и један кармажин (тј. чизме од кармажина), и од писма по три грошића. А кад би свршио писарске послове да „на дућану могу шити и у свом дому штогод друго пословати“. Ненадовић се жалио како је он „како у дну, тако и у ноћи све варошки посао служио“, те „иди у град, иди

на прочита места“ а, поред плате, једва да је зарадио 10 форинти, док су ранији писари имали мање посла и „штрапације“ а већу плаћу и приходе и били „фрај от порције“, те је молио да се и њему плата „полепша“. Изгледа да му танач није довољно изашао у сусрет — добио је четири форинта „што чита — пише“ а већ наредне године јавља се као писар Јован Крстић.

Какав су углед имали писари види се из незгоде коју је имао писар Филип са господарем Ћиром Крајићем. У једном недатираном записнику забележено је како суду „приде Филип писар и потужи се како га је био и тукао Ћира Крајић“, и каже се даље у записнику да је дошао „с великима модрицама“. Када је Ћира упитан зашто га је тукао, одговорио је „зарад псета, што га је ударио“. Суд је осудио Ћиру да Филипу „плати почтено за његов бој“, „пак се помирише и лепо пољубише“.

Касније су писари, поред заклетве, потписивали и посебан уговор о служби. Из „облигације“ коју је 9 јула 1732 потписао пред таначом „нотарош“ Матеја Симоновић, родом из Пеште, сазнајемо да је „контент са дијурном“ и осталим дохоцима, и да ће служити по „јураменту“, те пристаје — ако би се утврдило — да је „противан бирову и таначу, или коју конвузију почео чинити са господствујушчим“ да „онога часа буде касиран из службе“. Али са уговореном „дијурном“ није ишло лако. Он је општину морао мољакати да ју добије. У јесен 1731 молио је он танач да му исплати „лањску плату“ јер, пише он, „без новца“ не може живети. Он се извињава што таначу досађује овом молбом али је каже доста „терпио и керпио“ а зима је на прагу „а ја не имам ни соли у дому зашто узети, а камо ли остала потребна“ па моли да би му „милостиво достојали“ исплатити макар лањску плату, а овогодишњу ће чекати.

За акта, која су требала да се напишу на немачком језику, нарочито магистрату, узимали су неког службеника из магистрата, обично „пракатура“.

Као варошки писари („писци“, „нотариуси“, „нотаријуши“, па и „заклети варошки нотаријуси“) били су у појединим годинама ови:

1701—2: Зака Добрић. По занимању био је капација.

1702—3, а можда и 1704: Степан, ћурчија. Можда иста особа са Степаном Ђаком. Вероватно је био католик.

1705: Филип Шанчевић.

1708: Филип Михаиловић. Био је родом из Ужица.

1714 јављују се и Филип Шачевић и Филип Михаиловић.

1715: Филип Михаиловић.

1717: Дмитар.

1718: Филип, али не знамо који.

1719—22: Јован Цветиновић.

1723: Петар Ненадовић.

1724: Јован Крстић (Криштић).

1725: Петар Ненадовић.

1726—7: Јован Крстић. 1727 забележен је као „стари писар“ неки Андрија.

1728: Јован Цветиновић.

1729: Филип Михаиловић и Јосиф Ненадовић.

1730: Јосиф Ненадовић.

1732—3: Матеја Симоновић.

1733 до октобра 1935 Јосиф Ненадовић. После смрти Јосифа Ненадовића вршио је привремено дужност писара Данило Павловић, учитељ.

1737—9: Матеја Симоновић. Умро је 1739 од куге.

1740: Филип Марковић.

Тумачи — Како народни претставници власти у Српској вароши нису знали мађарски и немачки, то су морали имати тумаче. И о тумачима или, како су их наши стари називали, „толмачима“ имамо сасвим мало података. Први нама познати тумач био је неки Јован. Овај је умро 12 јуна 1702, а већ 16 јуна ступио је на његово место неки Петар. Касније је дошао за тумача

Владислав Лаушевић. И о њему знамо само из његовог писма од 8 марта 1740. У том писму жалио се он будимском епископу на општинску управу у Будиму, којој је 45 година „послужио толмачлуком, и доста јесам трио аришта и гвозђа у Граду, а све терајући се с чорбаџијом. И био сам кроз њега од Дмитрова дна до Ђурђева дна на комисији, докле милостиви Бог даде те га надатресмо на комисији и с врата га скинусмо“. Потписао се као „пургер и толмач“.

Поред њега спомињу се као тумачи Никола (Мишко) Станковић и Мишко Лазаревић. У појединим годинама забележена су и по два тумача, вероватно за разне језике. 1725 забележен је као тумач и Петар, вероватно Ненадовић. У уредби од 1732 тражило се од тумача да се из општине не удаљује без одобрења бировова, „понеже носи варошко и бировљево име на себи“.

Кишбиров или мали биров. Кишбиров је био и домаћин варошког дома, и позивар, и милицајац, и профоз у исти мах. И њему је на прво место стављено да „седа страх Божји пред очима имјејет“. Имао је да поштује бирова и таначнике и из танача „никакову реч напоље не изнести“. Његова је дужност била да варошки дом држи у реду и да између таначника не сплеткари. („Между господари таначници никакве речи не носити“). Од њега се захтевало да буде увек трезан и да ништа не чини о својој глави, него шта му се заповеди — „ни више ни мање“. Забрањено му је, да „арестантом“ носи вино и са њима пије. Са грађанима и са становницима, било да их „цитира“, било да им „какову другу заповест варошку заказује со всјаким респектом да иметсја обходити“.

Вратари („капуши“) — Они су имали да држе стражу на варошким капијама, да пазе на стране људе, и да капије на време затворе и отворе.

Стражари — Варош је имала и своје стражаре. Ови су чували варош, нарочито ноћу („нохтвохтери“), а дању чували винограде, док се не оберу. Њихова дужност била је — тако је забележено 1724 — „да добро, и право, и верно служе. Да не пију по механе са злочестним људима, и да кога не затаје, који безпутно чини“.

Кочијаш („јагер“) — Општина је имала и свога кочијаша или, како је тада називан, „јагер“. Овај је имао своја кола и коње, а од општине је плаћан према потреби и послу. Дуже времена вршио је ову службу неки Ђурка.

ПЛАТЕ И НАГРАДЕ ПРЕТСТАВНИКА, СЛУЖБЕНИКА И ПОМОЋНОГ ОСОБЉА

Будимске Србе најмање је стајало издржавање њихове општине. Плату је имало само пет-шест особа: биров, писар, тумач, кишбир, и један или два вратара. Сем неких бенефиција добивали су нешто — и то сасвим мало — да кажемо на репрезентацију, ешкути и таначници; ешкути више, а таначници мање. Сем изда- така и трошкова на канцелариске потребе веће издатке, али повремено, имала је општина на одржавање ва- рошког дома. И то је било све. А све ово заједно из- носило је годишње неколико стотина форината.

Највећи издаци у издржавању општине чинили су „хак“ или „цена“ (тј. плата или награда) „слугама, великим и малим“. Као ни они, тако ни њихове плате и награде, нису били сталне ни утврђене, него су сваке године при изборима одређиване, а требало је да се исплаћују квартално и унатраг. Али ту није било ни- каквог реда. Службеници су имали у општини неку врсту отвореног рачуна те су, с времена на време, на име своје плате, или награде, изузимала аконтације; ра- зуме се, ако је варош имала новаца. Али се дешавало доста често да варош није имала новаца па су се мо- рали довијати како да дођу до заслужене награде.

Првих година биле су и плате и награде сасвим мале. Касније су знатно повишене и углавном одржа- ване на истој висини дуги низ година, како се то види и из података које ниже наводимо.

Принадлежности претставника, службеника и служитеља износиле су годишње: 1704 257 ф. 53 н; 1705 336 ф. 60 н.; 1707 252 ф. 50 н; 1716 468 ф.; 1721 525 ф.; 1722—3 598 ф.; 1723—4 530 ф.; 1724—5 530 ф. „и тројици хајдуком (на) три месеца 31 ф“. 1725—8 по 530 ф.; 1727 дано им је још свим заједно 90 ф. „што се полепшава“. 1738 радило се о повишици плате.

Плата бирова — Плата или „цена“ бирова била је: 1701—2 40 ф.; 1702—3 100 ф.; 1703—4 150 ф.; 1705 и 1706 60 ф.; 1708 150 ф.; 1710 120 ф.; 1713—14 130 ф. и пет акова вина; 1716—18 по 150 ф.; 1718—19 150 ф. а половину „од штрафа“ делио је са ешкутима, и био је фрај „од сваке дације варошке, како је и досаде било од први година“. 1721 200 ф. „и порцију да плати на свој махал“; 1722-3 150 ф. „и порцију да плати на свој махал“. 1725—7 по 150 ф. Међувремено изгледа да им је плата смањена на 50 форинти јер 1729 повишена је плата бирову од 50 форинти на 100 са правом да дели приход „од ареста“ са кишбиривом. 1732 имао је, са градским „полепшањем“ (тј. повишицом), 100 ф.

Награде ешкута — 1701—2 имао је сваки по 12 ф.; 1708 и 1710 по 20 ф.; исто 1713—19; 1721—2 по 30 ф.; 1723 по 50 ф. Исто толико имали су и 1725-6 али „и порцију да плате“. 1726-7 имали су сва три ешкута 100 ф. годишње.

Награде таначника — Таначници су имали од 1716—19 по 7 ф. и 50 н. „и од штрафа полак њима, и полак вароши како и дојако. И да су фрај од сваке дације варошке, како је и дојако било, от првашњих година“. 1721—7 имао је сваки таначник по 10 ф.

Плата писара — И плате писарима мењале су се током времена. 1701—2 имао је писар годишње 20 ф. 1702—3 49 ф.; 1703—4 45 ф.; 1705 40 ф. и два пара чизама; 1716—18 85 ф. и четири пара чизама; 1718—19 85

ф. и четири пара чизама (од по 3 ф.) и да је „фрај од порције и квартира“; 1721—3 95 ф. и да је „фрај од порције“; 1723—4 80 ф. а 1725 90 ф. и кармажин, тј. чизме; 1725 имао је 94 ф.; а 1726—7 „полепшаше“ на 110 ф. 1732 „полепшаше њему хака 40 ф. а и оно што је био, у лето 1729, задужио се, опростише. 1736 „полепшаше“ 60 ф. за годину и по.

Како су писари плаћани види се из једне недатиране жалбе писара Јосифа Ненадовића. У тој жалби приговара он општини да иако је „више службе, моје длжноје, служио“, није исплаћен ни за прошлу годину, него је остало „рештанције“, па мора да тражи по „који новац како жебрак“ па изјављује да му је — ако га мисле и напред тако плаћати — боље не служити, него „жебрачити“.

Плата тумача — И ове су се мењале. 1701—2 била је годишња награда тумача 30 ф.; 1702—3 50 ф. и пар чизама; 1703—4 60 ф.; 1705 40 ф. и два пара чизама; 1708 97 ф.; 1710 50 ф. и пар чизама; 1713—14 50 ф. и четири пара чизама; 1715—16 75 ф.; 1716—17 60 ф. и четири пара чизама. Наредне године повишена је плата за пет форинти. 1718—19 била је награда 75 форинти и „фрај од порције и квартира“. И наредних година остала је иста плата.

Награда кишбирова — Кишбирова има је 1701—2 годишње 20 форинти. 1702—3 било их је двојица са истом платом. 1705 била им је награда по 25 ф. и пар чизама. Ова је плата остала све до 1716—17 када је регулисана на 20 ф. и четири пара чизама.

Награда вратара — Њихова се награда кретала између 20 и 30 форинти.

Награда хајдука — Ова служба била је сезонска. Хајдуци су чували варош „кад су били велики ветрови“

и о берби за четири месеца. Они су награђивани са три форинта на месец.

ЛИТЕРАТУРА: Витковић II, 71; III, 74, 104, 135, 137, 229, 231; IV, 225, 236, 332, 259-61; VI, 256-7, 261, 271-3, 335, 348, 356, 358-9, 362, 367, 381, 387, 397, 444, 407, 449, 470.

ЈАВНИ РЕД И МОРАЛ

Магистратске наредбе — Магистрат („светли магистрат“), „цели турвин горњи“, „пургерски турвин“ је своје наредбе, зване заповед (заповест, или „заказ“), писане на немачком језику, објављивао становништву у Српској вароши преко управе српске општине. Српска општина их је објављивала свом становништву на српском језику, а често пута и са својим допунама. Наредбе су, према важности, или хитности, објављиване недељом или празником „у светој цркви“ „очевистно“ „овом славном народу“, „господарима“ а „такође и госпождама, великим и малим“. Преко недеље наредбе су објављиване на јавним местима. Многе од ових наредаба понављане су из године у годину, „како и толико пута“, као на пр. да се са суседима, нарочито са својом „домаћицом“ и својима, живи у љубави, да се свако чува „од свакога зла дела, псовке, штете, кавге, битке и доцне у ноћи по механама не стојати“.

Магистрат је одређивао часове кретања, као и отварања и затварања варошких капија. Посебне су одредбе биле за зимско, а посебне за летње време. Лети је дозвољено кретање по вароши до 9, а зими до 8 часова увече. После тога времена било је забрањено „дудашима“ (гајдашима) свирати, „безделно се по сокаци скитати“, „по бирцузи“ ићи, и „кавге чинити“. Ако би се неко ухватио да „по ноћи ходи са чакани и ноћној стражи противи се“ магистрат је наредио, да се одмах окује и преда „ђенералу у руке по Граду да шанца“. Једном наредбом од 1719 забрањено је — а

вероватно се ово односи на ноћно време — шетање „по пољу“, и „да не има пред сваком механом бити свирке“, „да се не вата коло по гумни и механа“, „ни паки хегеда (виолина) по дућани, па да танцују (играју) Словаци“.

Магистрат је одређивао и када се имају затварати радње. 1723 забрањено је бакалима и механцијама да држе радње отворене дуже од 8 часова увече под претњом глобе од 3 талира. Истом наредбом упозорени су трговци да им мере (фунте, холбе, и др.) буду исправне иначе ће платити глобу од 3 талира. Магистрат је доста рано почео, или по својој иницијативи, или на жалбу народа, да регулише цене, и нормира награде пољских радника. О томе има података већ тамо од 1709. О бербама одређиване су наднице кочијашима, и кирицијама, као и осталим радницима, „преко дан и ноћ“, са храном или без хране. Ако би неко више платио него што је одређено, имао је да буде кажњен. А ако би ко коме одмаио радника имао да је да падне „под големи штроф“. Каткада је магистрат, као 1725, на жалбу народа, одређивао и цене појединим артиклима. Тако је, исте године, одредио сапунцијама цене сапуну, јер су дотле скупље продавали сапун у вароши, него по вашарима на које „идући големи трошак и труд имају“.

Магистрат се бринуо да и месо буде од здраве стоке. Надзор над месом био је поверен ешкутима. 1729 наређено је да месари не смеју клати стоку пре но што је прегледа један ешкут и, пошто ешкут установи да је лепо и за продају а не нека „липсотина“, тек тада се могла клати.

Сретамо наредбе и против пијанства. У једној наредби саветује се народу да не пије много вина „зашто за сваку штету човеку; може и смрт добити од њега“. Власницима локала, у којима су се точила алкохолна пића скренута је пажња да „увечер свој дућан затворе, да се не пије увече“ јер, ако се деси каква кавга, биће власник крив. Даље се у тој наредби упозорјују вла-

сници да добро пазе да се „не пије духан по онаквим местима, где се може штета учинити“.

Магистратске власти су се трудиле да сузбију и неморал. 1713 донете су неке одредбе „позаради непочтених женах“, али каквих, није назначено. 1719 упозорено је становништво да „имамо позор на ове курве и курваре, што се налазе по вароши“. А ако би их ко где нашао да се прокажу у варош и њима (тј. магистрату) у руке да се додаду. 1734 кажњене су од „штоткрихта“ (магистратског суда) Станика, Вукашинова кћи и Марија, Малешева кћи, што су са војницима невенчано живеле и родиле. И Станика и Марија биле су кажњене „на глави својеј венац од сламе лепо накићен да држе пред црквеним вратима један сахат дуго другима за наук“. А ако буду наставиле таквим животом онда се имају „прошибати и из вароши истерати, како и друге непоштене жене“.

Страх од разних епидемија, а нарочито од куге, био је велик, те стога готово да и нема магистратске наредбе у којој се становништво упозорава да у варош не пушта, а поготово не „прифаћа“ у свој дом, странца, „који правице и пасоше не има“, а нарочито оне „из доње земље“ зашто — каже се у једној недатираној наредби — „има недалеко од нас болести, а Бог нека нас чува, а и ми да се чувамо“. „Овакви људи има прво да се огласе“ „плацмајуру“ или бирову. Зато је руски путописац Барски, када је био у Српској вароши у Будиму, тешко успео да добије конак.

О сиротињи је веома мало вођена брига. 1719 решено је у општинској управи, а вероватно по наредби из магистрата, да се поставе „сиротињски наставници“, чија ће дужност бити да недељом са тасом скупљају прилоге по цркви за сиротињу и сироте удовице. Од тога новца, каже се у том апелу становништва „сиромашка деца школи хоће се давати учити“ или, ако би умро неки сиротан, да се може сахранити, па су становници умољени да сваки приложи колико може. Пого-

тово је било мало срца за сиротињу која је долазила са стране. Ако би дошао у варош неки Мађар или Тот, каже се у једној наредби, па неће да прими посао, када га зовне неки господар „веће залуду лежи на пијаци, таки да се истера из вароши“.

Пожари — У XVIII веку многе су вароши страдале од пожара; наше одреда. Саграђане на сасвим малим просторима а са зградама од лако запаљивог материјала, понајвише од дрвета, шибља и сламе, често су не само целе улице, него и целе четврти биле жртве пожара. А до пожара је лако долазило јер не само да су зграде биле саграђене од лако запаљивог материјала, него су и сами оџаци били саграђени од дрвета, а зграде по правилу покривене ћерамидом, даском, трском или сламом. Природно да је варошко становништво живело у сталном страху од пожара, нарочито у зимским и ветровитим месецима. Стога су се општинске управе бринуле да до пожара не дође, или ако до пожара и дође, да се овај, по могућности, што пре локализује. И Будим је током XVIII век неколико пута страдао од пожара. Сам Град горео је пред Ускрс 1724.

И аустриска државна власт бринула се да се пожари што мање дешавају. Већ 1698 наредила је државна власт свим варошким управама да се сви димњаци, направљени од дрвета и шибља, поруше, а место ових саграде други од опека. Варошким управама стављено је у дужност да сваког месеца одреде чланове управе који ће, заједно са димњичарем, прегледати сва огњишта и димњаке и оне, које нађу запуштене, сместа уклонити, а преступника, „другима за пример и добру опомену, осетљиво казнити“. Сем тога је одредила да сваки грађанин мора имати у својој кући лестве, жарач, ведро или какву другу посуду те, у случају пожара, на знак узбуне има потрчати тамо где је пожар, а гашење пожара има руководити биров са члановима танача и

„сви скупа, не губећи времена, наћи се на лицу места и држати добар ред“.

И општинска управа у Српској вароши, свакако по наредбама магистратске управе, доносила је строге одредбе у погледу оцака. Већ 1702 донета је у таначу одлука „да има сваки у својој кући оцак градити и лепити и мести (чистити) од суботе до суботе, зашто ћемо гледати, и у кога нађемо лош оцак да му се обори. Паки не дамо у кући ватре наложити, докле не начини други оцак. Паки, не дао Бог, да се што от ватре покаже да имају абаџије и ћурчије трчати с кантама и с лопатама и сикирама, а остали људи, сваки од своје куће да носи воду. И от чије се куће на такво место не нађе човек, да има дати два талира у варош биршага“ (глобе). Нарочито је било забрањено да се ватра ложи, када дувају јаки ветрови те је било одређено онога, који ово преступи, „штрофовати са три талира“.

Око 1710 одређено је да „сваки господар има држати воде у својој авлији и пред дућани и ћошети. Који ли не може сам, и двојица тројица састаните се, те једно буре наспите“ јер, ако би избио пожар а не буде воде а, указује се на јаке ветрове, може да изгори варош. Онима који не поступи по овој наредби претило се да ће „у велики штроф упасти“. Исте године закључио је танач „да начинимо три штркалице, што је вароши за потребу заради ватре“.

Готово у свакој наредби скретана је становништву пажња „на ватру позор да има, и од ватре да се чува“, и „у хардовима“ да има воде у приправности, а нарочито да пази на оцаке које ће — тако се претило становништву — и комесари од магистрата доћи да „визитирају“. У наредби од 1719 скренута је становништву пажња да у зградама и у радњама не држе лако запаљиве ствари, као барут у дућану, или лозу и сламу у дворишту. Ако би избила ватра један одмах „у звоно удри, а други (нека) људе буди“.

Изгледа да су пожари избијали нарочито за пролетних и јесењих месеци, у доба јаких ветрова. Варошка

управа готово стално је издавала озбиљне наредбе о одржавању оцака у реду. 5 марта састала су се оба бирова са својим таначима и донели неколико одредаба у том смислу. Прво су одредили да једна комисија прегледа по вароши све оцаке те оне, који нису у реду, или их њихови власници не држе у реду, поруше а ако не буду хтели то да учине, да буду кажњени. Том приликом забрањено је лозу, сено, и сламу уносити у варош и држати у дворишту, или по таванима. Одређене су и страже које ће пазити, и дању и ноћу, да не избије гдегод пожар. А ако би се гдегод десио пожар, тада имају сви потрчати „који с водом, који с чакљом, који са сикирама браћи на помоћ“, а да би се пожар што пре локализовао одређено је да „сваки господар држи воду у судови, и на тавану, и у авлији својој“. Да би се лакше долазило до воде, решено је да се начини пут „к води (вероватно према Дунаву), од пијаце на два сокака, како се може воде добити“. Сем тога решено је да и варош за ову сврху набави „мердевине, и чакље, и водене судове“. Најпоследње озбиљно су упозорени они, који би „те заповеди чуо, а тога се потсмејао, и ту заповед не послушао, хоће се свега свога добра лишити и главом заплатити“. И доцније је варош стално доносила одредбе о одржавању оцака.

Становништво, нарочито имућније, живело је у сталном страху од пожара. 1719 писао је један будимски трговац једном своме пријатељу у Београду: „Божимо се ватре јер је тескоба наоколо. Не дај Боже да се случи ватра не можемо ни зглавом утећи“. На скупштини од 1725, и у интересу безбедности а и због опасности од пожара, решено је „сталне ноћне страже сваки газда од дома и дућана свакога да даје“.

Приликом гашења пожара дешавале су се понекад и незгодне ствари. Тако се 1709 потужио Неша Глухи, да му је, приликом пожара у кући, нестало преко 200 форинти и сахана. На суду су, између осталих, саслушани и биров Антоније Рашковић, и његови помоћници, јер је биров по дужности руководио гашењем пожара.

Црквене наредбе — И црква је са своје стране, бар за недељне и празничне дане, одређивала ред. Тако у једној наредби од 16 јула 1728, коју је донео митрополит Мојсије Петровић заједно са епископима, касапнице и бакалнице било дозвољено држати отворено пре литургије само „до прваго оглашенија“. Тада су се имале радње затворити и ови који су у тим радњама били запослени, имали су да, „ва второје оглашеније, идут вацерков на службу Божију“, а после службе, опет да су слободни. Исто тако забрањено је у те дане „собраније у варошком дому“. Ако би се дознало да се то десило они који су присуствовали тим седницама, „хоће отлученије и наказаније црковно примити“. Свештеницима је поверено да контролишу да ли се поступа по овим наредбама, те им је стављено у дужност да се ради криваца близу цркве и варошког дома подигне „наказни јарам“.

КАКО СЕ ЗВАНИЧИЛО У СРПСКОЈ ОПШТИНИ

Када су Срби у Будиму имали да формирају своју општину они су се нашли пред неколико незгода. Дали су они у својој ранијој отаџбини имали сличну управну организацију, и колико је ова била слична овој у новој отаџбини, на то питање засад не можемо много одговорити. Једно знамо, да Срби у Будиму нису имали много писмених људи, а још мање вичних пословима ове врсте те су у први мах били присиљени да за писаре узимају у службу будимске Буњевце и Шокце, који су ипак, бар више од досељених Срба, били упознати са општинским уређењем, које је и у самој Мађарској било тада још сасвим у почетку.

Канцелариске послове углавном су водили писари или, како су се они касније звали, нотари. Они су писали или преписивали акта, водили записнике, књижили приходе и расходе, једном речју бележили све оно што је требало да се стави на хартију. Када би писар био отсутан, тада је његову дужност вршио неко од чланова танача или можда и сам биров (као на пр. Стојко Петровић), или неко од присутних писмених људи (на пр. свештеник).

А ти писари нити су за све те тако разноврсне и важне послове имали потребно знање, нити узор. У то време нису у канцеларијама били много утврђени ни принципи, ни начини, ни формалности. Место прописаних протокола са одређеном наменом начињене су свеске у које је уношено све што је сматрано за важно, али потпуно без реда, и по садржини и по времену.

Тако на истој страни сретамо белешке из 1714 и 1715. Каткада имамо на истој страни белешке од 1722—27. 1708 имамо овакву белешку: „Дође Манојло из Беча 10 октобра“, а одмах испод ове белешке ове речи: „1 маја оправисмо господара Манојла у Беч“. Дакле, без икаква реда. У празан простор убацivano је оно, што нема везе са стварима о којима је реч на тим странама. Каткада је писано преко целе ширине отворене свеске, тј. преко обе стране (на пр. с. 3 и 4), а каткад и уздужно. Важно је било да се негде убележи, а где — то није било важно. Писару, а и осталима, служиле су ове свеске као потсетник а, како је тих свезака било мало, то се у њима лако сналазило.

Сретамо и белешке које немају везе са канцеларијом, а односе се на појединце. Белешке су могле потицати од писара, али и против писара. Тако сретамо белешку: „Мало Давид ребри се, замућује“, или: „Нешо, што ћемо сада чинити, што ли ћемо пити данас, не можемо од...“. А има бележака које су се односиле и на писаре као на пр.: „Јован Цветинович врло добар писац, веће мало квари, што се сам хвали“.

Дневна пошта држана је у једним корицама на којима је писало „књиге посланице којекакве“. Други је случај са благајничким књигама или, како су их раније звали, „књигама од харча“. У прво време и оне су вођене неуредно, али како су Будимци рано пали у велике материјалне неприлике то су вероватно најпре морали довести у ред своје благајничке књиге. Ово је, свакако захтевао и магистрат, а вероватно су и сами Будимци желели да знају куд им иде новац.

О неком канцелариском стилу у то доба не може бити говора. Све је фамилијарно. Сви се именују па и потписују првобитно само именом, па и сам биров; тек касније и презименом. У то доба нити су израђени начини изражавања, нити су утврђена значења речима, нити су утврђени облици аката. Акта имају више приватно породични, него јавнозванични карактер, а каткада и са начином изражавања као у народној песми

(„Вргоше Вукадине за бирова“. „Нађоше браћа и кметови да буду ешкути Ранисав и Андрија“).

Реченице почињу обично онако, како и данас сељаци најрадије почињу када пишу, наиме са везом и. Пасуси не постоје. Обично је цео акт један пасус, готово да се каже једна реченица. Интерпункција унеколико (тачка и запета) постоји, али се не употребљава, или се употребљава погрешно. Списи су често и нејасни. Још једна мисао није ни завршена, а друга се отвара. Како се кад шта има разумети није увек јасно. Још је већа збрка настала кад је за писара дошао Петар Ненадовић који је учио немачки и латински, па је желео да се учено изрази, а то је све заједно учинило да су састави били каткада сасвим нејасни.

И бирови, и ешкути, и писари, сви се они у званичењу држе неких старих навика, које каткада сећају на владарске исправе средњег века. На почетку аката, па и рачунских књига, ставља се знак крста. Акта се почињу позивањем на Бога, или Исуса Христа, или Богородице, или тако завршавају.

Појединци су позивани у општину или усмено, преко кишбирова или, ако је требало многе позивати, преко деце која би разносила позиве а за то им је даван мали бакшиш. Само они најугледнији, сасвим по изузетку позивани су писмено. Тако је сачуван један узак листић на коме је забележен овај позив: „Поздравје вашој милости господару Вујату. Да имате доћи на једну реч до нас сутра фебруарија 27 дан 1708 лета. Томо, биров табахански“. Ако је требало направити већи број једнообразних позива тада би такви позиви били написани на сасвим уској хартији а потписани са фразом „варошки биров са таначом“. На том позиву би се доњи врх акта на левој страни пресавио према писаној страни па би се, између тог пресавијеног врха и остале хартије ставио или восак, или тесто, а затим преко ових ставио пресавијени део и на овај пресавијени део ударио печат. Восак, или тесто, под уда-

ром печата спојио би пресавијени део акта са осталим актом, а на савијеном делу акта оцртала би се слика печата. За печењење важнијих аката употребљаван је црвени восак, а када је требало изразити жалост, каткада и црн.

Издаци на канцелариске трошкове нису били велики, али су сиротим Будимцима били и они тешки. Забележени су издаци за писаћи материјал: на хартију, обичну и финију, и „регал“ хартију. Хартија је узимана на „пуш“, или тесте. У раније време су сами писари правили од хартије свеске које су користили као протоколе, а касније су или куповали израђене протоколе, или су давали хартију „пухпинтеру“ да им направи протоколе. Писало се мастилом или — али врло ретко — и „плајбасом“. Мастило се упијало песком или „прахом што посипамо папир“, који су куповали. Акта и остала пошта печењени су воском а, у нарочитим приликама, и „фајн“ воском.

Датирање аката вршено је „по грчанском“ или по „старом“. Ако је датирање учињено по новом календару, онда је то и нарочито наглашено („1708 новембра 26, наш 15“. „По немачки 11 јунија 1714). Бројчани знакови до 1710 писани су словима, а касније арапским бројевима. При датирању прво се стављала година, затим месец, па дан.

Акта би обично потписивао биров али ређе сам, већ обично са формулом „са ешкути и таначом“. Биров се раније потписивао само својим именом, а касније и презименом. Често пута акт би потписали и присутни ешкути и таначници „који с печати, који с крстови“. Ако их је било више, тада би писар испотписивао све. При својеручном потписивању прво би се потписао биров а за њим остали, вероватно по старешинству. У раније време о старешинству мање је вођено рачуна, него касније. Они који нису знали да се потпишу стављали су знак крста. Тако и треба разумети формулу „потписа се, који с печати, који с крстови“.

Општински новац — Ко је вршио благајничку дужност, нарочито у прво време, није сасвим јасно. Најстарија благајничка књига у архиви будимске општине од 1702 носи наслов „тевтер од харча“ а поднаслов: „Да се зна шта се похарчило на варош“. Касније (1721) забележене су као „харч варошки, што долази и приходи“ или „тефтер од варошког трошка и дохотка“.

Општински новци држани су у кесама. „Држати кесу“ значило је што и бити благајник. Ову дужност вршили су ешкути. Када је умро биров Тома Нешковић (1705), а на његово место дошао Антоније Рашковић, „примио се кесе“ Лаза ешкут. Кесе су биле обично од коже, а разликовале су се по боји (бела, зелена, црвена и др.). За сваку кесу забележено је шта се у њој налази од новаца и у каквој монети, домаћој или страниј, злату, сребру, итд., а затим су запечаћене. На једном месту забележено је: „Да знамо кад нам узваља, колико је у којој кеси новаца. Нађосмо у белој кеси арсланија 59, 1 золот и десетака 18. 118 ф. 43 н. Такође у зеленој кеси нађе се марјаша и талира и 3 дуката мађарије и 2 тулта. Са свом сумом 239 ф. 50 н.“ Веће своте свакако су држане у варошком дому, а мање код бирова или код ешкута. Сасвим по изузетку ношен је општински новац кући. Тако је забележено да су, 23 септембра 1725, однели својој кући, ешкут Димитрије Недељковић две, а ешкут Јован Цветиновић једну кесу новца.

Печат — За озваничења аката првобитно је био најважнији печат. Првих година општинске управе биров је, поред свог имена, стављао на документе свој лични печат. Када је општина дала израдити свој први печат не знамо, али врло вероватно, одмах по своје формирању. (За један „печат бировски“ знамо да је израђен 1702).

Нама су позната три печата. На једном, вероватно најстаријем, стајало је написано са десна на лево: Печат Будимске вароши Табани греци ри 1690. Печат је

био округлог али мало уздужног облика (2×2.5 цм). У средини је приказан лик Богородице која на рукама држи малог Исуса Христа. Други је био сличан овом, само је био мало већи (2.5×2.8 цм), а са легендом: Печат будимскија долнија вароши Табани восточнога исповједанија. Ова два печата као да су употребљавана за домаћу употребу и наше власти а трећи са латинским написом, који је начињен 1714, вероватно је употребљаван у званичењу са градским, жупанским и државним властима. На овом печату био је приказан Св. Димитрије како убија аждају, а око њега текао је натпис на латинском језику: *Sigilum universitatis greci ritus T(a)ban. 1714*

Општински печат држан је у варошком дому а само у изузетним случајевима код појединаца које би овластио танач. Дешавало се да је печат шиљан и на страну, ван будимске општине. 1708 као да се са печатом десила нека злоупотреба јер се у протоколу од те године налази ова белешка: „Каза то биров при кметови за ону књигу и печат како је било. Вели: Тако ми Богородице нисам ни ја знао како су учинили, него каде зовнуше печат да ударимо на књигу и рекох: „Шта знамо како је. И рече чорбација: — затим неколико речи на турском — и тако ударисмо печат“. А у протоколу од 27 јануара стављена је белешка, нејасна као обично, али из које се ипак понешто сазнаје: „Договорише се кметови поради онога печата што је Димо и Томо извадио фалично. То се тако договорише, и оставише печат на аманет под печатом, четирими печат: Јована Степића, и Стојана бирова, и Вучин и Блажин. И оставише печат на аманет у Ђуке, Чукурханлина зета. Зашто сви ови потписани 23 кмета тако рекоше да буде и да стоји, ако до послѣ то устребује у црквени сандук, а у Ђукиној руци. А стари печат да не имају ни на што положити без уречених кметова, и без бирова“. Како треба разумети ову белешку, под претпоставком да је писац ових редова добро ставио интерпункцију. У то доба печат се, састојао из два дела: од

дршка и печата у ужем смислу. Печат, изгледа, да је био састављен од четири дела, а сваки део био је код друге личности, док је држак, вероватно, био код Ђуке Стевановића. — И 1729, очевидно поводом неке истраге у општини, решено је да печат буде на чувању „у господара Анте Милошевића, и кључ од свију тефтера и посла варошки“.

Међу приходима налазила се рубрика „доходак од печата“ или, како на једном месту стоји као објашњење, „што примисмо од тестаментa, и од комисије, и од хаеротконтракта“ (тј. женидбених уговора). За стављање печата на тестамент узимано је 3 ф. до 4 ф. 50 н.; за комисију, према вредности посла, од 1 до 12 ф.; а за женидбене уговоре од 3 ф. на више.

Од аката су вршени преписи и највећи део сачуване будимске архиве састоји се од преписа. Вероватно да су и протоколи, и најважнији списи, чувани онако како је државна власт наређивала, наиме „у сандуку са двоструком, и то различном бравом“, од које је један кључ требао да држи биров, а други кључ један од ешкута, и „да га увек обојица заједно, и један са другим, откључавају и закључавају“.

Забележени су и издаци за свеће које су служиле за осветлење. У посебној рубрици вођени су издаци о „пошти“ тј. о примању и одашиљању поште. Локалну пошту, и пошту по околини, разносио је човек за то плаћен.

ЛИТЕРАТУРА: Витковић III, 66, 157; VI, 511.

РАКОЦИЈЕВ УСТАНАК И СЛУЧАЈ НАРОДНОГ КАПЕТАНА „ХАРАМБАШЕ“ РАДОЊЕ

Српска општина у Будиму имала је обавезе према војсци и у мирно доба, а поготово за време рата. Као и остале вароши, и Будим је имао да издржава грађанску милицију. Појединци су могли ову службу заменити службом у царској војсци. Будимци су у својој војној јединици служили као пешаци или, како су се они називали, хајдуци; или на шајкама као шајкаши. У војсци, изгледа, нису морали сви служити, него су служили махом сиромашнији, вероватно и стога што су у војсци, сем опскрбе, имали и неку награду у новцу.

За време Ракоцијева устанка трудила се војна власт да што више придобије Србе. У лето 1703 дошао је патријарху Арсенију Чарнојевићу „обршбокмајстер“ те га, у име будимског генерала умолио да настоји да што више Срба крене у борбу против Ракоција. Патријарху су тада, изгледа, дана нарочита овлашћења као на пр.: да у народној војсци именује заповеднике, да ове ослободи разних дажбина, и можда и још по штошта. У Будиму је патријарх поставио Радоњу, по занимању ковача, за капетана „и ка њему људи колико је веће могао“ и заклео их цару на вредност. У царској војсци признали су Радоњи титулу „харамбаше“, или пешадиског наредника. Радоњи су били непосредно подређени тизедуши (десетари), а овима хајдуци. Шајкашима су заповедале обервајде, вајде и мале вајде. Сви заједно били су подређени царском капетану или, како су га тада војници звали, „окман“, а варошани су га звали

„чорбацијом“. Биров је имао да помаже царском капетану у његовој дужности.

Ова народна милиција имала је да брани варош од непријатеља, а узгредно, разуме се, и „од злих људи“ да не би извели стоку из вароши. 1702 донете су одлуке о томе како се има држати стража у разним приликама. Ако, каже се ту, „који човек отиде на стражу, или у град, без бировљеве заповеди да има дати четир талира у град. И кад по реду дође стража који не изађе да да талир“. Уједно је скренута пажња старешинама „да међу на стражу разумне људе. А кад нађу у ноћи варошког човека нека га допрате до куће. Ако је јабанац христијанин (Србин) нека га доведу до хришћанскога бирова. Ако ли је Немац, или Мађар, или какав год крстјанин, нека га воде њихном бирову“. За време Ракоцијева устанка налазило се „по десет људи, и зими и лети; а када је страшно и по сто људи на свакој стражари“. 1708 подигнуте су на шанцу још две стражаре: једна на Мирочу, а друга „код топа“.

Будимски Срби су се у Ракоцијеву устанку храбро и на свим странама борили и на води и на суву, и својим држањем нанели непријатељу осетљиве губитке, како им је то у једном уверењу од 2 новембра 1704 потврдио сам будимски генерал. Више знамо о другим теретима, које су поднели Будимци за време Ракоцијева устанка, нарочито 1706. 1 фебруара 1706 тражио је генерал Пфеферсхофен (Срби су га звали Феферхоф) од српске општине и новаца у зајам али „не могосмо наћи нигди, веће почесмо купити између себе“. Том приликом дали су будимски Срби 1859 ф., а доцније 1059 ф.

8 јуна тражио је генерал од Будимаца 500 акова вина. Биров је позвао кметове и тизедуше да се са њима посаветује, „па се договараше, и реч оставише у бирова и у ешкута, Бог и душа njihна, нека виђају на чему могу прекинути“ (тј. дали су им пуномоћ нека се снађу како знају). 30 јула исте године дали су Срби

Будимци 974 надничара и 1948 хлебова. То није било све. Исте године преносили су рањенике из војске генерала Рабатина, имали „трошка око табора“ и дали 240 мерава зоби (укупно 290 ф.). Сем тога возили су у табор сено, сламу, зоб и дрво. За Рабатинове војнике издали су 254 мерава зоби (укупно 381 ф.) Најпоследели су капетану 95 ф. „што је трошио господину Рабатину генералу, да рајтари не буду код нас у вароши“, па су најпоследели и самом генералу дали „пешкеш“ од 120 ф. само да дигне из вароши војску „да нам шкоду не учини“. А поред тога држали су на варошком шанцу стражу. Па ипак десило да су куруци (Војници, присталице кнеза Ракоција) отерали многима од „марфе табаканске“ оваца, волова и крава. Том приликом нарочито је страдао Станоје Радојковић, бакалин, ком су отерали 40 оваца и шест волова. Тада су поштрене страже. То се наслућује из једне белешке. 12 јула 1706 састали су се тизедуши (десетари) у варошком дому и „уговорише да људи слушају тизедуше тизетба (тј. док је у десетини, односно у служби) а тизедуши да слуша стражмештера, што му закаже. А стражмештер да слуша бирова, што му биров заказује. И ако који попузне од истога уговора да има бити у гвожђу. И паки урекоше да чувају, сваки стражмештер по 12 дана редом, и на Брдо и на врата, и да се изређују; од недеље да започну“.

Општина је хтела да зна начисто ко је војник, а ко није, па је 1707 умолио танач „кир Јању Монастерлију de Karolna“, „обрштера“ да им „одпише“ који су Срби Будимци уписани као војници „под вашом командом, и под другим капетанима“, „да у њих не дирамо, нити да од њих што иштемо“, јер „ради бисмо знати, од кога ћемо што искати, од кога ли не ћемо“. „Зашто може бити да једни казују нами, да су војаци; а када су тамо, ти се вама казују да су бургери табански“ или, како даље пише, „који се каже од двије руке, а нити је ваш, нити је наш“. Уједно су га умолили да „и оне, који су баш прави војаци“ посаветује „да се и

они не бране од општине, да нам што помогну, што су кадер. Они ће вашу реч послушати, зашто нам је тешко у ово мучно време, а многи трошак имајући“. 9 јуна 1707 молили су Будимци обе вере магистрат да пусти на слободу оба бирова, које је магистрат затворио, зато што нису предали „квартилске новце“. Будимци су уверавали магистрат да бирови нису били те новце „кадер (могућан, у снази) дати, зашто нам ни кошуља не остаде на леђих а ваше господство сами знате нашу невољу садању док(л)е је овде била војска латиних“. Па ређају шта су све дали: 1000 посленика на профунтану (пекарницу), а сваки посленик је плаћен по 35 новаца; 1000 џакова, а сваки џак по маријаш (28 н.); сламе и сена у вредности 150 ф.; зоби „господи поштанској војшанској и стражама пољским“ 300 мерова; 90 јармова са сојама (тј. кудука са воловима); 100 посленика који су радили на шанцу; 84 човека да вуку лађе са топовима и џебаном у Острогон, а ови су у Острогону „робили“ осам дана што „чини посленикама“ 672; када су се ове лађе вратиле из Острогона дала варош 100 посленика, осим кола и волова, на профунтану опет 720 посленика. Они обећавају, и даље и давати и радити, и цару „до капље крви послужити“, али моле „светли турфин“ да пуне бирове „зашто нихне кривице није а, мир кад буде, ми ћемо ићи светлеме цесару пасти пред ноге лицем, и пред њиме земљу љубити, е да би, према нашој трудби и према нашој верности, и нас светли цесар помиловао. Ако ли нам од светлога цесара која помоћ не буде, и ако нас не помилује, а ми ћемо ићи, који у Острогон, који у Коморан, који где, да вам не досађујемо овде. Но толико молимо светли турфин, да нас не дирате до мира, зашто и сами знате, и господин ђенерал знаде, каде је пут био отворен, да је полак људех отишло у Доњу земљу, а други се учинише, који секеруш (коморџија), који катана (царски војник), који хајдук (народни војник) и отиде у табор, а други се исе-

коше, до 200 људих, а ово мало људих што је остало, и то је светлоте цесару на служби; ћерају сваки дан“.

Будимци су имали и других невоља. Стражмештере из царске војске хранила је и плаћала општина. Будимцима је то било неугодно и због материјалних издатака, и због моралног притиска, јер су ови, по правилу, били Немци, са којима се нису могли објаснити, а често пута и груби људи, па је танач (1 маја 1708) закључио „да би се молили господину ђенералу да би стражмештера скинули, зашто је много трошка вароши, него тизедуши нека иду с капије на парољу чорбацији“ (тј. на рапорт царском капетану). Изгледа да је варош са својом молбом успела јер је, неколико дана касније (6 маја), поставила своје људе за стражмештере и одредила им плату. За стражмештере постављени су Станоје, сабов, и Станоје Делија.

И народу и таначу су ови терети већ били дојадили те је, бар један део народа, почео да се одупире. То се наслућује и из записника седнице од 25 јуна 1708. Расправљало се о генералову захтеву да варош о свом трошку опреми шајке и људе. И не само то, него је тражио од Радоње „да врбује људе, ако не узможе за царске новце, а (оно и) ми да придамо понеки новац од вароши, и напојницу да дамо људима. И на то бише каил свих да дамо новце; на чему се прикине са лајтманом (који је, изгледа, био присутан овим разговорима). Ту бише Ненад и Нешко, и Станоје, и Милутин. А други не дођоше — не ктеше“. Тада је већ био смењен злогласни капетан Перкације. Исте године узела је српска општина од лајтнанта Пеклера праха (барута) за осам „хитацах“ и осам таначи за топове, за горњу и доњу капију. 26 марта 1709 налазио се обрштер Јован Димитријевић са Србима Будимцима у Жамбеку и тражио од будимског танача да му упути катане које се налазе у Будиму. Исте године опоменуо је Димитријевић танач да нема права да узима дажбине од оних Будимаца који се налазе на војној служби.

Мора да су Срби и са царским капетанима пре Перкација имали тешка искуства када су помишљали да на ово место дође Србин. Оба изасланика будимских Срба у Бечу, и Манојло Николић, и Зака (Захарије) Добрић, који су били послани у Беч ради процеса против капетана Перкације, сматрали су да је дошао час да на ово место дође Србин, али — ако се у томе хтело да успе — онда, мислили су оба, требало би радити брзо и веома обазриво јер, како је писао Захарије Добрић (25 јуна 1708), „веће се Немци овде грабе, који би пређе могао достати Рациштат“ (тј. Српску варош — Табану), „да су комендант у Рациштату даном, а поћом у Граду“. „Него, ако нисте чули и разумели, овде је достао декрет хаокман (капетан) Тилман, што бијаше најпре барјактар, онај дугачки, што је рамао на једну ногу, што има жену булу“, очевидно један од официра из будимског гарнизона, кога су Будимци израније познавали. Захарија Добрић је хтео нешто, веома важно, да саопшти Будимцима, али се бојао да писмо „не падне другоме човеку у руке, коме ја нисам рад“, само је упозорио капетана Радоњу да „се чува прелаштања“.

О томе, о чему се Зака уздржавао да пише, изгледа, налазимо опширније у писму које су написали, већ сутрадан, оба изасланика. У овом писму обавештавају они Будимце како овај новоименовани капетан Тилман (Тилмон) ради код генерала да буде „над Рацови обрвајда“, те сасвим отворено позивају Будимце да крену акцију да, бар код шајкаша, дође за заповедника Србин. Хаџи-Манојло, опрезан и обазрив, скреће Будимцима пажњу да, пре него што крену акцију, о целој ствари добро промисле и договоре „на духовно, како не би реч изишла напоље“, да све раде у споразуму са капетаном Радоњом и осталим вајдама. А све треба радити и брзо и пажљиво, јер ако се пропусти моменат, пита их хаџи-Манојло, „како је скинути с врата такве господаре, који се силом намећу“. Па настављају обојица даље. „Веће ако буде воља вајдама служити, и цесару

буде потреба, хвала Богу, може се наћи и од нашег рода. И јоште нисмо једнога сменули господара, а други хоће да кидише“. У писму их Манојло храбри: „веће се немојте таки подати и припасти“, него ако хоће „браћа служити и бити на служби цесарској“, „нека ударе печате“ а он и Зака ће овде „разпитати и провидети“ „што би могли учинити за најбоље да је нашој браћи“, а заповедник „барем нека буде који брат христјанин“. Нарочито их упозорава да се „вајде на скоро не подају, и на реч не стану, докле ми не отпишемо, зашто је ласно примити господара на главу, али га је мучно скинути“. О свему овоме нека нарочито промисле капетан Радоња и вајде. Ако би се решили, и војници и њихови заповедници, на акцију у овом правцу, онда нека у преставци изложе да остају у царској служби, „али ми можемо наћи и међу собом такога човека, који ће нам бити обрвајда, а ђенерал је жив и заповедник, ми хоћемо и тако бити цесару верни и прави“, а он обећава, да ће им „извадити декрет да (им) ходи плаћа од месеца до месеца“. Манојло је мислио „да би боље било да се други међу нас не меша“ па потсећа самог Радоњу колико је пута био „у штукхаузу“, па завршава „а саде би могло бити, да нисмо свакоме магарци“. И Зака је на овом писму дописао пар речи. Он их пита: „Или је боље, да ходи глас једнога Немца који није од нашега рода; или је боље да је глас нашега народа српскога?“

Будимци су примили ове сугестије, и разговарали са претставницима народне војске. Шта су урадили са-знајемо из одговора који су написали хаџи-Манојлу и Заки. Види се да су били у страху, да се коме не замере. „И што сте писали да се скупимо и договоримо и с вајдама“ одговорили су они, „призвасмо их и договорисмо се и с Радоњом, и с осталим вајдама, и на то ни они не могоше никакав одговор дати, нити знаду шта чинити, зашто знате какво је јединство у људима нашим; а и они би и сами ради били на оне речи, али не знамо шта ће бити на послетку“.

Нешто се покушало што се види уверења које је будимски танач издао капетану Радоњи о његовој служби. У уверењу се каже како је патријарх, за време Ракоцијеве „ребелије“ изабрао „господара“ Радоњу, који је био „и прије ребелије добар човек, и веран међу нама, за капетана и заклео га, да послужи светлуме цесару верно, и послужио је добро и верно, и две године у коју парту (страну) ишао на ћесарску службу, свуде верно ишао; није био фалишан. А и остала господа знаду да је тако“. А што је, брани га у акту будимски танач „у арешти био неколико реди, што је штетовао, није за своју кривицу затварат, већ је све из Пергацине главе било, и арештоват. А и данашњи дан служи, и на ћесарској служби се находи, али се фалишан није нашао; никаква зла не знасмо от њега“.

Од целе акције није било ништа. Војна власт је решила ствар како је она хтела, пре него што су Срби и могли кренути неку озбиљнију акцију. Из једнога писма Будимаца упућеног својим заступницима у Бечу сазнајемо како су се ствари развијале. Наместо Перкација дошао је прво „лајтман“ Пеклер, а затим капетан Тилман. Будимци су их обавестили и о другим „новинама“ у Будиму. У писму им се жале како „и нехотеште, и шанце и врата, поновисмо“. За шајкаше је сти-гао декрет „и који су били стари шајкаши, оне узеше у шајку, и нехотеште“. Сем тога одредили су да Будим има дати четири, а Сентандреја једну шајку, а околна села по 10-15 људи. Накнадно су тражили од Будима још две шајке, али су успели да даду само једну. Шајкаши су плаћани „од цесаровине“ 2 ф. месечно, а сељаци су се откупљивали од ове дужности што су давали 5 ф. на месец. Одраслих мушкараца „мало остаде у вароши“, у табору је стотине, „а камо ли на шајкаш који су. И врло смо се ђенералу молили, и молимо се и саде, да би више не искао“. На крају га обавештавају о заповедницима на шајкама. Од Срба су постављени за заповеднике подофицире: Радоња, Ђурка, Петар, Ста-

нивук Лапа и Станко Делија, а од „кршћана“ Илија Башић и Мартин Кнежевић.

Радоња је ипак сматран за најстаријег. На једном акту од 19 августа 1708 потписао се Радоња као „харамбаша“, а Станоје (Станко) Делија, Станивук Муктић звани Лапа, и Петар, потписали су се на мађарски начин, са титулом у средини, као „вајде“ (Станоја вајда Делија). Ђурка је потписао као „мали вајда“. Тако се завршила мисао Срба Будимаца да им на челу буду њихови људи.

Али су и друге муке тиштале оне који су остали код куће а имали да брину за оне који су на војни. Нико мање него сам генерал заповедио је да се поруши око 80 „кућица“, које су се налазиле поред Баре, и испод Града „а људи нису код куће, већ су у табору, а жене сироте плачу, а ђенерал вели: „На ону страну копајте куће где но је Чукурханлина башта испод шанца“.

А „капетан“ Радоња, пошто је завршен Ракоцијев устанак, као и многи наши народни официри, таворио је тежак живот. У молби, коју је поднео таначу, пише он, како је њему, „за ове ребелије“ (мислио је на Ракоцијеву буну), било „најтеже, зашто притегоше господа немашка“, али не жали што „себе ради, и наше вароши ради, и свеобште наше братије, тако смо послужили, колико је где могло више и боље, ради своје цркве и наше братије, до капле наше крви излијати, по заповеди нашега светопочившега патријарха, и по његову писму, што нам је дао своје рукописаније до овога последка: да будем ја, и моја кућа, мирна, и опроштена от свакога данка. И ми се на то поуздавши, а друго ради братије, е да би нам био светао образ, и нами, и нашим стари(ј)им“. „И валимо Бога нисмо учинили ни досаде ни, дао Бог, отселе невере ниједне, ни у нашој вароши, ни у другој, ни себи ни нашим старијим“. Али, наставља он даље, од те наше службе „сами себе смо малу хасну учинили“ јер — како пише — осиромашео је, виноград му се упарложио, а у кући има боле-

сника већ четири године „ни смрти, ни живота“, а он сам, пише за себе, „које остарио, које осакатио, нити сам за копача, нити сам за орача; нити сам знам како да се живим за који дан“. А жали се, како има само колибу, коју „раскида вода сваке године“, и 20-30 оваца и „тим се смочим и живим а другог ћара немам у овој вароши“, па моли да буде ослобођен од порције и оног „што остаје отрагу“ јер „варош се неће толико с тим помоћи, нити без овог угинути“, „али је нашем сиромаштву доста у ово време, а пристаје за „виноградац дати оно, што и остала браћа дају“.

Када је Радоњу заменио Угрин не знамо. Угрин је на челу народне милиције 1729. Тада је и народна војска, бар формално, организована као и царска војска. Поред њега као капетана налазили су се официри, Сима као „лајтман“; а Јосим као „вендрик“. Од подофицира забележени су Ђука као „вахтмајстор“, Милић и Ђука Михал као форири („фориер“), Јован и Јанко као каплари, Стеван Ивановић као „шрајбер“, а остали, њих 104, забележени су као „катане“.

ЛИТЕРАТУРА: Витковић III, 13—14, 39, 48—50, 103-5, 112-13, 157, 166-7, 226-8; IV, 15-18.

НАСИЉА ЦАРСКОГ КАПЕТАНА ПЕРКАЦИЈА У БУДИМУ И „НЕМАЧКЕ ПРАТИКЕ“ У БЕЧУ

Положај Срба у Будиму, у основним питањима, регулисан је привилегијом од 1696. По тој привилегији они су добили неку самоуправу и право да могу постати грађани. Дакле, по изгледу, све најлепше. Уствари њихова надлежна власт био је магистрат, а у пуној мери са њима је располагала и војна власт, односно генерал у Будиму. Војну власт у Српској вароши заступао је један официр, обично капетан, и један под-официр, који су становали у кући коју је за њих изнајмила српска општина. Како су се Срби населили у Будиму за време рата, а ратно стање трајало до 1699, а од 1703 почео грађански рат, то је војна власт користила будимске Србе у највећој мери. А да би то постигла она је, на овај положај, постављала официре, изузетно грубе, којима је остављала потпуно слободне руке да међу Србима „направе ред“. Како Срби нису били грађани, него само становници Будима, могли су официри, који су њима заповедали, чинити са њима шта су хтели. А како су Срби патили од ових официра најлепше се види из случаја са капетаном Перкацијем (Bergazi, Berkassy). Срби су га звали „окманом“ (Hauptmann) а још чешће „чорбацијом“, а из потсмеха и „Зуком“. Можда изведено од речи зулумћар; а често и „дрним“. Име му је било Карло. Био је Јерменин, рођен „у Вавилонији“, католичке вере, и 1713 имао је 45 година.

Случај са Перкацијем осветљава сву несрећу нашег народа у то доба. Јер то што се дешавало са Србима у Будиму није се дешавало на граници државе, негде према Турској, него на домаку Беча у Будиму, у краљевској престоници, усред борбе против Ракоција, када је двору био потребан сваки војник, а Срби чинили језгру војске нарочито у овим областима. Он је људе затварао, немилосрдно био, отимао им новац, куће и дућане, млађе женске силовао, радио у ортаклуку са лоповима, а то све у Будиму на очи магистрата, под носом генерала, катшто и уз помоћ самих функционера Српске вароши.

Када је Перкације постављен за заповедника над будимским Србима не знамо тачно. Најранији податак о њему имамо из 1702. Те године хтео је да отме бирову Стојану Радојковићу и неким угледним трговцима неке дућане, „и ми се сиромаси побојасмо от његова тешка зла“. „И“ — изјавио је Стојан биров, касније, приликом истраге — „нисам смео ништа говорити; но како је хтео, тако је чинио“.

Будимски Срби су вероватно одмах осетили с ким имају посла и покушавали са њим што лепше, па су му се понекад обраћали и за помоћ. Тако су му 1707 вратили 201 ф. које су од њега позајмили а поред тога покушали да га умилостиве и са једним, за оно доба, огромним „пешкешом“ (даром) од 100 ф. и купили му „штифеле“. Али то није ништа помагало. Морали су да дођу са њиме у отворен сукоб.

Када су се будимски Срби побунили и када су га тужили не знамо тачно. Из једне нејасне стилизоване белешке изгледа да је крајем 1707 поведена истрага, те је 8 јануара 1708 Перкације стављен у притвор или, као је забележено, тога је дана „чорбација у профузове руке ушао“. Биров и неколико таначника почастили су се том приликом. „И ми по тому пописмо, нас пет, један мос вина, и переча“. Срби су одмах послали у Беч, као свог изасланика, угледног пештанског

становника хаџи-Манојла Николића да извиди како треба ову целу ствар водити.

Колики је страх овладао Србима да не изгубе процес види се из „дискреција“ које су том приликом дали главним претставницима власти. То није била обична редовна „дискреција“, него награда за учињено, а још више као нека аконтација за благодаклоност у процесу против Перкација. Том приликом добио је генерал за пасош 85 дуката, вицеишпан 77, а „бургимајстор“ 57 за „атиштацију“. Уствари дани су оволики новци, јер је требало од надлежних добити разна уверења, ако се желело успети у борби против једног царског капетана. 8 маја 1708 добили су Срби од магистрата уверење да су се будимски Срби за све време борбе против Ракоција „показали верни, марљиви и издржљиви и у заједници и појединачно, и у неразрушивој и сталној верности“. Срби су нарочито страховали да Перкације не буде ослобођен па враћен натраг у Будим на дужност. У писму од 20 јуна 1708 молила је будимска српска општина митрополита Исаију Ђаковића да и он рекне на двору коју о Перкацију „који је досадио сиромашу, како сте и сами разумели, које су тужбе биле иаки се и јоште находе, и више тужбе“, јер се боје „да би се избавили освете његове“, ако би био ослобођен.

Хаџи-Манојло Николић је савесно обавештавао будимски танач о стању парнице против Перкација, стално наглашујући да је веома потребно да буду сложни и да за сваку кривицу Перкацијеву поднесу, по могућству, писмене доказе. 20 јула 1708 обавестио их је он да је „позаради чорбације“ (Перкација), одређена комисија. У комисију, „сиреч суд“, пише хаџи-Манојло Николић „предвиђају: два официјала от војничке стране, пореди тога аудитора, који ће тамо доћи, и јоште што је у Граду, а од вармеђе вицеишпан и Хусар Јанош, а од пештанског турвина Лијандер и Шамуил дијак“. „А у томе суду нити ће се мешати ђенерал, нити аудитор, нити обрштарбокмајстор“. Па их затим упозорава:

„Него сада провиђајте и договарајте се са господином бургимајстором, и са свим таначом, да би сте не остали повини, и под великим трошком и срамотом. Зашто јоште не знамо какав ће бити конач, него хешкиле провиђајте, и будите сви опште једнодушни и једномисално, и јави“, па се жали што се примио тога посла, јер се није надао да ће се „оволико натегнути“, а сем тога толика „старост и брига“. Да је знао да ће ствар тако ићи не би се примио да буде „варошки пленипотенцијалиш“ ни за десет дуката на дан. На крају писма их ипак теши да и „овде у Бечу, ови знаду јоште његови (тј. Перкацијевих) зала казати, и хоћемо их заклети овди пред аудитором, и послаћемо парију, што су и они сведочили његово зло; него се ви јако држите и једино“. Али их и уједно обавештава да „овај аудитор одавде неће поћи, доке му се не да трошак, а знате и сами у мене за сада не има ни мене за трошак“. Он ће засада тражити од митрополита Исаије Ђаковића да му посуди. А Будимце упозорава: „И немојте се жалити. Ови послови не могу без трошка“. О свему осталом, пише он, Будимце ће обавестити „господар Ђука“ (вероватно Стевановић) „из уста“.

Против Перкација су устали не само Срби у Будиму, него и неки трговци из Београда, нарочито Јермени, али и Турци. Па и сами Немци из Града тужили су га за силеџиства, отимачине, изнуђивања, силовања, браколоства, и разна друга недела.

Највише су били оштећени Срби и они су водили ствар. 26 јула изабран је одбор у који су ушли: Ненад Илић, Ранисав Ратковић, Риста Вељковић и Антоније Рашковић. Али, изгледа, да су у одбору увидели да би боље било ако би појачали одбор са католицима и са њима заједно кренули у акцију. На једном листу налазимо забележено: „Да се зна који су кметови били када су на чорбацију чинили људи тужбу. Прво су били Никола Чукурханлија, Ненад абаџија, Стојан биров, Антоније Рашковић, Хранисав ћурчија, Орестије абаџија и Андрија, пинтер. Кршћани: биров Блажа

Ивановић и ешкути му: Маријан кујунџија, Ђира Ђипуровац, Иван Марић, Антић, Бранко Пивавчевић, Стипан Вилев. И сви су ти кршћани каил били“.

Овај одбор имао је да скупи материјал против Перкаџија. Одбор је то, вероватно, убрзо свршио. Из једнога концепта видимо шта му је овај одбор урачунао у најтеже кривице. Одбор га је тужио како је 1705 „када (од куруца) нисмо смели (из вароши излазити) ни даном“ „отворио врата на шанцу у поноћи и пропустио рзузе с говеди крађени, пак нас чине Мађари да смо варош рзуска“, а генерал „суди и бирова меће у штукхауз“. „Допуштао људма да иду красти по сели, и са њима рис (део) делио“. Узимао људе и жене да му бесплатно раде, а са Томом бировом „от вароши потајем маморијал печатом варошким запечатили, и у Беч послали да учине што варош није знала“.

Како је мучио појединце то сазнајемо из једног списка његових кривица, изложених у 39 тачака. Из тог материјала види се да никог није остављао на миру: ни сиромашне, ни имућне, ни породице, ни организације, ни носиоце власти, па ни саму варош, а све само да би извукао користи. Људе је присиљавао да му раде бесплатно на његовим њивама и у винограду. Онима, који нису хтели да раде, измишљао је кривице, затварао их и као кажњенике присиљавао да му раде. Од вароши је тражио да му даје бесплатне раднике. Кад је Станоје биров — то сазнајемо из једног акта — одбио да то учини, он га је затворио „и у гвожђе метнуо 13 дана“. Људе је затварао у „илици, у једном од заосталих турских амама у којем је, вероватно, и становао, а који је сматран као његов, па га тако и звали. („Пергацијина“ или „чорбацијина илица“). Оним који су радили код њега устављао је зараду, или им давао знатно мање. Дунђерима, који су му радили, није платио ништа, а сиромасима „херама“ што су му вукле 400 вагана вина, место 20 ф., исплатио је само 3 ф. 50 н. Од многих је безразложно узео — и то преко самог бирова Диме који је, изгледа, био његов посред-

ник — готов новац, каткад и позамашне своте. Ни жене није остављао на миру, и од њих је узимао. Од занатлија и трговаца узимао је робу коју није плаћао. Тако је од Живка узео димију, од Павла Брњице чам, од Кузмана, ћурчије, чам и две овчије коже, од Срећка бакала, две овчије коже и 1.500 енгеча, (пресавијени ексери који имају два врха, а употребљавају се за оправку чамаца), од Тодора Руса јагње, а од неког Лазе однели су његови „хајдуци целу краву и кожу“.

Не само да је отимао новац и робу, него је и немилосрдно тукао људе, каткада он лично и на јавном месту. Јована Херу дао је избити и из вароши отерати иако је „стражу чувао и порцију давао“. Димитрија, алвацију, истукао је он лично на пијаци, а Радовану Живану „на сокаку“ „ударио 38 палица док је рекао: „да Бог поможе“. Неки, брашнару, ударио је „30 палица, и лежи и саде“. Најгоре је прошао неки Дамјан. Њега је затворио у ариште „паки га био, и такога кћаху носити на коли, како мртпа, пред господина ђенерала и завијали га у коже овчије, и лежао три недеље, и оста сакат до смрти“.

Ни угледних људи није се бојао; и њих је уцењивао. Тако је од њих — „ако бисте то не веровали“ — узео 32 ф. за пасош. Ђуки, касапину, затворио је радњу и тек, када му је дао 14 ф. поново је дозволио да је отвори. И бившег бирова Антонија Рашковића „био, и пушком ктио убити на улици, али не свати пушка“. Милосаву Дендрку, таначнику, „раскинуо подрум и било му шкоде које од подрума, које што му је покрадено из куће: кола и које што, што чини 37 ф., паки га ариштовао и узео 8 ф.“ и робе у вредности од 5 ф. 24 н.

Ни руфети нису остали на миру. Од једнога руфета — не каже се од којег — узео је три дуката.

Шиканирао је целу варош. Не знамо зашто, држао је „врата затворена на шанцу до осам сахата“ (вероватно ујутру).

Али све његове кривице нису изложене овде. За неке сазнајемо из других списа. Тако је неком Пеји одузео кућу, која је вредела 30 ф., „паки рече: „Иди, то је мене цар дао. Царева (је) земља, да ти платим дрва“ (која је употребио за грађење куће). Када се овај нећкао и дошао са Вукадином, ранијим бировом тада му је Паркације дао само десет маријаша. „Наметну ми силом, паки отиде. Зашто, вели, ако хоћеш — толико, ако нећеш — не дам ти ни то“. И Пеја је морао напустити своју кућу.

Будимска општина није седела скрштених руку, него је, по савету хаџи-Манојла Николића, скупљала доказни материјал и од оних људи који су се, због Перкацијева силеџства, иселили из Будима. То видимо из писма које је 28 јула 1708 упутио биров Стојан Радојковић капетану Гаврилу (Пишчевићу?) у Вуковар у којем га је молио, да испита „нашу браћу који су одовуда тамо отселили, коме шта учинио чорбација, и коме је шта узео. Нека сви који су ту, опишу своје тужбе, зашто нам је сада потреба, хоће доћи комесија велика из Беча, да виђу помеђу нами те гобу нашу. Ради тога наскоро потребује. Еда би Бог дао, да се врагу својему осветимо, зашто нам је велико стао ногом за врат био“. На саслушањима, које је водила општина, заиста се утврдило да је ралио са професионалним крадљивцима на „рис“ (део). Станисав Дугачки изјавио је „да их је послао (чорбација) ноћом красти волове мачаршке, и ноћом затеривали у шанац, а чорбација и ћурчија отварају врата; паки дали чорбацији трећи новац“. Крали су рогату марву и свиње, јер „чорбација нам дао слободу“. Будимски биров моли да се нарочито испита Милан и овај нека „слободно каже, када су говеда и свиње утеривали у шанац, у које ли доба ноћи, и с киме је ишао“. И нека га испитају, да ли им је давао „цедулу“, или „теке реч“, и „тко им је врата отварао у ноћи на шанцу. И нека пише и како је и ћурчија био у један

пут, и кључ донио те врата отворио у 11 сахата ноћи“.
„И остали, који су ту, нека спишу своје тужбе, што на ког имају тужбу“.

Царском одлуком од 9 августа 1708 одређена је комисија састављена од претставника војних, жупаниских и магистратских власти, која је имала задатак да испита тужбе Срба у Будиму против капетана Перказија. За претседника комисије био је постављен пуковник Литман.

Срби Будимци који су служили војску, а који су вероватно највише трпели од овог силеџије, дали су 19 августа 1708, заједно са својим старешинама, изјаву како сви „вајде са својим јунацима“, „држимо у јединству с вароши и у злу, и у добру, у сваком послу. Наипаче и за ове чорбаџијине послове, ако би на њему комесија била, штогод бирови, и таначници, и ешкути узбеседе, оно и ми сви беседимо, и на том стојимо, и за то се и подписујемо и своје печате полагајемо“. Изјаву су потписали „харамбаша“ Радоња, „вајде“: Станоје делија, Станивук Муктић и Петар; и „мали вајда“ Бурка.

Иако су кривице Перказијеве биле и велике и очигледне, народни прваци су, како се то лепо види из писма митрополита Софронија Подгоричанина, ипак били у великом страху како ће се ова парница свршити. У свом писму митрополит саветује Будимцима да се држе „јединомисално супроти вашег тога бантоватеља (мучитеља) Перказија“. Па их упозорава „немојте да један мисли себи о злу, а други о добру, но свих својему општем добру да будете један с другим верни. Зашто, ако се стиже Перказина кривица на вас тако не бисте могли ни љето једино остати (мислио је у Будиму). Зато нека буде клет и трклет сваки они, који би годи што особно или тајно, крио и чинио супроти првога вашег сагласија или како сте, по вашем посланику, и двору цесарском предложили, ради тога Перказије“. У другом писму обавестио их

је да ће убрзо доћи у Будим „обрштер (пуковник), који ће бити вицекомандант у Граду. По томе ће стићи и господин аудитор и има на тога господина обрштера декрет, да и он буде на ту комисију ради ваших послова. Зато, како би тамо дошао, да се имате њему препоручити“.

Аудитор је дошао средином октобра у Будим. У општини је одмах (17 октобра 1708) отворен један тефтер „да се зна што трошимо на аудиторову страну“. Из тефтера се види да су за аудитора и чланове комисије куповане за исхрану само најфиније ствари као: телад, кокоши, масло, месо, копуни, јаребице, кестење, грожђе, зечеви, пужеви, препелице, рибе, дробље, јабуке, крушке, лешници, лимунови, ораси, голубови, салата, рен, и друго, иако је са аудитором било уговорено да има за награду добити „на дан 150 новца и понешто пива и вина“. Уређене су и неке друге ствари у вези са радом комисије. Тако су (15/26 новембра) погодили „Франца, бокмајстора, да нам послужи, свој вароши, и на комесији да толмачи и пише што нами потребује, доке му не откажемо“. Уједно је одређено да се општинском писару, тумачу, и ешку-тима, за време, док комисија ради, даје по 50 нована на дан.

8 јануара 1709 „изведоше чорбацију из велике страже (и предадоше) у профусове руке, у штукхауз“. То је био резултат истраге, али је комисија остала у Будиму и наставила са радом. Будимски танач је и даље скупљао против Перкација материјал са свих страна, и од домаћих и од странаца, нарочито од неких Јермена трговаца из Београда, са којима је Перкације био у сродству, али који су га тешко оптуживали. Из изјаве коју је дао Јерменин („Персијан“) Мартин Агамир 3 фебруара 1709 сазнајемо, да је силовао своју куму а кад је ова „на силу“ затруднела, прво ју је држао у затвору, а затим присилио, и њу и њенога мужа, да побегну у Београд.

Други Јерменин („Јерменлија“), неки Мартин Агабек изјавио је, како му се у Београду жалило више од тридесетак турских трговаца, којима је „чорбаџија уставио сандуке које су чиме; који вели остало ми је 200 ф.; који вели остало ми је 190 ф.“ па се питају, „зашто је нас чорбаџија оправио у Турке, а наше добро уставио“. Мартину Агамиру се жалио нико мање него терџоман тадашњег београдског паше да му је одузео 200 дуката, један „шиш сребром окован“ и две „табанчели (мала пушка) пушке“, што се носе у силају (појас), и сребром извезене, које ваљају 50 или 60 форината“. „И паки ми узе један сахат који служи месец, дан и сахате; који ваља много новаца“. А пошто му је све то одузео онда га је „оправио у Турке“.

Служио се најразноврснијим триковима само да дође до новаца. Једној групи „турских“ трговаца издао је пасош. Они су трговци, Јермени и „Арнаути“ (тј. Цинцари), приликом одласка из Будима, платили за своје пасоше Перкацију 17 форинти. Када су ови са својим шајкама сишли до Фелдвара, ту их је дочекао Перкације и затражио од њих да му покажу пасоше. Они му покажу „пасош, онај који су од Перкасија узели“. Он погледа пасоше па им рече: „Ја томе пасошу не верујем. Ви сте пасије вере, Арнаути и Јермени, без вере и закона“ и узео им још 14 форинти.

Докле се задржао аудитор у Будиму не знамо. 8 марта 1709 решено је да се набави новац „што ваља дати на комесију и аудитору“. Колико је стала Србе Будимце та истрага, види се из белешке: „На аудиторову страну и на комесију пошло до априла 20 дна сума 2300 ф. мање 33 н.“ Да би умилостивили највишу судску власт, послали су 18 априла 1709 „ђенералу аудитору у Беч вина десет хакова“ иако ни аудитору, ни члановима комисије који су у Будиму вршили истрагу, нису могли да исплате уговорену своту, па су је ови морали да наплате путем егзекуције. (6

маја 1709 „дође секуција 30 солдата у варош за аудиторове новце и потрошисмо на њих плаће на дан 25 н.“). Већ 15 маја 1709 узajмила је српска општина од контролора 300 ф. „до шест недеља дана да му платимо лепо“. Тада су аудитору и члановима комисије послали дужне новце а, вероватно, грешком и нешто више, јер су убрзо примили разлику натраг (783 ф. 30 н.) што сазнајемо из једног писма упућеног Каријану.

Како је сада процес против Перкација требало да се настави у Бечу, то је Српска општина морала да пошаље тамо свога изасланика. То је био Ђука Стевановић, угледни трговац будимски. 22 јуна он се већ налазио на путу у Коморан. Са пута за Беч имамо од Ђуке само једно писмо од 21 августа. У њему је обавестио танач о разним стварима. Прво их укорава што му нису одговорили ни на једно писмо, од којих је једно послао по „једном Јеврејину из Горње вароши“. Тражи пре свега да му се одмах пошаљу „атиштације“, и она коју је дао генерал, и она коју је издала жупанија, свакако у вези са Перкацијевим процесом. Из писма сазнајемо да су и Немци тужили Перкација, и да су већ дотле на њега потрошили 1100 ф. Па затим наставља: „И да знате јесте нам била једна комисија позаради Перкације, и који је онде био на његову страну, хвала милому Богу, сада су се сви обрнули на нашу страну. И паки да весте, господари и братијо, нама не може други род бити пријатељ, ако ми сами се међу собом на узпазимо, и не одговарамо се, и не држимо се“. Па затим тражи да га што пре обавесте „где су што давали, или буди дрва, или посленици, или њебета, или јармови, или што смо хајдуком де шта давали, или конфу (скелу), и гди давали Свеколико попишите, гди што онда знате, и мало и големо, зашто нам ваља овде показати на комесију. И дотле нам не може бити конач са Перкацијом доке не покажемо наше квитанције и трошкове, биваће комесије“. Он обавештава Будимце како у Бечу „го-

спода сва лепим речима нама подухваћају, да ћемо до-
стати сав наш трошак и дангубу“ али он некако сум-
ња у те речи па се пита „а не знамо, шта ће до по-
следка мили Бог дати“. Најпосле их упозорава да се
он у Бечу не може дуго задржати „зашто сам ја са-
моћан, и потребан око свога добра, а оно новаца што
сте ми дали, давно је нестало“, јер, лепо он примећује,
„знате у Бечу по врати ходећи не можемо са руком
празном ходити“.

У Бечу се, уз Ђуку, налазио и Зака Добрић, не-
кадашњи писар будимске општине. Ђукином писму до-
писао је он неколико речи. Из тих речи сазнајемо и
његово мишљење о трајању процеса. „И ја сам ми-
слио, пише он, да ће бити овому послу конач за ме-
сец дана, а како видим хоће и надаље да се потегне,
а господа судом не хитају како би ја ктео“.

12 новембра 1709 „у 4 часа поподне“, забеле-
жено је у протоколу, обавестио је будимски биргер-
мајстер Бајц актом српски танач како га је Каријан
обавестио да је од будимског генерала тражио да се
Перкације, ради суђења, има одмах да пошаље у Беч.
Раздрагани овом вешћу, биров са таначом, већ се 16
новембра захвалио Каријану, нарочито топлим писмом.
„Понизно поклоненије сотварајемо вашем светлом
господству, премилостиви велики господине. Аште хо-
штете разумети за нас сиромаше Божијом вољом, у
ваше добро здравије, живи смо молећи се Господу
Богу премилостивому да Господ Бог поживи ваше све-
тло величанство на дику и похвалу нашем сиромаш-
скому роду на многа лета“. Па га затим обавештава
како се комесија састаје по два и три пута недељно
и испитује, и заклиње људе. „И коме је што тешко
било, иде и казује на комесији, али ми не можемо
знати, шта бива у комесији“. Обраћали су се и ауди-
тору са молбом да им каже шта је, и како је, а он их
храбри: „Ви се не старајте добро ће бити. А ја одпи-
сујем господину Кваријенту васа, што се годи изјав-
љује“. Даље му се у писму моле „како великому до-

бротвору, да би сте на нас око имали, како сте и до сада о сем добру у цесарском двору, еда би нас Бог избавио једанпут овога зла и смутње, што је досада била“. Најпосле му захваљују, што је узајмио хаџи-Манојлу Николићу 200 ф., па се извињавају што му досад нису могли вратити, него му предлажу, ако би он могао у Бечу „у кога узети, а ми би му амо платили“.

Бука Стевановић и Зака Добрић имали су право у слутњи да је процес са Перкацијем далеко од свршетка. Несрећом по Будимце наишла је и куга и услед тога Будим затворен а цела ствар, за неодређено време, прекинута.

Иако су били затворени, Србе Будимце тиштао је процес са Перкацијем. У писму од 24 фебруара 1710 молили су Будимци Каријана, „радите, е да ли би се наскоро прекинуло (тј. завршио процес), зашто смо дужни, и данас интерес теглимо на оне трошкове. Дуг нисмо платили, што смо потрошили у комесије“. У том писму обећавају да ће, „ако ли буде потреба, и човека послати (у Беч) ако се пут отвори“. Али су јадни још дуго чекали да се пут отвори. 28 фебруара 1712 обратили су се Будимци Каријану „вашему великоможном господину покорници“ са молбом да их обавести о процесу „на чему стоји, и хоће и се наш трошак вратити“.

Прекид у процесу трајао је дуго, све до октобра 1712. Тада је поново упућена у Будим једна комисија да настави са ислеђењем. О саставу ове комисије, и њеном раду, сазнајемо из писма оба бирова, српског и „кришћанског“, упућеног Каријану. Комисија је била чисто војничка, а састојала се од 13 официра. Али пре него што је почела са радом она је од будимске општине узела аконтацију од 1200 ф. „Паки почеше испитивати људе и жене. И паки питају свакога на ред, а по имену, веле: „Стојиш ли ти на оној првој заклетви, што си се заклео на Перказију, што ти је

учинио. И хоћеш ли на то умрети, на оној клетви. И сваки своју реч посведочи, како је и најпре казивао, и људи и жене“. Ислеђење је настављено и у Бечу камо су Будимци одмах послали свог ранијег изасланика, Ђуку Стевановића.

Писмом од 15 марта 1713 обавестили су Будимци Каријана да су послали „господара Ђуку Стевановића“ као свог изасланика. Кренуо је у понедељак (вероватно 11 марта) у девет сати па моле Каријана, „како свога доброга патрона, да би сте му помогли, Бога и своје душе ради, да би се наши трошкови повратили“, јер је варош за ових пет година, разуме се, и због парнице, осиромашила. Јављају, да су му послали два акова „труг вина будимскога“, али га моле да се и он побрине „како ће (вино) доћи до руке вашој милости“, а Ђуки нека пошаље пасош на (Сен-)Миклуеш. 18 марта узајмили су од цркве 204 ф., вероватно за Каријана, што сазнајемо из једног писма бирова Станоја Радојевића. У том писму пише биров Каријану: „Ето иде наш господар Ђука Стевановић и хоће се приказати вашем господству. И по њему смо (вам) послали једну малу дешкрецију, како једну малу јабуку“.

Ђука је кренуо преко Ђура у Беч, али је већ у Ђуру задржан јер је, међувремено, вероватно због неке епидемије, Беч био затворен. Ђука је одмах обавестио Будимце „да никако никога не допуштају горе у Беч“, а нарочито „Раца и Жидовина“. Уједно их је обавестио како је сазнао да је и „чорбаџиница“ отишла у Беч.

Два дана касније (17 марта) обавестио их је како је сазнао да су у Бечу школе распуштене а у црквама да се не служи, и да је и цар, са многом господом, отишао у Грац. Он је писао већ „три књиге“ Каријану и Пеку да му одобри пропуст за Беч али, мислио је, ако су се већ сва господа разишла, онда је боље да и он не иде у Беч, јер посао тамо не би могао свр-

шити, а кад већ дође у Беч тада не би могао „ни тамо, ни овамо“. И у наредном писму моли их „отпишите нама скоро на пошти: оћемо ли чекати, да не дангубимо, ни новце трошимо“, „зашто чујемо људи свакојако говоре“. А затим, ваљда у жељи да нешто напише, а што државна власт, ако случајно контролише његова писма, не би требала да разуме, те наставља ћирилицом али на турском језику, вероватно са речима са уговореним значењем, јер оно што је написао на турском нити има много смисла, нити везе са садржином писма. Овако је поступио неколико пута у својој кореспонденцији са Српском општином у Будиму.

На Благовести 25 марта јавио се из Сен-Миклеуша писмом и у њему изложио како је отишао из Ђура. Највише му је сметало да буде пропуштен то, што се није „именовао каквим именом другим теке, ако си Рац. Да си метнуо варошки човек, и да се ниси именовао, у пасошу рацко име“, јер је заповед од војне власти да од Ђура не пуштају „Циганина, и Жидовина, и пеклера (просјака), и Раца“. А затим пише како се већ спремао да се врати кући када дође „озгоре заповед, напрасна заказ, комендану, да га одмах дусте да настави пут. „Бокмасторлатман“ га је по вароши тражио, нашао и предао му „књигу“, те је могао одмах кренути у Сен-Миклуш, где му је комесар предао пасош. У петак цветне недеље око подне стигао је у Беч, те их обавештава да ће у понедељак ићи грофу Ропорку. Обавештава их да се у Бечу због неке епидемије „били побунили и поплашили, и многа господа отишла на поље, и остали људи. Пак цар запретио да нитко не иде“.

У писму од 1 априла обавештава Србе Будимце да „су наши послови одили свуда по господи, куде ваља, по гровови, али стигоше свеци па сада комесија не може бити, веће после светаца“. Пише им, како му је Каријан саветовао да за четири члана комисије, ко-

јима је поверовао да проуче парницу, набаве дванаест акова будимског вина, а Каријан му вели „ја себе не иштем, ни гледам“. Ђука их уверава да ће вино, према савету Каријана, поделити.

8 априла обавестио је танач као да светле недеље треба да се састане комисија. Затим им саопштава како су господа са „неморијалом“ незадовољна. „Господин“ (Каријан) га је нарочито упозорио да комисији „нису по вољи оне квитанције прве комесије, зашто вели, тако у њима пише ови људи давали су те новце наше нама, на комисију, како да су поклањали, и да је, ти новци, тако некако дооди, да су врај. (А безазлени будимски Срби су желели да сви њихови издаци, и чашћење и дискреције, буду намирени без обзира под којим су видом издавани). И то, вели господин, квари у суду. Веће да избирамо оне велике путове (пунктове) и поставимо у неморијал“. Затим јавља да гроф Ропорк, „што њин (вероватно Каријанов) кум“, није више у комисији. Боји се да се Беч убрзо не затвори, па их моли да што пре пошаљу за господу дванаест акова вина, да би се ствар брже окончала.

Три дана касније (11 априла) обавестио је поново танач о току ствари. Обавестио га је да је израђен нов мемориал и да га је, заједно са Томашом Пеком, предао у четвртак светле недеље „виришту Предађеј (принцу Евгенију) када је пошао о подне цару на обед“. Са њиме су сасвим мало могли говорити „нити належе, веће толико смо рекли: За Бога виђите суд“. Он је узео од Ђуке и мемориал, и парију, метнуо их у недра, и обећао да ће заповедити на „овкрицрод (тј. Хофкригсрат), што се зове цекдиванбреж“, да се ствар што пре изнесе и расправи.

У наредни петак „био је суд на крицрод и наш мемориал био онде на суду, и гледали су га и свој господи ушли у памет“. Затим на припрост начин излаже шта је све у меморијалу изнето. Срби Будимци највише су се позивали на жртве, које су поднели

против куруца, нарочито на крвне жртве али и материјалне, и оне у снази, и осиромашили. „И на толике наше жртве тада нас притиште, зове се окман (хауптман) Пергација от бабилонске стране“, па се ево ствар вуче већ пет година, „а од огромних издатака и интереса теглимо“, па моле да се ова ствар већ једном оконча. Али, није то најважније, него сем тога „ишли смо по оној господи, који ће бити у комесији и приказивале смо се“, јер „и његова жена око госпоцки врата оди и много обриче, и даје“, јер „немачки пратика има доста, како и сами знате“. Потсећа их да чим пре пошаљу вино „зашто оној господи ће се дати, која на комесији седе“.

У писму писаном десет дана касније обавештава их да је вино примио и предао „оној господи, који су наређени на комесију, четворици“. А вино је стигло у петак „и они дан био је на крицроду суд, ди седи и Кварентије“ али том приликом није ништа нарочито решено. Обавештава Будимце како му „обрече један човек да може његов (Перкацијев меморијал) додати до руке нама, да видимо како је он намештао“. Моли на крају бирова и танача да размисле, „зашто и ми имамо свој посао на кући својој, и не може ли како бити, да ме измените“. Најпоследње их је умолио, да му пошаљу 50 до 60 ф. јер је већ остао без новца.

Писмо од 2 маја је једно од најинтересантнијих за познавање „немачких пратика“. У њему је Ђука Стевановић изложио како су га обавештавали о трајању процеса. Каријан му је рекао да ће се процес вероватно свршити за три недеље „и нама се то много чињаше“. Једном приликом рекао је „нашем агенту“, да упита барона Владера, коме је процес био предан у реферату, како изгледа, када ће процес бити готов. А барон Владер, по Ђукиним речима, био је агентов стриц а агент (Томаш Пек) „иде све њему на јело, о свачему се шњим договара о наши послови, одговорио је „до три месеца“. Када је то агент Ђуки саопштио

оде Ђука Каријану, паде пред њим и заплаче се. А ту, код Каријана, „намерио се један Јерменлија, име му је Марјатин“, и рекао нешто на турском језику, и го Ђука на турском али ћирилицом Будимцима и саопштава али, вероватно, по уговореној шифри.

Ђука се пожалио Каријану што се ова ствар вуче већ пет година а ми „са сви страна невољу теглимо, и затворе, и од куруца, и од болести (мислио је на кугу), и толики дуг и интерес, и ми овде што смо, узимамо на интерес, а сиромаси (мисли на Будимце) нису имали ни нама трошак дати“, „и капљемо и јутром и вечером на госпоцки врати“, већ сам „госпоцке прагове претро“. А и Томаша, агента за српске послове, пише он, „молимо и новаца дајемо, много пута му и јести“, али процесу никада краја јер се један веома важан извештај или, како га Ђука зове, „риалција“ изгубила те га већ, двадесетак дана, „на концеларија“, заједно са српским агентом, траже, али не могу да га нађу. И Ђука сав брижан, умолио је агента да распита шта ће бити ако се не нађе овај докуменат. А агент је отишао, пише Ђука „свом стрицу а овај зна и по мало чески и можемо се шнине по мало разговарати. И добар је човек и господар и давао сам му два дуката напреду и не кте узети и вели, кад ваше послове видимо (готове) тада ћеш нам дати“. А тај човек је, по Ђуки, нека важна личност јер он пише меморијале. Али, пише Ђука, он ништа не ради о својој глави, него како га Каријан „наста(в)ља и упра(в)ља“. А меморијале су, он сам незна већ који пут, „прерађивали и намештали“. Сада су израђена два меморијала те је један предан „принципу“ (принцу Евгенију), а други, који је Ђука желио да се преда „старој царици“ (тј. удовици цара Леополда) али су га одговорили, јер је, „старостива“, предали су „на овкрицрод“.

Нису ово све невоље, које је јадни Ђука, у овом писму изручио. Мучила га је још једна. У Бечу, ваљда

опет због неке епидемије, настала је поново велика паника па се свет почео расељавати. А Ђука је сазнао да ће и принц Евгеније отићи „а веле, када отиде принцип, то ће и војничка канцеларија отити“. Па се пита: „Не знам сада шта од себе да учиним од бриге и старости у пустој Бечу. И свој ћу живот претргнути и прекратити од немачки пратика“. Није „ово мој поса“, жали се он даље, „и кућу, и вересију, и своје сиромаштво оставити“. А примио се тога посла, јер је поверовао писмима Томашевим, и уверавањима бирова и танача, да ће се ова ствар свршити „за месец дана, или мало више“ „а саде веле да не може бити без седам, осам комесија“. Моли их да пошаљу на његово место неког другог, јер он да је знао, да ће ствар овако тећи, не би дошао ни да су обећали три форинта на дан, а не један (за њега и момче), колико га сада плаћају, јер је скупоћа толика, да неће даље остати ако му не плате бар два форинта на дан. Моли их да му одмах пошаљу сто талира, јер је оно, што је понео, „одмах нестало“. На крају писма, сав брижан, скреће пажњу Будимцима: „И аудитору подајте добру вољу, зашто наодимо да ће наши послови на њега доодити“, што треба разумети да га умилостиве каквим великим поклоном.

У писму од 5 маја пише како „не смемо на бировско име писати да која арамзада (лупеж, хуља) књиге не наоди те пишемо што на Живково име, што на кога“. И овом приликом их моли да пошаљу неког место њега, јер „не могу овде стајати, аратос и новаца, и свега“, „зашто сам саснео и једва одим“.

У писму од 8 маја обавештава их како се сада на суду расправља, у којој ће мери морати платити Перкације трошкове, да ли половину, „три исета“, или „све трошкове наше да плати“. Пише да му много помаже стриц српског агента барон Владер „и добар је човек ш њиме можемо се по мало разговарати. И ми смо опипавали и разгледали, ако би се могао како

којом дишкрецијом, да би наши послови пређе били“. Али Ђуки је било већ свега доста. Он је видео да га обмањују па зато и пише: „Не знамо докле ће овоме крај и конач бити. Доста Немци говоре али не верујемо докле не видимо што у руку“. На крају моли да му његови пошаљу коју оку сланине, две плећке, суве рибе, један „сирац“ и тавицу.

У наредном писму од 13 маја обавестио је Будимце да је била и трећа комисија „и тако доконали били да нама наше трошкове плати“, и да је одлука послата „на велики суд, на овкрицрод“. Уједно јавља да је Перкацијева жена поднела цару молбу да се његов случај испита јер је „и он цару послужио, и цару ва(ј)де учинио“, а не суди му се, те је донета одлука, „да га донесу амо скоро“. Из Ђура, где је лежао у затвору, обавештава Ђука Будимце, довешће га у Беч под стражом шест „мушкатиња“ и предати „у штукауз“. Ђука их упозорава да му чим пре пошаљу оне „истације“ (атестације) што су издали генерал, жупанија и биргермајстер „да ми себе показујемо који смо људи били“. Ђука теши Будимце да ће, као и досад, Перкације бити „поражен“, те да се у томе не брину, „веће се молите Богу“. Узупорава их да се не усуде било коме што саопштити од онога што им он пише, а на то ће их стално и у наредним писмима упозоравати.

У писму од 16 маја теши их да је Перкацију досада већ пет пута суђено „а на његово зло, и на његову главу, и шести пут, што Бог да“. Засада се не може ништа радити док га из Ђура не доведу у Беч „и оће га метнути и штукауз, где међу (кривце) за уморене људе“. И у овом писму моли да пошаљу неког место њега, па предлаже Стојка, вероватно Петровића, каснијег бирова, или неког другог, јер жали се „имамо по ногу неке болетице те се бојим да ме ноге не издаду. Нике се болетице узлоједиле и позледиле, а оде ваља много одити“. Уједно моли да му по мом-

чету пошаљу једне калчине (врста чарапа). У писму од 19 маја обавестио је Будимце да се сада цела ствар налази код генералаудитора, али да се сада ништа не ради јер су генералу умрли од епидемије и син и кћи, па „и њега завреше у дому“. Боји се да ствар случајно не дође на реферат једном члану суда „што велико навија“ на Паркацијеву страну, а овај би могао ствари „и три месеца држати, и годину дана“. А и тај седи у суду великоме. „И оћемо сутра узети кола и нас тројица с ађетом изићи напоље (тј. ван Беча где се генерал налазио) ђенералаудитору, и питати, на што ће нама одговор дати“. Па каже да ће и њега молити, ако се ствар не може убрзо окончати, да га пусти да се врати кући. Уједно их пита шта је са вином, које треба предати господи. „И данас је питао господин“ (Каријан), и ми смо рекли: „послаћемо“. У уторак, трећи дан Духова, сазнајемо из једног недатираног писма Ђукина, доведен је Перкације у Беч и затворен у „штуказ“.

Јадни Ђука већ је у прошлом писму обећао да ће одмах „кренути господи по врати“ да би се ствар већ једном окончала, а у писму од 7 јуна описује како господи са њиме поступају. Они га не разумеју што је тако незадовољан са током ствари кад „јоште топрв један четврт године није изишао“. Они се шале са њиме. Питају га, зашто је незадовољан кад, бар у Бечу, „има свашта“: и „вина от сваке руке“, а има „куде се спаирати, а и жена има оде лепши, него у вас“. А Ђука резигнирано наставља: „Њима је за прдачење, а мене се кржаве ваљају. И одгађају дан иза дна, и не знам, каде ми се из овог избавити“. Обавештава Будимце да је Перкације у затвору, „у бедему“, и то тамо, „де но међу крмнике“, и сви који су у том затвору „све је у гвожђу“ „а на врати ћилит“, а пред врати стоји мушкатиер „са влитом (пушком), а у влити (пушки) го шпад“ (тесак, кратки мач). Њега, пише он, хоће да виде и посете многи Јермени, и други, али ником није

дозвољено сем његову агенту (адвокату). Нада се да ће Перкације и овом приликом, као и досад, изгубити, јер је Каријан и са овим аудитором „пријатељ и често у бачу (канцеларију) отиду“. Прети Будимцима да ће у Бечу остати још петнаестак дана, а после тога „ни час, ни по, нећу ста(ја)ти баш што ће бити, да ће бити“.

Ђука је за ово неколико месеци довољно искусио шта значи реч господе у Бечу те је заиста искрено и с убеђењем могао написати: „Али смо на великој старости и бриги, (јер) не можемо немачким пратикама наћи крај и конач. Та веће, ако би што и право казивали не могу и истину веровати, зашто сам уплашен лажима“. Па им пише како је био код Каријана и плакао и рекао али шта, не знамо, јер је наставио турски својим, вероватно, шифрованим језиком. Уједно је обавестио Будимце да је онај господин што је наврљао на његову (Перкацијеву) страну „пришао нама, те како је рекао „нашему ађету“ „како су капуцини к њему доодили, и молили много, и просили, и три пута доносили сто дуката, и није приватио“. У писму поново моли Будимце да пошаљу некога, ко ће га одменити, па проклиње и онога, који је први споменуо „да мене овамо пошаљу“. Боји се, да свој дом неће више видети јер осећа да је слаб, „зашто познајемо себе; прекиде ме старост и брига“.

Почетком јуна обавестио је Будимце да се врши саслушавање Перкација. Пише као да је Перкације рекао генералаудитору да му суде како год хоће само „да нисам у Ђурској тамници до (краја) својега живота“. Па наставља како је генералаудитор предлагао Каријану да Перкација „из маџарске земље протерамо, а Рацовом свеколико нека плати“. Јавља да су цар и царица дошли у Беч, па се нада да ће убрзо бити на суду решен спор ако они не би куда поново отишли. Моли да му чим пре пошаљу новаца, или јаве Каријану, да му он посуди. На крају писма јавља да ће суђење бити једног уторника током месеца јуна. Види се да

је већ изгубио живце јер овако пише: „Та ви сте мене заробили, тек ме омамљујете речма; нисам ја дете. И ви знате мој трошак. Не држим се ја за једнога копаза“.

Ђука Стевановић био је на неколиким мукама. Брига како ће се процес са Перкацијем свршити; брига што је и како је на дому; и најпослед болест. Прва му је, очевидно, била највећа: када ће се, и како ће се свршити, јер како у свом писму (од 15 јуна) каже „немачким пратикама крај и конач не можемо наћи“. Подвлачи „како оде много смо насртали господину (Каријану) и најпослед рекли: „Ја, господине, оћу оцеле (од селе) бити солдат, и отидо у ра(ј)таре“ (коњанике). А он вели: „Зашто оћеш ићи у солдате“; — „За невољу, господине. Овде суда не дочекасмо, а дома и натраг не смемо от људи ити. А овде не имамо шта јести. Та за невољу и оћу ити. А он ми се подпрдује и вели: „Ја ћу те оцеле послати ђенералу аудитору на секуцију. Доста си на моме дому секуцију чинио. И рећи ђенералу аудитору: „Овога човека доста сам трпио, (нека) иде оцеле тебе на секуцију; и оцеле је солдат, трпи га и ти, како сам и ја га трпио“. А затим наставља о Перкацију. „И ако питате за ђавола много дествује, и врти, и говори свакојако. И говори позаради некакви жена и девојака. Рапови тако су наговарали, да су оне говориле да је он њи градио, и спред и страг“ и да су им, тврдио је Перкације — ако буду тако говорили — „обрекли по један кат аљина“. Те, тврдио је Перкације, наређено је прегледање девојака, и бабе које су их прегледале, изјавиле су да су „целе“. Ђука је на суду изјавио како ни он, ни бирови у Будиму, о томе не знају ништа. Прва комисија, када је дошла у Будим, рекао је Ђука, дала је прогласити, у Будиму и околини, да свако ко има шта да се жали на Перкација нека дође и каже, а они за све исказе не одговарају. Овом приликом пожуривао је Будимце да питају господара Манојла „за оне путове (пунктове), што је овамо заклињао људе, овамо у

Бечу“, или за парије од ових које су можда „у старога шиндикуша“, јер комисија чека за њима. Опет им скреће пажњу да пазе да не говоре околу о ономе што им он пише. Ни ову прилику није пропустио да Будимцима не пребаци, да је знао да ће ствари тако тећи, не би долазио у Беч и „да би ми и четири форинта давали. Заради тих новаца рђави не би свој живот прикраћивали“. Најпоследње пише како је Перкације молио „да би на коли ишао на суд; зашто има железно на њему“. На једном листићу који је, вероватно, ишао уз ово писмо, пише Ђука да „оцеле нити ћу вас питати, ни Кварентија. И свако себе воли, и свој живот, и своје иманије“, што је требало да значи да ће се вратити кући не обазирајући се ни на кога, и ни на шта.

Ђука је међутим успео да на пар дана скокне до Будима, али се брзо вратио у Беч па им се 28 јула јавио и обавестио их о пословима. Ту им пише како је генералаудитор тражио писмен одговор од Перкација на разна питања, али да Перкације, „није никако хтео да пошаље одговора, већ је задржавао послове да надаље оде, и докле му нису претили и трећим декретом“, а пошто је одговорио сада „ми дајемо одговор на свако питање. И оћемо на то одговор дати“. Па затим излаже како је Перкације незадовољан са пресудом и прве, и друге комисије, и како кривицу пребације на Будимце. А Ђука резонује: „Ми не можемо инога суда тражити. Нису њему, господо, паори судили, веће кога је царски двор поставио, тако мислимо, братијо, одговор дати“.

У наредном недатираном писму се враћа на исту ствар. Обавестио је Будимце како „изиде одговор од Пергације“. Перкације, пише Ђука, дао је писмено изјашњење, „на девет папира, а ми ћемо на мање и краће. И ако буде воља Божја и на оне путове. Све лаже и шушан одговора. И не има целе да одговара, све удара у ба“. О свему осталом, вели, рећи ће им усмено Милисав Дендрк, кога је танач послао Ђуки.

А затим моли Будимце да пошаљу седам до осам акова добра вина у два бурета: једно за аудитора, а друго за Каријана. Ако не нађу нигде доброг вина, препоручује им, онда нека узму из његова подрума. Затим пише Будимцима о зарази која се шири по Бечу те како „од ове болести све веће наоди се. И преке сокаке затворише што се испод ћемера оди. Веће велике улице служе, а мале завреше, и не знамо што да чинимо. И вароши, веле, да ће затворити и раставити из града да се не мешају“.

12 августа пише како му обећавају да ће Перкације бити ускоро изведен пред велики суд, па их моли да му чим пре пошаљу вино „лепо да би било“, и два кошара пилића, ћурки и пачића за генералаудитора, да би се процес што пре завршио, али он — што се види — већ очајава, јер „њиним пратикама крај и конач не можемо наћи“.

Јадни Ђука, који се преварио да се поново врати у Беч, већ се у писму од 9 септембра жали „како оде у Немаца пратика доста има, и неправде, и лаже; ово има“. Па се жали како га варају од уторника до петка „и прођоше три уторника и четири петка, како све веле, да ће наши послови изићи на велики суд, и не могосмо дочекати“. Обавештава Будимце како је генералаудитор призвао себи Перкацијева агента и обавестио га да суд неће више трпети одуговлачења, нити ће признати нов материјал, или преставке и, пише Ђука, „веће оста саде за великим судом, и на цару“, јер господа веле „зашто су ово велики послови, ваља преда њега да изиђе“. А Ђука изражава своју жељу да то чим пре дође „да би смо знали тада кога би смо, меште себе, оставили“ или Томаша. Са Томашем агентом се већ погодио по талир недељно, „да за нас оди овуда“. Затим их обавештава о трошковима, које је имао, које Томашу агенту, које „на канцеларија“, као и о својим издацима. Није заборавио да их обавести ни о „новинама“ у Бечу. Пише им како су свуда по

граду постављене страже од пешака, а по пољу крстаре коњаници. Изашла је заповед да се у року од петнаест дана имају пријавити сви „Вранцузи“ који се налазе у Бечу, а који се после тога нађе непријављен биће обешен „зато су толика вешала начинили“. Није могао да заврши писмо а да Будимцима не пребаци што их је послушао да поново дође у Беч, а са мало новаца, „И да знате како ме ви напасосте, и на ваш леб оста, и гладан сам. Неке ноћи и без вечере сам легао. Нисам имао зашто вечерати, и на рабош сам јео, и на вересију сам се бријао, ни на пошти нисам имао, него ми комат папира дадоше“. Тражио је у зајам од Каријана али му није дао јер, каже, „био си скоро у Будиму, па сигурно још имаш“. А у Бечу неки су му познаници позајмили, али им он није навреме вратио, па не може да тражи, а неки му „и веле, није твој чист поса. Ти би трговац. Шта држиш толико време овуда те своју трговину не чуваш“. Па завршава пун беса: „Тако ме напасосте неверници проклети. Нисам био гладан, и без вечере легао, и када сам другога служио“. Али зато ипак није могао друкчије да заврши писмо, него као и увек: „И спаси вас преблагИ Ристос у самиренију“. Али убрзо је дошао крај његовим мукама, јер то је било последње Ђукино писмо из Беча. Пошто је завршено суђење и код Дворског ратног савета, Ђука је могао напустити Беч.

Наредно писмо је писано из Сентандреје (из Збега). У овоме писму обавештава будимског бирова како је са „Збежани“ (тј. Сентандрејцима) дошао из Беча „и стојимо више Збега у ади“, па моли бирова да учини код команданта и „бургермајстора“ „да бисте какогоде ослободили нас да дођемо баре салт у лађу. Ако не можете нека стоји на котомаци (карантин) а ми ћемо послати једно од момчади тај нека чува лађу“. Моли их, да обавесте команданта да он није могао из Беча кренути док није добио потврду да је кренуо „из здрава дома“, те да то чим пре сврше.

„Молимо вас дрешите нас. Ово доста би нама ове године како смо се растали от својега дома и сиромаштва“ завршава намучени Ђука. То је последње писмо које је послао са своје мисије.

Још једно писмо, писано у зиму 1713, припада овој ствари, али ово је писано у Будиму, а намењено Каријану. Из њега видимо да је Каријан желео да му Будимци пошаљу дивљачи („дивље зверке и птице“) и вина, и њему и генералаудитору, а Будимци му нису послали „с јесени — није се могло: једно нису били путеви отворени, а, друго, нису добри били“, али обећава да ће им Будимци послати чим буду могли.

Перкације је био осуђен али не онако како су Срби Будимци очекивали и желели. По пресуди, која је донета 16 новембра 1713, у „криминалној ствари“ Карла Перкација каже се да је он над Србима у Будиму вршио не само недозвољена изнуђивања, него и свакојаке друге грубе неправде, вербалне и реалне, и друге неподобштине: присиљавао људе на привоклетство; разне покрштене муслимане („Турке“), из користољубља, поново отерао у Турску; а, сем тога, више пута учинио грех једностраног и обостраног браколочства. Био је осуђен да врати 465 ф. 30 крајцара које је изнудио, и да сноси половину судских трошкова. Затим се морао заклети да неће тражити отштету за затвор и обавезао да, без претходног знања и изричне дозволе Дворског ратног савета, неће у Будим долазити и ту се задржавати. Овом пресудом лишен је чина али, вероватно, одмах пуштен на слободу. Перкације је изгубио чин, али је, изгледа, остао богат човек јер, десетак година касније, сретамо га у Београду, где је, у немачком делу Београда, био власник целог низа кућа. У Београду је био постављен за *Waldtmeister*-а тј. било му је поверено, ништа мање, него организовање шумарства и експлоатисање шума у Србији. О његову

раду на том подручју знамо само да је марта 1721 морао да отпусти све раднике, јер није имао чиме да их плаћа. Он је смењен а на његово место дошао је други. Убрзо затим, 1722, он је умро.

Срби су се, за све време процеса, надали да ће им сви трошкови, у вези са парницом — а ови су били огромни — бити надокнађени али, као што видимо, у томе су се страховито преварили. 1713 — није забележен дан — поднео је биров са таначом „и свом сиромашу“ извештај „светлом магистрату што смо имали трошка око комисија Перкацијиних“:

На прву комисију са кметском трудбом	4483 ф. 83 н.
на последњу комисију	1200.—
Сума	<u>5683 ф. 83 н.</u>
И Ђука што иде у Беч два пута на(ј)при	
99 дана по 3 ф.	297 ф.
последњи пут 214 дана по 3 ф.	642 ф.
чини сума	<u>939 ф.</u>

И ађенту трошка више од пет година на годину по 100 талира. И то молимо светли магистрат. И протиштадујемо да наши трошкови изиђу (тј. не пропадну).

Трошкови су током времена још и нарасли, тако да је будимски магистрат 13 марта 1713 дао уверење српској будимској општини да су сви Срби Будимци, због разних недаћа, а нарочито због ове парнице, „потпуно осиромашили („tuti quanti depauperati“).

Резултат ове тако жалосне афере био је по Србе поразан, али за Србе у Будиму и за српски народ врло поучан. Главни кривац изашао је из затвора као богат човек и убрзо, на другом послу, унапређен. „Господствујушчи“ у Бечу су се добро осмочили и „поткрепили“, а Срби упропаштени. Овом приликом осетили су на својој кожи „немачке пратике“.

И стварно били су оштећени и као целина, и као појединци. „Чорбаџина влада“ остала је још дуго у

тешкој успомени код будимских Срба. На двадесетак година после окончања процеса јављали су се појединци, који су мислили да имају право на отштету. Тако је 1732 тражио Владислав Лаушевић да му се плати што је „толмачио о процесу кад се варош прела са чорбацијом“. Танач је тражио да писмено покаже, шта му је од вароши „обречено, и што ли је онога времена плаћено њему“, јер у варошком хесапу „о томе нема бележака, а бирови, који су тада „живели, помрли су“. Није боље прошао ни Ранисав Ратковић. Он је тражио накнаду за 112 дана „што је дангубио око чорбације, и око његова процеса“. Он је умољен да народу, са овом ствари, не досађује кад „не има никаква писма, нити од народа, нити од вароши“.

ЛИТЕРАТУРА: Витковић III, 92, 94-7, 114-16, 121-2, 126-9, 139, 141-3, 145-7, 168-9, 176, 179-81; VI, 451, 458, 460. — Глас LXIV, 24. — Споменик 61(2), 128.

КУГА ОД ОКТОБРА 1709 ДО МАРТА 1713

Сем процеса са Перкацијем тиштало је Будимце још једно зло — куга. Куга се у Мађарској јавила 1708, а у Будиму пред октобар 1709; октобра је Будим био затворен. То сазнајемо из једног писма упућеног Каријану 24 фебруара 1710. Из тога писма сазнајемо и о осталим невољама које су будимски Срби претрпели због куге. Они моле Каријана да им опрости што му се раније нису јавили „јер од октобра месеца, како смо у затвору од ове болести, Божијег дара, како сте и сами разумели, нисмо могли ни о чем радити. Друга је земља ходила и себе хлеба находила, а ми тешко у затвору. Нисмо сви имали ни леба, ни дрва. А који имао зашто и купити, није се могло; који ли нису имали јесу нас господа градска, господин генерал и бурги-мајстор, нагледали лебом и дрви. Бог им платио. А како је тешко било многи би и помро од глади“. Ванредни издаци лекарима и апотеци почели су одмах. Већ 1709 задужили су се само апотекару 600 ф. а овај дуг исплатили су углавном 1711.

О животу у Будиму из тога времена мало знамо, нарочито о жртвама куге. Из писма бирова од 15 марта 1712 епископу Викентију Поповићу сазнајемо како „свештенике дојако на лазарети (болница, карантин), немамо и који је дојако од христијана изнешен на лазарети, те су умрли, шњима фратри опраљају, који јесу на лазарету, јежовит и франческан“ па моли да тај свештеник, кога би епископ одредио, не буде случајно поп Васа, „понеже човек нелагодан, и напија се,

помало. Тако мислимо да не будемо од тамошњи, који су на лазарету, зазрени, и од прочи“ (осталих). 7 јуна исте године саветовао им је епископ да би требало носити литију „и молити сваки за себе о здравији“. 9 јула обавестио је биров епископа како „има седам дана како је све здраво по вароши, па се нада да ће се Бог смилovati „и унапредак“. Али није могао да не заврши писмо са страхом: „и да знате у наших људи, на два места, двоје деце умрло и то не знамо ода шта“.

Када је војна власт сазнала за смрт ово двоје деце, одмах је наредила да се затвори „сокак“ у којем су деца умрла. Општинска власт је одмах обавестила војну власт да је тако поступила и да тамо „не меша се нико“. „Али“, настављају Будимци у писму даље, „молимо вам се господство (тј. обрштера) да бисте не држали оволики пук затворен ради двоје деце“, па га моле да дозволи „да би људи хандловали (трговали), које вино продати, које што купити“. Моле га да им не шаље новог ранара („фелчера“), „јер ни они први нису ништа помогли“, а и немају ни „откуда трошити“ (тј. плаћати ранара). Ако хоће да им помогне, а он нека дозволи „да продамо на села вино, зашто људи ишту, да би разменило које за жито, које за брашно; зашто, ако саде не продадоше сиромаси, после не могу; хоће се покварити“.

12 јула 1712 молили су оба бирова, хришћански и кршћански, Станоје Радојевић и Матија Шатановић, заповедника будимског града да се, због куге, уколико је могуће, не пале сиротињске куће. О страдању Срба у Будиму у то доба много више сазнајемо из писма које је (20 јула) писао Ђука Стевановић Томашу Пеку, српском агенту у Бечу. У том писму пише он из Сент-андреје, јер је Будим био затворен, како је сишао до Будима и успео да разговара са бировом и како му се овај жалио „како се, и што се ставило у неколико кућа и затворени су тврдо. И што им је мука и невоља трпети болест и затвор, још теже им је трпети

ватру и паљење. Јер како се у коме дому што мало покаже тако онај дом господа спале, и оно мало много (тј. све), што је у оном дому; пак ако би после и који човек, или му деца, и преболели и остали иза болести веће не има и от њи живота, јер им је пожежено и спаљено све, не имају се ни један дан чим живовати". Моли Пека да се заузме да се војним властима изда наредба да не пале толике куће, јер „видимо има и на другом месту ове болести, али овако не пале како у нас". У писму моли Пека да учини што може преко Каријана, а они то неће заборавити ни Каријану, ни њему. Уједно га обавештава да му досада нису могли послати оно што су му обећали, зато што је Будим затворен, али да ће, чим се Будим ослободи затвора, не само учинити оно што су обећали, него ће му још „и додати". Ово писмо је потписао и биров Станоје Радојковић који се, међувремено, и сам склонио од куге у Сентандреју.

Сличном молбом обратила се Српска општина и магистрату. Општина је молила да им се место „пешаура (прегледача) Јоханеса“, „кога Бог прими“, али за кога су Будимци тврдили „да је од добре болести умро“ не шаље други, „да би нам не био многи трошак“. А тај посао вршиће „једна жена католичка која зна боље, него добар пешаур, ову болест“. „Ако би то било до три пута хоћемо видети“. Па завршавају „та нисмо себе непријатељи“, само нека их магистрат поштеди од излишних трошкова.

У другој претставци жале се магистрату како се у другим варошима не пали толико као у Српској вароши. „Што је наша варош сакривила мимо све градове и вароши. Еда смо ми ради овој болести, а мих ништа нисмо сакрили; зашто то стоји на фелчерих. Мих фелчеру кажемо ако ће прст заболети. Он ваља да зна како што стоји“. Па моле магистрат да не верује „како који наш непријатељ на нас што износи“. Колико је становништво претрпело од власти то се

види из завршетка молбе. „И молимо и просимо с та-начем, малим и великим, ваше светло господство, да бисте имали милосрдије на нас зашто — ако се пође од саде палити како досаде — хоће се више од страха поболети и умрети, него од болести“.

Обратили су се молбом на обрштера и на коми-сију, вероватно неку санитарску, да им се допусти брати винограде „каде и остали бургери (грађани) да би наше сиромаштво не нестало на пољу, зашто је и пре тако било, у овако време, те смо сполу брали, али се нисмо мешали ни с ким, него сваки од себе ходили“. Моле да им се и сада тако дозволи, јер се са другима ваља „нећемо љубити“, а „зашто се ми с оним винцем живимо, и цару плаћамо од онога“.

Из једнога писма епископа Викентија од 16 септембра 1712 види се да су Будимци веровали да је куга престала. Епископ им је саветовао „крепко се Богу молите и свештеници нека се подвижу блденија и свештенија водице творити“. Како је куга и даље у околини харала то је и Будим морао и надаље да буде затворен. 17 октобра упутили су оба бирова молбу заповеднику Будима да их ослободи контумаца „да бисмо могли достати брашна, и дрва, и купуса, и других потреба, што нам је за потребу, зашто зима иде како сабља, а и цесарско ваља платити, а откуду имамо давати, када достати не можемо ни откуду, него се молимо, да бисте нас ослободили за Бога и за своју душу“. Молба им није услишана. Да зло буде још веће јаки ветрови су још више појачавали и иначе јаку „московску зиму“ 1712—13. Будим је ослобођен контумаца тек марта 1713.

ЛИТЕРАТУРА: Витковић III, 155, 159, 161-2, 167-9.

ПОПЛАВА ДУНАВА И ПРОВАЛА ОБЛАКА 1712

Србима као да се није дало живети у Будиму. Још се ни куге нису решили, а већ их је, при крају зиме, задесило ново зло. 12 фебруара 1712 поплавио је Дунав Српску Варош и начинио српском становништву, нарочито оном у пословном делу, у чаршији, поред Дунава и око пијаце, страховите штете. Било их је који су том приликом све изгубили: „једва што су само с голим рукама изашли; све се потопило“. 82 породице остале су том приликом без крова, 53 изгубиле су целу кућу, 25 половину куће, а остали по четвртину. Сем куће многи су изгубили своје покућство, храну, стоку и остало. Нарочито су страдале оставе по подрумима. Оштећених, који су пријавили штету, и то знатнију, било је 108; дакле, безмало свака четврта српска породица била је оштећена.

Како је изгледала ова поплава сазнајемо нешто поближе из сведочанства које је, 23 фебруара те године, издала Српској општини краљевска табла. У том сведочанству се каже како се 12 фебруара десила „изненада и неочекивано тако страшна поплава Дунава, да је вода на неким местима у слободном и краљевском доњем граду Будиму, на месту званом Табан, била дубља од два хвата (оргије). Она је најбољи део града, као и Табан, тако поплавила, да су се њиховим улицама људи кретали само у чамцима. Врло многи грађани и становници тог места, које је изненада поплава затворила у њиховим кућама, оставили су све животне намирнице и имања, да би се спасли. Многи

су празних шака напустили своје куће, дохвативши се чамаца, седећи на буради, гредама и балванима, једва могли да спасу живот. Вода је поплавила све подруме и нанела велику штету вину. Пошто су куће остале у води више од пет дана срушиле су се многе, нарочито оне саграђене од черпића, те делом леже на земљи. Ништа није страшније од изгледа тих кућа, палих на земљу. Пропаст и рушење града било је такво, да је тресак кућа, које су се рушиле, био сличан пуцњу каквог топа, те се чинило, као да претстоји пропаст целе вароши. Са свих страна чуо се јаук и крик бедних људи, који су тражили помоћ. Јадни становници оплакивали су изгубљене намирнице, намештај и пропаст својих кућа. Многи од њих приморани су да средства за живот траже у милостињи (да просе), јер им није ништа остало“.

Највише је штете претрпео Стеван абација. Он је штетовао „од партига (робе), менте и друго“ 400 ф. Затим по висини штете долазе: Михајло Балобозан са 298 ф.; Јован Степић са 230 ф.; Владислав, бојација и Стојан, ћурчија са по 200 ф. Знатан број пословних људи претрпео је штету од 150 ф. као: Вучо Арнаут, Мојсо Михановић, Стојко Петровић, Антоније Рашковић, Живко Ратковић, Стана Степановица, Риста Тодоровић, Никола Димитријевић Чукурханлија и Недељко Ушћуплија.

Неки Милован, очевидно бакалин, који је такође претрпео штете од 150 ф. поближе је прецизирао у чему је штетовао. Том приликом му је пропало: један аков ајвара, затим, кудеље, ракије, дувана, лула, лука, сочива, пасуља, граха, масла, сира, јечма, брашна, зоби, бибера, па „и књиге дужне“ (тј. дужника).

Други су мање штетовали као: Кузман, ћурчија 130 ф., Вучо Деспот 120 ф., Ђира, бакалин 114 ф., Вукоман Лазаревић, абација, 90 ф., Јован Чарнојевић 80 ф., а Алекса Јоксимовић 70 ф. И јадни капетан Радоња штетовао је 80 ф. Претрпеле су штету и оп-

штински службеници: Владислав, толмач 70 ф. и Филип, писар 60 ф. Неки Сава Хроми штетовао је 100 ока меда, дувана, паприке, лула, камиша и др. у вредности од 40 ф. Пријављена штета износила је 8375 ф. 60 н. И „католишки људи“ претрпели су штету, али знатно мању. Њих четрдесет јавило је штету од 1759 ф.

Страдања Срба Будимаца нису била те године тиме завршена. У мају исте године сручила се над Табаном страховита провала облака па су, и том приликом, многе куће страдале од набујалог потока и, како се каже у једном акту Српске општине, „које Дунав, које потоп“, „тадај људи јоште већма осиромаше и осташе за просјак“.

ЛИТЕРАТУРА: Витковић III, 153-4, 164.

ПРИВРЕДНИ ЖИВОТ

Снага Срба Будимаца била је у занатству и трговини, и нешто у виноградарству. Сточарством, а нарочито пољопривредом, бавили су се мало. Срби Будимци били су изразито послован, чаршки елемент; једна трећина целокупног становништва припадала је занатству и трговини. Треба се задржати само на једној бројци која осветљава све. 1715 налазило се на територији целе Бачке, без неколико општина у Војној граници, 127 занатлија и 19 трговаца, дакле укупно 146; док се у Српској општини у Будиму 1702 налазило 130 занатских радионица и трговина. Али да се ствари сведу на праву меру, треба објаснити карактер привредника тога доба.

То је доба примитивне привреде. У попису од 1702 забележено је поред сваког становника и његово главно занимање, али не и једино. Сасвим је мало било оних који су се бавили само једним послом. Сељаци су у то доба уједно и занатлије јер, безмало, праве све сами. А и занатлија је мало који живе само од заната. Један део занатлија, који не може да живи само од заната, бави се виноградарством или земљорадњом. А опет оне занатлије којима занат иде добро, те имају и више помоћне снаге, раде не само за месне потребе, него и за вашаре, оно што бисмо ми данас рекли, за извоз. Они имају занатлиску радионицу али и трговачку радњу у којој продају робу израђену у њиховој радионици, а уједно продају и неизрађени материјал или, како се писало, „шивено и нешивено“. Они

су, као што видимо, у исти мах и трговци стога, понеки од њих, у свом печату немају знак свога заната, решимо као кројачи знак маказа, него знак извозника, наиме лађу у вертикалном попречном пресеку. Тих случајева да се људи баве у исти мах разним занимањима сретамо много. Од два писара будимске општине 1701 ниједан није писар од професије, него један је био ћурчија, а други капамација. А тај случај са писарима биће и касније. И писар Петар Ненадовић, изучени и учлањени сабов, у свом уговору са општином, тражио је да у слободном времену може „на дому шити“. И његов брат, Јосиф, исто писар, био је учлањен у цех сабовских мајстора. А учитељи били су у исти мах и писари, а свакако су се бавили и другим пословима.

Будимски Срби по занимању 1706—7. — Међу занатлијама највише је било оних који су израђивали одећу и обућу. Како је ова израђивана од коже то на прво место долазе они, и то: ћурчија 24, тачација 5, табака 5, и опанчар 1. Од коже је израђивао ствари и један седлар. — Одећу су израђивале абација 17, сабова 2, и терзија 2. Овој грани занатства били су блиски ћебеције 10, и капамације 5. — Приличан број занатлија бринуо се за животне намирнице и хигијену, у првом реду касапи 8. Пада у очи велики број бозација или, како су их тада називали, бузацијаб. Пекара је било 3, сапунџија и свећара 3, воденичара 2, и бербера 2. — Трговца разноврсном робом — бакала — био је приличан број 15, и двојица који су имали врсту магацина, „фурдације“. — За потребе куће бринуле су занатлије који су израђивали дрво и метал. Израдом дрвета у првом реду бавили су се дунђери (тесари), њих 14, међу којима свакако се налазио и понеки бачвар („пинтер“). Израдом кола бавио се само један. Овој грани заната припадао је један кашикар. — Метал су израђивали ковачи 7, пушкарни 2, сабљар 1 и кујунџија 1. Шта су биле чибурџије — а њих је било

5 — не знамо. Забележен је један бојација. Сем тога забележени су лулеџије. Укупно 142 особе бавиле су се занатом или трговином. Чувањем и тимарењем стоке бавили су се кочијаша 3, козари 2, и волар 1. Забележени су, и један свирач, и једна играчица. Остали су били копачи, тј. виноградари, а сасвим мало је било правих сељака; бар по попису од 1702. По попису од 1719 било је у Српској вароши 5 тргована, 18 сабова, 7 ћурчија, 3 бачвара, 13 бакала, 1 бербер („барбир“), 4 капамације и 6 ћебеџија.

Цехови — Срби занатлије и трговци имали су, и у својој ранијој домовини, своје организације, еснафе или руфете. То је познато, а то се види и из писма патријарха Арсенија Чарнојевића табачком руфету, као и из терминологије појединих заната. А када су у новој домовини обновили ове организације сретамо и стару и нови терминологију. На стару организацију сећају изрази: руфет, еснаф, устабаша, ћурчибаша, терзибаша и др. У писму патријарха Арсенија од 15 јула 1697, којим је потврдио правила табачког цеха, каже се „како приходе до нашега смјеренија почтени мајстори руфета табачког и желаније своје подробно сказаше, како јеште у мирно време от старине имали су на обичај мајсторско урежденије. Паки по разрушенију и по поколебанију земли отечаствија нашего како су све своје добро оставили, тако и они свој мајсторски обичај угасе. Елмаже (тако, пошто) ниже, аште и у чуждеј земли, по нешто куће с’градише обаче свој обичај и мајсторско урежденије пожелевше и от иних руфетов како предел мајсторски имају“.

Од свих занатлија у Будиму, колико је нама познато, терзије (абације или сабови) су најраније добили привилегије. Привилегије су дане 15 марта 1695 „мајстором терзијам, и њиховом синовом и потомком“, али са клаузулом „без штете по туђа права“. Оригинал привилегија био је написан на пергаменту и

на латинском језику, али су постојали и преводи на српском језику, написани на обичној хартији, „заради потребе“.

Исте године (1695) добио је и месарски цех привилегије или „артикуле“. Вероватно да су у исто доба, или нешто касније, добили и друге занатлије своје привилегије. 1728 постојали су у Српској Вароши ови српски цехови: бакалски, капамаџиски, месарски, мумџиски, сабовски и ћурчиски. Неке од ових организација постојале су све до друге половине XIX века.

Пријем у чланство — Мајстори и калфе који су хтели да се учлане у цех морали су поднети „молитву“ тј. молбу, којој су имали да приложе уверења о свом пореклу, и „ученству“. Право на чланство имали су првенствено мајсторски синови руфета јер, како се у уставу месарског цеха каже, „најбоље (је) и от правде“, да у цеху очеве наследе синови. Мајсторски синови, при пријему у чланство, плаћали су само половину таксе. Мајстори, и калфе, који би се оженили мајсторском ћерком, или удовицом, плаћали су, при пријему у чланство, само 12 ф. и 4 фунте воска.

Нежењени и „безжени“ тј. удовци могли су се држати у цеху најдуже годину дана, а после тога имали су да буду стално глобљени, и то од друге године сваке четврти по форинту „глобе и шрофа“. Мајстори, који нису били учлањени у цех или, како се тада писало у цех „ваплтени“, такве мајсторе — бар месарски цех — није признавао за мајсторе равне цеховским. Такав мајстор није могао имати калфу. Мајстори који нису били у цех учлањени могли су робу израђивати, али им није било слободно робу продавати. Ако је неки мајстор, са стране, желео да се учлани, то је он требао да цехмајстору поднесе потребне податке и тада би га цехмајстор, пошто би се договорили са „сабратими други свима мајстором“, и испитали квалификације молиоца, предложили магистрату да се у цех „прифати“.

Мајстори — Када је неки калфа желео да постане мајстор, тада би му цех одредио мајстора код којег би требао да ради најмање две године. Тада би имао „да и мајсторију зна и веће стране дужан јест пред нама, старијим и изученим мајсторима, срезати и учинити“. О онима, који су требали да буду примљени у цех, прво се расправљало. Када је 9 маја 1727 године поднео молбу калфа Арон Николић „да га приме у поштени цех и ред мајсторски“ то се „окупио цео цех, и како почтени мајстори, један по другом, саветно и договорно учинише, и никаква фаљера на њему, него лепо, часно и поштено примише и префатише“. На име приступа платио је 30 ф. одмах, 20 ф имао је дати до наредног св. Петра и Павла, а остатак од 50 ф. у року од једне године. Сем тога они, који су били у цех примљени, „на место ручка 25 ф. положити дужни су“. Из тога времена сигурно је остала фраза „платити цех“.

Пошто би калфа положио мајсторски испит, имао је да положи заклетву. Заклетва мајсторска гласила је: „Ва име светије јединосушније и животворјашчије Тројици заклињају се ја — Богом Отцем, Богом Сином, Богом Духом свјатим, и пречистом Богородицом, и свим светим угодником божјим. Заклињају се ја — и нашим патроном (име патрона) кога свагда себе на помошч иштем по мојој чистој совјести да хоћу ја — овој нашој правници подложен и прав свагда бити не само у радости, но и у време скрби. Обештавам себе до своје смрти право служити, нелицемерно, и у сваком мајсторском делу у послушанију бити хоћу, и не било какву тајну из поштена цеха износити по сокаци, но тврд на речи бити. И како би где чуо и видео какву противност, или штету поштене наше правнице, или био род, или пријатељ, но да јавим поштеном цеху. И тако ми Бог помогао и пречиста Богородица, (име патрона), и сви свјати. Како се право заклињем, тако да ми Бог помогне у мом занату“. Заклетве појединих цехова

разликовале су се у понечем, вероватно по патрону. После заклетве нови мајстор би добио „изучену књигу“. Пријем у цех потписали су цехмајстор, аћамајстор и сви „по реду мајсторскоме уписати мајстори, сви по имену овде у протоколу реда мајсторскога нашега“.

Пошто су извршене све формалности била би закуска коју је плаћао новопостали мајстор. Ово је спровођено свечано, обично недељом, или празником. Примљеном мајстору стављан је — бар у месарском цеху — на главу, по неком старом обичају, свилом постављени црвени кадифени калпак. Прве или т. зв. „младе године“ био је најмлађи члан и имао у дужностима да помаже цехмајстору и аћамајстору. Зато га и зову „солгаломештар“. У протоколу сабовскога цеха забележено је за свакога члана да ли је отслужио своју „младу годину“. Мајстори су, као свој знак, носили и нарочите „мајсторске штапове“.

Дужност мајстора била је да подмладак учи „чисто и поштено држати се“. Мајстори су имали право, да своје млађе кажњавају, па и бију. Тако је један мајстор, пошто је избио свог калфу, још га пријавио и цеху. Цех калфу није казнио са мотивацијом, да му је „доста штрофа што је био бијен“, али му је запређено да ће, ако опет згреша, тада бити „от калфи бијен“.

Калфе — Пошто је отслужио као шегрт, према цеховској уредби, имао је сваки калфа три године да „вандрује“ (путује) „да безумни не остане“ и „да у свом занату памет прими“, а затим, по повратку, да га цех опет натраг, као „пробоватог“ (искусног), прими. Пошто је престао бити шегрт добио је „слободну књигу“, тј. књигу којом се ослобађа за калфу. Том приликом платио би 3 ф. за уговор, и 1 ф. за књигу. Обе таксе плаћене су у цеху. Ослобођени шегрт остао би даље код мајстора код кога је дотле радио. Онај

који није хтео да „фандрује“ (путовати, странствовати; учити на страни) био би кажњен. Тако је један калфа био кажњен са 30 ф. глобе што није прву калфенску годину отслужио код свога мајстора и касније није „вандрово“.

Калфама је плаћено свима једнако „ни мање, ни више“. 1726 одредио је цех за калфе ову скалу у наградама: за прву годину 12 ф., једну абу и чизме; за другу годину 25 ф.; за трећу годину 40 ф.; за четврту и пету по 50 ф. Старијим месарским калфама плаћено је годишње 30 ф. а младим, који су „недавно из шегртства у калфе примати“, 20 ф.

Мајстори су имали строго да се држе прописа о наградама калфи. 1731 донет је на скупштини закључак да се погодбе са калфама чине само у цеху и да се калфе плаћају само онако како је уговорено. Ако би се утврдило да је неки мајстор калфи више плаћао, него што је уговорено, имао је да буде глобљен.

Калфе које су радиле на недељу имале су да буду на време исплаћивани. Цехмајстор је имао да одређује где ће који калфа радити, и под каквим условима. Мајсторима је било забрањено „пословати или давати фушером“ јер, на тај начин, поштеним мајсторима „хлеб од уста краду“. Мајсторима који се огреше о ову наредбу имала је роба да буде одузета у „контрабонт“ (као кријумчарена роба) и да буде оглобљен са 12 ф.

Калфе су биле дужне да раде, и лети и зими, од 4 часа ујутру до 9 увече, а тада се ишло на одмор, на спавање. Недељом им, после 9 часова увече, није био дозвољен излаз или, како се то онда сматрало, скитање. Они који би остали преко 9 часова имали су да на име глобе даду цркви шест фунти воска.

Сваки калфа био је дужан да свога мајстора „право и верно служи“. Ако би коју штету учинио „да се има својега хака лишити“. Калфе су били дужни да се према муштеријама понашају „лепим и благим речима“.

Они који се, према муштеријама, покажу grubима глобљени су са 2 ф.

Калфа није могао свог мајстора напустити без прописаног отказа. Ако би се десило да неки калфа свог мајстора без претходног отказа напусти, тога калфу други мајстор није смео примити. Мајстор који би таквог калфу примио био би глобљен са 5 ф., а калфа са 2 ф. а, сем тога, таквога калфу није смео ниједан мајстор примити за годину дана „ради обчувања доброг реда међу калфе“.

Мајстори су се побринули и против покушаја саботирања и организовања радника. У једном члану се каже како, кад „тешки послови бивају а калфе ондак не слушају, (него) главе горе дигају“, па траже своје књиге, и тако наносе велике штете својим мајсторима. Таквим калфама, одређује се у том члану, не сме се дати никакав посао, док не прођу две недеље. А ако се деси да неки калфа с оправданим разлогом затражи своју књигу, пред свене или пред вашаре, то се мајстору има дати други калфа а, ако се накнадно утврди да разлози, које је навео, нису били истинити, то је калфа имао да плати 10 фунти воска.

Да не би дошло до „конфузија“ у односима између мајстора и калфи, нарочито оних из немачких и мађарских цехова, то је донета забрана држати „стране калфе и шегрте“ под казном од 30 ф., од којих једна половина да припадне на магистрат, „пургерски и рацки“, а друга цеху.

Већ 1724 донета је одредба да се и ожењене калфе имају да „пишу“ у цех, а онима који на то не пристану да се откаже посао. Цех је контролисао цео живот својих чланова, нарочито млађих. Ако би неки калфа био ухваћен „у нечистом послу“ — мислило се на прељубу, или блуд — или буде узео жену на рђаву гласу, то оваквог нису могли у цеху „држати или прехватити“, него су имали да га „од себе отбију и накажу“. „Ако ли би који калфа, коју дијаволску ствар

учинио, и са некоју жену сагрешил, и от њега би тешка остала; или би који од мајстора у такво зло упао — од тога зла и нас Госпoде Боже сачувај — такови чловек не само од танача, него и од руфета глобљен да буде с истим дуговањем“, а глоба да се дели између танача и цеха.

Калфе су имале т. зв. „калфенску књигу“. У ову књигу је уношено и потврђивано: где је, и код којег мајстора учио, и да ли је „достојно“ служио. Уколико је боље служио, утолико је о њем више и лепше речено. На пример: „Покорством својим поштено, право и верно, сваким начином, по вољи доброј, свог мајстора служио“; или је наглашавано, како је „без никакве кривице, тако и осталим нашим, свим скупно мајстором, старим и младим, у покорству својему, добар и поштен био“, па је свима, а нарочито мајсторима истога цеха, препоручиван. Књигу, или писмо, утврђивали су великим цеховским печатом и својим потписима.

Шегрти — За шегрте су узимани само „честних и поштених људи синови“, а првенствено синови мајстора из истога цеха. Али се дешавало да каткада ниједан од мајстора није хтео да прими за шегрта сина неког свога друга из истог цеха, било што овај није био добар, било због незгодних особина родитеља, па је каткада морао суд да интервенише да такво дете буде примљено за шегрта.

Родитељи или стараоци, који су дали дете за шегрта, имали су да положе цехмајстору 2 ф. „за скупљање цеха“. Шегрт је узиман на занат најмање на три године, а каткада и на дуже време. Уколико је узиман на дуже време, утолико је узиман под повољнијим условима. Стан и храну имао је код мајстора, а остало — одећу и обућу — по споразуму. Из једнога споразума из 1708 видимо обавезе мајстора према шегрту. Те године узет је један дечко за шегрта на „чизмечи-

ство“. И шегрта „нога заболи и видасмо га — пише у тој претставци мајстор — и платих барбиру 1 ф. И од нашега вазнесенија учинисмо да нас служи за годину. И купио сам му чакшире једне, и кошуље троје, паки после тога о Васкресенију срезих му чакшире, и доламу, и појас, и капу“. По цеховској уредби мајстор је био дужан да шегрту даје годишње ципеле, а сиромашнијим гаће и кошуље. У једном случају где је шегрт узет на четири године, отац се обавезао да одева сина, а мајстор да му даје папуче и калчине. А било је случајева да је мајстор шегрта потпуно и одевао ако би уживао неко добро шегрта као напр. виноград. Два јемца или „порука“, обично родитељи или стараоци, јемчили су за штету, коју би шегрт могао учинити. Јемчило се обично за штету до 30 ф. Занимљив уговор склопио је угледни занатлија и цехмајстор, а једно време и биров, Орестије Радишић, када је узео за шегрта свога сина Илију. По уговору је имао „отсада својега мајстора и оца, право и верно, да служи четири године дана, а отац да га одева и сва потребна. Даје му отац доламу и чакшире, чизме и капут, а од матере гаћице и кошуљу“. За штету до 30 форинти јамчили су његов отац и угледни мајстори, Јосиф Николић и Стефан Савић. Уговор је плаћен 150 н. Ако би шегрт оставио свог мајстора па прешао другом то му ранија служба није призната, него је морао да служи изнова.

Пошто би шегрт изучио занат, био је мајстор дужан шегрту начинити „поштене хаљине“, ћурдију и доламу, и дати му „отворену књигу под печатом“. Том приликом имао је шегрт да положи цехмајстору 3 ф. да „цехмајстор част чини цеховним мањим мајстором“. 1723 уведен је, код сабовског цеха, „протокол мајсторских шегрта“ у који су завођени уговори са шегртима, односно са њиховим родитељима, или стараоцима, да се зна, каде који уговор се будет“.

Цеховска организација — Цехови су били унеколико обавезне, али не и принудне, организације. У цехове су се удруживали они који су се бавили истом радиношћу, или сличним врстама радиности. Сваки занатлија није морао бити члан цеха, али у држави, организованој на класној основи, појединац се могао тешко одржати и напредовати ван неке чвршће организације, јер то је доба личних, породичних и сталешких права. Положај појединца у друштву углавном је одређен већ рођењем. То је доба повластица, а ове су давале организацијама, а сасвим изузетно појединцима. У држави у којој је друштво било подељено на „сталезе и редове“ организације су пружале појединцима већу моралну и материјалну заштиту, као и интелектуално уздизање. То је значај цехова. Цеховима су припадали не само мајстори и калфе, него — ако су ожењени — и њихове породице, па и шегрти. Цех обухвата и контролише живот свих својих чланова. Цехови имају своју управу која брине о својим члановима, њима управља, и њима суди.

Цехмајстор, аћамајстор и солгаломештер — На челу цеха, или еснафа, стајао је цехмајстор. Он је првак цеха. Цехмајстор води ствари своје организације, он репрезентује цех према властима и према другим институцијама, као и појединцима. Он претседава седницама, потписује пошту, брине се за чланове и њихове породице и води рачуна о понашању појединца, а нарочито о односу мајстора према помоћном особљу. Цехмајстор је дужан да пази ко се прима у цех и да, као судија у цеху, буде објективан. Све у свему он је мање власт, а више кућни старешина, а стога му је можда уплив и већи. — Њега у свим функцијама помаже и заступа аћамајстор (Аћа у мађарском језику значи отац). — Трећи члан управе је по праву најмлађи мајстор у цеху. Њега зову солгаломештар. (Солга значи у мађарском онај који служи).

Сваки мајстор дужан је да отслужи у цеху као солгаломештар своју прву „младу годину“. Солгаломештер имао је за дужност да скупља чланарину, разноси позиве, сазива на скупове и скупштине, и у свим пословима помаже цехмајстору и аћамајстору.

Цеховска управа имала је да пази да роба свих чланова буде добра, солидна, „неукварена“. Нарочито је имала да пази да се не израђује на недозвољен начин. Сабовски мајстори (ко је међу њима био терзија, абација или сабов, то је тешко утврдити) нарочито су пазили да неки од мајстора не израђује потајно робу тако што калфе награђује бољом наградом, или на који други начин. Од цеха су били овлашћени мајстори, обично тројица, који су, на основу достава, вршили претресе по кућама осумњичених мајстора да би утврдили да ли се роба израђује крадом „на пару“. 1723 потужили су се суду њебације „цео омберк“ што је шест мајстора направило себи посебну ваљалицу, а користило и заједничку.

Мајсторима, који би били ухваћени у оваквом послу била би одузета сва роба. Ако би молили за опроштај, и дали реч да то више неће чинити, онда би им роба била враћена а они оглобљени са 15 ф. Ако би и касније били ухваћени у истом послу платили би сваки по 1 ф. више глобе. Али је било и тежих казни. Тако је Јовану Малом запређено да, ако још једном буде био ухваћен да калфама даје шити „на пару“ то „да се експресе целог мајсторлука лиши“. Глоба се делила на једнаке делове између танача и цеха. Непокорног мајстора предао би цех варошком бирову „на ариште“.

Сем општих одредаба унете су у привилегије и оне специјалне, по цех најважније. Тако је сабовски цех имао право не само да купује, него и продаје чоху, а од платна, и осталог „појефтиног еспапа“, смео је рухо, мушко и женско, чинити и продавати. У привилегијама било је и других одредаба. Тако је једна тач-

ка у привилегији месара гласила да за време литургије, о католичком празнику, не сме ниједан мајстор, ни калфа, сећи месо, сем на изричиту дозволу магистрата. Ухваћени мајстор био би глобљен са два форинта, од којих би једна форинта припала католичкој, а друга православној цркви.

Цех је нарочито имао да штити интересе својих чланова. Тако је месарски цех, на жалбу неких чланова како неки приватно по вароши кољу и продају на череке, ове хватао и глобио. 1725 исти цех је забранио својим члановима да купују са стране јагањце и сирово месо. Али цех је био дужан да пази да његови чланови секу „чисто и добро месо“ и дају „праведну меру“.

Вашари. — Мајстори који су израђивали више робе него што је било потребно за домаће тржиште, продавали су ову на вашарима. Наши мајстори трговали су на вашарима у Кечкемету, Дебрецину, Вацу, Столном Београду, Сегедину па и даље, као у Мленима, Кракову. Нарочито су били чувени вашари у Кечкемету, Сегедину и Дебрецину. Како је на вашарима било мало простора то је борба за место била увек велика. Прво су имали да поставе своје шаторе стари мајстори, па тек тада, када се они наместе, „покорно да имаду млади мајстори справити где је ком своје место“. И уредба од 1723 одредила је да сабовски мајстори имају „по реду“ — што значи по старешинству — „шатор пети један до другог, равно и једнако, на сваком месту“. Они који би се огрешили о ове одредбе били су строго кажњавани. Ћира, сапунџиски калфа, жалио се 1728, што је осуђен са 24 „штапа“ или 24 ф., што је за свог мајстора подигао шатру на туђем месту.

Цехови су доносили и уредбе о реду на вашарима између својих чланова. Тако, по једној цеховској уредби, није смео „један другоме купца испод шатри и ду-

ћаних звати, ако би један педаљ од среде шора стојао, или ходио“. Ако би се који од мајстора о ову наредбу огрешио имао је да плати три талира. Одређено је да се о овој одлуци („сенденц“) имају обавестити и калфе. По уредби сабовског цеха од 1731 није било слободно ни мајсторима, ни калфама, пре сабата слободно продавати. Ако би неки прекршио ову наредбу роба му је имала бити заплена а он „немилостиво штрафован“. Мајстори су имали своје шаторе поштено да „справе“.

Брига цехова о својим члановима. — Цех је водио бригу о својим члановима и када би пали у неку невољу. Потребитим члановима чинио је цех позајмице до 50—60 ф. Ако би се неки мајстор тешко разболео то су два мајстора била дужни, сваке ноћи, код њега да дежурају, а цех је имао за сваку ноћ да им да по две свеће и плати по две холбе (половина оке) вина. Ако би мајстор или калфа умро а породица не би могла о свом трошку да га сахрани, то је имао бити сахрањен са новцем „из саборне касе“ („из руфетског сандука поштено сахрањен“). Цех је увек приликом погребца палио својим члановима свећу за душу. Исто тако палио је цех свеће и о опелу жена угледних чланова. Тако, када је умрла „госпожа Антиница“, тј. жена Анте Милошевића, а мати епископа Исаија Антоновића, запалио је сабовски цех две „машале“. Опелу су били дужни да присуствују, и покојника до гроба испрате, сви чланови, без обзира на друштвени положај покојников. Они који би изостали, без дозволе цехмајстора, имали су да плате цеху једну фунту воска.

Цех је имао читуљу „цеха и реда“. Читуље су имале рубрике за живе и за „усопше“. Цех је, за своје чланове, палио свеће о великим празницима (на Велики петак, о Ускрсу, Петровдану, св. Димитрију, Божићу), а нарочито о слави, на дан цеховског патрона.

Цех се имао да брине и за мајсторске „госпоже удовице“. Ако се мајсторица не би удала, него желела да води радњу свога мужа, то је цехмајстор био дужан да јој да најбољег калфу, и да пази да овај добру робу израђује, „да не би удовици штету учинио“. Ако би се то ипак десило цех је био дужан да га, по заслуги, казни.

Цехови су били веома пажљиви према цркви. Сви од реда чинили су велике поклоне будимској цркви, али и српским црквама и у другим местима. Тако су сабови „подаровали за српску цркву белиградску, по препоруци господина митрополита 36 ф.“

Приходи. — Цехови су имали разне приходе. Чланови су плаћали чланарину или „кантор“ (Можда од француске речи *comptoir*). Чланарина је износила годишње 1 ф., а плаћена је квартално (по 25 н.). Цехови су имали приходе од: шегртских уговора, калфенских књига, мајсторских писама, и др. Шегртски уговори плаћани су 3 ф. а калфенске књиге 1 ф. 50 н. Мајсторски синови плаћали су половину од ових такса. За печат је плаћано 25 н. За примање у цех плаћано је различито од 5 ф. до 50 ф. Оглашавање мајстора у цеху плаћано је 1 ф. За корпоративно праћење до гроба плаћано је од 1—1ф. 50 н. Један од прихода је био и онај од „штрофа“.

Расходи. — Из цеховске касе плаћани су трошкови који су вршени у интересу цеха, у првом реду за канцеларију, за оправке сандучета, за осветљење, за куповање свећа великих цеховских, и малих мајсторских. Сем тога цех се имао да брине да осигура себи место или „шор“ (ред) о вашару у страним варошима, као у Пешти, Кечкемету, Футогу итд., или да добије боље место, или да такво „дигну“ својим конкурентима. Ово су постизали дискрецијама. Нарочита је била борба за „шор“ на кечкеметском вашару. Ови по-

слови поверавани су вештим људима. Што би они том приликом издали, то би им цех надокнадио.

Званичење. — Један од мајстора бележио је и издатке и приходе, као и све важније што је требало забележити. 1734 вршио је у сабовском цеху ову дужност Петар Орестијевић, а наредне године његов брат Илија. Награда „цеховског писара“ није била одређена. Она је давана за годишњи рад. Посебне награде добијали су они који су бележили о скупштини, или чинили хесапе, тј. биланс.

Печат. — Сваки цех је имао свој печат, покаткад и више, и разног формата (мали, средњи и велики). На печату је био уцртан знак рупета. Тако су у печату сабовског цеха биле уцртане маказе, а око знака натпис: „Печат са(бо)в(ско)га цеха в(а)р(о)ши Табани“.

Цеховска лада. — Најважније исправе, печати и новци, чуване су у цеховском сандучету, „лади“ или „ладици“ уствари у „лепо израђеном ковчежићу“. У лади су се налазиле: цеховске привилегије, разни рачуни, тефтери, контракти, и т.зв. књиге: мајсторске, калфенске, шегртске, протоколи, еснафска читуља итд. Лада је имала две браве, од којих је један кључ држао цехмајстор, а други аћамајстор. Лада је држана у стану цехмајстора. Када се цеховска лада преносила из куће старог цехмајстора у кућу новог цехмајстора, тада би даровали домаћицу старог цехмајстора, и можда некога од млађих који су помагали домаћици у одржавању реда приликом скупова у дому. Ова даривања била су веома скромна, 3 до 4 ф. Касније (1752 давана је и цехмајстор и аћамајстор мања свота новаца (12 ф.) у знак пажње. Приликом преношења цеховске ладе носило би једно дете икону св. Лазара испред ладе. Само преношење вршено је уз свирку

„хегедуша“, а ношен је кондир са вином, искићен рузмарином, цвећем и врпцама („пантљикама“). У стану новог цехмајстора, вероватно, да је било и скромно весеље, али на цеховски рачун. Појело би се нешто переса, сира, хлеба и воћа, и попило нешто пива и розолије.

Барјаци. — Цехови су имали своје барјаче. На барјаче је много давано. Каткада су били ремек-дела мајсторске вештине. Обично су украшавани ружама, лишћем, и разним украсима од кованог гвожђа. 1731 решио је сабовски цех да се „стари, подрти“ барјак замени новим. Нови барјак требао је да буде израђен од свиле и „на подобије немачко“. За барјак је употребљено 14 рифа зелене „дамачке“ (из Дамаска) свиле. На изради су били запослени „молермајстор“, који је имао да наслика патрона и остале амблеме; и „слусер“ који је имао да изради потребна гвожђа и украсе од кованог гвожђа; „тишлер“ је радио дрвенарију; а „гомбар“ ките, пуцета и остале украсе. 1737 оправљан је у Граду сабовски барјак. Барјак је ношен о литијама и о нашим великим празницима (Богојављењу, Спасовдану, Врбици, и др.), а каткада је ношен и на католичким процесцијама или, када су увеличавали параде колегама из истих цехова. Барјак носити није било лако. Носило га је обично по шест млађих и јачих људи, мајстора и калфи. Онима који су носили барјак плаћана је мала закуска. Барјаци су држани у цркви.

Састанци. — Друштвени састанци, скупови и скупштине, држани су у дому цехмајстора. Друштвеним састанцима могли су присуствовати само учлањени мајстори и калфе. И на скупове, и на скупштине, морали су доћи сви чланови уредно и тачно. Скупови или састанци одржавани су сваког месеца, и у нарочитим приликама, као о „младој години“.

На сваком скупу имао је сваки мајстор да положи у сандук 10 н. „на општу потребу и побожност“. Ако би се десило да неки одбије да ову своту уплати од њега би се узело двоструко. Члан, који не дође у одређено време, а не „исприча се“ имао је да буде оглобљен са две форинте. На састанцима се разговарало и расправљало о разним стварима, цеховским и личним, о уговорима са шегртима и калфама, и што је том приликом било „доконато“, то је било и озваничено. На састанцима се понешто појело и попило, а те трошкове плаћао је цех.

Скупштине, или „сабори“, држане су по правилу једном годишње, и то врло вероватно, о слави патрона. Тако је месарски цех држао своју скупштину о св. архангелу Михаилу. Скупштина је са радом почињала тачно у 12 часова. Пошто би заузели своја места цехмајстор, и сви мајстори и калфе по старешинству, ставила би се на сто „лада“ и отворила. То је био знак да је скупштина започела рад и који би закаснили, били би оглобљени. Скупштини је претседавао и руководио радом цехмајстор. Са скупштине нико није смео, ни под каквим изговором, „устати докле год се (скупштина) не сврши“. А ако би се неко дигао, без дозволе цехмајстора, и са скупштине отишао, био би кажњен са две форинте. Мајстори и калфе имали су на скупштини „почтено и људски да се држе“ и „мирно договарају и послују“. Млађи мајстори и калфе имали су „старешје мајсторе“ да поштују и „своје тегобе смереним поштенијем исповедајут“. Ако је неко непотребно говорио имао је да плати пет грошића. Цеховске одлуке зване су „закази“.

На скупштини су прегледани рачуни и обично „за праве пријамљени“, али је било случајева, као напр. 1729 код чебеџија, да рачуни нису били исправни. Скупштина је каткада настављана неколико дана; тако је 1735 и 1737 скупштина сабовског цеха трајала четири дана. Пошто је ранијој управи дана разрешница имао се „обновити или извести“ избор нове управе.

Скупштини је, у име магистрата, присуствовао „господин комесар“. При примопредаји дужности извршеној на скупштини ранији цехмајстор предао би свом последнику цеховски новац, исправе, оригиналне и парижке, протоколе, читуљу, печате, барјак, мајсторске свеће, и велике свеће.

Избор управе. — Приликом промене вршен је избор цехмајстора, аџамајстора и солгаломештера. За цехмајсторе су кандидована обично три ранија цехмајстора и постављена два нова кандидата. Изабране функционере вероватно је проглашавао комесар.

Суд. — Основни и највиши захтев од сваког мајстора био је „почтен и чист да буде, да не псује, у карти и коцки другог неваљалим и непоштеним речима не псује, иначе биће кажњен“. А „пошто у васакој ствари слава и страх Божији потребан јест“ то је сваки мајстор имао на првом месту да одговара верским дужностима. „Сваки мајстор и калфа у сваку недељу, и сваки светац, и пост, на службар божји(х) пред олтаром да се находи.“ Ако, без дозволе цехмајстора, изостане од службе Божје, има да плати фунту воска на име казне. О литијама или, како се каже, о „процесијах“, имали су мајстори „за својим барјаком ходити“. За време службе било је забрањено држати отворене радње. Цех је био прва судска власт за ствари „које на њихов занат пристоје се“.

Цех је кажњавао за разне деликте. Тако је казнио једног мајстора зато што је другом мајстору у цеху „пред сви поштени мајстори“, рекао: „не лај“. Увреде су тешко кажњаване. Тако је један мајстор који је, ранијем цехмајстору Јосифу Николићу, рекао да га не цени ни колико „гуљаша“ (говедара), и за друге увреде, осуђен са 12 ф. глобе. Једног мајстора казнио је цех што је „давао шав, коме се није пристојало“. А други мајстор кажњен је што се није „одржавао поштено како се мајстору поштеном надлежи“. И калфе

су кажњаване. Тако је један калфа кажњен што се примио да „на регемент“ шије мундир, а други што је неког мајстора „вукао за косе“.

И калфе су, као и мајстори, имали права да затраже да се сазове ванредна седница, само су били дужни, „чим се руфетски сандук отвори, положити једну форинту“. Тада је онај који се жалио или тужио, имао „све почтено и право“ изложити, и за све оно што тврди „достојну сведоџбу донети“ јер, ако мајсторе не убеди у исправност и праведност стоје ствари, тада су га мајстори имали „заслужено глобити“.

Ако би се десиле ствари које не приличе мајсторима, да се псују, прете оружјем или се побију, онда се такви имали пријавити варошком таначу па је од глобе имала да припадне једна половина таначу, а друга цеху. Ако би се десило да се неке калфе „на страну, или на ребар псују, и карају се, и бију се“ колико год се то пута буде десило толико пута имали су да плате цеху по четири фунте воска. Друга инстанција у судовању била је општина, а трећа магистрат.

Спорови међу цеховима. — Каткада је и међу цеховима долазило до спорова. Тако је 1708 дошло до спора између ћурчија и тачација (који праве неку врсту капе (таке) од коже.) „Донеше на суд зердаве ћурчије и рекоше: „Тачације послују наш посао. То смо у њих ухватили“. И Михајло тачација рече: „Ја нисам пословао веће сам готово узео од Вује сепелеисато“. Како је спор био решен не знамо. Нарочито се пазило на привилегије. Тако на пр. ћурчијама није било слободно израђивати чоху и рану, калпаке и рукавице, јер је то право припадало сабовима. Кад би се оваква роба нашла код неког ћурчије, имала се одузети и поделити између танача и оштећеног цеха.

1711 дошло је до великог спора између ћурчија и сабова ради менти. Ствар је дошла пред варошки суд. Тадашњи биров Станоје Радојевић обратио се на самог епископа Вићентија Поповића да посредује. Али

њему су се обратиле са молбом за благонаклоност и обе стране. Митрополит је упутио писмо бирову и у њему се пажалио што га ниједна страна као „свог законог учитеља“ не слуша, него и даље настављају са свађом па му се чини да би му „болше било бесловесним скотов бити пастиру, нежели вама архије-реј бити“ па их је укорио што им, иако су „пришелци и гости до времена“, нико не смета да живе у братској љубави, а они дају повода да им се „господствујушчи смеју и чуде вашем безумију и ненависти“ па му саветује да скупи прваке од оба цеха и саопшти им да, ако се не смире, „нека им Бог буде отмаздитељ, пошто се Бога не убојите, и не помишљате часа смртног, но један на другог грденијем и ненавистију дишете а именујете се христијани, а далече од дел подобајушчих христијанских творите“.

Биров га је послушао те, да би утврдио право стање, позвао на суд и претставнике, пореклом из разних чаршија, који су се бавили овим занатима. У првом реду позвао је староседеоце Будимце а затим пришелце из Београда, Рудника и Бечкерекa „и од осталих градова и вароши цеховне“, „добре и поштене људе“, „и на душу им наслонио да право кажу по Богу, и по души својој“, који цех има право да поставља менте, а који да их продаје. Саслушано је 19 особа и према њиховим исказима је решено „да се пристоји терзијама постављене менте продавати, а ћурчијама није, зашто је на сваки начин прикладније да ћурак иде за чохом, него ли чоха за ћурком зашто је чоха лице, а ћурак наличје“.

А дешавало се да је долазило до сукоба обично на вашарима, између мајстора исте струке, али из разних места, као 1722, када је дошло до сукоба између будимских и сентандрејских ћурчија. Тада би се решавало питање надлежности суда, јер је свака страна желела да се суди у њеном месту, пошто је веровала да ће у свом месту боље проћи.

ШТА СЕ МОГЛО КУПИТИ У БУДИМСКИМ ТРГОВАЧКИМ РАДЊАМА

На то питање не можемо у потпуности одговорити, јер немамо пописе оних највећих радњи али, и из овог што излажемо моћи ће се у неколико видети чиме се трговало, и каква је била физиономија појединих врста радњи. Почећемо са бакалском радњом Мишка Панића. У овој радњи налазиле су се (1744), у првом реду, животне намирнице: хлеб, проја, пасуљ, боб, грах „ординар“, и бечки, сочиво, пиринач. Од масноће забележено је доста сланине, сала и зејтина. Забележено је и сира, „шајта гњилог“, суве рибе и јаја. Од лука забележен је црни лук, домаћи и шаркески. Од зачина забележени су: со, сирће, мед, ситна паприка („тучена“), слачице, ђумбир, бир и ким. Од семења забележено је од конопља, лана, и граха.

Од алкохолних пића забележена је комова ракија, палинка, и розолија.

Од дрога, које су се уживале, забележен је дуван, и тутун (ваљда дуван увожен из Турске), и материјал, којим је дуван коришћен, наиме разне луле: турске, истиве, дрвене, разних величина и боја (црвене, зелене, жуте), обичне и скупе. Забележен је и материјал којим су се палиле луле: труд (и труд „швапски“), и кремење. Луле су натицане на камише, прављене од клокоча.

У бакалници су се могле купити чаше, винске и ракиске, и шишета, кашике (мале и црне), као и чи-

раци. Домаћице су могле да купе метле за чишћење собе. Од плетених ствари могле су се купити и „хлебне кошарице“.

Од гвоздених ствари могао се купити најпотребнији алат за свако домаћинство: чекићи, клешта, бургије, „глета“, ножеви, ножнице, шалови, сврдла, „ванцаге“, оцила, гвоздени обручеви, и „разна гвозђушина“.

Од дрвених ствари могло се набавити оно што је било потребно виноградарима: славине, путуње, чутуре винске, чакље виноградске, и „хаотшке“, па и мањих буради од аков-два. Жене су могли купити вретена, велика и мала. Налазила се и једна „зејтињача с халатом“.

Ужарије је било доста; углавном потребне за стоку: коњски улари и споне, „штранге“ за волове, бичеви. Продавани су џакови као и коњске торбе, мале и „дуплите“, а и коњске жвале. Од хране за стоку продаван је јечам и зоб.

Галантериске робе налазило се сасвим мало, углавном кошуље, чарапе, наглавци, рукавице. Могло се купити конаца „тотских“ и бечких, врпце („пантљике“) црвене, беле и шарене; галони, чиоде, „шуидрода“, маказе, разне кесице и кутије, па и „кутије мале за прстени“, чешљеви („ретки“), па и четке „что се от муха брани“. Могло се купити и сапуна обичног, и „раки сапуна“.

Од писаћег материјала могао се купити папир, бели и флиспапир, оловке („флајбас“), и црвени восак.

У бакалници су се могле наћи и разне ствари потребне домаћинству и виноградарима као сумпор („швебл“), „шмеркез“, смола, катран, зифт; као и неке ствари за украс (птичији кавез, и др.).

Деца, па и одрасли, могли су купити понешто и за разоноду. Продаване су звечке, дромбуље и фруле („свирале велике“).

Како је новац био скуп види из тога што је вредност све робе, која се налазила у овој трговини процењена са 520 ф. 80 н.

У сабовским радњама се налазио мањи број артикала али су ови били знатно скупљи. То видимо из пописа робе Цвејана Ђукића (1739—40), који је он извео „по дућану у нашем занату сабовском“, „хеспап шивени и нешивени“. У његовој радњи налазило се од готових делова: мушка одела, чакшире, менте, доламе; а од женских: сукње и оплећци. Од мушких штофова забележени су: чоха кариџија, белиш и кадифа (за калпаке); а од женских: раша, алраша, без и цвилех. Од допунског и украсног материјала забележени су: гајтани, чипке, дугмад, конци. Сем тога продавани су ранци, свилени и вунени, дизге (или дизве), мешине и „апролика“ тј. „рестлови“. — Укупна вредност робе у радњи била је процењена са 1.101 ф.

У радњи Дојчина Цвејића и Јована Радојчића продавала се (1741) углавном иста роба. Сем горе наведене робе у овој се радњи могла купити још и јапунџета (ачикбичим, ћорбичим), кошуље, гаће, нешто урађене и обојене коже, саргија, један ћурак „буерски“, каличе, клобуци, калчине и „шаланг“. — Укупна вредност робе била је процењена 800 ф.

У капамаџијској радњи Живана Бранковића, која највише одговара данашњој галантериској, била је роба још скупља. У тој радњи продавани су разни штофови: аба, вута, ћоча, јурокћоча, картон, конци-картон, чит, памук (атмапамук и витилпамук), свила јенишер, и разна платна. Од готових ствари, продаване су: шамије, мараме, „десет марама црни димије“, тканине са павтама, паћелот, прслуци, појаси, папуче, торбе, ћебад, јоргани, ћилими, перде (завесе), учи-

нене коже, кармажин. Сем тога налазило се у радњи, само не знамо шта треба да значи: башћесим, негенди, дортћесим, дудве балтисап, веренцезије, мермерија, серсами, 68 ћутенади једи уруп, чивидије, чивт, ћултар. — Укупна вредност робе процењена је са 2.156 ф. 45 н.

Мере. — У ово доба још су у Мађарској, поред аустријских и мађарских, биле у употреби и неке турске мере, бар су се њима служили наши преци. Ми ћемо изнети само оне мере, које овом приликом долазе у обзир.

Од аустријских мера ушле су, преко Немаца у Будиму, одмах мере за дужину: палац (цол) = 0.026340 $\frac{1}{3}$ м.; стопа = 12 палаца = 0.316081 м.; хват = 6 стопа = 1.896484 м.; риф = 0.77756 м. Од мера за шупљину ушао је мос (мас) = 1.4147 л. Од мера за тежину ушле су: (бечка) фунта = 560.06 гр. = = 32 лота. Лот је имао 1.750187 декаграма. Стара цента (мажа) имала је 100 фунти, а метарска цента 100 кг.

Од мађарских мера ушле су у употребу мере за шупљину: меров = 62.53 л.; ица = 0.8484 л., аков = 54.30 л.

Од турских мера била је у употреби мера за дужину аршин = 0.6858 м.; од мера за шупљину ока = = 1.7684 л.; од мера за тежину: ока = 1275.25 или 1281.84 грама (= 400 драма, а драм око 3 грама). Кантар је имао 44 оке, или 56.111 кг. Товар је тежио 100 ока. Виногради су мерени на фртаље. и „охтле“.

Новац. — Најнижа јединица била је „новац“, доцније назван новчић. Тзв. „рајнска форинта“ имала је 60 крајцара, или 20 гроша. У народу је форинта рачуната у 100 новаца, или 20 гроша. Грош је рачунаг у 5 новаца. Маријаш је имао $28\frac{1}{4}$ — $28\frac{1}{2}$ новаца. Spezies — дукат вредео је 5 форинти; талир 1.5 ф.;

цекин 4.30 ф.; френгија 4.50 ф. Дукати су, ако су били излизани или дефектни, плаћани по тежини. У оптицају се налазила и страна метална, углавном златна и сребрна, монета (арсланије, золоте итд.).

Ибришими су мерени на оке и лотове. Трговци су бележили чипке на даске, гајтане на вигове, читове на комаде, копче на чибукe, памук на дењкове (Забележени су „чивтови од 40 калема“ итд.), кармажин и кордован на туре, а хартија на „лушове“ и тестета.

Цене. — Тешко је са неком већом сигурношћу писати о ценама на основу објављеног материјала, и о осцилирању цена за поједине артикле у доба кад је саобраћај био веома тежак, а разлика у ценама, и током године, па и у сасвим кратком времену, знале бити каткада веома велике. А дешавале су се често и гладне и тешке, и кухне године, када су насеља била упућена сама на себе, па су цене биле изузетно високе. А све се то дешавало и у Будиму. Стога смо ми овом приликом сасвим далеко од помисли да дамо неку праву о ценама, него више у жељи да се добије осећање о вредности новца а, унеколико, и о висини стандарда живота.

Оно што знамо о ценама изнећемо хронолошким редом. 1703 стајао је меров зоби 90 н.; ица вина 6 н. — 1707 стајао је меров зоби 1 ф. 25 н. — 1 ф. 50 н. — 1713: ока дувана 70—80 н. — 1718: ица ракије 30 н.; аков вина 4.50 ф.; фунта меса 5 н. — 1723: тура кармажина 11 ф.; тура кордована 3 маријаша; ока бадема 3 маријаша; „мисира 20 ока“ 35 маријаша. — 1724: ока „ординар“ шећера 42½ н.; ока „фајн“ шећера 50½ н.; ока кафе 70 н. — 1725: аков вина 2 ф.; 4 вола 70 ф.; 47 оваца 44 ф. 50 н.; плуг „са гвожђем“ 3 ф.; аков вина 2 ф. 50 н.; аков бела вина са судом 3 ф. 50 н.; ока брашна 6 н. — 1726: глава шећера 1 ф. 10 н.; ока кафе 3 ф. 40 н.; лимун 10 н.; ока баша дувана 80 н.; првени јенишер 1 ф. 50 н.;

морасте јенишер 1 ф. 75 н.; мусул 2 ф. 12 $\frac{1}{2}$ н.; шамија између 50 н. и 1 ф. 75 н.; свилена вута, црвена и плаветна, 5 ф. 10 н.; црна 3 ф. 70 н.; велике свилене мараме 1 ф.; мале 56 н.; пар папуча 40 н.; пар турских папуча 30 н.; мале шамије 28 н.; авли-мараме 75 н.; ока црвена памука 2 ф. 85 н.; ока плаветна памука 2 ф. 25 н.; јоргани од 4 ф. 50 н. до 6 ф.; аба од 1 ф. 41 $\frac{1}{2}$ н. до 3 ф. 60 н.; ока танка памука 14 н.; брашовско ћебе 1 ф. 70 н.; ибричић за каву 60 н.; атма-памук 60 н.; „пуш“ хартије 15 н.; „пуш“ „регал“-хартије 35 н.; тефтер 26 н.; — 1729: аков црвена вина 1.50 н. — 1731 у радњи Дојчина Цвејића и Јована Радојчића продаване су доламе од 1 ф. 35 н. до 3 ф. 15 н.; чакшире од 40 н. до 115 н.; менте од 1 ф. 50 н. до 5 ф.; сукња од 90 н. до 4 ф. 50 н.; оплећак 75 н.; јапунце 2 ф. до 2 ф. 40 н.; ћурак „буерски“ 1 ф. 70 н.; кошуља 40 н.; гаће 30 н.; риф платна 75 н.; труба дебелог платна 3 ф. 50 н. — 1733: клобук велики 30 н.; клобук мали 20 н.; пар калчина 15 н. — 1734: печат 4 ф.; „штонг“ воска 15 н. — 1735: аков вина 2 ф. — 1739: за време куге, аков вина стајао је 4 ф.; а аков сирћета 1 ф. 50 н. — 1744: сланина 10 н.; сало 16 н.; пасуљ 2 н.; грах „ординарни“ меров 1 ф.; „шајт“ гњили ока 3 н.; „шмиркез“ 1 н.; аков чиста меда 12 ф.; ока ђумбира 30 н.; меров проје 60 н.; меров зоби 50 н.; меров јечма 60 н.; аков палинке 525 н.; аков сирћета 250 н.; меров сочива 2 ф.

Годишње плате и награде општинских службеника мењале су се током времена али у просеку биле су ове: плата бирова била је око 150 ф., ешкута 12 ф. до 20 ф., таначника 7 ф. 50 н. до 10 ф., писара 70 ф. до 80 ф., кишбирова око 60 ф., вратара 20 ф. до 30 ф.

1709 утврђене су од магистрата ове наднице: речаца 28 н., копача 25 н., оних који износе лозу 15 н., а који су полагали у винограду 28 н. — 1739 одре-

ђене су наднице берилицама са 9 н., путоношама и „бослерима“ 12 н., „пресеру“, преко ноћи и дана без јела, 27 н., а са јелом 20 н.

ЛИТЕРАТУРА: Витковић: III, 16-25, 28-31, 51, 53, 149-52, IV, 15-16, 18, 22-3, 28, 36-7; V, 48-9, 53-4, 56-7, 59-61, 65, 67-71, 76-77; VI, 283, 308, 313, 317, 378.

ДАЖБИНЕ

Када се год писало о нашим прецима, који су прешли у крајеве северно од Дунава приликом Велике сеобе, готово стереотипно се писало као да су се том приликом преселили најимућнији у нашем народу. Ово је тачно. А како је изгледало то богатство? За ово нам нису потребна нека нарочита истраживања. Треба се задржати само на једној речи и објаснити који је смисао имала та реч у то доба. Та реч гласи: „сиромаш“ и „сиромаштво“ (понекад и „сиромаштво“). Наши су се стари готово редовно на актима, упућеним и државној и нашој црквеној власти, потписивали као „сиромаш, велика и мала“. А тако су се потписивали не само становници неких забачених села, него и наших тада првих вароши, будимске и београдске. Реч „сиромаштво“ значила је у то доба ништа мање него имање. Један од најимућнијих Срба Будимаца, четврти по реду Ђука Стевановић, и у својим писмима, и у свом тестаменту, употребљава ову реч за своје имање, а тако чине и други у приватној и званичној употреби. А да то није случајност утврђују и наша излагања у овом раду. Да бисмо добили правилну слику о теретима које су стављени на наше претке треба да утврдимо колико су они били економски јаки по свом прелазу овамо. Овде ћемо изнети податке о њиховом имовном стању и дажбинама које су плаћали.

Срби су имали обавезе и према комори, и према војсци, и према магистрату, и према својој општини а сви су ови, сем њихове општине, тражили више него

што су могли поднети, а при томе понашали се се-
ома грубо. Од свих дажбина најважнија и најтежа
била је порција. Под тим именом обухваћене су све
дажбине према држави. Бележења о порцији вођена
су „у великом тефтеру“. Да би разрез порезе био пра-
ведан а „сиротиња не би била сувише потлачена од
богатих по наредби државних власти имао се у варо-
шима разрез извршити у присутности и под претседа-
њем изасланика царске коморе, поред изасланика ме-
сне власти“.

Порески објекти. — У Будиму је 1702 било 260
домиова, вероватно без земуница; 1706/7 351, веро-
ватно са земуницима. 1714 забележено је у Будиму 125
земуница. 1716 забележено је 361 дом, а 1723 337
„кућа, које су на пијаци и по мали, и стојаћи и зему-
ница“. Власништво 319 домова било је овако распоре-
ђено. По три дома имали су њих двојица. Два дома
имали су њих 21. Остали су имали по један дом, —
њих 146. Дакле, тек нешто преко половине од укупног
броја породица имало је свој потпун дом. Остали су
имали половину (66), четвртину (64), па и трећину
дома. Без дома их је било 19. Хајдуци тј. војници на-
родне војске, дакле људи сиромашнијег стања, били
су још у горем положају. Од 82 хајдука само је њих
20 имало свој дом, половину дома њих 26, трећину 1,
четвртину 18, а без свог дома било их је 17.

Пореза је каткада вршена на главу. 1702 забе-
лежено је 500 глава, 1706/7 484, а 1716 376.

Дућана је био повећи број. 1702 забележено је
130, 1706/7 88, 1716 91.

Занати су посебно порезовани. Порезовани су као
цели, а и као половине. 1706 забележено је 113½ за-
ната, а 1723 „заната и копачки, и мајсторски, и трго-
вачки“ 204. Број за 1723 је висок јер су и виногра-
дари (копачи) урачунати у занатлије.

Једна од главних грана привреде Будимаца било је виноградарство. По попису од 1710 само 60 породица није имало свој виноград. Највише винограда је имао Милутин касапин. Он је брао око 200 акова вина. Од стотине акова вина па на више имало их је 14. Међу хајдуцима мало је ко имао винограда; њих 23 нису имали ни бразде. Међу њима је највише имао Милутин Степанов који је имао 100 акова вина. Виногради су порезовани по „фртаљима“. 1716 Срби су имали 737 фртаља, 1723 604. 1702 набрали су вина 6473, а 1706/7 10266 акова вина.

Казана за печење ракије налазило се 1702 8, 1706/7 43, а 1716 26 $\frac{1}{2}$.

Сточарство није било нарочито развијено. 1710 забележено је у Будиму свега 1016 оваца, 51 во и 50 коња. Највише оваца имали су Остоја Ђаковић и Радован касапин, сваки по 150 комада. Хајдуци (народни војници) нису имали ни оваца. Само њих четворица имали су овце и то један 30, а остали по два комада.

Са крупном рогатом марвом стајали су још слабије. 1702 забележено је 76 волова и 54 краве музаре, 1706/7 200 комада рогате марве, а 1710 51 во за вучу („научен во“). 1716 забележено је за вучу волова и коња 101, а крава музара 31.

Коња је забележено 1710 само 50.

Ратарство је било веома слабо развијено. 1702 забележено је свега 252 мерова жита, а јечма и проје 107.

И пчеларство је било релативно доста слабо. 1702 забележене су 272 кошнице.

Али ни објекти порезовања, ни критерији при порезовању, нису били увек исти, него су сваке године фиксирани од оних који су вршили разрез. Разрез порезе вршен је приближно овако. Комора је сваке године задужила цео Будим са одређеном висином порезе. Ову своту би будимски магистрат, по свом нахођењу, разрезао на поједине делове Будима, а ови би

опет разрезали на појединце. Србе је највише болело што нису ни знали са коликом је свотом задужен цео Будим, а са коликом остали делови, а нарочито горња варош или Град, у којем су седели грађани Немци који су њима одређивали висину порезе.

Како је кад, приликом порезивања, поступано види се из чињеница, које ниже наводимо.

На „главу“ плаћено је 1702 1 ф.; 1703 50 н.; 1713 250 н.; 1715 и 1716 2 ф.

На домове плаћано је 1702 50 н.; 1713 плаћао је „како који“; 1714 на велике домове плаћано је 12 ф.; а на помање 10 ф.; на треће по величини 8 ф.; на четврте 6 ф.; на пете 4 ф. И на земунице разрезан је порез, и то на велике 2 ф., на мање 1 ф., а на мале 50 н. 1716 плаћано је на куће по 3 ф.

На „кућанску кирију“ плаћено је 1703 по 1 н. и 1½ новац.

На „јабланије“ разрезан је 1703 порез по 25 н. То је, вероватно, порез на оне који су избегли у Будим из страха од Ракоцијева устанка.

На занате плаћано је 1713 „како на који“. 1714 плаћале су занатлије 4 ф. 1715 и 1716 плаћано је на занате 2 ф.; а 1702 на дућане „како који“.

На трговце плаћено је 1714 „како је који, онако смо налагали на њега“.

На вино се плаћало по акову, и то 1702 3 н.; 1703 2 н. На виноградске „фргаље“ плаћано је 1714 1 ф. 24 н.; 1716 по 2 ф.; и копачи (виноградари) плаћали су 1714 2 ф.

На стоку је плаћано различито. На волове 1702 35 н., 1703 12 н., 1713 и 1716 по 1 ф. 1714 плаћано је на коње, волове и краве музаре по 75 н. На волове који не тегле, и на краве које се не музу, плаћано је 37½ н. 1716 плаћано је на волове и коње које тегле по 1 ф., а на краве које се музу 75 н., а на краве које се не музу 37½ н. Исто и 1715. 1716 плаћано је на волове и коње по 1 ф.

На овце плаћено је 1702 3 н.; 1713 12 н.; 1714 и 1715 8 н.

На ракиске казане плаћано је 1702 40 н.; 1713 1 ф.; 1715 „на повеће“ 1 ф. а на мале 50 н.; 1716 „како на који“.

Жито је порезовано по мерову. 1702 плаћано је на жито (пшеницу) 4 н., а на јечам и проју 1 н.

Кошнице нису порезоване, или бар није пореза забележена.

На свиње, вероватно као и у Турској, није се плаћала пореза.

Дуг је разрезиван и по глави. 1713 разрезан је дуг на главу по 150 н., на занат 200 н., на куће и дућане „како који“, на виноградске фрталје 200 н., на коње по 100 н., на краве по 35 н., на казане „како који“. Каткада је понека дажбина, као 1718 „квартиргелд“, разрезан по пореској форинти.

По једном званичном прегледу платили су Срби у Будиму појединих година на име порције ове своте: 1694 — 1490 ф.; 1695 — (не знамо); 1696 — 1.186.30 ф.; 1697 — 2116.30; 1698 — 4825.42½ ф.; 1699 — 432.40 ф.; 1700 — 235 ф.; 1701 — 3644.02 ф.; 1702 — 5289.16 ф.; 1703 — 320 ф.; 1704 — (не знамо); 1705 — 150 ф.; 1706 — 1043 ф.; 1707 — 400 ф.; 1708 — 930 ф.; 1709 — 40 ф.; 1710 — 1250 ф.; 1711 — 3.230 ф.; 1712 — 3.136 ф.; 1713 — 2.903 ф.; 1714 — 2.903 ф.; 1715 — 1.885.43½ ф.; 1716 — 3.515.34 ф.; 1717—3.515.34 ф.; исто и 1718; 1719 (не знамо); 1720 — 3.194.20 ф.; 1721 — 4.015 ф.; 1722 — 3.492 ф.; 1723 — 3095.06 ф.; 1724 — 3.255.13 ф.

Питање порције било је по све становнике необично важно и овом питању поклањана је у народу највећа пажња. Од људи који су вршили разрез и убирали порезу тражила се објективност и исправност. Општина је каткада, пре него што је пришла разрезивању порезе, тражила од магистрата обавештење „от шта се даје порција“. 1702 14 јуна забележено је у

протоколу „сакупи биров кметове те упита: „Шта велите за ове комесарске новце: „Хоћемо ли дати?“ Они рекоше: „Подај да се веће харча не чини“.

Али се дешавало да се Српска општина није сложила са одређеном порцијом па се жалила. Тако се 1702 (или 1703) жалио танач магистрату због висине „данка“. Каткада је порција, и поред неслагања мањег броја таначника примљена, али је то, као 1723, у протоколу забележено. У протоколима су увек поименично побележени таначници, као и други (рецимо од цехова), из варош позвани, који су били присутни при одређивању порције.

Каткада је Будимцима порција нарочито тешко падала. 12 августа 1712 молила су оба бирова са ешкунтима „светли магистрат и господина бургимајстора“ да им се смањи порција јер, образлаже се у молби, „скоро смо имали ексекуцију осам дана, нисмо могли него ли 60 ф. покупити. Људи врло осиромашили а светли је магистрат наложио 4.000 ф. порције на варош. То никако на ову годину не можемо покупити, нити је овако тешке године било“. „А и светли магистрат зна како је сада скупа година, не могу сиромаси људи прохе добити да се захране, а година их није ничим прихватила“ па моле „врло понизно да бисте се смиловали и провидили за сиромаштво и оставили од ове порције Бога и своје душе ради“.

Исте године 21 новембра „на Ваведеније сабраше се уречени кметови у почтени турфин поради писања по вароши: главе, и вино, и овце, и марфу, и казане, и остале ствари, и кућа и занате“. Онима који пописују наређено је „да имају лепо мерити, и људе испитивати за свашто, да право казују људи“. А ако се после „нађе, да није право казао, него је сакрио, ако ће тко бити (тј. било да је ко) да се има узети у варош“ (тј. на одговорност). „И у кога се нађе вино куповно све писати на њега, а он нека донесе цедулу бирову и писару од кога је купио, да се крај знаде. А који на скоро не

донесе цедуле, и не каже, да му се не има веровати, него на све да плати порцију“. Решено је да се људима остави „на доливак десети хаков“. Сабов Ненад Илић био је одређен да испитује људе, „а ешкути да мере вино“.

Али као да то није било народу по вољи те се 14 децембра поново „састаше уречени кметови у турфин поради порције“ и „савешташе и утурвинише“ по којем принципу ће извршити опорезивање појединих објеката. Њихова одлука није била дефинитивна, него наредног дана (13 децембра) из организација и из народа на ширу конференцију „сабраше се и други почтени људи, трговци и мајстори, и приказасмо им што је на што порезато, и сви од махала на то бише“ (тј. пристали). Затим су упитали сакупљене „за квартир, или ћемо плаћати, и како досаде новци(ма), или ћемо (војнике) држати у кући. И сви рекоше: „Волимо плаћати“.

Из концепата из 1715 сазнајемо шта је виша власт желела да сазна од Српске општине, пошто јој је одредила 4000 ф. порције, и 800 ф. „квартира“; и шта јој је Српска општина одговорила. Коморска власт је тражила да јој се поднесе извештај шта је општина дужна „штоткомромту“ (државној комори) од лањске године; о издацима на варош (чиновнике, канцеларију и др.); варошке дугове (коме, колики интерес), приходе варошке (вашарину и др.), поименичан списак дужника заостале порције; да ли су рачуни „са кршћани“ у реду; како је разрезан порез за наредну годину (на главе, занате, куће, дућане, фртаље, волове, коње, овце, казане); колико има земуница, и поименичан списак таначника са бировом и ешкутима на челу.

19 априла „сабрали су се у варошки дом“ оба бирова, — и српски и „кршћански“ — и ешкути и кметови и одговорили претставком у којој су бранили интересе своје вароши. Претставку, пишу они, написали су по заповести „бургимајстора“ са задатком да прикажу

„господину Ценику своје тегобе“, и од кога времена. У претставци, поднетој „светлом господству“, ставили су на прво место „ребелију од Мађара“ (тј. Ракоцијев устанак), а тада, наставља се, „били смо у затвору да нисмо могли никуде ходити из вароши, него се бранити од непријатеља и крв просипали толике године“, „муку препатили и осиромашили“. Затим је дошла куга, „која је трајала три године и више, и тако смо затворени били да нисмо могли никуде ходити, ни хандловати ништа. И тадај већма осиромашили смо и многи трошак имали фелчером и медицини“. А то нису била сва зла, него још и друга. „За три године јесте, које Дунав, које поток (излио се), и колико кућа оборено и покварено“ „и тадај људи јоште већма осиромашисе и осташе за просјаке, и хлеба не имају јести, нити прохе има“. Виногради, од којих су живели, „и порцију плаћали, и сваке потребе цару испраљали“ две године нису родили, те људи „до конца осиромашили да не има оваке сиромашке вароши под светлим цесаром“. А жалели су се они осим винограда, од општине земље „не имамо шух“ (стопу), „а дајемо порцију велику и тешку, и квартир, и остале службе служимо“. Жале се како њихова „сиромашна варош“ нема приход ни „за папир, или свеће“, а имају да плаћају и општинске чиновнике и служитеље. Моле на крају, да се узму у обзир терети и недаће, који их бију „да би се не изгубили ми сиромаси, зашто вас Бог и свети Дух наставио и светли цесар изабрао, и поставио меште себе да провиђате свачије теготе, и правицу учините и нами, Бога ради, и своје душе“.

У посебном акту дали су обавештења о приходима („добитку“), и о разрезу за порцију. Ту се жале да имају приход од „вашарине“, али га деле са „кршћанима“ по утврђеном кључу. „Штоткомромту“ (варошко пореско оделење) нису од лањске порције ништа дужни. О дуговима, и „главно и интерес“, и коме су дужни, поднеће извештај. Дугове ће „а парте порезати,

дуг и трошак, на људе после“. И о беривима варошких службеника и служитеља посебно ће одговорити. Исто тако и „за рест што су нам људи дужни од лањске порције, који је умро, и отселио; који ли је дужан, искаћемо“. На крају моле да се одреди „правица“ колико ће од порције (4000 ф.) и „квартира“ (800 ф.) имати да даду Срби а колико кршћани, „али тако да нам није криво“.

21 јануара 1716 имао је танач „са Визером (претставником магистрата) хесап, како ћемо порцију учинити и порезати, и тако тахнимисмо“, па се ређа по којим ће принципима бити што порезано. Народ, изгледа, није био задовољан овим разрезом јер је на другом месту, забележено како су биров и танач „порезали нову порцију са комесаром“ „што се (има) купити и предавати штоткомори“. Уједно су измењени и принципи за опорезивање. Питање порезе решавали су, као и 1715, поред танача, и „званици“ из вароши, њих четрдесет. Тада је решено да се и варошки дуг разреже на све пореске обвезнике „да нисмо дужни“.

Те године даване су нове порциске књиге 26 августа од један сат по подне. Биров је у заповести, датој становништву, скренуо пажњу да се онима, који не узму књиге и који не плате „кусур“, неће о берби дати „бераћа цедула“, тј. право да беру винограде, а трпеће и егзекуцију „и што трошка буде на секуцију сами ће плаћати“, јер варош није „дужна плаћати“. Уједно је упозорио становништво да се после нико не брани: „Нисмо чули; нити нам је казато“.

Како је разрезан порез наредне године сазнајемо уз белешке написане у протоколу. „1717, генфара (јануара) 9 дан, сабра господар биров Стојко господаре кметове и остале господаре од руфета, и од махала, и договараше се поради порције, како је декрет дошао од господе у коме пише да имамо дати порцију колико

и лани 3515 ф. 34 н. и к томе јоште више 500 ф. што ишту. Паки именује што сте летос хандловали којекуд. У томе сви господари рекоше да пишемо меморијал молбени на цео магистрат и те речи поставити које се доле пише“. У претставци они су се жалили, како имају „варошка трошка код овога хастала 500 ф., к отоме ђенерал посленике и калаузе војником, и друге трошкове слугама и другим, које чини сума 1000 ф.“ па су молили магистрат, да „провиди“, „како ћемо и ми остати живи“.

1724 покушао је магистрат да одузме општини право убирања порезе или, како су то Срби звали, тефтер. Одбор од 24 члана „јединодушно“ је решио да „иштемо и душом и срцем да не дајемо тефтера никако Немцем у руке докле нас јасност цесарска не уреди како ћемо се држати“.

1732 сазвана је скупштина јер су „били обтегнени са порцијом великом“. Она је решила да се некако покуша скинути макар и митом, на име да се „обрече господом официром магистратским до 60 ф.“, ако успеју да се порција на куће и радње смањи.

Пошто је порез био разрезан, нарочито ако је нела ствар била повољно свршена, онда су се присутни, који су се у том правцу трудили, мало почастили.

О висини порције био је сваки становник обавештен „цедуљом“. Општини је било нарочито стављено у дужност да се брине како да убере и заосталу порезу или, како су је наши стари називали, „кусур“, а касније „рештанција“. И порцију и остале дажбине купили су биров и ешкути, а бележио писар.

За неплаћену порезу јамчила је општина јер, иако су „помрли људи под порциским дугом којено господа не остављају“.

„Дишкреције“. — „Дишкреције“ или, како су наши стари звали „дар“ и „пешкеш“, била је у то доба један од знатних прихода чиновника. Без подмићивања није се могло ништа постићи, па ни код највиших државних власти у Бечу. И у Будиму давана је свима: и генералу, и штатлајтнанту, и „плацмајору“ и канцеларском особљу, и нареднику заповеднику затвора. У магистрату давано је и штатрихтеру, и биргермајстору, и синдику и грундбухфервалтеру и разним „комесарима“; а у жупанији од поджупана па свима даље.

Давано је, јер се без давања није могло постићи ништа. До овог сазнања дошли су наши стари веома рано. Већ у једном писму из 1708 пишу изасланици Срба Будимаца у Бечу својим суграђанима: „Како и сами знате у Бечу ко не има новаца на њега ни не гледају“ или, како на другом месту пишу, „у Бечу по врати ходећи не можемо са руком празном ходити“. У једном писму саветују изасланици својим суграђанима, када буду писали заступнику српских послова у Бечу дворском саветнику Каријану, да му пишу „умилено писмо“ и „лепо захвале на његовој служби правој и верној“ али да никако не забораве да му „у књизи“ обрекну и „дар“. Ти „дарови“ били су према рангу. Тако су Будимци када су (1708) тражили „општу атештацију“ дали „на пешкеш: биргермајстору 57 дуката, генералу за пасош 85 дуката а поджупану 77 дуката. 1725 стављено је у дужност бирову да нађе 40 ф. за комесаре који су имали да извиде ствар између Српске вароши и магистрата. Срби су се нарочито бојали генерала када им је тражио велике своте, по 1000 ф. у зајам, јер су знали да тај зајам не би био враћен. Али су се још више бојали да не озлоједе генерала, па су бирови имали муке да умилостиве генерала да место зајма, прими, али знатно мањи, поклон.

Дишкреција није давана само у новцу него и у разној, нарочито колонијалној роби, као у пиринцу, сухом грожђу, бадему, лимуновима, а нарочито у кафи, шећеру, као и разним финим врстама коже. Дискреција је давана не само при уређивању ствари него и о новој години, и о великим празницима, увек када се требало појавити пред властима. О новој години ишло се на честитање, али — што је било важније — „старог обичаја ради“ слала „прилична дишкреција генералу, плацмајстору, инжењеру и штатлајтнанту“, а „мала дишкреција“ биргермајстору, штатрихтеру и синдику.

Издржавање општине. — За покриће својих трошкова и Српска општина је, као и сва друга трговишта и вароши, убирала прописане таксе од кола, лађи, вашара, кантара и др. Касније је ова права задржао за себе магистрат, а Српској општини препустио приходе од пијаце „вашарине“ у Табани, и „кантара“, ваљда приликом вашара у Српској вароши.

Главни приход Српске општине била је вашарина. Ова је давана у ортаклук тзв. вашарском бирову. Он је вршио надзор над пијацом и убирао прописане таксе. На име награде припадала му је четвртина од убрране таксе, а три четвртине припадала је вароши. Вашарина је издавана сваке године у закуп. 1723 био је приход од вашарине 405 ф. 35 н.

Мање важан приход био је приход од кантара или „маже“. 1701—2 држао је кантар неки Радосав. Он је, с времена на време, правио обрачун и давао новац. 26 јула 1703 дана је мажа Недељку бакалу „у ортаклук“ и „уговорисмо да буду два новца варошка, а трећи њему „и да све чини право из душе“. Из уговора са Недељком сазнајемо и праксу. „Варошки човек“ тј. из Српске општине „до једне маже да је слободан продати а, ако продаје више од једне маже,

онда има мерити „на варошку мажу, а цена ко што је и досад била“.

Сем тога општина је имала незнатне приходе од глоба „од кривих људи“. Касније је општина имала приход, али незнатан, и „од печата“, и савим мали од „илице“.

Али то су били сасвим незнатни приходи према потребама општине а, сем тога, од свих прихода припадао је трећи део „кршћанима“.

Општина је истина уживала дом, винограде, дућане и касапнице на пијаци, које су припадале цркви, али је из тих прихода имала да даје епископу милостињу а ова је износила 160 ф. годишње, да плаћа учитеља, и да брине о варошком дому, цркви и школи, па и о сиротињи.

Много веће обавезе имала је општина према својим службеницима и претставницима и канцеларским потребама. Општина је, да би се одржала, каткада прилазила опорезивању „по пореској форинти“. Овај прирез био је, према потребама, разне висине. Каткада се пео и до половине државног пореза. „Зашто сами знате када је биров, ваља и ешкути и писари и толмачи, и остале слуге, што належе томе, трошак потребује, а немамо откуда ни папира за новац купити“ јер, како су се у другом акту жалили, „ми никаква дохотка немамо у вароши ни за два новца, веће трудба и служба“. Да би одговорила својим обавезама Српска општина морала често правити позајмице, па и зајмове.

Позајмице и зајмови. — Српска општина је већ од првих својих почетака била у новчаним неприликама. Сигурних прихода било је мало, а сталне обавезе биле су знатне па, природно, да је морала врло рано прићи позајмицама па и зајмовима. А новаца је у то доба било мало и тешко се до њих долазило. Општина се довијала како да одговори својим обавезама. Најтеже обавезе биле су оне према држави и војсци. Већ су

лакше биле обавезе према магистрату, а најлакше према својима, било да су то више власти, а било да је то подређено чиновништво.

У невољи општина се прво обраћала свом становништву, оном најимућнијем, али тих је било веома мало, и што је још важније, и они су располагали веома скромним средствима. Више су могли помоћи црква, или епископ. Општина је понекад била тако без новаца да је морала да чини сасвим ситне позајмице — каткада по коју форинту — од својих функционера, а нарочито од таначника. Али те позајмице могле су решити дневне потребе, али не и оне обавезе према држави, магистрату, па и у самој општини. Да се оне доведу у ред требале су, за оно доба, позајмице суме, до којих се тешко долазило јер људи, који су имали новаца, било је мало, а са друге стране држава је нарочито тражила од варошких управа да пазе да се варош не би, „недомаћинским старешинством, сурвала у велики терет дугова, за које се не могу наћи средства“. Изричито је било забрањено узимати предујмове или аконтације без одлуке целог општинског одбора (танача), и одобрења коморске инспекције. „Raittung“ ће, каже се у упутствима, одобрити само оне рачуне, које је издао и потписао биров „и тројица најстаријих таначника“. За мање издатке био је потребан потпис бирова и најстаријег таначника.

У случајевима неспоразума позиван је одмах на одговорност биров под којим је обавеза примљена. Тако је 1702 забележено „када дође секуција у Вукадинову кућу, заради 1000 форинти, похарчисмо 5 ф. 35 н.“. Није нам познато од кога је општина узајмила вих хиљаду форината, због којих је Вукадин позват одговорност. 1702 забележен је зајам од 250 ф. т од магистратског чиновника (комесара) Швајге. Од њега су ову своту узајмили вероватно ранији

бирови, Кабакул и Тома, јер се даље каже да су му они вратили 217 ф. 1 кр.

Отада па до 1708 немамо података о финанси-ским невољама Српске општине. Те године 8 марта решио је танач да би, у процесу против Перкација, могао исплатити трошкове комисији и аудитору, да узајми потребну своту „на камату од бургимајстора“. Не изгледа да су се много помогли. Добили су само 100 ф. и то на кратак рок, јер је убрзо забележено да су му вратили узајмљени новац. Како комисија, а нарочито аудитор — од кога је зависио цели исход процеса — није хтео да чека, па је послао и „секуцију“, они су — да би отклонили већу несрећу — узајмили 300 ф. од „господина контролора“ „до шест недеља дана“. Али и то је било привремено решење. Општину је овом приликом спасао подвојвода обрштер Јања Монастерлија са позајмицом од 500 ф. „и томе учинисмо рок до св. Георгија, да му издамо без ниједне речи и без прикословенија“. Облигацију су потписали биров и ешкути „и положисмо печат варошки менште својих печатах“. Али дуг није исплаћен о Ђурђеву дну. Сачувано је једно недатирано писмо у којем му је танач изложио своје незгоде и молбе. „Ради смо били — пише танач — да на ваду (рок) учинимо вашему господству, а паки смо мислили од вашег господства јоште неколико новаца зактевати и, ако се може, и како сте ради нам добро учинити у садање време, а вашем господству нећемо добро заборавити, и са маздом“. А ако им не може „додати“, моле га, да их причека до Дмитрова дне а он, нека се не боји, јер му „загинути неће“. Али јадна српска општина возала је са исплатом овог дуга годинама и Монастерлија није дочекао да му врате дуг. Његова удовица Алба, рођена Рашковић, није узимала камате, али је према потреби, узимала „од њених новаца“, а облигација је стално продужавана од Ђурђева до Митрова, и од Митрова до Ђурђева дана. 16 марта 1711 било

је „од свега темесућа“ на дугу још 200 ф. Из белешака из 1709 видимо општина је била дужна веће своте: контролору 300 ф., „Јањиници“ 450 ф., капетану Манојлу „от јесени 200 ф.“, а аудитору до 20 априла, „до велике среде“, 309 ф.

До 17 фебруара 1710 општина је унеколико средила своје зајмове бар према иноверцима, према контролору и аудитору, остала је дужна својима: Јањиници 500 ф. без камате; и капетану Манојлу 240 ф. (који, као Грк или погрчен Цинцарин, није праштао камате). Оба зајма вредела су до Ђурђева дна. Неколико мањих свота (од по 50 ф.) била је општина дужна Николи Димитријевићу Чукурханлији, Ђуки Стевановићу, и Јовану Степићу.

За време куге, изгледа, била је општина на миру али чим је дигнут „затвор“ одмах су се јавили веровници са својим потраживањима, у првом реду држава. Општина је била присиљена да направи већи зајам и успела је да га закључи са „прукмајстором“ (Заповедник моста). Он јој је узајмио 540 ф. На облигацији су се потписали биров, ешкути и сви кметови а са клаузулом „и један за другог јемци“.

Чудно и готово смешно, звучи да је та „раика сиромаш“ давала зајам и то ником мањем него магистрату. Али тај зајам био је присиљан. У протоколу 20 октобра 1715 стоји забележено „заиска господин бургимајстор Пајц од нас, наложено од турфина, 1.200 ф., и ми пописасмо господаре по имену који је колико позајмио“.

Да ли је то био зајам, или нека друга обавеза није јасно, али су се убрзо виделе последице тог захтева магистрата: општина се морала задужити. 21 јануара 1716 она је дужна бирову у Пешти 880 ф., Миклишићу 330 ф., Комарову брату 330 ф., и митрополиту 310 ф. Општину је највише тиштао дуг пештанском бирову; био је највећи, а биров је тражио да се чим пре врати. 15 октобра 1717 морао се српски

бирова обавезати да ће га чим пре исплатити. Али са враћањем није ишло брзо. Зајам је враћен 13 јуна 1718. О даљим задужењима сазнајемо нешто више тек 1721. Те године „узесмо 300 ф. от штотрихтера за мало време“.

Зајам је добијан и „ревеном“ („рефеном“) тј. скупљањем новаца по народу. Када је 26 маја 1724 у скупштини решавано како да се дође до потребног новца, скупштина је „једнодушно“ решила да узме „на интерес у квите“ јер „саде не можемо тако на хитно покупити од људи, зашто нас је забунила порција“. Зајам од 1000 ф. решено је да се узме од ромога“ капетана Хека, а зајам од 150 ф. од „штотлајтмана“ са каматом десет на сто.

Каткада су и сами имућни становници позајмљивали општини. 1726, када је општина требала да исплати државној благајници порцију, неколико имућнијих људи узајмили су општини 500 ф., али под условом да им се овај зајам одрачуна при наплати порције.

1729 узајмила је општина од „салшкомесара“ Грофа 1.000 ф. Исте године донео је танач решење „да се гледи“, где би се могло наћи 200 ф. у зајам. 1729 извршен је преглед рачуна за последње четири године и „избистри се колико варош ова Табан има дуга на себе и на народу“, те је нађено у свему 3734 ф. али је констатовано и колико је „по тефтери по људима“ остало непокупљеног „кусура“. 1730 танач је, пошто је констатовао, да „варош дужна стоји и не одужује се, него велики интерес растч. и дубље у дуг улази се, и обтеготујемо се велико“ решио, да сав дуг по народу разреже те нека „сваки свој тал дуга плаћа“ и на њега интерес.

1734 године донео је танач одлуку да се умоли магистрат да се дозволи „порез дуга по народу“. Том приликом наведени су и сви дугови и новчане обавезе Српске вароши у Будиму. Варош је дуговала: Хеле-

рини, „хаоптману“ у Граду 900 ф.; Отелу, „крикско-месару“, 1.200 ф.; Циигу, „лајтману“ 300 ф.; Шоту „хаоптману“ 250 ф.; и госпођи Персоналки 150 ф. Сем тога је нарасло на овај новац 250 ф. интереса за ову годину.

„Секуције“. — Код оних, који нису на време одговорили својим обавезама, вршена је егзекуција или, како су је наши стари називали, „секуција“. На егзекуцију је обично слано по 10—20, па и више војника (мушкетари, рајтари и др.) а све што ови „изе-доше и попише“ плаћала би општина а, сем тога, добивали су и „готови(х) новаца“. Егзекуција се каткада частила, према материјалном стању, код кога се требало наплатити. Ранисав, ћурчија, жалио се кмету, који је купио порез, како су они, који су му дошли на егзекуцију, пили на његов рачун бело вино, онда када он нема новаца. Било је и тешких година, као 1712, када егзекуција, која је требала да убере 4000 ф., није успела да убере више од 60 ф. У тешким временима, као 1715 и 1716, егзекуција „није из вароши ни излазила“.

Војна власт је била нарочито груба према Србима, ако нису извршили своје обавезе. 9 марта 1708 будимски генерал је „због пореза на цареву страну“ за-творио таначнике и тумача „и у гвожђе метнуо, и шанцао. Паки после тога насилувана посла послао је у три дана узастопце, по 13 војника, на исекуцију и не могући сиромаси трпети силе сви рекоше: да се порежу и подају новци господину ђенералу“.

Преглед општинских рачуна. — Преглед општинских рачуна, или „хесап“, вршен је редовно сваке године, о бировској промени, у варошкој кући, али се дешавало да је понекад, на захтев народа или надлежне власти, извршен преглед рачуна за две па и више година, као 1724—7. Рачуне су полагали биров и еш-

кути заједно са целим таначем, а преглед је вршио обично одбор од 24 господара „освем танача“, и подносио извештај скупштини. Рачуни су прегледани „од слова до слова“ „шта је у руке ушло“ и шта се потрошило, а тада — ако је све било у реду — потврђено „како се хесап удари лепо“ „све до новца“, или „суме лепо изађоше“. Тако „хесап“ 1725 „пред свима таначници, и пред свима 70 господара, прохесапљен и прочатен од слова до слова јесте био, и такожде оправдат, и посведочен и примљен“.

Али каткада рачуни нису били у реду као године 1732 и 1733. Те године биле су необично бурне. Општина је грцала у дуговима, које је требало да плати народ а, изгледа, да је за, 1732, била на Српску општину разрезана изузетно висока порција, несразмерна економској снази Срба у Будиму. Сазвана је скупштина да реши шта има да се ради. На скупштину су били позвани сви чланови а, са нарочитим позивом, и стари биров честити Стојан Радојковић. Он као да је био добро обавештен о целој ситуацији па је сматрао да је најбоље да се у целој ствари држи по страни. Он се бирову извинио писмом које ниже наводимо: „Господару почтени бирове — написао је он — не мого доћи и донети цедуљу, боле ме леђа. А веће знамо што се зовемо: једно смо дужни, а друго слуге ваља да ви нађемо. Ако ли је што и друго може бити от мене и од мога дома малога и реч и мисао да почтени биров и танач и порезује и купи, и да наређује ко ће купити. Тко год буде купити мене ваља плаћати што танач нађе, по души, ка осталој браћи. А куд више браће навали ја се не могу отети. Што је један мали човек прођу народа а мене се не види да ће кано боље бити што ћемо ми наређивати тко ће купити, нити ћемо мање платити“.

На скупштини је решено да се порција покуша снизити подмићивањем, наиме да се „обрече господом официром магистратским до 60 ф“, ако успеју да

смање порцију. Изгледа да је од стране магистрата дошло до прегледа општинских рачуна од последњих неколико година и да су утврђени знатни мањкови које је требало попунити. Народ је био узрујан те је 28 јуна исте године решио да се ранији бирови: Јосиф Николић, Живан Бранковић, Јефимије Кнежевић, Јован Цветиновић и Михајло Ивановић, кадгод је потребно, имају народу „представити“ не само „персоном“, него и са рачунима, „како примања, тако и походка“ за време њихове бировине, и они су се на то писмено обавезали. Ситуацију је још више погоршала јака „московска зима“, која је владала 1732—3. Размирице око рачуна трајале су и наредне године. Тако је 2 јануара 1733 забележено у протоколу како су почели хесапити „пак престало и не хесапи се“. Они који су имали дужност да изврше преглед рачуна избегавали су да га изврше па су опоменути, да имају „у гредушти понедељник еспресе“ доћи у варошку кућу и наставити свој посао, иначе да ће сваки онај, који не буде дошао, бити оглобљен са 24 ф. у корист општине.

питање дугова постало је једно од најтежих а, сумњало се, то сазнајемо из другог извора, да су се чланови танача трудили да подмите магистратску господу да би скинули порцију себи, а не народу. („Што се толико кафа по тефтеру изнаходи то другога ради не носи се по граду, него ради ваших порција“ замерено је таначницима). 7 јуна 1733 решено је у одбору од 24 члана да, пошто са рачунима никако не може „на крај изаћи“, да сви бивши бирови који „за своје бировине нису бистро ходили“ даду по 150 ф. (Живко Ратковић „видевши толику народну дангубу“ опростио је вароши дуг од 30 ф.)

Како се ова ствар даље развијала не знамо поближе само знамо да је наредне 1734 настала у народу готово побуна. Бирову и таначу била је поднета од народа претставка у којој је тражено да се

има испунити све оно „што зактева народ“. Ту је тражено да се из скупштине изаберу два господара и што они предложе, да има да се сматра и прими „како од целога народа“. Тражено је даље да се народ обавести колики је цео варошки дуг, и колико је ко дужан „по персони шпецифице“. Народ је молио бирова и танач да им „не зазру“ на овим захтевима, јер „доста јесмо обтегоћени од сваке стране и доста дајемо, и не знамо пута, куда, и камо ли походи“. Танач је предложио да се из народа изаберу два „перцептора“ који ће по народу покупити варошки порез и дуг. Народ на то није пристао, него је тражио да „танач и таначници пребирају варошки трошак по тефтеру, и да остају оне цедуле што су већ раздате“. Из скупштине је изабран одбор ком је стављено у дужност да има „свагда на скупу и договору бивати“ и бринути о варошким потребама. Ово је довело до оставке тадањег бирова Рајка Прерадовића. На његово место дошао је Живан Бранковић који је имао за дужност да доведе општинске финансије у ред. Како ни рачуни из времена бировине Орестија Радишића нису били у реду то је, после дугог натезања, решено да се „варошки хесал“ Орестов не прими док се не „избистри“.

На прегледаним рачунима потписивали су се биров и чланови танача, и они који су рачуне прегледали. Али је било бирова који су желели да и сами имају нешто у руци, неку потврду, да су рачуни за време њихове бировине били у реду, па су тражили од општине да им изда такво уверење. Такву потврду је добио Стојан Радојковић 1712. У уверењу које му је издато „да га има у себе и његове дече“ сведочи се, да је био биров у три маха и народу „послужио право и верно“ и у доба „у које смо доста муке поднели“ а он је „пред нама предњачио верно, и колико је могао“, „доста зла поднео“. У уверењу се дађе

потврђује да је за све три године своје бировине „хесап предао, што му је у руке било дошло, и њему и хешкутом његовим; све је лепо предао до новца“. 10 маја 1714 добио је и Станоје Радојевић уверење, да је за време четири године његове бировине положио рачуне и он, и његови ешкути са писаром Филипом, „и лепо се хесап удари: колико дошло, толико и пошло“.

БОРБА СРБА БУДИМАЦА ДА ПОСТАНУ ГРАЂАНИ

24 децембра 1696 добили су Срби у Будиму од цара Леополда оно што су им уствари обезбеђивале привилегије дане српском народу. По тој привилегији Србима је било дозвољено да се у Будиму настане, да буду подређени царској администрацији и магистрату будимске вароши „као и сви остали грађани“. Порез у Српској општини имали су да убирају претставници и службеници Српске општине те убрани новац предаду магистрату. Ни старешине магистрата, ни ни било ко други, „није их смео мучити, или било што од њих изнуђавати“. Сем тога имали су Срби у Будиму право да се у својој општини служе својим писмом и календаром. Неколико дана доцније, 18 јануара 1697, ослобођени су они посебном привилегијом од подвоза, укончавања, усељавања и храњења војника, и било каквих других војничких захтева, било у натури, било у новцу. Овакве повластице добили су у исто време и Срби у Пешти, Острогону, Столном Београду и Сегедину.

Али се тада још у народу тврдо веровало да ће се вратити натраг на своје огњиште, у своју ранију домовину. Са карловачким миром (1699) и формирањем Војне границе (1702) многим Србима постало је јасно да је од повратка у домовину веома далеко и да се живот има уредити за сталан боравак. И Срби у Будиму били су тога свесни па су стога прегли да што боље среде своје прилике.

У једној ствари Срби су били начисто чим су ступили на тле северно од Дунава и Саве: да их од иновераца нико не воли. И баш зато требало је законским путем осигурати колико толико пристојан живот. Положај Срба под војном управом и комором био је релативно уређен; и основне обавезе и основна права били су доста фиксирани.

Са Србима као становницима вароши стајало је друкчије. Већ општа одредба да не могу бити становници тврђава у коме се увек налазило седиште магистрата приказује и њихов подређени положај. Али то није све. Србима који су у Будиму једно време били бројно најјачи, а касније међу најјачима, а сигурно и највише доприносили на издржавању магистрата и одбрану вароши, онемогућавали су, и грађанство и магистрат, да и они стекну грађанска права, да постану грађани. Док су Немци били готово од реда грађани дотле су Срби били само становници Будима а, сасвим по изузетку, стекао је и понеки Србин и права грађанина, иако их је било доста који су услове испуњавали.

Услови да неко постане грађанин изгледало би нам данас да нису нарочито тешки. Јер, да неко може постати грађанин морао је имати пристојну кућу од тврдог материјала, бити добре прошлости и примерног понашања. А постати грађанином значило је уживати и нека, не незнатна, права. Грађани су, пре свега, чланови корпорације себи равноправних. Њима суде грађани, њихови затвори су уређенији, а казне блаже; не могу бити кажњени батинањем, него новчано. Они имају приступ у све градске службе, првенствено право да постану чиновници, а у војсци да постану подофицири и официри. Србима је онемогућено да постану грађани. Од тога, што су били становници краљевске слободне вароши Срби нису имали никакве користи; Срби су били „*misera plebs contribuens*“, која је знала само „за трудбу и службу“. Сасвим природно да се

Срби са таквим положајем нису могли помирити па су кренули да га поправе.

Срби у Будиму могли су свој положај уредити на три начина: или да им општина, као део будимске општине, остане под управом магистрата; или да своју општину одвоје те потпадну под војну; или под коморску управу. Најгори је положај био онај у којем су се тада налазили, јер је био сасвим неодређен.

У Будиму, некадашњем престоном граду мађарских краљева, Мађара је било сасвим мало. Бројно најјачи били су Срби, али број није одлучивао. Главни фактор у Будиму били су Немци. Иако бројно слабији од Срба они су, као носиоци државне идеје, живели у Граду, и то као готово једино становништво Града; сви остали живели су под Градом и око Града као „suburbani“ — варошани. Немци су готово од реда били грађани-„пургери“ те, природно, чинили грађанску организацију и држали магистрат, па разумљиво, одлучивали о томе ко ће бити примљен за грађанина. Може се рећи да су они увек принципијелно били против тога да и Срби постану грађани.

Већ 1704 упутили су Срби цару Леополду жалбу у којој су се пожалили како они врши све обавезе а Немци и Мађари, преко магистрата, узимају све приходе: и од лађи, и од кола, и од шиника, а Срби, њих, по 70 стражу, а када је велика опасност и по 700, и све обавезе врше о свом трошку, а до „тогдар никакви (Срби) јесу у пургерство примати били“. И на крају завршавају са молбом да се магистрату „Рацове у пургерство упуштати саветујет“.

1706 поново су се будимски Срби обратили цару са молбом да би их „са пуном правошћу тако, какоти на першоне наше, такожде пак и на трговину, и баштине наше землне, под правдивост можну исту варошку поставити хотело“ да би „како ми, у земљах долних око Белиграда, досада под војенском отбрањенијем пристојно живели јесмо“ у тешким прошлим ратним

временима, тако желе да „у сладком почиванију временом мира уживају“ па моле цара „грацијом милостивјејшом нас јеже би угледати и подпуну можну правицу војенску генерала будимскога с овим јавним обикованијем и обдержанијем бреме вештавно како што на баштине, и на долове, према талу, или именију зактеваћемо се“, да би могли „пристојно zde у Будиму, у Табани, живети“ а они ће се трудити „ову недостојну милост цесарокраљевску са крвљу заслужити“.

Из ове нејасно изложене молбе види се како су Будимци желели да добију грађанска права, али стално помињу и будимског генерала а све у страху да не увреде војну власт. И Срби су стога, што су се бојали и војне власти али и магистрата, убрзо дошли у тежак положај и према магистрату и према генералу. Генерал је, то је очевидно, желео да себи потчини Српску општину. То сазнајемо из једног саопштења од 1707 које је биров упутио члановима скупштине. Генерал је то покушао да изведе на чисто војнички начин а са већ дотле освештаним грубим немачко-војничким речником. Генерал је, прича се у саопштењу, послао једног поручника „у нашу варош, на оба бирова, и по њему тако заповеда, да имају доћи сутрадан оба бирова, с њима оба толмача, и сваки биров да има собом довести по четири хешкута стара, то јест четири кмета на заказ генералски у осам сахати рано. И дођосмо свиколики именовати пред господина генерала на више заказату реч. И тако нам заказа, како христјаном, тако и крстјаном, што смо дојако давали порцију царску у град господину пургрмајстору у њин варошки дом, да отसेле не имамо тамо дати ниједнога крајцара без господина ђенерала Регала знања, ни царске закази, зашто ће доћи господину ђенералу од цара декрет, или ти заказ, коме ћемо порциске новце положити, а донде да ником другом не имамо дати порцијских новаца. Ако ли бисмо, после ове ђенералске закази, дали порцијске новце, које на нас падну од царскога двора, господину

пургрмајстору, или у њин варошки дом, то од нас да дуплашно узме господин ђенерал, тако заказује нам свим. Потом ако би нам господин пургрмајстор какву теготу, алити сикучију на нас наложио, илити каквим арештом нас удржао, да имамо скоро његовој генералској ер екселенцији (тј. Herr Excellenz) јавити се и приказати. И он вели: „Ја онда пошљем мојега једнога хаоптмана с људима, да њихну сикучију до врага отера. А на мене ће доћи заказ од цара, коме ћете новце дати, и ја на то имам позор“. И рече нам: „Идите са овог места, и тако кажите господину пургрмајстору, како ви ја саде рекох“.

Бирови су послушали генерала и отишли „пургрмајстору“ и саопштили му „от начела до конца како је било“. Шта им је овај том приликом рекао не знамо али је забележено како „приваше нас сутрадан на турвин пургерски и они сами написавши какоти мемо-ријал а от нас, на ђенералове речи, искаше нам, да и печате варошке положимо наше, пак да шаљу у Беч“. Бирови су то одбили бојећи се генерала. „И ми на то“, каже се у том спису, „не бисмо контени без гласа све сиромаша вароши и свега народа, докле и ваше братство чује и разуме. Зашто смо за такве вешти, не давно, патили кроз наше печате положене, и не до краја размишљајући, да нас откуд која незгода не појаше, от које нас, Боже и света Богородице, сохрани и сачувај“.

Убрзо је, по том спору, изаслана једна комисија и, изгледа, да су се том приликом, у страху од војне власти, већ због процеса са Перкацијем, Срби незгодно понашали према магистрату па су се жалили, како им Немци да „от јако не можемо са шњими (и поред царске привилегије) помешати и уплетени бити, како досад смо били, јесу говорили, и што више унапред буде, ниједнога од наше фамилије, или от нас онде у Табани живуштих, ва број и дружбу више речени вароши будимске пургеров веће примити да неће, јесу нам отговорили“. На овој жалби, упућеној цару, потписали

су се као „вазда верни подложници грчаскаго закона слободне краљевске вароши будимске пургери у долној вароши Табани“.

Очевидно да је Србима цела ова ствар била врло неугодна, али се није могло друкчије. Поред сукоба са Перкацијем натрпати себи на врат још и сукоб са генералом, и можда и са комором, било би сувише. Требало је, пре него што се крене акција, извести начисто рачун са магистратом, па су стога поднели 1708 „господину бургимајстору и осталим“ једну велику претставку „да бисте нас сиромахе на ово наше прошење послушали, за које ви смо и много реди молили и нисмо могли цео одговор добити. Ово је близу двадесет лета од како смо се овде населили и с вама заједно живимо, и ви велми знате на чему сте, а ми ништа не знамо на чему смо; нити знамо, или смо бургери, или сељани“. „И најгоре село зна на чему стоји, а ми не знамо кроме једно цигло знамо, што сте нам обећали да ћете нам поделити земље право, како и бургером, и томе се надамо да ће бити. И винограде, што имамо, на њих плаћамо што се иште, и више ништа немамо, разма то виноградах, а и марву не имамо на чиме држати тескобе ради. С мало страних имамо чиме се можемо владати при овоме граду, а службе свакојаке доста имамо у свако доба, чини нам се и више да је проћу нашега могућства. Знамо да не можемо нигде бити без службе и без плаћања, али бисмо ктели, ако би могло бити, да толико имамо добра колико бургери, а толико и зла, колико и они; а ви нами да чините право у свачему, како њима тако и нами, како сте се и много пута обећавали, да ћете чинити“. „Ако ли не може бити једнако, и не можемо бити равно са бургери, а оно паки понизно молимо, за Господа Бога, на нам одговор дадете, на који начин мислите да с вама живимо под овизим градом. Видимо на остали мести гди људи живу, једнако им је и служба и плаћање. А знате и видите, какве су нам куће, и каква нам је снага, са

чиме се владамо, прођу што можемо тешко носити и служити. Али се од правде не бежимо, не дао Бог, но пак молимо, да нам цело одговор дате. Ми големо ништа не питамо, него што је праведно, да нам за свашто одговорите, и за више писане речи, и за наше бирове, да нас научите како ћемо се владати, како ли ћемо наш турфин држати. За то сами знате, каде је биров, ваља и ешкути, и писари, и толмачи, и остале слуге, што належа томе, трошак потребује, а не имамо од куде ни папира за новац купити. А наши доходци у вашу руку иду а ми просимо, еда би што и од тога дохотка и нами била помоћ. И били сте лани обећали да на домаће вино не узимљете вама, (него) који своје вино куде понесе. А сада узимљете вам од нас, а од бургера не узимљете. И ми, који смо старе вере, то нами је тешко што двоје свеци светкујемо. Чудимо се како може један раб двома господином служити“. „Ако и јесмо од другог закона, али смо крштени и хоћемо да видимо пред собом пут којим идемо. Који човек пута не види, ако је и леп пут, чини му се ружан је пут. Сих реч хоћемо да знамо што ћемо работати, што ли плаћати, које добро имамо овде: ни њиве, ни ливаде — ништа разма ово винограда, а видите и од њих што се чини. Толико просимо од вас да знамо како нас мислите држати: хоћемо ли бити како Немце, и Мађаре, и Хрвате, шнима сполу“. Или како су, на другом месту, написали да желе да буду „сполу са градски бургери и да и ми бургери будемо, бургерски да живимо“ „и да бисмо могли имати од себе човека у турфину“. Претставку су потписали сви чланови скупштине, њих седамдесет.

Мисија абаџије Вукомана Лазаревића — Будимци су решили да по овој ствари на другој, меродавнијој страни, потраже лека; да се обрате лично цару. 4 марта 1708 решено је да Вукоман Лазаревић, абаџија, оде у Беч „за општу потребу“ на два месеца. На име трошкова и боравка од два месеца у Бечу одређено му

је 40 ф. а осим тога, да не плаћа порцију и његов дом „на стражу не потезу“. Као да су Будимци увидели да је то сасвим мало па су му, на поласку у Беч, дали 50 ф. Вукоман је стигао у Беч ваљда крајем марта, или почетком априла. Од његових писама из Беча сачувана су нам само два. У првом од 6 маја, обавестио је Будимце како „смо имали обденцију код цесара с господином митрополитом и са осталим посланици који су цитовани“, и да је, том приликом, када је упитан, да ли Срби Будимци желе „под комору, или с пургери“, одговорио: „с пургери“. Моли Будимце „администратора“ који је, вероватно, требао ту ствар да извиди, „лепо прихватити и дочекати, јер нам је био добар пријатељ у царском двору“. Уједно их је молио да спреме и пошаљу „један леп дар за једнога господара који нам је нелицемерно послужио код светлаго цесара“. Криво му је што му Будимци не одговарају на писма па примећује „ако сам вам на отмет, нисам мому сиромашком дому“. Жали се како се већ задужио 50 ф. „и јоште ашлука (тј. шта да троши) нема“. Тешко му пада непажња Будимаца према њему јер он се трудио како је најбоље знао и умео. „Како ја вама послужио, тако ми Бог дао“, завршио је он писмо.

И у свом другом писму од 16 маја пребацује им што му нису одговорили „ни два слова“. Али, као и у општини да нису били начисто, да ли ће „са пургери заједно“, или „под комору“. То се наслућује и по Вукоманову писму, у којем их моли да га што пре обавесте шта желе, „зашто ја остављам на вас, да ви изаберете сами место себе, које хоћете, зашто после веће не може се ништа друго просити, ни створити“. У овом писму обавестио је Будимце како је предао у царски двор „све меморијале и наше тужбе“, а и комори, да је поднео меморијал „да ћемо бити с пургери“, али под условом да „имају слободу како Немци у Граду, у горњој вароши, тако да и ми имамо у нашој

вароши“. Из писма сазнајемо како је у меморијалу изложио положај Српске општине према магистрату.

У меморијалу је изнео како је Српска општина копала око вароши шанац, градила карауле и како Срби стално држе страже, и зими, и лети, а нарочито у моментима опасности, „а пургери узимају сваки доходак, што би падало у варош, от лађи, и кантар, и шиник“. Па је унео да мађа доноси 40 ф., а исто толико и шиник, а и ове приходе су узели пургери. „А ми дајемо посленике на сваку службу, а они не дају ни десетка, веће себи доходак сваки купе. А ми никаква дохотка не имамо у вароши, ни за два новца, веће трудба и служба“. У меморијалу је изнео и жалбу како им Немци сметају у трговини. А „ове речи“, пише он, „ја нисам писао из моје главе, веће вашим општим прошењем и хотенијем“. Моли их ако би Српска општина поднела какав меморијал то свакако да у тај меморијал унесу све оно што је он написао јер ће свакако и тај меморијал предати хофкомори да га провери. Упозорава их да меморијал даду написати на латински („ђачки“) „и потпишите своја имена, и печате варошке метните“. Будимце моли да му пошаљу исти меморијал на српском језику али, да и на овај ставе, своје потписе и варошки печат, и да у меморијал свакако унесу „како сам ја пленипотенцијалиш от вароши“, „да нам се речи ударе једнаке, зашто знате тко су Немци“. Мисли, да би врло добро било да су са „кршћанима у јединству“ и да је „и от њи један овде да види, како ми за општину радимо, и све што нам се даде све ће нам бити општинско, како и досада“.

То је пословни део писма. Затим је написао неколико речи о себи и дао неколико опсервација о „господствујущим“. Жали се како је у великој бризи због народних послова „а не има ме нитко разговорити, веће Бог“ па му је стога веома мило што је у Беч дошао и „брат Зака“ (ранији писар. Зака се налазио у Бечу већ од 2 фебруара) „те ме мало разговори и ове-

сели за свашто“. А затим наставља: „И да знате, моја мила браћо, како и сами знате, у Бечу ко не има новаца на њега и не гледају“ па их моли да му „пошљу трошка“.

И митрополит Исаије Ђаковић, који се налазио у Бечу, упозорио је у писму од 7 маја Будимце да се што пре одлуче, да ли ће „с пургери, или под комору, или под генерала“. Будимци су му писмом од 22 маја одговорили кратко али одлучно: „Мић зактевамо да будемо с пургери како и остали градови, али да бисмо не били њихне обуће, веће да смо поредо шњима у свакој прилици“. Уједно су му јавили да ће га о свему поближе обавестити нови изасланик хаџи-Манојло Николић па га моле да, чим стигне хаџи-Манојло у Беч, одмах „оправи“ Вукомана натраг „да нама није много трошка, и дангубе њему“.

Мисија хаџи-Манојла Николића — Убрзо је на место Вукомана отишао за „пленипотенцијала“ Срба Будимаца угледни пештански становник, тада већ племић, капетан хаџи-Манојло Николић. Зашто је извршена ова промена не знамо. Будимци су очевидно увидели да је потребно да их заступа човек већег угледа, више културе, бољих веза, и који боље познаје прилике у Бечу. И у томе се нису преварили. Грк, или погрчени Цинцарин, а тада унеколико већ и посрбљен, хаџи-Манојло могао се, и са својим знањем језика, а и помоћу Грка у Бечу, много боље и лакше снаћи од Вукомана.

Одлука да он иде у Беч и тамо изради грађанска права донета је 1 маја. Али хаџи-Манојло био је знатно скупљи од Вукомана. Њему је одређена дневница од 3 форинта. 12 маја су му у општини „оправили књигу ради бургерства“ и предали са варошким печатом. 14 маја кренуо је из Избега тј. Сентандреје у Беч. С њим заједно кренуо је „својим послом“ и биров Стојан.

У писму од 20 јуна исте године, упућеном митрополиту Исаји, умолили су га Будимци да се и за њих заузме на двору како најбоље може. „Када је Бог дао те сте се десили у садање време, тамо у цесарском двору — пишу они — немојте нас заборавити, зашто страдамо са васаке стране, помоћи немамо ни од куде, кроме Бога. Ако тога уређења не буде нећемо се моћи никако држати, ни живити овде, нити нам приликује. На последак од толико времена како смо се овде ми населили, нити смо грађани, ни сељаци, нити које урежденије имамо“. Хаџи-Манојла је у Бечу дочекао Зака Добрић. Међувремено, 25 јуна, јавио се Зака Будимцима једним писмом. У том писму тражи он одговор на писмо, које је послао Будимцима по Вукоману, а затим наставља: „Ако се питате за ваше опште послове јоште све стоји тако како је оставио господар Вукоман; нису се погнули ништа“. Иначе „аште хоштете разумети које је време овде между Немци у Бечу, њима неће бити нигда оскудно, како нама свагда“.

Сутрадан, 26 јуна, јавили су се Будимцима обојица и хаџи-Манојло и Зака. Из копије једног недатираног писма упућеног хаџи-Манојлу сазнајемо за жеље Будимаца. Они га моле да настоји „када би нас светлост царска помиловала и нам дао да будемо слободни грађани или пургери у сваком реду и правници“. Јер, пишу они, крајње је време „хеда бисмо се сиромаси и ми примирили да на једну страну мислимо. Ово је веће близу двадесет година како смо се пре овоме граду населили: нити смо сељани, ни грађани, но нас растежу куд који хоће“ а они мисле да су заслужили да постану грађани, јер су „чувајући верно, и себе, и град, и своје главе положили поред царске светле коруне“. По савету митрополита Исаје обратили су се они и дворском саветнику Каријану са молбом да би „његово господство“ и за њих, хришћане“ Долнеје вароши Будимске Табахане“, имало „добро слово“, и „да би нам био код светлога цесара наш добри пријатељ и патрон“.

20 јула поново се јавио Будимцима хаџи-Манојло. Из његова писма сазнајемо да је у Беч стигао и Ђука Стевановић, вероватно по својим пословима, а можда и да му донесе неку поруку. Будимцима се журило да што пре регулишу свој положај. „Али, тешио их је хаџи-Манојло, не можемо ништа наскоро учинити, доке не буде време и час, како ви може казати из уста господар Ђука. И он се трудио са мношћом три четири дни и видио је како ходе послови оваки. Али уздамо се у Бога неће нам и мало време проћи и јоште хоће нам бити резолуција (одлука) наскоро“. Па затим наставља: „Истином кажем да сам знао да ће оволико дуговање бити, и на оволико се потегнути, не би се примио на сваки дан ни по десет дуката, толику старост и бригу. Али не могу да учиним друго када ме призваше овде у Бечу синдик и пештански нотарош и показаше ми ваше пунтове, и печат варошки, што сте послали паки ми рекоше, ваља ти за тим бити каде си варошки пленипотенцијалиш. И ја сам на то пристао видевши да не може бити на друго. Ако не би конпариловао (престао) пала би варош у велику штету и глобв“.

Хаџи-Манојло је пошао правим путем. Он је поднео меморијал Мађарској дворској канцеларији и умолио да препоручи молбу будимских Срба код Дворског војног савета да постану грађани и под управом магистрата, а не под војном командом, или под комором. И Мађарска дворска канцеларија је ову молбу препоручила.

Већ 14 септембра обавестио је Будимце митрополит Софроније Подгоричанин о хаџи-Манојловом успеху. Хвали га да се добро „подвизао“ али „све, по хотенију вашему, јест доконао и два декрета извадио: једно, да сте с пургери равно, и сами да сте пургери; друго да нисте под генералом, нити да ви у чем досађује, или заповеда. И на то што је потрошио, које такшом, које иним трошком, како ви и квинтаније буду указати; а и господину Кваријенту 200 ф. То све бивших ваших самих послов ради варошки, кроме плаће посланика

вашего које потребује, општински да му платите. А ту бивши, и от осталих страна људи околних, зато у ваш такови особни трошак остале пребиватеље да не имате стављати толико, већ ако би који хтео пургером бити, такови у ваш трошак ваља да пристанет“.

10 октобра вратио се хаџи-Манојло у Будим. По свом повратку из Беча поднео је он будимској општини рачун шта је потрошио „по господи, и толмачем“. Рачун је био свакако добар и Будимци су били веома задовољни са успехом хаџи-Манојло, па су га и скромно почастили.

Хаџи-Манојло је успео још у једној ствари: успео је да наговори Каријана, да се и на даље брине за ствар Будимаца. Али за Каријана је било најважније, колико ће му Будимци платити и тек када се, преко хаџи-Манојла, споразумео, да ће му Будимци плаћати по 200 ф. годишње за „патронлук“ он се је примио да буде заступник њихових ствари на царском двору. О томе их је обавестио тек 17 октобра 1708.

Борба са генералом и магистратом — Али неугодности са генералом и магистратом нису престале. То се види из нејасно стилизоване белешке у протоколу од 1709. Ту се каже: „1709 лето месеца генфара десети дан призва бургерски турфин бирова Стојана и запита: како ти знаш за оно 200 ф. што сте поклонили ђенералу. И биров рече: „Не знам за то“. И каза Милутин мумџија за оно 200 ф. Паки пита бургимајстер: „Да знаш ли ти бирове за оно 360 ф. што сте поклонили ђенералу“. И то биров не знаде али Милутин каза како је, и Андрија пособи, и заједно, и за оних 200 ф. казаше што су погинули“.

Магистрат је прегао свим силама да Срби не успеју. Иако је Будим у то доба био због куге затворен Срби су ипак успели да се пошаље специјална комисија која је имала да извиди сукоб између магистрата и њих. Тој комисији поднели су будимски Срби

8 маја 1712 претставку у којој су молили да их узме у заштиту. „Множаштвом понизности и покорности на колена припадамо и с плачем, пише ту, молимо се заради примленија сего нашега зактеванија и моленија и да бисмо добро наређени били ми овде гречанскога закона пребиватели под овим начелним градом Будимом Рацови“. Ту се истиче како увек „од јаснејшега престола цесарскога свагда помиловани јесмо били привилегијам варошким, и цеховима, и немешкима, које су и кралевским мађарским канцеларијама потврђене“. Затим указују како, „допуштенијем и наредбом“ мађарске коморе у Пожуну, „ослобођени смо бивали примати се у пургере до јако, и јесмо примати бивани до јако нас неколико персона у пургере овде“ па питају, од кога је дошла забрана, да се више не примају „у пургерство“, да ли од царског престола, или од магистрата, или од „пургершовта“ (тј. од организације грађана). Моле комисију „нас сиромаше немојте на трагу оставити неуређено, зашто и ми под овиме градом на свакој служби бивали с тврдим трудом и крвопролитијем, и погубили оце наше и братију ради сего јединства нашего. Будимци су ипак успели, не лако и брзо, да крајем 1714 и 1715 буде њих неколико примљено међу грађане. Међу осталима примљен је за грађана и Станоје Радојевић биров.

Мисија Живка Ратковића 1720 и 1723—4 — Већ наредних година Срби су примани у све мањем броју, а 1716 — нико. Срби су опет постали незадовољни па су 1720 поново кренули питање грађанства. Те године, за време бировине Јосифа Николића, решила је 22 априла Српска општина да пошаље у Пожун Живка Ратковића, ћурчију, а поред њега и младог Николу Станковића, да тамо изваде потврду царског декрета од 1704 у којем је стојало „да смо пургери“. Уједно је решено да изасланици, „ако би се не могло у Пожуну публиковати“, иду у Беч. На име трошкова дано

им је 140 ф., а ако им то не било довољно, то нека они накнадно траже од општине. Они су кренули на пут 16 јуна, а вратили се већ 3 јула. Из једнога писма од 25 јуна видимо да су били стално у вези са хаџи-Манојлом и од њега примали савете за своју мисију. Очеvidно да овом приликом у својој мисији нису успели, јер је ова акција морала бити настављена.

Са много више енергије кренуто је ово питање поново 1723. Те године 16 јуна решено је на скупштини да Живко Ратковић „иде, у име Божје, и провиђа за наше послове али со таким начином што би ништа сам из своје главе учинио, веће само оно што му одавде се пошље“. Вероватно нешто касније изабран је Петар Ненадовић да помаже Живку у његовој мисији. 10 јула 1723, поред бирова и осталих тајачника, „сокупише се господари у варошки дом да даду још један меморијал“. О чему је радио меморијал не знамо али врло вероватно о грађанским правима.

Из тога времена имамо једно писмо из којег са знајемо о раду ове двојице. У писму од 4 новембра обавестили су Српску општину како су се у Бечу „додворили“ до будимског генерала и како им је овај обећао да ће ствар будимских Срба препоручити принцу Евгенију „да би ви био помоштник код цесара“. Затим су отишли Каријану „српскоме саветнику“ који им је такође саветовао да „пишемо царској милости, те ће наши послови на фришко на крај изаћи поред наше верности и службе“. Убрза су се и Живко Ратковић и Петар Ненадовић вратили у Будим, али су се они, по одлуци и молби скупштине од 25 новембра, вратили поново у Беч. Дневница, или „мазда“, одређена је Живку 2 ф. 50 н. и његова кола „одовуд и одонуд“ (тј. да их он има платити); а Ненадовићу 1 ф. и да не плаћа кола.

У претставци, коју су предали Живку Ратковићу, тражили су Срби Будимци: да уживају привилегије „и сваки тал градски, како и у сваки тал ункости град-

ски“; да буду заступљени у магистратском одбору од 24, као и у магистратској скупштини од 100 чланова; да им се порција „у свачем равно и једнако порезује, како и немачким пургером на кућу, на виноград, на занат, на дућан, на трговину, и на осталу сваку ствар, како и Немцем“. То су биле жеље оних који су већ били грађани, и оних који су желели да постану грађанима. Овим захтевима додани су захтеви који се тичу и осталог становништва. Тако се тражило да се порциски декрет отвара у присутности и бирова „грчаскаго закона“. Даље се тражило да и Српска општина добије један део будимског поља, „како и пургери немачки“; и најпоследње, „да имамо цели суд по нашем закону грчаском и ми сами нашега бирова да постављамо“. Али, као што се често дешавало, општина и овом приликом није имала новаца те, да би могла финансирати „бечки трошак“, морала је прићи позајмицама. До 26 маја 1724 узајмљено је 1756 ф.

Живко Ратковић и Петар Ненадовић боравили су 1723—4 у Бечу „поради пургерске правине и фундамента правине варошке“ четири пута. Први пут су се налазили, које на путовању до Беча и натраг, од 25 новембра 1723 до 12 фебруара 1724, укупно 79 дана; други пут од 23 фебруара до 2 априла, укупно 39 дана; трећи пут од 4 априла до 8 јула, укупно 95 дана; и четврти пут од 12 августа до 13 септембра, укупно 32 дана. Које у Бечу, које на путу, налазили су се 245 дана. Живко Ратковић је примио на име „дијурне“ 557,50 ф.; а Петар Ненадовић 295 ф.

Из преписке бирова Живана Бранковића са Живком Ратковићем сазнајемо многе појединости. Биров је тражио да буду у сталној вези („Ми смо ради сваке поште да имате књигу, и ви од нас, и ми од вас“. „Не жалите труда, или било што, или не било, да један другог разумемо“). У писму од 14 децембра 1723 жалио се биров Ратковићу како је разговарао са „плацмајором“ и како му је овај рекао да је генерал озлојеђен

(да се „ујазбио“) на будимске Србе што, поред њега, траже заштите и препоруке и са других страна па моли Ратковића, „отидите нашем генералу с добром вољом и с добрима речима, и не идите празни руку еда би се тако ублажил“, јер им може помоћи. Упозорава Ратковића да се много не узда „у Мађаре“ (мислио је на Мађарску дворску канцеларију) јер, како је сасвим мудро приметио, „њима наша верност (цару) није у вољу“. Ратковић је послушао бирова и однео генералу шест фунти кафе, главу шећера и туце лимунова само, жалио се он, како има „ево осам дана како га дома не можемо затећи, зашто у двору царском ујесте на служби, тамо и спава, и једе“.

Како су се ствари даље развијале не знамо. 1 јануара 1724 обавестили су Живко Ратковић и Петар Ненадовић Српску општину да су предали у двор меморијал у коме се жале на „бургершов“ што им чини „турбацију“ и „велику штету и трошкове“, док су „у други вароша и некрштени људи пургери“. Из писма даље сазнајемо да је Ненадовић стигао из Пожуна у Беч 29 децембра и да је донео „информацију, и дали смо президенту коморе онај час, и рекао, да ће нам се сутра резоловати, како ћемо остати“.

11 августа 1724 обавестио је бирова Петра Ненадовића, који је у то време водио ствар, како му је један пријатељ из магистрата саопштио као да је из Беча дошао неки декрет „да ми никако не можемо пургери бити и нас ће зовнути магистрат, који смо писати у пургерство да ће оне држати, а после ниједнога да неће примати“. Обавештава га да су, он и ешкути, од „пургимајстора“ позвани да му дођу кући сутра по подне на разговор. Том приликом има да преда списак од 39 Срба грађана, који треба да оду биргермајстору и собом понесу своје грађанске књиге. Моли Ненадовића да што пре извиди каква је то збрка настала и обавештава га да ће сутра одмах кренути и Ратковић за Беч.

14 августа примио је одбор од 24 члана на знање заповест магистрата да се књига сваког умрлог грађанина, по његовој смрти, има предати у магистрат који ће их задржати. (По једној белешци из те године били су до те године грађани па умрли: Рака Аврамовић, Станко Христифоровић, Никола Димитријевић, Милисав Јанковић, Стојан Кузмановић, Милутин Матић, Стојко Петровић, Ђука Стефановић, Јован Чарнојевић, Јован Стојановић и Лука мумџија). 15 августа обавестио је биров Ратковића и Ненадовића да магистрат тражи од Српске општине да им се предаду књиге од Срба грађана који су умрли, „а они који су живи пургери, они нека с миром уживају. За тем им сам рекао, светлomu магистрату, како је обичај у пургера немачки да положи синови пургерски по поле новаца какоти 12 ф. 50 н. паки да остане на ономе очиному фундаменту. За тиме је магистрат мени отговорио: „Мој бирове, тако је увкомора (Дворска комора) доконала да от вас никад неће бити пургери, само можете бити шуцпургери, и оћете се живити како и пургери, али никако цели пургери не можете бити“. Они Срби, који су већ примљени међу грађане и остају а њихови синови „не могу бити пургери“. (Једна од права „рехтбиргера“ било је да су могли купити кућу, док „шуцбиргер“ није могао купити). Он је одмах одговорио да се Срби са таквим решењем неће задовољити, него ће се жалити „самому цесарскому величанству“.

Како се ово питање даље развијало не знамо, али 6 јула 1725 поново су наређени Живко Ратковић и Петар Ненадовић да иду у Беч, а Живку је стављено у дужност, да извиди како стоји ствар код царске аустриске, и краљевске угарске дворске канцеларије, и „места господски сагледа, и ради наших послова начин да огледа како јесут. Такожде и ове нове комесаре једном дишкрецијом да надгледа“ па му је дана

пуна власт да „што је варошу боље промотри и опраља“.

21 августа исте године поднели су они извештај пред одбором од 24 члана о својој мисији у Бечу. Они су најпосле успели да су Срби и надаље могли постајати грађанима и да им се, обзиром на порезу, „отселе једнаким начином, како немачким пургером, тако и нашим, порезује“. Шта више успели су да се Српској општини врати што јој је, за 1723 и 1724, на име порције и квартиргелда, неправедно узето. 9 јула 1727 прочитана је и у будимском сенату царска одлука да Срби и надаље могу постајати будимским грађанима. И заиста 1728 и 1729 постао је већи број Срба грађанима.

Списак Срба грађана — Овде прилажемо непотпуни списак Срба Будимаца, који су постали грађани, и када:

1703: Брацуловић. Можда презиме Братуловић или Рашковић. — 1704: Толмач. (Можда Мишко Лазаревић, толмач, који је заиста био грађанин). — 1712: Стојан Кузмановић. — 1714: Риста Вељковић, Никола Димитријевић, Ненад Илић, Ђука Стевановић, Јован Степић (Стефановић), Орестије Радишић, Станко Тодоровић, Јован Чарнојевић. — 1715: Рака Аврамовић, Драгутин Војмировић, Стефан Марковић, Антоније Милошевић, Јанко Михајловић, Јосиф Николић, Живко Остојић, Тома Павловић, Стојко Петровић, Стојан Поповић, Станоје Радојевић, Груја Ракић, Живко Ратковић, Дача Рашић, Дојчин Цвејић. — 1718: Стефан Деспотовић, Ивановић, Илић. — 1719: Марићевић. — 1720: Исаковић, Маринковић, Станко Христофоровић. — 1721: Лацковић. — 1722: Прерадовић, Мишко Ивановић. Исте године забележени су као грађани а, свакако, да су постали раније: Петар Ракосављевић, Јоса Стефановић. — 1723: Нешковић. — 1725: Николић. — 1727: Апостоловић, Вуковић. — 1728: Дмитар Ба-

јић, Живан Бранковић, а вероватно и син му; Вујичић, Вуковић, Гавриловић, Димић (двојица), Живковић, Здравковић, Кузмановић, Лаушевић, Милосављевић, Милошевић, Јефтимије Петровић, Петар Ненадовић, Радвановић, Стојан Радојковић, Станисављевић, Стојановић (двојица), Јован Цветиновић. — 1729: Ђорђевић, Давидовић, Димић, Јанковић, Лукић, Марковић, Никола Поповић, Прерадовић, Радишић, Стојановић, Стефановић. — Били су грађани, али када су постали грађанима: Лука, сапунџија, Милутин (Матић), сапунџија, Никола, бакал; Димитрије Недељковић, Филип Томић, касапин — не знамо.

ЛИТЕРАТУРА: Витковић III, 8-9, 69-70, 81-4, 89-92, 97, 105-9, 116-17, 126-7, 158-9, 182-5, 190-1, 241-55; VI, 262, 268-70, 317, 359. — Südostdeutsche Forschungen III (1) (1958).

ВЕРСКИ И ЦРКВЕНИ ЖИВОТ

У средњем веку — а наш је народ све до скоро живео у средњем веку — живело се у вери. Вера је у животу појединаца равнала и одлучивала све: живот и смрт. Тако је било и у животу народа. Ко је напустио веру, напустио је и националну заједницу. Ко је прешао у ислам постао је — Турчин. Најбољи у народу посвећивали су се вери и цркви. Црква је била на челу не само верског, културног, него — после пада под Турке — и политичког живота. Обновом патријаршије нашао се цео српски народ први пут у својој прошлости у једној црквеној, језичној и, у извесној мери, и у политичкој организацији. Овај положај, и ово поверење, наша је црква у пуној мери и заслужила.

Са Великом сеобом и карловачким миром ситуација цркве из основа се изменила. Наш народ подељен је између Аустрије и Турске. Наша црква у Аустрији, иако у хришћанској земљи, нашла се у много тежим и сложенијим приликама. Много већег противника него у исламу нашла је она у земљи „апостолског краља“, у мисионарској и прозелитској католичкој цркви. Основна брига наше цркве била је да одбрани своје верне и достојно репрезентује своју веру, а то није била ни најмање лака ствар. Католичка црква била је одлично организована, са високом културом, веома богата и са ослоном на државу. Можда је од свих ових елемената по нашу цркву био недостатак културе, и у односу према католичкој цркви, и према својој пастви, најтежи. Јер се тада у нашем друштву налазили по-

словни људи који су имали не само исту, па и верску, културу као и људи из цркве, него каткада и вишу. А међу овим људима било их је доста који су трговали по Бечу, Млецима, Дебрецину, Кракову и другим местима, а знали и стране језике, па су могли да праве поређење између нашег, католичког и протестанског свештенства. А сем тога било је међу њима људи који су били истински верски расположени и који су од својих уста откидали и давали за цркву, док се међу свештенством, па и у високој јерархији, налазили људи који су били сасвим далеко од дубљег верског осећања а без свести о мисионарству, него су од вере направили — посао. Требало је заиста много себичности, покварености и некултуре па упропастити онај велики капитал који је наша црква имала у нашем народу, и учинити да се у народу пуни верски живот сведе на празне обичаје.

Српска „општества“ — Срби као православни чинили су, бар у верски страним срединама, првобитно верске заједнице. Прво су се окупљали око богомоље поготово у времену када су сматрали веру као своје најбитније обележје, важније од језика и других елемената. Тако је на разне етничке групе гледала и државна, турска и аустриска, власт. И аустриска власт, колико год је могла, одвајала је разне етничке групе не по језику, него по вери. Тако се десило да су се у истој заједници нашли Срби са Грцима, Цинцарима, Власима, Бугарима; а Југословени католици са Немцима, Мађарима, Талијанима, Словацима и другим католицима. Тек касније, ако су се нашли у довољној мери и други елементи, настале су из ових „општества“ и посебне политичке јединице, али се ни ове — бар у прво време — нису одвајале од прквених, него су и даље водили бригу о овима. И не само то него како су ове заједнице биле релативно мале то су оне уствари биле и економске заједнице, нека врста удружења за

економско помагање. Појединци су завештавали своја имања, цела или делимично, овим заједницама. Овим заједницама, окупљеним око цркве, припадало је све, а опет ова заједница је водила бригу и делила добро и зло са свима и са појединцима. Православни Срби у Трсту, окупљени око своје цркве, сасвим су правилно назвали ту заједницу „тело законоје национално-гражданскоје и домоправително-економическо братство.“

Ипак главна карактеристика ових заједница била је верска, односно црквена; остали елементи били су мање важни. У ранијим временима и у мањим заједницама, друштвено и економско више уједначеним, несугласица и сукоба могло је бити, али су ови били ређи. Други је случај био у већим заједницама. Новије доба донело је одвајања у многим крупнијим питањима. Поред верских и црквених заједница настале су и политичке. Истодобно настале су и економске заједнице а дошло је и до знатног друштвеног диференцирања: неки од будимских становника постали су грађани, неки официри, а неки и племићи.

Све је то водило несугласицама, па и тешким сукобима које је државна, према Србима непријатељски расположена власт, и желела и свесно подржавала. Наша висока јерархија својом недораслошћу за положај који је у народу имала, а световни елементи површно и погрешно схватајући културни напредак, несвесно су ишли на руку државној политици. А како је Будим у то доба био „прва варош“ у српском народу то су ове несугласице и сукоби имали знатно већи, него локалан карактер.

Будимска епархија и будимски епископи — Будимска епархија обухватала је некад Србе у Задунављу некадашње Мађарске тј. на простору који ограничавају Дунав и Драва. Ван овога простора припадала је овој епархији још и Пешта. На том великом простору налазило се сасвим мало Срба: Срби су се у маси налазили само у Барањи, од већих насеља долазили су у

обзир Будим и Сентандреја, а у мањој мери и Пешта. Али ако се узме у обзир да је до 1730 Барања потпадала под сигетско-мохачку епархију онда се види колико је, баш у материјалном погледу, значио Будим за будимског епископа.

Ми смо далеко од тога да имамо пун списак српских епископа у Будиму. Оно што знамо сасвим је мало. Први нама познати епископ будимски био је Матеј, забележен 1552. У XVII веку спомињу се Севастијан (1662), хаџи Кирил (1679), и Виктор (1680—4). Од Велике сеобе, до времена које нас интересује, били су будимски епископи: Јефтимије Дробњак (1695—1700), Викентије Поповић (1700—14), каснији митрополит; Михаило Милошевић (1716—28) и Василије Димитријевић (1728—48). Будимски епископи за време Турака, природно, резидирали су у Будиму, али католичка Аустрија није трпела да у месту, у ком се налази католички верски високодостојанственик, седи и православни; српски будимски епископ морао је резидирати у Сентандреји.

Епископи су били од Будимаца, па и оних најугледнијих, необично поштовани. Писма упућена од Будимаца, и најугледнијих, архијереју или „архипастиру Божијем“ почињу, или завршавају, са фразом „са поклоненијем цјелујем вашу свјатују десницу“. Сам биров, у јеку сукоба (1730) са епископом, завршава писмо: „С којим остајемо нашег преосвештенства вазда, са поклоненијем до лица матере земље, целујући вашу свјатују десницу варошки биров Никола Давидовић, и танач“. Српска будимска општина је, преко својих бирова, увек честитала епископу све веће празнике (Божић, Нову Годину, Ускрс), обавештвала га о свим важнијим пословима и увек тражила његов савет, сагласност и благослов. А епископи су ту пажњу узвраћали, бар у прво време. О великим празницима служили су архијерејску литургију, били на челу литије, и делили са Будимцима бригу за народне

ствари. Али се десило нешто што је доста рано помутило хармонију Срба у Будиму и будимског епископа на име Будим је врло рано добио од патријарха ставропигију.

Ставропигија. — Када је ударен темељ и посвећивана црква у Будиму добили су Срби у Будиму од патријарха Арсенија Чарнојевића велику привилегију звану ставропигија тј. били су изузети од надлежног епископа и подређени директно патријарху. Ову велику повластицу имали су готово сви наши велики средњевековни манастири, а од храмова само они којима је лично поставио и посветио патријарх крст на месту, где ће се налазити храм. Овим храмовима управљао је патријарх па и приходи нису припадали надлежном епископу, него патријарху. Оваквим храмовима патријарх је постављао, односно, утврђивао управе, а ове су опет биле самосталне у избору свештеника. Ево шта се каже у ставропигији коју је, 24 јуна 1698, даровао Србима „будимскога предградија жителеј“ приликом трносања цркве. Ту се каже да, „јест слободна и невисештаја назвати се, и бити може, ниже сиј јест митрополит, ниже ин који либо, или от нашеја восточнија цркви, или от западнија прелатов, које за служитеља или свештеника предкоснутија (напред споменуте) цркве чрез коварство наметнути, или чрез силу вместили помислит, но само општим народа согласијем и изабран вотума Богу и човеком пријатни православни и асигнирати се имати презвитер“. Ставропигију су потписали, сем патријарха, и епископи, Исаије Ђаковић, Атанасије Љубојевић и Јефтимије Дробњак, епископ будимски. Прву црквену управу у Будиму поставио је сам патријарх Арсеније 2 фебруара 1697 и ова је одмах почела водити благајничке књиге „што је онда харчено“.

Ствар је била у реду за живота патријарха Арсенија који је, по Великој сеоби, највећи део свога жи-

вота провео у Сентандреји, као у својој резиденцији. Али по његовој смрти одмах је дошло до сукоба између Будимаца и надлежног епископа вероватно баш по питању самоуправе будимске цркве а овај сукоб ће се касније да продубљује и, као што ћемо видети, бити поразан по наш верски и црквени живот.

На основу ставропигије Срби Будимци имали су право да узимају свештенике који им се свиђају под уговором и на одређено време, и под условима на које се споразумеју. Свештеници су, у материјалном погледу, зависили не од надлежног епископа, него од „господара“, који су их узимали „под најам“. Епископима то није било важно; њима је био важнији приход. Епископи, у то доба, нису имали плате, него су живели од разних прихода, у првом реду од тзв. „милостиње“. А Српска општина не само да је била највеће српско насеље у будимској епархији, него и најбогатије, па су се стога епископи трудили да што пресудније учину на Србе у Будиму, а то се могло пошто се уклоне права, која је Будимцима пружила ставропигија. И епископи су ставропигију и уклонили. То се види из развоја догађаја.

Црква. — Тешко је веровати да Будим, „богочраними град“, у који је свраћао, и у којем је можда и резидирао епископ, није, и за време Турака, имао свој храм. Можда је био и сасвим скроман од плетера, или од брвана; али га је свакако имао. Да су Срби у Будиму имали цркву доказује и једна белешка из писма, тада младог свештеника Јакова Поповића, које је писао епископу 1738. У том смислу, пише он, како су и његов отац и дед, били свештеници у Будиму. А стварно је његов отац, поп Вељко, био свештеник око 1700. Дакле његов дед је могао служити у цркви која је у Будиму постојала пре 1697.

Те године подигли су Срби у Будиму цркву од тврдог материјала. (23 септембра 1697 дозволила је

коморска администрација Србима у Будиму да смеју vadити камен који им је потребан за грађење цркве). Том приликом саградили су Будимци „и кућу, потом и виноград, и дућане, све својом снагом и новцима, свих сложено“. Приликом освећења цркве приложили су цркви „који какву белегу, који икону. Никола Чукурханлија приложио је „одежду ђаконску и сребрни путир, и дискос, и лажицу, и звездицу сребрну, и једну икону образ пресвете Богородице, и цвета два. И његова домаћица један пешкир на патријархов стол. Анта даде једну одежду од свиле. Илија, биров, преложи двери. Баба Писанија преложи један јагљук на Христову икону. Малеш преложи покров на свету трапезу, везени. Адам Хаџи-Илић велику икону преподобније Петки. Преложи Иван, ћурчибаша, и Петар, одежду од кумаша“. Ови приложници, а било их је сигурно и других, названи су у ставропигији фунда-тори и патрони. Првобитно су у цркви појединци имали своје властите столове или столице, које су касније заменили једнообразним које је дала направити црква.

1713 саграђен уз цркву звоник, на ком се налазио и сат. Ова црква имала је, и пре 1716, звоно, а те године добила је ново, веће. 25 марта те године погодили су биров Станоје Радојевић и ешкучи, а од стране општине црквени епитропи, Ненад и Живко, са Јоханом Петером, „цесарским топџијом“, да му предаду звоно, које се дотле налазило на цркви, а он да им за четрнаест дана излије ново звоно од две центе, које може да буде и теже, 10 до 15 фунти, али више никако, и уз гаранџију од године дана. А ако би, за то време, „изашао какав сакатлук, или би пукло, да га има без новца начинити“.

Наместо ове, тик уз Дунав саграђене цркве, подигнута је 1742, друга, у барокном стилу са ванредним лепим звоником, чувеним у свету. Ова црква за-

паљена је и изгорела приликом бомбардовања Будима 1946.

Будимски Срби, „господари“ и „госпође“, и бољи и гори, трудили су се колико год су могли да се што више и што лепше сете своје цркве. О прилозима цркви могла би се написати читава расправа. Ево нешто из списка приложеника и прилога само из 1735. Господар Павле Пантелић приложио је цркви „страсноје јеванђеље, што се служи о великом петку“. Једна „госпожа“ поклонила је свилен јастук, антиминс на платну, и једну малу калајницу. „Овај антиминс опши Кузма, капамаџија, свилом својом“. Никола Давидовић, биров, приложио је два сребрна чирака за часну трпезу. Бакалски руфет приложио је „један образ тајној вечери и сас храмом“. Госпођа Јефронија Давидовић поклонила је „црковно евангелије велико оковано, и позлатом, и одјејаније“, а госпођа Зака Михаиловица „коруну на образ свјатјеј Богородици код крста, и коруну на арханђела Михаила, и наруквицу на Димитрија, сребрну“. Петар Кнежевић приложио је „петрахиљ свилени, и бели фелон од платна, сребрну кашику од два лота, и пет октли чиста сребра“. Орестије Радишић приложио је „књижицу стиологију и два чирака, и кутију дрвену најмоди“, а богати Никола Божић из Ковина приложио је октоих. Госпођа Невена Бајић приложила је сребрно кандило. Илија Орестијевић приложио је, свилени чаршав „на свјату трапезу“, а Никола Давидовић „ћифот сребрн и позлаћен“. Један господар, не каже се који, приложио је књигу литургију и оковао ју сребром „и позлати, и одјејаније даде на њу“. Давале су и организације. 1732 приложио је „руфет арнаутски“ „један иконостас, који стоји на левој страни цркве“, у вредности 44 ф. Понекад су се приложници и удруживали. Тако је Никола Радјичић приложио два мала „дијачка“ барјака од зелене материје који „коштоташе“ 20 ф. „К том Мишко Поповић на те барјаке два образа, и прочи малерај“. 1739

завештавао је у свом тестаменту поп Васа Јовановић 100 ф., да се за цркву изради звоно од пет центи.

Гробља. — Највећи део будимских Срба сахрањиван је у гробљу. Прво гробље, вероватно, није било далеко од самог насеља. 1740 забележено је и „ново гробље“. Ово је било ограђено тарабом. Мали део, оних најимућнијих, или најугледнијих, сахрањиван је у порти код цркве. Неке породице имале су код цркве и своје „старо место“. Сасвим по изузетку сахрањивани су неки у цркви, у женској препрати.

Приходи. — Црква, која је у то доба била центар целокупног јавног живота, и моралног, и материјалног, и интелектуалног, имала је да брине о средствима да може вршити своје функције. А црква је имала и прилично имање, и доста знатне приходе. Непокретно имање састојало се у домовима и у виноградима. И сам варошки дом припадао је цркви. А сем варошког дома имала је црква и још по који дом, а на самом тргу своје болте, касапнице, а по домовима и своје подруме. Број домова није био увек исти јер је црква домове наслеђивала, али их и продавала. Од домова, болти, подрума и касапница примала је црква кирију.

Други део имања састојао се у виноградима које је црква или сама подигла, или наследила од својих парохијана. Ови су се налазили на Герзелезу, на Муанату, на Пештанском брду, и на другим местима. И са виноградима је црква трговала; мање корисне продавала па куповала боље. Из винограда је црква црпла корист продавањем грожђа, а по берби, продавањем вина и ракије. Каткада је и у својој режији точила, на велико, и на мало. Приходи од винограда били су различити, према родности винограда и према пени грожђа, односно вина и ракије. Највећи део овог иметка имала је црква да захвали завештањима својих верних, а ови су се цркве увек, а нарочито на самрти, сећали. Завештавани су: домови, виноград, намештај,

новац, драгоцености, платно „и проча ситнеж“, а каткада и цела имовина.

Међу редован, али не и знатан приход, био је приход од диска или таса. Дискотом или тасом скупљени су прилози за цркву на служби недељом и празником. Већи прилози скупљени су нарочито о Божићу и Ускрсу, о црквеној слави, о св. Димитрију, и о св. Николи, јер је број свечара био велик. И на вашарима скупљали су господари прилоге или, како се то називало, „просило се“ за цркву. Међу приходе, на које се могло рачунати, спадали су и приходи „од звона“ тј. звоњење приликом опела („отпрате“), или у другим приликама. Рачуне о приходима од звоњења водило је учитељ. Тек од 1739 забележен је звонар.

Црква је имала приход и од продаје „гробних места“ или „грובהа, који се код цркве погребују“ Незнатнији приходи били су од венчаница и „штрофа“, који је припао на црквену страну. Нешто прихода имала је и од новца, која је позајмљивала, обично на „облигације“. Неку „фајду“ имала је и од продатих свећа.

Расходи („походак“). — Највећи расходи били су око подизања и одржавања храма и винограда, затим око набављања и поправљања потребних утвари и књига, украшавања храма, и одржавања гробља. Поред цркве, вероватно у посебној згради, званој ћелија становале су „бабе“ калуђерице о којима се бринула црква. Црква је плаћала и учитеља, и звонара.

Највећи издаци биле су „дискреције“ (подмићивања) а ове је требало давати и војној власти, и магистратским чиновницима, и редом свима на које су били упућени. Нарочито када је дошло до грађења нове српске цркве 1739. Тада су се сви сложили да је што боље очерупају. Генерал је „захтевао у зајам“ 1000 ф., разуме се, да их не врати. Будимци су то добро разумели па су, да би га ипак одржали у благо-

наклоности, „за утолити јего дадосмо 13 дуката с договором обштим“. А, вероватно, да би ученио Србе, у исто време, „расрдио се“ на Србе и магистрат па је и „свјем магистрацјем“ дана дискреција у кави, шећеру, бадему, лимунима, сухом грожђу и другим јужним воћима. Дискрецијама овим великим, а све ради цркве, није било краја. „По самом тосподина генерала захтеванију имјели смо и јему о новом љетје дискрецију носити“.

Највеће издатке имала је црква у почетку самог грађења 1742. Када се почело са грађењем (26 априла) послао је генерал једног свог лајтнанта захтевајући дискрецију „и за то ваљало је било ити и носити, и погађало сја“ и биров је ишао. Ствар је тако уредио шта је дао:

„Генералу	90 кременцлија	378.— ф.
плацмајору	10 кременцлија	42.— ф.
инжинијеру	10 цесарских	41.50 ф.
штотлејтенанту	6 цесарских	24.90 ф.
аудитору	6 цесарских	24.90 ф.“

и разним другима, све у свему дато је на дискреције 1009 ф 01 н.

Све благајничке радње бележене су у тефтере, а већи издаци обављани су „по квитих“.

Црквеним добром управљали су „послужитељи или назиратељи“: црквени отац и по један, а обично по два црквена сина. Они су раније звани епитропи а касније тутори. То су по правилу били најугледнији и најчеститији људи обично сам биров, и неки од ешкута или таначника. По једном не много поузданом извештају били су на челу црквене управе од 1719—40 ови „назиратељи“ и за то време примили, односно издали ове своте:

Година	Црквени отац	Црквени синови	Приход		Расход	
			фор.	н.	фор.	н.
1719 и 1720	Станоје Радојевић	Орестије Радишић	1124	83	1099	39
1721	Живан Бранковић	Риста Вељковић	783	29	2079	97
1723	Милутин Стефановић	Риста Вељковић	65	83	1845	78
1724	Живан Бранковић	Јосиф Николић, и Никола Станковић	1439	82	411	48
1725 и 1726	Живан Бранковић	Јосиф Николић, и Никола Станковић	395	17	706	71
1727	Јефтимije Кнежевић	Орестије Радишић	205	04	222	10
1728	Јефтимije Кнежевић	?	188	75	117	29
1729	Јован Цветиновић	?	127	00	95	80
1730	Михаило Јовановић	?	23	90	114	98
1731	Јефтимije Кнежевић	?	315	15	164	78
1732	Орестије Радишић	?	848	75		

Година	Црквени отац	Црквени синови	Приход		Расход	
			фор.	н.	фор.	н.
1733	Рајко Прерадовић	Дамјан Димић, и Јован Милић	937	60	192	32
1734	Рајко Прерадовић	Дамјан Димић, и Јован Милић	684	98	277	52
1735	Живан Бранковић	Никола Давидовић, и Петар Драгутиновић	3287	24	2912	41
1736	?	?				
1737	Никола Давидовић	?	1254	21	574	79
1738	Живан Бранковић Никола Давидовић	Јевтимије Давидовић, и Петар Кнежевић	4586	24	1722	76
1739	?	?				
1740	Петар Димић	Јован Милић, и Димитрије Никетић	4454	72	2834	64

Ове податке можемо унеколико допунити, или поправити. Тако је 1725 био црквени отац Јосим Николић; а црквени синови, Никола Станковић и Јосиф Миланковић. — Од 1731 до 22 јануара 1735 били су епитропи, Дамјан Димић и Јован Милић, а од 25 јануара 1735 до 4 фебруара 1737 Никола Давидовић (Дачић) и Петар Драгутиновић. По писму Петра Кнежевића од

20 маја 1739 он је дотле служио цркви као епитроп четири године.

Епитропе је раније постављао епископ, а касније биров са таначом, а потврђивао епископ. Петар Кнежевић молио је 20 маја 1739 епископа да га реши дужности епитропа, „како сте ме свезали у ову службу, да ме и одрешите“.

Сиротињски и „школански“ фонд. — Сиротињски оци бирани су „саборно“. Они су носили сиротињски и „школански“ тас, и бележили у „сиротињском тефтеру“ примање и издавање. Главни приход био је са таса, који је ношен недељом и празницима. У тестаментима ретко се ко сећао сиротиње, а ако се ко и сетио, сетио се сасвим незнатним свотама са по 2—3 форинта.

На цркву је писано увек и доста, а на школу сасвим ретко и мало. Изузетак је учинио Анта Милошевић, отац каснијег митрополита Исаије Антоновића; он је оставио за школу 100 форинти. Исто тако сасвим ретко срета се помоћ учињена ђацима.

Из овога врло скромног фонда плаћан је учитељ, и давана помоћ, у новцу или у дрвима, сиромасима, богаљима, удовицама, и онима који су изашли из тамнице, калуђерима скитницама, и др. 1744 имао је тај фонд 183 ф. 65 и. Рачуни овога фонда прегледани су кад и остали општински рачуни.

Црква и општина. — У ово доба међу Србима није постојала тзв. црквена општина, него је, оно што би данас рекли, политичка општина водила бригу о цркви. А Срби Будимци, и то они најбољи, били су одлични православци. То је и разумљиво када се сетимо да су прваци будимске чаршије били родом из престонице српских патријарха, из Пећи. А и сам патријарх Арсеније Чарнојевић, кога су већ савременици, по смрти, сматрали за „светопочившег“, најрадије је боравао међу Србима у Сентандреји и Будиму. У то доба

Будимци су живели пуним верским животом: ишли редовно у цркву; постили сва четири велика поста, среду и петак; исповедали и причешћивали сви од деча до људи у најдубљој старости. И у том правцу општина је помагала цркви и свештенству. 24 марта 1730 послао је прота бирову списак особа, које се „нису по толико лет исповедали и причестили“ са молбом, да их зовне у варошки дом и „постави у ариште“. Они најимућнији, којима је то могло бити, ишли су на хаџилук чак у Јерусалим и тамо задржали прописно време, каткада по неколико месеци, као Јован Дамјановић. Међу Будимцима били су хаџије и Адам Илић и Мојсије Рашковић.

Литије — Међу свечаностима, у којима су учествовали сви са љубављу, и са пијететом, спадале су литије или, како су тадашњи Будимци звали, „прошеције“. На овима су учествовали и појединци и организације; једном речи цео народ. Сем редовних о Богојављењу, Врбици, и о Спасову, ношене су литије када се мислило да би то било од користи народу, на пример у време суше, куге, и др. Том приликом кренуле би све организације под својим барјацима, а то је морало ићи све по реду, да не би били на подсмех иноверцима, међу којима су живели. 1722 расправио је танач са протом и свештенством којим ће редом о литијама ићи барјаци, па је решено да на прво место иде црквени, а затим „орлаш“ тј. општински, поред којег ће ићи биров са таначом, а затим остали барјаци према снази и важности организације.

Црквена слава — Будимска црква била је посвећена великомученику св. Диотрију. На дан св. Димитрија обично је служена архијерејска литургија, приређиван ручак и народно весеље. На ручку су, поред епископа, биле званице из околице, али и званице из магистрата и војне власти. Од магистрата их је долазило повише. 1742 „частихом цјели магистрат“ тј. „пурги-

мајстор“ и девет „„рацхера“ (саветника) „и такожде наши господари било 20, и три свештеника“. Трошкови око ове славе изнели су много — 70 ф. 58 $\frac{1}{2}$ н.

Свештенство у Будиму. — Будим је стално имао већи број свештеника са протом на челу а, сем ових, налазили су се у Будиму врло често претставници српског и јерусалимског патријарха. Проте су биле Пеја (1717—27), ранији свештеник у Коморану, а по њему (од 1727) Нестор Живановић, дотадашњи свештеник у Будиму. (Он је био жив и 1742).

За педесетак година, које нас интересују, био је у Будиму и приличан број свештеника. Ми ћемо их поређати хронолошким редом како их срећемо и о њима изнети све што знамо. Од свештеника били су најугледнији духовници. Дужност духовника обично су вршили или домаћи свештеници, или калуђери, изаслани од епископа. Духовници су били: јеромонах Григорије 1712—16. (1716 поклонио му је књигу цетињски владика Данило). После Григорија био је духовник Михаило, вероватно, каснији будимски епископ. 1725 био је духовник Милован Пејић.

1702 био је свештеник у Будиму и, вероватно, вршилац дужности духовника калуђер, Нектарије Малешевац. Око 1700 био је свештеник поп Милан. Од 1706 био је свештеник у Будиму Вељко Поповић, син ранијег будимског свештеника. Био је пореклом из Кратова. 1706 примио је он у манастиру Крушедолу „сан презвитерства“ од митрополита Стефана Метохијца. Вељко „дијак“ налазио се тада у пратњи, која је спроводила тело патријарха Арсенија Чарнојевића, из Беча у манастир Крушедол. Већ као ђак истакао се као преписивач књига. Он је преписао извод из Бранковићеве хронике. Био је свештеник у Будиму још 1732.

Од 1709 знамо за попа Василија за кога је биров написао епископу, да је „човек нелагодан, и напија се помало“. Те године био је у Будиму и неки поп

Борђе. 1710 јавља се у Будиму као свештеник неки Стојко, а 1714 Петар Пантелић. 1720 био је свештеник у Будиму, Јован Антоновић, који је убрзо обудовио, закалуђерио и добио име Исаије. Исаије је убрзо постао архимандрит, а тамо касније и митрополит.

О свештеницима тих година сазнајемо понешто из писма пећског протосинђела Висариона од 12 фебруара 1726, упућеног бирову Јефtimiју Кнежевићу. Из тог писма сазнајемо ко су били свештеници у Будиму, а понешто и о њиховим квалитетима. У том писму, жалио је он, што су јуче будимски свештеници: Никола, Стојко и Димитрије „из многопитија, по немощи чловечанској, из безумија поблазнили се и чрез пијацу нелепо ходили“ па је сматрао, да „јесу достојни они не малего наказанија“ (казне) али моли бирова и танач да буду „стрљиви до прихода господина митрополита“ у Будим. Сада је митрополит — приметио је он — и сувише заузет „на дјелу обштарнародному“, а када буде митрополит дошао они ће бити „ексминирани и карани“. Најгори међу њима био је поп Димитрије који је за једно време био уклоњен и са дужности. 3 маја 1731 молио је прота Нестор Живановић епископа за Димитрија „да би био поново сподобљен свешченства, али унапредак ако би се постигао у чему год неприлично у реду свјашченическом, не будемо се молити, но таки његово безделије предложити и противни се њему јавити, зашто је свих нас срамота, јер смо помешани здје с другим национом“. Димитрије се, изгледа, није поправио, јер је прота, 30 августа 1733, предложио да поп Димитрије, који се, између осталог, „с оцем одавно од толико година тера по суду и псује“, да до даљег „свјашчена не савршује“. Ни у његовој породици нису владали здрави односи. 1739 је сестра попа Димитрија, са својим сином, изменила „закон“ (тј. прешла у католичку веру).

1739 били су у Будиму свештеници: Никола Миловановић, Гаврило Михаиловић, Константин Белуше-

вић, и ђакон Јаков Поповић. За попа Василија Јовановића који је, због пијанства, био од службе отстранен, молили су свештеници епископа за њега, пошто сада „врло мало пијет“ „да у милост јего примите“. 1739 имао је 47 година.

Ни прота није био задовољан са свештенством у Будиму. 13 фебруара 1739 жалио се прота епископу како је „између свештеника непослушаније. А звоне безвремено: нити се зна када је време литургији, ни вечерњи, ни јутрењи, но кад који хоће“. Нарочито је био незадовољан са младим свештеницима који нису пазили ни како се облаче. Жалио се на младог попа Константина како носи неку црвену капу. Још више се жалио, у другом писму, на истом запопљеног Јакова, како „јеште оне хаљине носи, које знате, јеште мирским бивше, а брада велика, пак обукао рајтарске чизме. Доста имамо укоризне и от наших, и више од иноверних“. Као да је епископ укорио попа Јакова, који се од оптужбе много и не брани, али оптужује проту како не мисли ни на што друго, „но флинту (пушку) узети, и ловити птице по винограду својему, и да може што са неправдом васхитити, и по части ходити“. Са младим попом Јаковом нису били задовољни ни остали свештеници. У једном писму од исте године жалио се Јаков епископу како га је поп Гаврило назвао у цркви „шмокљаном неваљалим“, а том приликом није му поштедео ни покојног оца. Јаков се жалио на попа Гаврила како га напада где год стигне. Тако га је „натеферичу“ у винограду Симона Андрејића пред „честним господарима и госпођама“ погрђивао незгодним изразима а прота, жалио се Јаков, који је ту био присутан, није га бранио, него је само чупкао браду. А какав је поп Гаврило, пише он, у истом писму епископу, то најбоље зна паства. „На малом вечерњу псовал и хулне речи изговарал, богомрске и гнусне, како су ми казивали, који су при њега у столици стојали. Тако се опил и с пијанством в цркви кричал велми и који

су в цркви били христијани, смејали су се“, али наста-вио је он, то га не чуди, јер прота је „стари пакосник и древни злобник“ и „тајни потстрекатељ“ попа Гаврила, а према црквеним и епископским новцима по-ступа као „тат и лихоимец“.

Свештеници већ тада нису имали много угледа. Црквени епитроп Петар Кнежевић у свом писму од 20 маја 1739 пише епископу како је биров Јован Цвети-новић назвао попа Николу пред осталим свештеницима „бештијом“ а хаџија (Јован Дамјановић) назвао га „немачким именом, што обичај имаду рећи неваљалу реч“. (1747 вођена је велика истрага против попа Га-врила Михаиловића и Константина Белушевића. Истра-гу је водио Будимац, тада арадски епископ, Исаије Антоновић).

Калуђерице. — Цркви су били на служби и калу-ђерице. Оне се спомињу већ 1702. Калуђерице су жи-веле у кућици поред цркве, званој ћелија. То су оби-чно биле старије жене, које су се закалуђериле да по-служе Богу и цркви. Али се дешавало да су се каткада јављале и младе жене, нарочито обудовеле, да се по-калуђере. Тако је 1739 обавестио прота епископа како „једна удовица, доста млада, захтева да се покалу-ђери, да служи цркви“. Калуђерице су држале у реду цркву и црквене ствари, и месиле просфоре. Имућнији људи су се каткада у тестаментима сетили и њих са незнатнијим прилогом.

Милостиња и свитак — Ни наши високи јерарси, ни наши свештеници, нису у то доба били од државе плаћани, него су живели од прихода, добивених из на-рода на име милостиње, димнице и награда за разне функције као при крштењу, венчању, опелу и др. Црквеном поглавици српске цркве признато је приви-легијама право да наслеђује не само црквене досто-јанственике, него и световњаке, који умру без срод-

ника и тестаента. Ово право одузето је поглавици српске цркве царском декларацијом од 1727. Овом декларацијом остављено је поглавици српске цркве право да наслеђује само епископе, а епископима да наслеђују свештенике без наследника. На имања световњака изгубили су сва права: сељаке су наслеђивали властелини, грађане варош, а властелине и граничаре фиск.

Када је држава одузела црквеној поглавици право наслеђивања постао је и високим јерарсима основ прихода свитак. Свитком су била регулисана давања народа јерархији, нижој и високој. Свитке су доносили народноцрквени сабори, или државне власти, или надлежни епископи. Иако су свитцима одређене таксе, које свештеници имају наплаћивати за разне функције, имали су свитци и једну веома незгодну клаузулу нарочито за венчања и опела, наиме да свештеник може да узме „како где“ тј. по свом нахођењу а, по могућности, што више у првом реду за надлежног епископа, а онда за себе.

Већ у најстаријем нама познатом свитку који је одредио епископ будимски „заради данка поповскога“ одређено је, између осталог, шта о венчању има дати домаћин, а шта сват, а шта девер, па се наставља: „То је попу који венча, а владика башка узима“. Свештеници су стално обавештавали епископа шта су од кога узели, нарочито од имућнијих. Епископ, ако није био задовољан, имао је могућности да се тешко свети ономе ко се огрешио о њега (да забрани опело, да се умрломе не одржавају парастоси, да изопшти наследника из цркве) а то се тада сматрало за веома тешке ствари. Овакав систем скупљања прихода доводио је до великих трзавина у црквеном животу нашега народа а, као што ћемо видети, и код будимских Срба.

Сукоб са епископом Викентијем Поповићем — Већ 1709 дошло је до сукоба са епископом Викентијем По-

повићем. 24 јуна те године умолили су у једној претставци („челобитки“) Будимци епископа, да не чини „новине никакве“, него „да остане, како је и досада било, и како је и по остали мирски црквах; иначе не може“, и они се на то „сви потписују“. Обећавају да ће се о цркви са њиме споразумевати, јер „нисмо ни ми својој кући, ни својој цркви непријатељи; што се када узможе, хочемо прилагати у цркву толико“. Врло дискретно, и са пуно такта, они су га молили да не нарушава права, која су стекли ставропигијом, него „да остане како иштемо, и како је досада било од старине по мирских црквах“. Они су признали да су каткада и од црквених нована узели, ако је вароши било „за коју невољу“, али су их увек вратили, па су молили епископа да им то не замери „зашто смо пријатељи својој цркви, а нисмо разоритељи“. Они не бране да епископ врши контролу у свему, а нарочито над рачунима, али протестују што им поставља управу, а нарочито протестују што је за другог црквеног сина поставио попа Ђорђа. Своју претставку су извршавали са изјавом да ће попа Ђорђа „за ову годину примити, да није распре међу нама, али на другу годину не хоћемо примити“. Они сматрају да је епископ „архипастир и предводителъ васегда, а ми ваша чеда“. Претставку је потписало 52 најугледнија становника.

12 јуна 1712 написао је Будимцима епископ писмо пуно срџбе и претњи „почто ни на којем месту никакве задеве, ни турбације, како ту на вашу цркву“, па их упозорава да се „узму у памет“, како ће „одговарати, и чим отимати“. Њему се не може десити, у најгорем случају, како он пише, „мени манастира доста“. Саветује им да се о свему договоре са протом.

На епархиској скупштини од 16 децембра 1712 и 18 марта 1713 одредили су Будимци, Сентандрејци, Пештанци, „са осталим селима“ за изасланике на народни сабор у Карловцима Николу Димитријевића и Марка Сагара, бирова сентандрејског. Већ на овом

сабору кренули су Будимци у ствари у борбу против високе јерархије, али и питања која су се директно њих тичала. На првом месту тражили су да се уреди питање свитка „да се свагда конфузија не чини между нами и свештеници за оваке вешти“. Затим је стављено на душу сабору и високој јерархији: да нам поглавар, који буде, не затвара цркве, и људе не одбија од цркве; да људе не куне, „кад се ујазби на кога, зашто свети апостоли нису оставили клетву“, него ако који хришћанин згреши, то нека га архијереј „судом потражи и правицом“; да се уреди шта има да се плаћа о венчању а не да „нас цене на пар, како марву“; исто тако да се уреде таксе за водицу, за парастосе од 40 дана; за читање јеванђеља мртвим; „димнина да се дигне, други нам се потсмевају“; „свештеници, да не упуштају људе без причастија и прикаде“; да свештеник када опоје некога не тражи награду и за остале свештенике, који нису били на опелу; „када који човек обамре да му свештеници не узимају туђу земљу за подушје“; и најпоследње да онако, како неко „у тестаменту наручи на самрти, да се обдржава и нами верује то“. Епархиски сабор је на крају умолио да све буде „по старом обичају“.

По одржаном сабору, 22 августа 1715, обавестио је ранији будимски епископ, а тада митрополит, Викентије Поповић Будимце, како је сабор решио да „бечки трошак“ исплати цео народ, према својој снази, „како горе увидехом, на ваше же христољубије, какоти на свештенике, тако и на сваки чин, 10 форинти, то јест на сву епархију будимскују“. Он их уверава, како се трудно, да се на будимску епархију мање пореже „не како на друге епархије и пределех, и то саборно јесмо учинили и написали“. Потребну своту нека, заједно са Острогонцима, Коморанцима и Ђурцима, узајме од неког трговца и њему доставе, а „то вам је једино дужно и ходајствено, да се поташтите сатворити без всакаго закасненија и многословија“. „А — претио

им је он даље — аште би се који нашао тому противан, и разколник тому, и между братијом, такви хоштет љуту клетву саборну от нас, и от свега народа, примити“. Ово да се чим пре изврши, да би се узајмљени новац могао вратити.

Будимци се нису дали збунити овим писмом. Били су свесни да митрополитово уверавање, као да су они најмање опорезовани, није тачно. Десет форинти по руфетској глави, нарочито за сиромашне чланове, била је за оно доба веома висока свота. 15 јануара 1716 запретио им је митрополит Викентије да ће, пошто нису „между осталом братијом својом у јединству и ходатај својему православију, ми ћемо свештеником писати да вам ни ва чем не свештенодејствујут, а от ваших душ нека Бог истеже исе“. И у писму од 24 априла их је оштро опоменуо („ово веће доста пишемо“) да му, по егзарху Михајлу, пошаљу „општи порез“ — „ино да не сатворите“. Изгледа да је епископ убрзо бацио на Будимце анатему.

Будимци су били сломљени. У својој неравној борби нису имали на кога да се ослоне. Епископ, са којим су били у завади, постао је митрополит. Они су имали да бирају између анатеме и оно мало права што им је пружила ставропигија. Као добре хришћане њих је тиштала анатема, а да се са њих скине анатема морали су молити. У једној краткој а недатираној молби — није јасно да ли на митрополита, или епископа, — којг је поднео биров и танач „скупа с народом“ молили су Будимци „за уредбу ове свете мајке цркве наше“, и „како нас уредите и заповедите, будемо на том послушни бити и остати“. Уједно су га молили да им, „као премилостиви отац“ опрости њихова „сагрешенија“, а они ће бити његови „понизнејши служитељи и чеда“. Митрополит је скинуо анатему али, да би им се осветио, поставио им је за епископа свога егзарха Михаила Милошевића.

Сукоб са епископом Михаилом Милошевићем — Већ 18 маја 1716 жалио се будимски танач епископу Михаилу на свештенике што неће да „прекаде софру“ и „очате кољива почившим“, док им се не плати; жалити су се што свештеници траже одмах у новцу оно, што је покојник оставио у тестаменту, а то је тешко „на овом оскудном времену“, јер „многи и дуга оставе након себе“, па „оставши настојници доста имају главобоље и досаду, коме ће пре што дати, илити дуг, илити милостињу“, а архимадрит не допушта да свештеник изврши опело, док се не донесе у новцу оно што је у тестаменту остављено епископу, цркви и свештеницима. О венчању, и о смрти, жалити су се они, чине свештеници злоупотребе, које не памте људи од 80 до 90 г. Они су се жалити на осиност свештеника, који „старе кметове и певце истерује из стола у цркви, и својом руком и палицом бију људе, и главе им разбијају“. Неки прете да ће се жалити „земљодершнем и градској господи“, а ми их тешимо да ће им епископ „суд довољан сатворити“. А неки прете да ће прећи на католичку веру, и они кажу, „и у њих је крст“. Таначу се не допада што црквена власт о четрдесетодневици, и о половини године, не допушта парастос, па „почели су људи и не искати свештенике, већ сакупе сиромаша те наране и напоје“, а танач сматра да је „нечисто без свештеника све; а није ни цело“. Упозоравају епископа да народ мисли да је за такво стање крив епископ и „то вичу по сокаци, а не можемо свакоме пијанцу затворити уста“. А танач се боји „ребелије“ у народу, што не би било добро ни за епископа, ни за народ, па га моли да „устави онаке ствари које нису досада биле“ а он то „може уставити једниме малечким написаним листом“.

Убрзо је избио сукоб и са самим епископом а по питању милостиње. Не знамо колико су му они послали милостиње, али из једног његовог недатираног, кратког и опорог, писма видимо да је био на Будимце

огорчен. Он у том писму пита Будимце: „То ли је архијерејска милостиња? То једноме путнику калуђеру није доста милостиње, а камо ли мени за годину дана“. Па наставља даље: „ја сам толико милостиње от маленога села Помаза узео (Ваљда толико су му Будимци послали)-истином, а камоли от вас оволике ва-роши. Пак боље учините 150 (вероватно форинти), и 10 хакова вина. Чекам на то одговор“. Изгледа да му Будимци нису изашли у сусрет, а на то је епископ обавестио проту Пеју и будимско свештенство да је одлучио од цркве „и ван стада Христова да буду“ „непокорне и самовластне“ кметове: Николу Димитријевића Чукурханлију, Станка Тодоровића, Дојчина Цвејића, Стојка Петровића, Ристу Вељковића и Андреју, и Станка, бирова, јер су покушали црквену власт „самовластијем својим не смотреним, но безумним“, „ставити под ноге“. Свештеницима је забранио да им не смеју „ништа свештена свршавати, ва дом ходити, и да су от свакаго церковнаго посљедованија и службе отлучени“. А свештенику, који се не буду држао ове заповести запретио је да „хоће поднети велику каштигу, и отлучен бити од своје нурије. Тако да весте!“ завршио је епископ ово кратко писмо. Ово прво заиста „чудно свезано писмо и љуто писмо“ епископово није могао нико разумети.

5 јула исте године поднела му је претставку скупштина, и то не само у име своје, него и „сва сиромаш с нама; сви смо у јединству“. Будимци му, са разлогом, меарају што „место прваго благословенија примисмо прво клетву от ваше светиње; и не знамо зашто“. Будимци му приговарају да ставља у питање и оно мало самоуправе која их је толико стајала „док нам ово мало скупштине и суда, и о свачем договора, допусте“, а сада, из ове „големе смутње“, „рад је Немац сести за оно наше мало астала и по реду чупати свакога, и свештенике, и мирске, како и у Пешти“. „И толико година, настављају они, имали смо, хвала Богу, мирно и осо-

бито, и са својими свештеници и архијереји, доконавање за васе, и до јако не бисмо распудени, а саде како видимо, хоће да буде, што није било, како смо овде дошли, да иза туђих леђа слушамо што се говори. А и сами се обештасте најпре, владику свети, с кметови за свашто договарати се и у јединству бити, а саде послушасте нове неке световнике, које ми све знамо који су“.

Што се тиче милостиње они га моле да не уводи никакве новине, него како су „и светопочивши патријарх и, по нем, митрополит“ чинили, и упозоравају да „милостињи суме не има, ни на једном месту, него колико се кад, и како може“, и што је још важније „милостиња се с клетвом нигде не узима, него добровољно, што се може“. И у питању наследства дали су му одговор. И у том питању морају се држати онако, „како је наређено у овоме царству, и проћу онога како бејаше у старој отаџбини“, а тако је држано и од патријарха, и од митрополита, и од магистрата. „Када који брат хоће да се престави прво да зовне два човека заклета од танача, и пред њима да искаже што је коме дужан, и што оставља своме којега има. И по томе што остане на цркву, и архијереју, и свештеником, и за своје подушје. Паки по том да дође свештеник, и да га исповеди и причести; тако стоји у граду и у Пешти, и нама је тако заказано, да држимо“. А за „ћелију“ тј. кућу црквену коју је епископ, вероватно, својатао за себе „она је баба јошт за живота на цркву дала, на том тестамент свој дала“, па му шаљу да види и да се сам о том увери. На крају га моле да поштује самоуправу, коју им је дао и потписао патријарх, и да не „бисте, ваше блаженство, ни једнога најманега брата клели, ни от цркве и собора отлучили, а камо ли оне господаре старије, и поглаваре, на које се сва сиромаш и сва варош оставила“. Епископова одлука поразила је не само становништво, него и свештенство, и они се нису претварали, када су за себе напи-

сали, како „у велико недоуменије вападосмо, и велика смутња се между народом учини“.

Спор је трајао подуже и како је до споразума дошло — не знамо. Вероватно да је епископ био најпосле ипак задовољен јер је 30 децембра 1720 прописао нову уредбу за свештенике и нов свитак. По тој уредби имали су свештеници да живе у братској љубави „и на правило сваки у цркву да иду“. Ако би који био спречен имао се извинити код најстаријег свештеника. За ред у цркви, и односе међу свештеницима, одговарао је најстарији свештеник кога су имали сви да слушају. Нурије су остале подељене као и раније. „Свештеник, коме је чреда, да буде устацац за цркву, и причестити, и крстити. Ако ли ко умре непричестен, или некрштен, он хоће поћи у велики штраф“. Свечару је могао ићи само надлежни свештеник а „собом оное повести свештеника кога хоће, гди је вазможно, свечару“. О смрти имају свештеници право тражити „милостињу, подобну местному архијереју“, а тек тада себи. Међусобне распре имају изнети пред свог архиреја а не „по мирски кућа карати се, и уништожавати један другога“. Свештенику, који врши опело „и прати до гроба“, да се плати по један маријаш; а имућнији највише до три. Свештеницима који не чинодејствују, него само присуствују опелу, по десетак. За подушја да се има узимати од људи „од мање руке 60; од више руке 120 н.; за венчанице од сиромашних 1 ф., од средњих 150 н.; а од „бољарина“ (тј. најбољих) 3 ф. Кад умре какав хришћанин позвати проту, или једног свештеника, и једног од кметова па прво одредити милостињу епископу, потом цркви и свештеницима, „како се гди види прилика“.

Кроз неколико година немамо никаквих значајнијих вести о верском и црквеном животу Срба у Будиму.

1726 била је веома бурна. Јула месеца 1726 умрла је у Будиму нека баба Косана. Када ју је требало са-

хранити, свештеници, по наредби архимандрита, тражили су за опело 24 ф. Против ове уцене побунило се јавно мњење те је сам танач узео ствар у своје руке. Прво су „неколико крат, сам господар биров с таначницима, ишли молити се г. архимандриту“ и нудили 12 ф., али без успеха. Он је изјавио „да неће погребсти тога телеса, докле не будет цели 24 ф.“ Биров је на то сазвао проширени танач од 24 члана те су поново умолили архимандрита да дозволи опело, али „милости не пријесмо никакве“. Танач је тада донео одлуку да „звоно огласи, и крст понети једнодушно у име народа, през свештеника тело допратити до цркве. Ако не опоју, тако и сахранити“.

Како се иза архимандрита Исаије, рођеног Будимца, уствари налазио сам будимски епископ, то је танач закључио да се не жали епископу, него самом митрополиту Мојсију Петровићу, што свештеници нису извршили опело, него „панајију (кољиво) из цркве истерали и напоље избацили“. На скупштини, сазваној одмах по сахрани, решено је да се митрополит умоли да се свештеничке таксе, а нарочито за опело, већ једном уреде, „да се сваки пут не погађамо, или код мрца, или код венчања у цркви; једанпут да будемо у миру“.

Исте године избио је, између епископа и народа, други сукоб, који је из основе потресао хармонију, која је владала између цркве и народа. Себични епископ Михаило Милошевић у спору са Будимцима хтео је да истера мак на конач. Знао је он да је црквена заједница старија од општине и да се народ, у питању иметка цркве, неће знати вешто бранити. Тражио је за цркву не само дућане, касапнице и винограде, него и сам варошки дом. 20 јунија „коначно“ је заповедио епископ Будимцима да „из варошког дома“ „са варошким асталом“ изађу.

Биров није знао како да поступи, него крене са шест таначника епископу, да га моле да их остави у варошком дому, „како и од ово 40 лета и више, понеже

варош и народ јесте опотребио, и под дуг подпао“. Пристали су и на епископову тезу као да варошки дом припада цркви али, уверавали су епископа, „и ми смо сами црквени“. Ништа то није помогло. Он је тражио да се из варошког дома иселе. Будимци су се обратили митрополиту с молбом да утиче на епископа. Из конвента ове молбе сазнајемо да је епископ, у један мах, био склон и да помогне Будимцима позајмицом од 500 ф. али се предомислио те касапнице продао за 650 ф. „И то народ иште своје“, пише у тој молби. „А господин не да ни једно, ни друго, веће коначно тера из варошког дома; сада не знамо шта хоћемо“. Моле митрополита сви, „мали и велики, сви обште синовии свете наше цркве“, да буде, као што је и раније било, „танач с народом да регира с црквеним дохотком, како и наше коншије, прве код нас, Пештани, пак хоћемо тогда бити у љубави и с нашим господином, и њему његово испраћати, и пак почети и црков, ако Бог да, п^резвити; ништа без господина не чинити, већ све с ним заједно о свашта“. Али нису сви Будимци мислили, да су дом и виногради, црквени, него варошки. Тако су ранији бирови, Тома Павловић и Стојан Редојковић, а и неки други народни „предњаци“ изјавили (23 октобра 1726, и 16 марта 1727) да је, дом и касапнице, градила варош и то „ревеном купили новце от људи“, а кирију од касапница уступила цркви, а да су дом и касапнице подигнуте, а виногради сађени, „да, варошкој потреби и трошку, служе“.

На скупштини од 23 октобра расправљано је: ко је тај који је митрополиту доставио као да њих четири пет „цркву и црквено једу“. Скупштина је била мишљења да ова сумња „доста“ од Ранисава, „пошто он сам хесапе изискује, и црковне и варошке“. Као одговор на жалбе Будимаца митрополит је 24 новембра 1726 наредио да се напише све, што припада будимској цркви. Тај посао имали су да, у име цркве, обаве архимандрит Исаије Антоновић, и јерођакон Павле Неда-

довић. И ако су били у веома тешком материјалном положају, а у сукобу са епископом, ипак је будимски танац, на седници од 8 јануара 1727 решио да, заједно са Пештанцима и Сентадрејцима, набаве митрополиту средства „за горњих пут потребна“. Решили су да узајме 2000 ф. од Николе Божића из Ковина а друг између себе да поделе: по 800 ф. на Будим и Сентадреју, а 400 ф. на Пешту.

Тестамент епископа Михаила Милошевића

О епископу Михаилу Милошевићу ми не знамо много али он нас, овом приликом, много и не интересује, него само у односу према Будимцима. На епископском престолу он је наследио Вићентија Поповића, и био будимски епископ 11 година (од 1716—28). Пред своју смрт, 16 децембра 1727, написао је он тестамент и направио расположење са својом имовином. Нажалост тестамент је на једном од најинтересантнијих места дефектан те нам стога недостаје и потребна сигурност у оциени његова тестамена. Из тестамена видимо да је он, сем двора, за који знамо да је био богат намештен, и непокретног имања (винограда, и др.), имао у новцу око 4000 ф. које је, како он каже, „својим трудом стекао, а нисам неправдом ни от кога ништа узео“. У свом тестаменту највећим свотама сетио се у првом реду пећског патријарха и надлежног митрополита у Београду (сваком по 50 дуката), сабраће епископа, а затим манастира, нарочито из своје епархије и фрушкогорских, многих цркава у својој епархији нарочито црква у Сентадреји. Од манастира у Србији сетио се Студенице, Раванице и св. Тројице, а није заборавио ни немањићску задужбину „Хилендар“ у Светој Гори. Као православни епископ сетио се он и „Јерусалима“ и „Синаја“, па и манастира у Светој Гори: св. Ане, св. Павла, Увера, Ставрониките, Ватопеда и Зографа. Па да му се и не замери, што није заборавио ни своју браћу, рођаке и кумове, и куме, па

и њихову децу, да им се израде „зубунчићи и сукњице“, али је тешко разумети њега и као хришћанина, а још мање као архипастира једног народа, који је у то доба једва дисао од сиротиње да се од те — за оно доба позамашне своте, уствари народног новца — једва сетио сиротиње: „Сироти и сиромасом да се подели 50 ф“. А школе се уопште није сетио.

Пошто је 10 фебруара 1728 умро 30 јула исте године одржана је у Будиму епархиска скупштина, која је умолила митрополита, да им се предложи три кандидата а они ће тада „промотрити и изабрати, са благословенијем васепреосвештенога господина митрополита“, једног од ових. За епископа је постављен Василије Димитријевић.

Епископ Василије Димитријевић — Исте године, када је постављен за епископа тражио је магистрат да и црквена и свештеничка добра плате порцију не само за 1728, него и за две протекле године, за 1727 и 1726. Митрополит Мојсије Петровић саветовао је Српској општини да протестује, позивом на народне привилегије, а општини је обећао, да ће и он сам у том правцу писати магистрату.

Септембра 1729 десио се догађај који је узбунио не само будимску, него и пештанску јавност. Тих дана умро је угледни становник Будима, ранији биров, Станко Тодоровић и у тестаменту завештао „на господина епископову страну“ 12 ф. Свештеници, када су то сазнали, нису хтели да га опоју, јер „то јест мало“, него су тражили 50 ф., па су најпосле пристали на 36 ф. и ако се то положи „може бити посао, а другогачије неће бити“. Два најугледнија становника Живан Бранковић, који је већ био неколико пута биров и епитроп, и Живко Ратковић, делегат Срба Будимаца у Бечу, упутили су 23 октобра писмо епископу и умолити да дозволи да се Станку отслужи 40 дневни парастос.

Покојни Станко Тодоровић, правдали су они покојника, није му могао више оставити, јер је оставио и своју породицу у тешком стању. Пре њега умрла му је жена, пишу они, а иза њега остале су две девојчице и три сина „малена, и ништа од себе нису вредна, а к тому и дуга јесте оставио којему дугу сад термин о св. Мартину, 300 ф. узети на интерес. Сами не знамо како ће се одговорити“. Како је епископ одговорно не знамо али, врло вероватно, негативно јер 25 октобра сазвао је биров танач. Из записника сазнајемо да је танач већ молио свештенике да засада приме 12 ф. а, ако епископ буде тражио више, да ће танач о томе промислити. „Него молимо то опело сад учините и да не пропустите да прође, и не чините на њем пробу и почетак зашто јесте он, почивши, доста заслужио овој поштеној вароши и овом светом храму цркви, и није од њега украђено ни с чим, него молимо учините“. Свештеници су одговорили: „Ни под којим начином не смемо“.

Ствар није остала на томе. Два дана касније са-стали су се у заједничкој седници претставници будимских и пештанских Срба. Од Пештанаца били су присутни угледни становник и племић хаџи Манојло Николић и капетан Јанаћ Моско. Донет је закључак у којем се протестује што се „между народом чини метеж“ „од наши поглавари црковни“ (тј. од епископа), јер је незадовољан, са оним што му се остави, него тражи „колико он хоће“, те не дозвољава да се мртава покопа, док се не положи свота коју тражи. Уједно протестују што се тражи „милостиња“ и за умрлу децу од године, па и пола године.

Будимцима је већ био досадио онај дахилук епископски те су, када им је епископ заповедио да му се милостиња даје отсеком, на седници од 13 фебруара 1730, решили да га обавесте, да пошто им је одузео винограде „од којег јесмо дочекивали наше поглаваре црквене, и од онога јесмо и милостињу давали

господину епископу, и другим официјром црковним, тако сад не имамо откуд веће давати, нити кога дочекивати“.

Ствар је дошла пред митрополита. Обе стране користиле су сабор у Београду. Од будимске општине био је на сабору биров Јован Цветиновић, а од стране цркве епископ Василије Димитријевић и прота Нестор Живановић. Спор је изнет пред митрополита и он га је лично расправлио са заинтересованим. Митрополит је, природно, држао страну цркви и црквеној власти. Биров се жалио на свештенике, што се не држе свитка, устављеног на сабору у Карловцима 1726, него „за погреб и провод“ траже једнако, како од сиротих, тако и богатих, 3 ф. 80 н. Исто тако молиди су да панајију не одлучује епископов заступник. Епископ и прота су, у присутности бирова, „показали“ да „више от урежђенаг свитка силом ничто узимали нису“. Они су се пожалили да Будимце — и то сазнајемо из митрополитова писма од 25 маја — да им не само, не пружају „достojни респект“, него — пише митрополит — „хришћане отврштајете и не допуштајете давати за венчање разве два маријаша, а пробовано је, што изволет христијани давати музикантом — пребацује митрополит Будимцима — по 16 ф. и на лонткучере не жале по стотину талира, и болше давати“. Пребацује им што њиховим „наклоненијем и небреженијем“ свештеници морају да плаћају порцију, „како и остали ви, световни“. Од 1728 имају да плате порцију и на дом, и дућане, и винограде а ово „склоненије ваше не малим уврежденијем, за зло јесмо примили“, па је запретио Будимцима да ће, ако не среде ове ствари, преместити и епископа и свештенике, а њихова места да неће попустити. Он их је обавестио да га је биров молио да то не чини и он да је пристао, да засада то не учини, али их опомиње да плате оно што је „на свештенике порезато“. Уједно их је опоменуо да и епископу имају

„должно је“ давати „мирним начином“ и „со благодаренијем“.

У свом писму од 20 јуна бранили су се Будимци да њихови свештеници до 1727, докле је Српска општина сама убирала порезу, нису плаћали никакве дажбине, али како је од те године магистратска власт „приход варошки к себи прибрала“ морају и они да плаћају порез и на кућу, и на остало, а магистрат не допушта „другога пореза чинити по себе окром цареве порције, што се порезује. И то они по себе порезују, и сами по себе и у Граду, и купе“ а ми „нити имамо прихода, нити која каса у нас да се је затекла, да би могли у суми обичну милостињу длжнују нашему господину одати“. Они се бране да су питали комесаре, који су разрезивали порцију, зашто да православни свештеници плаћају порез, а ови да су им одговорили да „макар какова реда онај господин био који посед има на будимском овде крунту“ (земљишту) мора да плаћа „окром цркве и крунта около цркве“. А тад су им Будимци рекли: „Шта ваши фратрови и други попови не плаћају порезу“. А они да су им одговорили стога, што „њихова вера господари. Примите и ви нашу веру и ваши попови нећеду плаћати порезу, но ће их наш ћесар плаћати“. Обећали су митрополиту да ће се трудити да свештеници буду ослобођени од пореза али уједно моле митрополита да он учини, да и сабор интревенише код надлежних у том питању. Сукоб није био тиме завршен. Прота је ургирао код бирова, да се ово питање чим пре реши али му је биров стално одговарао: „Чули сте что људи говоре“. У другом писму, обавестио је прота епископа, како му саветују да он позива људе у ћелију и тамо од њих узима милостињу па додаје, како су ову мисао Будимци сугерирани („метнули упљувак“) и Пештанцима.

По смрти Мојсија Петровића Будимци су се појалили директно сабору, држаном у Карловцима 1731. У својој жалби подвлаче Будимци како се свитак, до-

несен од митрополита Мојсија Петровића, „мало одржава“. Моле сабор да учини крај самовољи епископа приликом писања тестаментa и опела. Они се жале како епископов заменик и свештеници обично нису задовољни што им се по тестаменту оставља, „него узимају колико њихна воља јесте бивала“ те тела умрлих не дозвољавају да се сахране „докле њихово захтеваније није испуњено“ и, ако породица, или татори, не пристану, „или остају сирота деца, или место оскудно то они куну, а нисмо ради на себе клетву носити“. Моле сабор да, бар црквене власти, имају више обзира према народу, јер „и тако народ јесте обтегоћен од сваке стране, и не зна коме се обратити и себе одлакшати“. Нарочито су молили да се оно, што се закључи, и одржава.

Али се новоизабрани митрополит Вићентије Јовановић још мање трудио да разуме Будимце. У свом писму од 13 априла он их лицемерно упозорава како се „брат наш“, епископ ваш, осећа уврећен и од будимских посланика и од Будимаца „те на дну глубини сердечнија воздихајет и неутешно слези проливајет и со воплем кљатву налагајет на ви, и на сини ваши, јеже пред самим и очеси мојим не мало слезил“ и како му је епископ говорио, а и он то осећа, да дотле „неизцјелен пребивати буде докуду не увијју вас покорне, благопослушне и благопокорне“ своме архијереју. А они нека се ни од њега — пише им митрополит — не надају милости — „никако ничто“.

Будимци су му одмах, 20 априла, одговорили природним језиком и стварно. Они су му скренули пажњу да су до 1727 давали епископску милостињу отсеком али сада, како немају никаквог нарочитог прихода, предлажу да епископ, као и његови претходници, купи милостињу преко свештеника, па ће и „више милостиње обрести, неже ли што би му се у суми одавало“. На крају моле митрополита, као свога оца, да би „стада својега теготи разумели“, да народ, због милостиње,

„порезати не можемо; и не смео, од магистрата“. Из епископова писма од 15 јула сазнајемо да су Будимци остали при својој одлуци да милостињу не плаћају као целина, него да препусте сваком да приложи колико може.

1731 имали су Будимци незгоде са магистратом због неплаћања порције на црквене винограде. 21 септембра кренуо је у магистрат биров Јован Цветиновић, са два црквена сина и варошким писаром. Тамо су затекли биргермајстора и шест саветника („рацхера“). Цветиновић се трудио да их убеди да црквена добра не подлеже порцији. Али не само да у том није успео, него су му споменули, да се и на црквене дућане има да плаћа порције. На крају је направљен неки споразум. Магистрат је тражио да они положи новце за порезу па да их запечате па „ако добијете правницу — узећете ваше новце“. Цветиновић их је молио да се бар дозволи да виноград оберу а „после гледаћемо што ће се чинити“, али магистрат није пристао. Српска општина морала је да прихвати став магистрата те је на седници од 24 септембра решила да плати порцију на винограде и садашњу и „рештанцију“ од прошлих година, само питају епископа за савет шта да раде, да ли да поново моле магистрат, да порцију плате тек пошто оберу виноград, или да одмах плате порцију па да беру винограде јер, ако винограде не оберу, „то више се штете цркви чини“. Али, резоновали су они даље, „ако ми подлегнемо сад под порцију и плати црква порцију на виноград тако бојимо се да не почну и на цркву налагати, како и на црквене дућане што веће почето“.

Почетком децембра 1731 упутио је епископ Будимцима „књигу ради црквени синова“ и ова је у цркви прочитана. Шта је ово писмо садржавало не знамо. Један од првака народних Петар Кнежевић рекао је на пијаци „чудна имамо овде у вароши ковача; како лепо сковао“. Том прваку о његовој слави св. Николи, није

хтео у кући да присуствује ниједан од свештеника, обавестио је прота са задовољством епископа. Биће да Будимци нису задовољили епископа у његовим жељама јер убрзо после тога епископ их је одлучио од цркве. То сазнајемо из једнога писма Будимаца (од 28 јануара 1732), упућеног митрополиту Викентију Јовановићу. У том писму жалили су се Будимци како су „обтегоћени од много стран, а наипаче од нашег господина епискупа“, који их „велми неприлично начел од толикога времена трактирати, које рад венчаница, које пак рад погребца од како може бити“ те се жале, како се свештеници не држе свитка донетог 5 марта 1731 на сабору у Карловцима а, сем тога, да их је епископ већ дуже времена одлучио од цркве. Жалили су се митрополиту, како имају „задовољно дуга на вароши, и по народу, а на овом тесном и оскудном времену“ тако да се ни порезе „ни полак скупити не може (ни) са великом и љутом ексуцијом“. Па настављају даље, ако „наши стари непријатељи Мажари још од одавна желе пропаст нашег народа, и закона нашег хришћанскога, преко своје канцеларије јесу наредили, па је наш народ у велику тегобу, и порцију велику потпао, а к тому и с великим варошким дугом јесте се затекао, а пак и сврху тога и сваки својега терета домаћега има. И тако и не знамо од кога ћемо се пређе бранити, и коме ћемо пређе исправљати, или цареву порцију, или варошко дуговање, или нашег господина епископа милостињу, или свештеничаско, или школско“. И са пуно разлога завршавају они: „И кад туђин не осећа, ни за нас срца (не) има, то би наш архијереј и отац требао да осећа, и да нас не глоби“. Моле митрополита да утиче на епископа да преко свештеника скупља по народу милостињу, и да „не стоје отлучени од закона нашег, како калвини и луторани, а без кривице“.

Ништа им то није помогло; митрополит је био солидаран са епископом. То се види из држања митро-

полита према Будимцима. Кад су га Будимци, почетком 1732, замолили да им дозволи да могу имати четири црквена сина они су поново правдали пред митрополитом свој став према цркви и епископу. Они су га упозоравали како су они своју цркву саградили „с великим нашим трудом и иждивенијем“ и поред свих „теготи и досади“, које су трпели не само „от њекојих господствујућих, по курушкаго ребилискаго времена, за црковнија вешти, доста скорби поднели и претрпјевали“. Касније су, пишу они, подигли торањ и иконостас. Том приликом морали су узети 1000 форинти које су касније вратили од црквених прихода. Бране се од клевета као да су тај новац употребили за „бечки трошак“. Том приликом молили су митрополита да им дозволи да могу оградити цркву и доградити неке ћелије. Митрополит им је одговорио да ће о тим свим стварима разговарати са епископом и са њима, када буде дошао у Будим. Августа месеца требао је митрополит проћи кроз Будим и танач је решио да га, на рачун дућанске кирије, „почасти, колико се може, за дар нека сад прође се, пошто је пређе почашћен и подариван“.

Будимци нису сасвим прекинули односе са епископом. Варошки биров Орестије Радишић и танач обавестили су 5 јуна 1732 епископа да су три пута звали господаре и покушавали да их наговоре да се милостиња даје отсеком али ови нису пристајали, „пошто сад имамо велику беду и распру испомежду народом заради варошкога дуга“ па се морају трудити како да га намире „пошто и егзекуцијом нам прете“, него предлажу да прота зове људе „по нумери“ и тражи милостињу, а они би га помогли утолико што би га обавестили „колико који може дати специфице“.

Из тога времена вероватно потиче и једна недатирана претставка Будимаца написана руком Јосифа Ненадовића. У овој претстави су, у име „васех ва Будиму обретајућих се православни християн, мали же

и велики, купно са поштеним таначом и са остали изабратих поштених господаров от народа“ изложена „тепшчанија“ о којима је митрополит био већ толико пута усмено обавештен. На првом месту излажу они, како су они цркву саградили и украсили и око цркве „шпа̀цијум раширили“ а није истина оно што се прича, као да је „поштени танач изел церковно“. Затим се жале на епископа што им је забранио да смеју оправљати варошки дом и цркву јер ако се од цркве кров не поправи „хошчет подгнити и пасти“. Жале се што је дошло до неслоге па сада људи неће да прилажу као раније, када је било све једнодушно, и када „бојећи се неке несреће, нарекли јесмо да будет церковно. И ми сви јесмо церковни, и церков наша, и ваше архипастирство врховна глава церковна нам же господин отец и благодетељ“, а варош церковно имање није за себе користила, него само имањем управљала, али бринула и за цркву и за народ. Али откако је дошло до неслоге „народу и сиромашнима сѣрдце њихово озебнуло и поради тога нема никојего усердија и теплоти да би што са усердијем храму и светој цркви приложили, како досад што творили“. А неки, пише ту, приложили би и на школу до 300 ф., па и 400 ф. али да сада, због неслоге, немају вољу да ишта прилажу. На крају предлажу они митрополиту да, ако им се не верује, нека рачуне прегледа сам епископ.

У једној претставци од 1733 жалили су се Будимци како је „дом варошки васцели подгнил“ и тако „пао и пропао“, да се народ у њему више не може скупљати, а да им је епископ „пер експресум“ забранио да се „народ не дерзнет јединије шиндре приковати, нити на њему што поновити“. На ово писмо одговорио им је митрополит неукусним тоном. И он им је забранио да у варошком дому подижу затворе „идеже затварајут курве и бештије и по дјелу суд примајут казненијем различним а који, около олтара и цркве, погане и бесчестије наносе“. Варошки дом, пише он, „јест

црквени, а црквено и нишчих именије, Божије јест“. Ако хоће да имају свој варошки дом, пише им митрополит, то „гледите где хошчете имати, да имате“. По митрополиту Будимци ни на касапнице немају права, него имају да поступе онако како су „свјати апостоли и богоносни отци утврдили и узаконили да архијереј кормителствујет церков и именије церковно“ а не, као досад, наиме „обичај узаконили бјасте у порцију и проче расходити имјеније церковноје“ те, како је утврђено, „голему суму новаца церковних отнимили јесте на потребу варошку“. И заиста оно, што досада никада није био случај, епископ је затражио да прегледа рачуне. И танач је пристао, да се и црквени рачуни прегледају и правдају, као и остали општински рачуни, али пред скупштином. Изгледа да се епископ том приликом нелагодно осећао и, вероватно, том приликом, преглед рачуна није био завршен јер је јануара 1734 епископ тражио од Будимаца да му у Сентандреју дође бирова и један ешкуч и донесу собом црквену касу. Тадашњи бирова Рајко Прерадовић одговорио му је да се то не може извести већ и стога што им је епископ оставио сасвим кратак рок, а још више стога што народ, на ту праксу, не би пристао. Јер, пише бирова, народ се бунио и „овде у вароши будући а пред лицем вашег преосвештенства и целог комунитета, кад хесап прегледали јесте, а камо ли кад буде народ разумео, да се тамо каса црковна донесе, и да се тамо хесап црквени врши“. Танач то не би смео учинити без народног одобрења па је молио епископа да учини народу „милост“ „потрудити се овамо доћи, и хесап овде у вароши при народу да се сврши, како што се и почело било“. Али, ако не може да дође, нека место себе одреди проту.

Огорчење у народу мора да је било велико када је, иначе врло побожни и пажљиви, Никола Давидовић, по протином писму, рекао у свом дућану попу Николи Миловановићу: „Нити се бојим тебе, ни твога владике“.

И поред свих шикана од стране епископа и свештеника Будимци су пазили на своју веру и обичаје. Тако је бакалска скупштина казнила свога члана Павла Лазића што о Ускрсу није хтео затворити своју радњу.

Како су се развијали односи између Будимаца и епископа не знамо. Вероватно да је дошло до сношљивих односа када је епископ 23 октобра 1734 својом посетом удостојио Будимце и, у присуству арадског епископа Исаије Антоновића, обавестио Будимце у „сесији в будимској долној вароши“ о ситуацији нашега народа у држави и о приликама у цркви. Седница је трајала цело пре подне и по подне настављена. Седници су присуствовали и Сентандрејци, и Пештанци.

Мора да су жалбе и од Будимаца, и са других страна, слане и самом царском двору када је митрополит био присиљен да умоли будимског епископа да се учини крај спору јер и „сами врховни говоре“ да „конфузија међу клером и народом конач узме“. 1735 обратили су се Будимци у заједници са Сентандрејцима, митрополиту и тражили нов свитак. Жалили му се на свештенике како о погребима и подушјима „нити се зна богати, нити сиромаш, ни средни; ког да умрет сви једнаки јесу и узимају неприлично“. „Неће да обаве погреб докле њихово потпуном не испуни се“ па су сиромаси принуђени „продавати своје сиромаштво“ само да наплате епископу и свештеницима. Исто тако о венчањима „преко мере узимљу“ па се дешавало да су неки одустајали од венчања и претили „поћи у римску цркву (венчати се) от премлога узимања“. Протестују што свештеници од породице умрлих траже више него што је у тестаменту епископу и свештеницима остављено. И овом приликом истичу да не могу епископу милостињу давати отсеком јер су већ под великим дугом, а да се задужују због милостиње, и да на дуг плаћају интерес, то не могу, него да он као „архипастир“ дође у варош „надгледати своје стадо“ и од хришћана „јелико кому можно дати, прими мило-

стињу“, „са усердијем а он клетву и отлученије налаже, како већ и трпели јесмо“. Истичу да није право, да сами Будимци сnose трошкове за опште народне послове него да се трошкови репартирају и на остале хришћане из будимске епархије „једнако, и колико кога приде, да нам буду у помоћ“. Протестују што се о просвети не води никаква брига те су констатовали како се „деца наша коначно поскиташе и убитанцише без мештера“, па није чудо што свештеници немају ђака да им у цркви помогну, или „пред мртвацем крст понесу, за који нам велики шпот и уничиженије бивајет“. Како се сукоб са епископом завршио не знамо, али очевидно је да је дошло до споразума, бар са митрополитом који је, 10 августа 1735, потврдио Будимцима ставропигију од 1698.

Свештеници су се и даље бринули само да увећају приход епископу и себи. 1 априла 1735 обавестио је прота епископа да је умро угледни сабов Дојчин Цвејић, и да је епископу оставио 24 форинта, али пише прота, „на то нисам престао. Обештали су се више учинити“.

Са епископом је сукоб настављен. И свештеници су пакостили појединцима, нарочито оним, које су сматрали за вође опозиције. Тако је 1739 прота не само одбио молбу угледног грађанина Јефtimiја Давидовића, да му у дому изврши „бденије молебноје“, него и свештенике подбунио да се не приме ове дужности, па се овај обратио са молбом на проту у Сегедину, и овај му је молби удовољио.

И о венчањима су вршене уцене и даље. У писму од 18 септембра 1740 обавестио је прота епископа како је, о венчању Јована Станковића, узео за епископа седам дуката а за себе један „пак от тога времена већ буне“. Али се прота правда и баца дискретно кривицу на епископа. Он наставља даље: „Ја сам им казао, к мене долазили, како говорите ми сами, где има узмите, а гди не има, немојте, и зато им је мучно“.

Оставине умрлих од куге — До 1727 свештеници су сматрали да, у име митрополита или епископа, имају пуно право да састављају тестаменте. Али како, по царској декларацији од 12 априла 1727, „заоставштине умрлих без деце, без тестаumenta не припадају митрополији, него држави“, то је митрополит Мојсије Петровић 16 јула 1728 упозорио свештенике да више није њихово право да састављају тестаменте, али им је дужност да болне посећују „и настављати их тога ради и прочаго спасителнаго дјела“. Тестаменти, каже се ту, имају да се начине у присутности два ешкута и две три особе „от руфета“, којем припада онај, који тестамент прави. А ако нема сродника нека се неко нађе и у име цркве.

Нарочито интересантна ситуација настала је за време куге 1739, када су многе и многе српске породице изумрле. Питање тестамената, односно наслеђивања, дошло је опет у први ред. 20 августа 1739 обавестио је поп Јаков Поповић епископа како је од цара дошао указ да ће магистрат узимати опустеле домове „на фишкал царев“ а он мисли да би домове наших требало „на цркву (узети) и за душу их давати“ „како наше превелегије указују“. Убрзо, 8 септембра, обавестио је и прота епископа „да су наши варошани примили декрет од магистрата ради тестаumenta и рад умрли људи без сродства“. Прота је покушао да дође у везу са фишкалом али није могао пошто су обе вароши, и Горња и Доња, биле затворене. Да ли је, и шта је, епископ учинио по том питању, није нам познато. Прота је спремио 12 талира да их понесе са собом, када крене генералу, да овај да „добру и праведну информу“, вероватно, по питању тестамената. 5 фебруара обавестио је прота епископа да је магистрат тражио и од Српске вароши, и од појединаца, да му се пошаљу сви тестаменти. Они, који не одговоре овом позиву претило се, биће кажњени и то: „пургери биће лишени пургерства“, а остали биће стављени „под љути штраф“. Како се

питање оставина наших решило не знамо. Врло вероватно неповољно што се види и из жалбе Будимаца на сабору од 1745 у којој се каже, како магистрат не признаје тестаменте, које њихове власти саставе, и како магистрат „безнаследственија имјенија находјашчаја сја, котораја по правди нашој цркви припадали би, взимајет“.

Будимци су се решили свога бедног епископа тек његовом смрћу а овај је умро 7 децембра 1748. Мучени пуних двадесет година од овог неваљалца Будимци су, по његовој смрти, готово измолили себи за епископа, ученог и племенитог Дионисија Новаковића.

Скандали егзарха Нектарија Димитријевића —
 О том Нектарију Димитријевићу, „егзарху (Егзарх је високи црквени достојанственик обично епископски изасланик, „духовни инспектор и побирач епископских прихода од свештенства и народа“) и „служитељу архијерејском“ знамо само оно што сазнајемо из његове преписке са будимским епископом. Он је у јесен, пред св. Михаила, 1738, кренуо у Беч и, када је стигао у Будим, није му месна власт допустила да даље путује за Беч, где је имао да сврши неке своје и „обштенародне“ послове „от наших краје“. Он се свакако одмах јавио будимском епископу и овај га је једним писмом препоручио црквеним и општинским властима, као и целом народу, и ово је писмо прочитано у цркви. Али је Нектарије брзо успео да се позавади и са свештеницима, и са властима, и са народом. То сазнајемо из писма попа Николе Миловановића који брани будимске свештенике од нападаја Нектарија, као да они „безчино ходет“ а своје дужности да не врше по правилима светих отаца а, мисли он, да то ни епископ не верује, јер је епископу познато „да то Будимци, и наши христијани, не би трпели“. А затим пише о Нектарију да је већ „три конака променил, из којих безчестно изгнан“, а био је прво код попа Василија, па код ђакона,

и најпосле код неке побожне жене. А о његову животу и о понашању у цркви изнео је доста података из којих се види да је овај високи црквени функционер био не само без икаквог верског осећања, него и велик и неукусан неваљалац. За време божињег поста, пише он, Нектарије је „са неким Италијанима, док се није затворило (мислио је на кугу) по бирсузи. С ними скажујут и мјеса јадил, на картах, и прочих непотребних дјел, како смо разумели, којего ради нисмо смјели му дати ни служити божественују литургију бојећи се којега постраданија видећи и чујући јегово безделствије и проча публична јего бесчинства што се може сведјетелствовати јавно“. Жали се епископу што свештенике назива погрдним и крајње неукусним именима. Њега, попа Јована, називао је „онај попишане браде“, другог свештеника медведом, па је то њима свештеницима, „тешко терпјети“, поготово од човека, који је „враг истиниј“ и који, не само да се не држи црквеног правила, него у цркву, сем недељом и празником, и не долази а када дође онда не дође да се моли Богу, него да напакости свештеницима. Седне у сто, и „все правило у потсмеху и досаду хулними беседами проведе“. На крају писма моли епископа да обавештењима овога „а(р)хитофела“ (Archi-Teufel) не верује. Мора да је Нектарије оптужио будимске свештенике да не живе у љубави када су свештеници сматрали за потребно да, у једном заједничком писму, обавесте епископа, да међу њима не постоји „никакав крамол и несугласије“.

Али ни будимски господари нису седели скрштених руку. Најугледнији међу њима, у верском и црквеном животу, хаџи Јован Дамјановић, црквени епитроп, убрзо је обавестио епископа о овом неваљалцу. Пошто је опширно приказао несрећу која је Будимце задесила кугом жали се епископу на Нектарија овим речима: „Таку сте нам каштигу наложили на нас, и на наше свештенике, којено нисмо патили, којено је-

сте превазишло васега трпенија“, што им је послао Нектарија у коме је „бес“, и који никог не поштује. Ми смо га, пише хаџија, обзиром на епископову поруку, лепо примили а и он сам га неколико пута звао у свој дом, али га није могао поднети гледајући шта ради, и слушајући шта говори. О њему се пише хаџија, причају најстрашније ствари (да је пролог бесчастио), али он приказује епископу оно што је видио. На св. Игњатија, о слави певца Стојана, нашли су се јерусалимски архимандрит, будимски свештеници и „други сарадници“ на части код овог. Разговор се водио о онима, који падну под „клетву свјатих отаца“. Поп Никола је био мишљења да се ова нарочито примењује на „четвртаке“ тј. на оне, који уђу у четврти брак. Али, пише хаџија, „у јексарху оживе нечисти дух и рече попу Николи, „да ми ко донесе 20 дуката, и ја бих венчао“. На то је поп Никола одговорио да то чине само „безделници“. На то скочи егзарх на попу Нијолу и нападне га речима: „Ти попишана брадо, ја сам таке пењао и везао, онда и мајку и оца, и узе калајлију да удари попа Нијолу. И ја га увати за руку. И мене псова. И рече му архимандрит да се мане, али се он још више побеси те поново поп Николи, и мајку и оца: и поружи га и по глави, и по бради. И тад смо га ктели избацити напоље“. Жали се на егзарха као на великог простака и неваљалца, који уопште не води рачуна о томе шта је домаћинска кућа, него „у господарском дому рећи, којано преноси јело, да му је једна тако, која би ми грејала леђа“. Јадни хаџија отвара очи епископу: „Доста је наша восточнаја свјата церков имала укоризни одиновераца, али оваке укорје наше цркве нигде не било“. Хаџија, врло благо, скреће пажњу епископу како су многи из народа за ситне ствари „накићени, пред нашом црквом, за поруганије“, а овај који је све превазишао („артелисао“), и најгоре простак, њему се не дешава ништа, па моли епископа да му озбиљно за-

прети, јер би се егзарху могло десити да „отиде без ћелепуша и ћурдије“. У наредном писму обавестио је епископа да је Нектарије „саде мало смеренији, него се у рукавици крсти по васегда, кога приде в церков“.

Нектарије, са својим неваљалствима, није престајао. Из писма од 7 априла, које су потписала два угледна становника будимска, Петар Димић и Петар Кнежевић, сазнајемо и за друга неваљалства овог „комфузијаша“. Они уверавају епископа да „наши господари“ неће више да трпе његова „уљенија и злословија“, поготово неће да гледају оно шта он ради. Они се жале како су и они, као и неки господари, ишли у манастир Грабовац на храмовну славу св. Михаила „на поклоненије и помолити се“, а Нектарије је „у једном поштенем месту и у дому, где су били на чисти“ рекао да су „господари отишли у манастир да им калуђери женама децу начине“ па питају епископа, када тако говори један егзарх то они не могу „ни другом манастиру поити, ни милосердија што показати“. Они су обавестили епископа о оном о чему су се можда устручавали свештеници. Они су обавестили епископа да је Нектарије једном, када је у цркви попућен да чита пролог, „а он се несрећник опередио на пролог“. Једном је дошао у цркву „пијан пак се свадио с калуђером светојерусалимским и ктео га ножем пробости да нису свештеници от њега отели нож“. Моле епископа да чим пре уклони Нектарија јер, ако се то не деси „то может ови безделник од окмана (тј. капетана) што наћи“.

Истог месеца нешто касније дотакао се, у свом писму епископу, поп Никола Миловановић и „безбожнога и непотребнаго, праворешти онем не-Нектарија“, који је — примећује он — успео да се додвори онима који треба да га казне, што о посту једе „штоквиш“ са „неких Бакусу богињи служителеј“. Одмах по Ускрсу отишао је Нектарије у оближње село Шошкут и тамо остао неко време. У једном писму од 26 децем-

бра 1739 жалио се епископу на будимске свештенике и на епитропе, како нису били „чловеци“ да га понуде функцијама које доликују њему као „знатној личности“. Он је, пише он ту, служио дванаест година код костајничког епископа Стефана, а служио је и у Београду, и у Осеку, и у Бечу, а овде га неће. А Будимци који указују част свим православним свештеним лицима, и Грцима и Русима, „а њему бивше једине нација и јазика никакове чести не имајут. Ва своја придо — жали се он лицемерно — и свој мење не примише“.

Католици према Србима као православнима. — Срби су са привилегијама добили право слободе вероисповести али у ограниченој мери, само у чисто српским насељима; у мешовитим насељима они су морали славити и католичке празнике, присуствовати католичким процесиама, итд., а то за Србе, тада велике православце, није била мала ствар. Највећи део жалби српског народа у XVIII веку, а нарочито у првој половини, односи се на „истезање душе“ у том правцу. Срби у Будиму чинили су, у неколико, и одвојену управну заједницу па су вероватно били мање изложени разним шиканама, него Срби у местима где су били незнатна мањина као, рецимо, у Столном Београду и у другим местима по Мађарској. Тако је 1733 у Столном Београду биров на католички Петровдан наредио „хајдуцима“ тј. милицајцима да иду „от дома по наших да виде послујули. На шест места затекли сироте о преслицама и записали их. Потом призвавши к себе биров, да их оглоби по 6 ф. Тешко су се отмолиле. Но други пут заказао: „Ако вас ухватимо у послу по 12 ф. штроф, и ашче будут затворена врата кад поју моји визитатори, такожде знаће да послујете“.

Али ни Срби у Будиму нису били поштеђени од напасти ове врсте. 20 јула 1720 поднео је будимском таначу архимандрит Исаије Антоновић, са осталим бу-

димским свештеницима, жалбу како нису „мирни своје правило црквно испљнати од Мажара, Немаца и от других иноверних“, који кроз прозоре гледају у порту, и „чине потсмех нашем крсту, кад се крстимо. Такожде и људи у велики пост каде метанишу, нису мирни од њихова потсмеха, сврх тога без њине песме и вике. И јоште овчије главе и кости, и другу поган, што не можемо именовати, промећу кроз пенцере у порту црквону, што није обичаја, нити је прилично“.

Изгледа да су Срби у Будиму тих година много патили од католика. То се наслућује и из писма обр-капетана Илије Јакшића, „Је ли доиста да су силом у цркви хтели (католички свештеници) мису служити, како чујемо. Не можемо веровати. Ако буде доиста, то се не ваља поленити да се цесару све по реду не отпише. То је велико чудо што су почели, и што се је свршило“. Шта је било посреди не знамо, али свакако да он није писао без повода.

Да су Срби у Будиму у верском погледу имали да трпе многа понижења и увреде, то је сигурно; свакако далеко више, него што ми то знамо. Нарочито су имали да трпе од католичких свештеника нашег језика. За један такав инцидент сазнајемо из писма проте Нестора Живановића од 18 августа 1734. „Прошле недеље, пише прота, био господар биров са неколико наших господара — била прошеција у Граду, пак била придика: немачки, мађарски и по рацки. Неки плебаносх говорио придику, који плебаносх стоји сад у капели под Градом. Дошао слушати господар биров са осталим господарима а он, како виде бирове и наших људи, тако почео зло говорити: „Ви, Власи шизматици, ви сте како једна трава, и ви не мислите с вашим законом и крштенијем да ћете спасени бити, и више претеривао. Долазио ми је господар биров са неколико господара да вашем преосвештенству предложимо, како ћете нам о том заповедати чинити, каковоју помоштију да се могу оном уста затворити“.

Тих понижења и увреда било је туште. За други инцидент, који је узрујао српску јавност, сазнајемо из писма попа Николе Миловановића. 1738 осуђен је један Србин, неки ћебеџија Илија, што је „за живе жене вторују, с лажном информом, појал“ (оженио се), па је био осуђен „да прими мачноје усеченије“. Али, пише свештеник, да не би умро и „смртију душевноју“, тражио је он, као православни свештеник, да осуђеника исповеди и причести. Али то није ишло тако лако. Да би добио дозволу морао је ићи „од штотрихтера до бургимајстора, од бургимајстора на цели магистрат“ али су му свуда сметали католички свештеници. Па и када је већ успео да дође до осуђеника у затвору, затекао је код осуђеника два фрањеваца те је имао муке док их је убедио у право православне цркве да својим верним пружи последњу утеху. Али ни за време давања утехе није имао мира. Тада, пише он, „приде један од франчешканов, који у Табани Буњевцем попује, насрнуо на нас како, с опроштанијем решти, свиња“, нападајући православну веру „противи и богохулними досадама. Аки пас своју бљувотину отригала на наше блогочестије и на свјатују црков“. Када је приносио осуђенику крст фрањевац се, у свом бесу, толико заборавио, да је рекао: „Враг ти даје, а врага љубиш“. Исти фрањевац није му дозволио да прати осуђеника говорећи: „Ми не дамо у нашој плебанији да рацки поп прати осуђеника“. Тешком муком ипак је успео да се прогура кроз народ и осуђенику „при смртном часу, послужити му последними стихи“. А Илија, пише поп, иако је од католичких свештеника био десет дана наговаран да напусти своју веру, „аки адамант (дијамант) тврди крјепко одржа се в својему благочестију“.

Вредно је сагледати како су се понашали према једној Српкињи, која је решила да се уда за једног Шокца, неки фактори у нашем друштву. 1739 једна Српкиња, „добра и поштена“ а сирота удовица са тро-

је деце, решила се да се уда са једног Шокца. Тадашњи сиротињски отац хаџи Јован Дамјановић покушао је, да ју одврати. Она се бранила да то не чини од срца, али да мора. „Имала сам — жалила се она — нешто винограда паки јој је један господар (Србин), за нешто мало дуга, отргао. То сам се и могла одужити и са својим сиротам захранити, а откуда ћу сад. Дуварове не могу јести, а ни откуда помоћи, а од наши се нико не јавља“. Хаџија, пише даље, како му је један Србин дао две форинте да јој даде, али она није хтела примити. „Дотужила ми је сиротиња“, бранила се она па морам да се удам, али нећу своју веру оставити, нити се у католичкој цркви венчати, него ћу у свом дому направити уговор, „да ја моју веру држим, и у цркву идем, и децу на нашу школу да дам“ а, ако би умрла, „да ме оправи по мом закону“. Хаџија се бојао да се не би четири душе „превруле“ па је молио и свештенике да му помогну али су му они једноставно одговарали, „да јој нађем мужа“. А хаџија којему је, изгледа, више стало до тих душа, него свештеницима, пише „када би наша црква допустила две жене, и њу би узео“, а овако шта да радим. Пише како је био и до Шокца и са њиме разговарао. Он је Шокцу рекао: „Када ти нашу Влаињу узимљеш, ти ћеш њу преварити“. А овај се бранио „да га Бог порази, ако то мисли“. Хаџија се жали епископу како, на ову жену и њену децу, нико од наших не мисли па, са разлогом, изражава бојазан, како је куга и глад, да би католици и њина црква најлакше могли наше људе обратити својој цркви само када би „гладне и невољне“ помогли са милостињом. Одговор епископа није нам познат.

ЛИТЕРАТУРА: Витковић III, 32-4, 133-9, 155, 172-7, 178, 192, 200, 206-9, 257-8, 265, 304, 308-9; IV, 63-5, 113-19, 121-3, 159-60, 170; VI, 337-43, 348-9, 354, 358, 407, 451, 456. — Грбић М., Карловачко владичанство I, 125. — Војводина (Ист. др.) II, 65. — Записи 2128-9, 2143.

ШКОЛА И УЧИТЕЉИ

Школе у буквалном смислу те речи, како ју ми данас схватамо, није било, али су Срби у Будиму имали оно што је у нашим земљама постојало од средњег века, наиме, учитеље и ученике, који су унеколико израђеним начинима стицали своја знања. Али одмах по формирању Српске општине Срби у Будиму су учинили и нешто више, они су се примили материјалних обавеза према учитељима, који су им децу учили. Првобитно су били учитељи свештена лица, а касније световна. О учитељима, њиховим наградама, предметима и настави, не знамо много, али и ово мало чињеница у многоме обасјавају стање школе у нашем нашем народу. Пред крај овога доба добила је школа и своју одвојену зграду.

Учитељи нису били стални, него су се мењали. Када је у Будиму био учитељ игуман Пахомије не знамо али вероватно међу првима. Он је, пише се за њега, учио ученике само „српски“ што, ваљда, треба разумети само српски читати и писати, а не рачун и друге предмете, али је, изгледа, био добар педагог, јер ту се за њега каже, како „од њега има његови ученика: владике, протопопа, свештеника, а и господара трговаца изашло“.

Први поуздани податак о школи у Будиму имамо из 1704. Те године забележено је у благајничкој књизи да је за „вертаљ (издано) мештеру 300 н., и једне чизме од 170 н“. Ко је у то доба био учитељ — не знамо.

Много више сазнајемо из уговора, који је 12 маја 1707, направио Лацко Криштовљевић, родом из Коморана, са Српском општином. У уговору се каже: „Како ме призваше соборно, и биров и ешкути, и понудише нас да послужимо цркви, и да поучимо неколико деце за неко време. И ја, Лацко, погодих и престах како биров и кметоше урекоше: мене плаће од саде за годину 60 форината. Зато да је моја служба што је црковна служба: кандила палити и свештнике, и звонити на време, и примати свеште црковне до ковчега, и предати сину црковному. Потом да имам примити 35 деце да учим за ту више писану плату за једну годину дана“. Годину дана касније, на исти дан, погодио се поново, али нешто скупље: не за 60 ф, него за 70 форинти и „од звона што је, моје је“.

Будимци су се рано почели бринути и о школовању сироте деце. Из једног недатираног циркулара сазнајемо „како јесу сиротињски наставници уређени“ па се моли становништво да овима када буду у цркви дискосом просили „ниједан вазможни не убранити се даровати на сиротињску страну“ а из тога новца, између осталог, и „сиромашка деца хоће се давати учити“.

Почетком 1713, пред избор митрополита, умолили су Будимци, између осталог, свога епископа Викентија Поповића да учини нешто и за школу. „Видите како смо међу остали језици и народи, а ни школа, ни учења не имамо, него иноплеменике призивамо у помоћ на свакоме месту“. Шта је епископ одговорио на ово писмо не знамо. Када се биров Станоје поново обратио епископу да им нађе неког учитеља који ће им учити децу, да се „по сокаци не скитају“ епископ му је грубо одговорио да, и када би у Будиму живео, „не можемо мештери дијачки бити“, него да се за учитеља споразумеју са духовником и епитропима, које им је поставио. 14 јануара 1714 држали су школу поп Петар Пантелић и поп Нестор Живановић, али

је свештеницима било и даље слободно „који хоће држати троје, и четворо деце, да држи, а други да иду у једну школу“. Ова одлука изгледа није задовољила епископа јер су се убрзо, 31 јануара, поново састали, танац и духовник Григорије, да се договоре о школи. Из краткога записника са те седнице сазнајемо нешто о настави, и о наставницима и о награди наставника. Том приликом узети су будимски свештеници да држе школу. За „школамештера“ био је постављен поп Васа, а њему да помажу попови Нестор Живановић и Петар Пантелић с тим, да га имају слушати „што им заповеди“. Годишња плата им је била по 30 форинти а, сем тога, од сваког детета по 2 ф. годишње што ће им плаћати дечији родитељи квартално по 50 н; „за неималце и сироту децу“ платиће црква. Утврђени су и главни принципи наставе. Учитељи ће бити дужни „поучавати децу на свако добро дело и на петије, и на писмо, и на остало добро, што боље могу“. Имаће да пазе да деца, недељом, „и у сваки светац“, иду у цркву и „да се не битанце“. Како су учитељи углавном плаћани од прихода, који је црква имала од звона то су овом приликом одређене и таксе за оглашавање умрлих. Они који су желели да им умрли буду оглашени са три звона имали су да плате 85 н., са два звона 2 маријаша, а са једним један маријаш те је нарочито наглашено „да звоне мештери, а ти новци да се у цркву придају“.

Од 22 новембра 1719 до Ђурђева 1720 био је учитељ поп Јован Антонијевић. Овај је, пред Ђурђевдан, молио да му се додели један помоћник „зашто је невазможно једному бити, труд има велики око деце, који је настојник, да би се добро учили“.

У програму, који је поставио Живан Бранковић када је изабран за бирова, стављена је у задатак и брига за децу, јер „висит се народ са ученијем“. Тада је за учитеља узет Данило Павловић. Али ни он није на овом положају издржао дуго, свега две године. О

стању наставе сазнајемо из његове оставке коју је поднео 22 јуна 1723. Он сматра да је у служби био „каил“ и да је „служио свим господарем скупа, како су наредили и заказивали, и сваком сам господару у повиности био“. А затим наставља: „рад сам господаром и више служити, али не могу, зашто не могу делати двома господаром наједном“, па се жали на свештенике како децу „за сваку службу ишту да их служе. А ја се бојим, господари, да ми не дође реч, зашто за вишу службу не смем давати, кроме у цркви“. Из претставке сазнајемо и за незгоде које је трпио од господара јер ови нису били „на речи господарској“, него су вадили из школе децу која су била „под плаћу“ и давали их свештеницима, а „за сироте ми наручују, без плаће, да учу“. Па пита, да ли је право да дете које је учило два-три дана почетком, или крајем недеље, неће у суботу да плати грошић за целу недељу изговарајући се да није учило целе недеље. А то је сасвим противно и уговору, који има са општином, по којем су, „господари рекли и наредили, ако ће и један дан бити у школи, а преко недеље да не дође у школу, и дође у суботу нека плати грошић; ти зато ниси крив — нека доходи“.

Изгледа да су се, танач и он, ипак споразумели, јер га видимо као учитеља и наредне године. Али, изгледа, да није могао дуго да издржи, јер је био болестан. Већ 26 априла 1724 јавља се он поново са оставком, само одлучнијом. У оставци, пише он, да би и даље служио „али нећу моћи обслуживати више, те ћу се срамотити и шпотати“. А, пише он, како је две године „докле сам могао служити, служио сам прво Богу и светом мученику Димитрију, и свим свештеником, и господаром“. И не само да је децу учио, него их је вежбао и „звоно звонити на облак, на усоишаго человјека, на литију, паки код свештеника наћи се кад служи божеставни, кадилницу чувати, чираке наређивати, на часове наређивати, такођер на повечер-

њу“. Он се доста дискретно пожалио и на малу награду, јер других берива није имао, „окром што је од ђака узимао“. На оставци се потписао као „варошки школемештер и слуга манши васегдашњи свим господарем“.

Данило Павловић је остао у служби до маја 1725 када је на његово место узет за учитеља Јосип Исаковић. Општинска управа донела је том приликом, ваљда по жељи новог учитеља, и одлуку у вароши „млого да није мештера“, него само један, а становништву је препоручено да се учитељ „подпунома поштује, што му се пристоји“. Још пре него што је варош објавила становништву промену учитеља поднео је Исаковић пријаву против некога Илије Крстића, да прима ђаке те тако „раздира школу“.

Јосип Исаковић је, изгледа, у служби остао три године. 22 јула 1728 забележено је како свештеници са бировом „ради школе, и мештера, договараше се те доконаше“, да позову старог учитеља Данила и са њиме уговоре да има „свако дете, или господарско, или сиромашко, добро учити, на слово настављати“. Сем тога имао је да брине свештеницима „на време црквно, колико се належи, деце у цркву наредити“. Том приликом му је одређена и плата од 60 ф., и да се плаћа квартално и унапред. Данило је ипак по навршеној години поднео оставку. Танац је решио да му остави недељу дана да размисли па, ако остане при својој одлуци, онда да потраже другог учитеља.

Са Данилом Будимци нису били нарочито задовољни али га један савременик брани, „јер црквоне службе доста, или ће звонити, или на опелу, или мрца пратити, а и другије потребе има доста. Неки пут видео сам и жену остави да надгледа децу. Људи се почеше тужити један другом да деца слабо уче. Једним и по месец дана не напише његово ученије“.

Како је Данило остао при својој одлуци сазван је проширени танац од 24 члана те је ту изнето шта

је, међувремено, разговарано са епископом о школи и настави. Том приликом уговорено је да се сагради нова школа на црквеном земљишту а црква да помогне грађење ове зграде са 150 форинти. Проширени танач је решио да се за школу узме или Маричина кућа, или да се држи у варошком дому. Изгледа, да је Данило ипак остао у служби само му је за помоћника додан Владислав Арсенијевић или, како су га звали, Влаја.

Општинска управа није се држала уговора са Данилом, јер се овај убрзо жалио бирову да га не плаћају. Он потсећа бирова како су, када је он оставио школу, имали на њега „јазву“, и општинска управа и епископ, а сад ето, када се примио дужности, они га не плаћају па моли бирова да не дозволи „дангубити у својему хлебу“, него „имајте ме опроштена“ (тј. да му уваже оставку), „а што сам мало времена послужио што јесте праведно, учините“ (тј. платите).

1731 радило се о томе да за учитеља дође Максим Суворов. И Суворов је заиста 15 августа те године, заједно са својом женом, дошао у Будим. „Јесмо му леп конак дали и дочекали га поштено“, с бировом заједно, писао је прота епископу. Изгледа, да су Будимци том приликом расправљали са Суворовим о његовој награди, и о згради у којој би се држала школа. Али од ових разговора није било ништа. Као учитељи поново се јављају Данило Павловић и Влаја Арсенијевић. Из једне заједничке преставке оба учитеља сазнајемо под којим условима су узети у службу. Сазнајемо да су у служби узети од Ђурђевог дна до Ђурђевог дна, а до Ђурђевог дна да су били „на проби“. Молили су да им се исплате заостале награде „зашто ми имамо што којему господару плаћати, паки саде ишту“. Али са исплатом „рештанције није ишло лако“. 22 јула 1732 поново су се обратили са молбом да им се плати њихова служба. Данило Павловић се жалио како је потрошио 20 ф. црквеног новца, који је примио за звоњење, а прота му сад „досађује и

иште, а ја га одбијам, докле ми варош плати“. А Влаја Арсенијевић се жалио да га је, вероватно, због дугова, Живко сапунџија „на ариште ставио“. У једној заједничкој претставци молили су да им се, ако не могу добити новце, изда макар „варошка квита“, како би могли да умире своје веровнике. Арсенијевић се жалио таначу како му „плаћа не излази каконо јесте поштени варошки танач погодио и протоколовао“ те како „нема ни од куда никаква прихода, нити од заната, нити од виногради, нити од које стране, него докле сам у овој служби молимо се понизно да би ми моја плаћа изашла што сам одавно заслужио. Ово је четврта настала година што има 18 форинти да ми се изда, пошто и свето писаније вели: служеј олтару, од олтара да питајет се сиромах“. Жали се како га нико не плаћа па је молио бирова и таначнике „не пустите мене помежду вама изгубити се“.

Изгледа да им је неуредно исплаћивање награде сасвим досадило што се осећа и из даљих претставки, које су све краће и енергичније. У једној претставци прети Арсенијевић: „Без плаће не хоћу седети, нити децу учити“. У заједничкој претставци упућеној бирову молили су они, да се њихово питање чим пре среди, јер „о ветру не може се живети“ па су молили, ако нису задовољни са њима, „нам откажете за рано, зашто иде напред зима, питаће нас гди смо летовали“. Са учитељима општинска управа није била задовољна, нарочито није била задовољна са „Влајиним ученијем“, јер дена нису знала „ни повечерје очатети“.

У једној претставци, коју је 1733 хаџи Јован Дамјановић поднео бирову и таначу, изнети су драгоцени подаци о школама у српском народу, а нарочито о школи у Будиму. У претставци износи прво како је био у Бечу и тамо, са својим дететом, отишао митрополиту Викентију Јовановићу на благослов. То приликом упитао га је митрополит: „Где то твоје дете учи. Хаџи Јован му је одговорио: „Учи се у Ђуру, у

доторана“. Тада рече господин: „Зашто?“ Којим га млеком задојиш од онога ће и пити. И тада је рекао: „Господине, свуда јесте поставили школе и учитеље, а у нас тога неима, него разваљено и убатаљено“. Тогда господин рече: „Не налазим лепшега места за школе, него у Будиму прилика јесте. Ако би Марићевић продао кућу, то би била школа добра, и словенска, и латинска“. Затим је изнео мишљење о ранијим учитељима, али и о кривицама Будимаца, па се опет вратио на свој разговор са митрополитом. Он се код митрополита пожалио на епископа који није нашао неког доброг учитеља а они би и до 200 ф. плаћали, па „што се не би постигло од дискаса“, рекао је хаџи Јован он би „пошао по господари искати и трудио би се о том“. „Није право, наставља он у претставци, код наше вароши и господара, да наша деца по други места уче се. Добром учитељу не би жалио плаћати по 10 ф. сам“ јер, мисли он, вредело би имати доброг учитеља, јер би тада „и од други места ка нама приходили, а не ми нашу децу давали по други вароши“. И он, иако одличан православац, завршио је своју претставку основним принципом католичке црквене политике: „Школа јест фундамент црквене регуле и красоте; са школом и са ученијем црква се краси“.

Из једне недатиране претставке сазнајемо да су се Будимци жалили митрополиту Викентију Јовановићу како „школноје ученије“ „конечно у нас овде угаснуло и унинуло, и деца распустила се и скитају се по сокаци и не имају никакова ученија, од којег нама јесте велика укоризна и срамота“ тим више што школе имају и места далеко незнатнија од Будима.

Митрополит Викентије Јовановић им је, 21 децембра 1734, поново скренуо пажњу на Максима Суворова само их је упозорио: „ви гледајте, како би он с вама контентирао“, а он ће настојати, да „он на инују страну не појде, но при вас за учитеља оста-

тисја будет“. Не знамо зашто, али ни овога пута није Суворов пристао да дође у Будим, али је, изгледа, дошао његов брат Петар.

1736 и 1737 имала је школа две учитељске снаге попа Константина Белушевића и као помоћну снагу Петра, вероватно Максимовог брата. 1736 он у школи помаже, а 1737 и он је „даскал“. 1736 имао је магистар 75 ф. а Петар „којино помаже у школи“ и био „певац“ само 30 ф. Како је био заиста бедно плаћен то је он од цркве чинио ситне позајмице по форинту-две. На једном листићу молио је Живан Бранковић црквенога сина Николу Стојановића да од црквених нована да 2 ф. „момчету“ Петру „не има се чиме крмити, до промотренија другога“.

Изгледа да црквена управа није била задовољна са радом ове двојице те, пошто је завршена школска година, школски је одбор, на челу са протом и биром, донео закључак да наставници требају да „у свему лепше поступају и боље да уче децу а не како дојако ходити и шпацирке чинити“. За школске „назиратеље“ постављени су Орестија Радишић и Живан Бранковић и решено је „како они буду заказали, на свако време деца буду долазити и отлазити“.

1740 били су Срби толико у завади са својим епископом да су се обратили са молбом темишварском епископу Николи Димитријевићу да им он нађе неког доброг учитеља. Али им се он није могао жељи одазвати јер је, због куге, била „наша варош Темишвар недавно расељена и расијана, и тамо и амо“.

После 1740 био је у Будиму „магистер школи“ Роман Момировић. Будимци су и њега неуредно плаћали што видимо из његове претставке. У њој се он жали што му плату не исплаћују за цео фртал како је уговорено, него форинту по форинту, а на тај начин он не може доћи до зимнице коју је, да би био исплаћен како је уговорено, могао јефтиније набавити.

Око 1740, изгледа, да је у Будиму одвојена звонарска служба од учитељске. Тих година сретамо посебног службеника — звонара.

Како је решено питање школске зграде не знамо. Црква се бринула о школи и школу одржавала, „кречлејисала и покрила“. Вероватно да се на школи налазио „дијачки торон“, на којем су се налазила „школна звона“. У учионици се налазила једна „фурна“.

Будимци, као што смо видели, имали су стално школу, што у оно доба није била мала ствар. А ова, сигурно није била ни боља, ни гора, него школе тога типа у нашем и у суседним народима. Ако на некога пада одговорност да нису имали боље школе то пада на црквене власти, које су, у хабсбуршкој монархији, вршиле надзор над школом. На неку т.зв. латинску школу нису Будимци могли мислити, јер је у држави тада владала норма, да се у месту, у којем се налази једна латинска школа, не може установити друга. А Србима у Будиму је латинска школа у Граду добро долазила, јер су је држали Немци па су им деца научила уједно и немачки, који је њима био преко потребан у односу према магистрату, као и према „господствујушчим“ у Бечу. Срби су могли имати само основну школу.

У то доба још наша штампана књига не постоји, него писане. А и ове се по домовима па и грађанским сасвим ретко сретале: на једном месту је забележена „књига рукопис“, а у попису оставине Ђуке Стевановића три.

ЛИТЕРАТУРА: Витковић III, 81; IV, 157-9, 165, 268; VI, 158, 376-7, 443-4, 495-6.

КУЋА

Под речју кућа или дом треба у овом случају схватити сва склоништа за становање било које врсте. Тако су ову реч схватили и наши преци. Када су се Срби из Српске вароши 1712 жалили генералу што су им приликом грађења тврђаве порушили склоништа за становање он им је рекао: идите и „копајте“ себи куће, што је значило, земунице и полуземунице. Зграда од тврдог материјала било је мало. Куће су биле грађене од набоја и ћерпића, а покривене сламом или трском. Једна се жена претила својим суседима да ће им упалити куће „неће им ниједне трске од куће остати“. Међу највећим и најбољим кућама биле су старе турске и сасвим нове, саграђене од немачких мајстора, са по неколико соба, подрума и таваном, а које су стајале по неколико стотина форинти, па и преко хиљаду. (Кућа браће Прерадовића у којој се налазила њихова трговачка радња Златни ленгер процењена је са 1200 форината. Друга њихова трговачка радња била је код Орла.) У оваквим кућама обично се налазила и по која болта, или радионица са ћепенцима. Такве су куће биле Илије Бошњака, Николе Димитријевића, Ђуке Стевановића, браће Прерадовића, Јована Степића, и других. Како су дворишта била мала, бар у већим домовима, доста рано јавља се и заход, или „исход“, („ћериз од захода који води у Дунав“). Тако је Сима Рудничанин (1710) „копао заход код тарабе“. Оваквих кућа било је сасвим мало. Земунице

су стајале од 10 до 40 ф. У једној од великих земуница држан је дућан.

Куће су цењене углавном по величини, односно по кирији; тако их је делила пореска власт која их је, по том принципу, једном приликом разврстала у: велике, помање, у трећу, четврту и пету групу. А земунице су подељене: у повеће, мање и мале. Како су изгледале земунице изнутра сазнајемо из једне белешке леди Монтегју. Ту се каже: „Свака се састоји од по једног ћумеза над земљом, и по једног под земљом; у једном се станује лети, а у другом зими“.

По домовима се, у главној просторији, налазило огњиште, а у новијим кућама и „вуруне“. За осветљавање употребљаван је „цреп“ или свеће, лојане или воштане, које су држане у чирацима.

Намештај. — Намештај тада такорећи није ни постојао. Ормари су у то доба непознати, а спавало се, седело и обедовало на земљи. Стога су, сасвим ретко, забележени столови („астали“), столице и кревети. Од намештаја су једино забележени сандуци, обично дрвени (а понекад и гвоздени), и долапи, у којима је држано све платнено, пртено и сукнено, рубље, одећа и драгоцености. У понеким кућама, али ретко, срећтамо, и иконе.

Посуђе. — Од посуђа су забележени често ножеви, врло разноврсни па и драгоцени (сребрни) од којих се неки држани, или су се носили, у корицама, каткада сребрним. (Забележен је и нож „декик“). Забележене су и кашике, али у мањој мери, јер су и кашике, као и знатан део посуђа, прављене од дрвета. Виљушке нису забележене, јер у то доба још нису познате. Од дрвеног посуђа забележени су вински и ракиски судови (бурад, каце, ардови и др.).

У ово доба употребљавано је у великој мери посуђе од бакра. Од бакра су прављене: араније, ба-

крачи (котлови од бакра), бакрачићи, ђевђири (цетке), ђугуми (у којима се носила вода), ибрици (посуде за каву), кондири, котлови, легени (леђени) умиваоница од бакра, чинија, здела), сахани (исто што и легени), тавице, тасови (посуда из које се пије вода „а у кући вино“; у цркви је облика тањира којим се скупљају прилози), тенђере са капцима, или без капака; тепсије (плитке а округле бакрене посуде, у којима се нарочито „пеку пите а и рибе („фишерџиске“) и месо“), тигањи, чираци итд. Од бакра су прављени и велики казани за печење ракије. Бакарно посуђе мерено је на оке. Ово посуђе морало је бити калаисано.

Од железа прављене су тепсије, а од меди, па и од дрвета, прављени су авани.

Од калаја прављени су тањири зване калајлије. Ствари од калаја обично су бележене на број, или мерене на фунте. Сретамо и ствари направљене од туча. Сретају се и стаклене ствари, као чаше, али веома ретко. Од земљаних ствари, којих се у народу највише налазило, разуме се у тестаментима није ништа забележено, јер нису претстављале неку већу вредност.

Од ствари за домаћинство забележени су: авани, брусови, бургије, мотике, решета, сикире, фењери. Забележени су и кантари који су мерили теже ствари до 70 ока, и „мали с теразијом“.

Од „постељних хаљина“ („петцајх“) забележени су јастуци од памука, понеки и везени, па и од кадифе. Обично су били испуњени перјем. А забележене су и перине. Покривало се ђебетима (брашовска, шебешка), ћилимима, губерима (покривачи од вуне као ђебе), поњавама и јарганима, прављеним од разне материје и разног облика („токатски са борлом“, од „конци-картона“, од „нокартона а у среди концикартон“, и од „пола картон“). Забележена је и навлака за јорган („перде јенишер за јорган“).

Столови су покривани столним покривачима званим алијама. Када се гостима служило јело ставио би се свима гостима преко колена поколењак тј. „дугачак убрус који се свијем гостима око трпезе метне преко колена“.

Подови су покривани ћилимима, веленцима (тј. малим ћилимима) и поњавама.

НОШЊА

Некадашња османска Турска била је светска империја која је обухватала велике делове од три континента „од Млетака до Татар-буџака“ и, према тадањој западној Европи, чинила свет за себе. Доктор Браун, лични лекар енглеског краља, приметио је, при прелазу преко турске границе седамдесетих година XVIII века, тачно и духовито, како се овде срастају „нови призори на свету, и непознат изглед ствари, страна ношња, храна, понашање, обичаји и језик“. И, пре него што се стигне у Будим, као да се ступа на нову позорницу сасвим различиту од ове на Западу, јер се тада растаје од косе на глави, оковратника, наруквица, шешира, рукавица, кревета, пива и наилази на нову ношњу, понашање и начин живота, која се с малом разликом, и с неком сличношћу, простире до Кине, и до најудаљенијих крајева Азије“.

Тако се чинила османска Турска једном западњаку пред ослобођење Мађарске од Турака. Али Браун је, на један сликовит начин, рекао једну крупну чињеницу која се тичала и нашег народа у то доба, наиме османска Турска чинила је у то доба у Европи једну културну целину и када су наши преци, приликом Велике сеобе, прешли у Мађарску, они су променили државу и господаре, али нису изменили културну средину, или сасвим мало. Јер и Мађарска се до тога доба налазила, више од једнога столећа и по, под Турцима па је њено становништво примило од Турака, у извесној мери, и њихов начин живота. И наши преци,

звали се они терзије, абације, сабови, кројили су у Будиму одело које се тада носило и продавали по ва-шарима по свој Мађарској.

Тако изгледа овај проблем посматран у врло крупним линијама али, ако се овај рашчлани, и ако се жели да одговори за одређено време и место, онда проблем постаје много сложенији и, као што ћемо видети на овај је, бар засада, немогуће у потпуности одговорити. То је доба када је у одевању владала највећа разноврсност и међу народима, и у појединим народима, јер неко типизирано грађанско одела тада није постајало; свако се одевао на свој начин. А српски Будим по Великој сеоби мора да је био нарочито интересантан. У њему су се затекли старинци а дошли су и нови становници из свих делова српског народа а свако је био обучен на начин како се носило у његову крају. Већ наредна генерација, рођена у Будиму, била је свакако у ношњи јединственија. Како је изгледала та ношња ми засада не знамо. За поједине делове одела, као и за ткање и за крој, забележени су називи, али шта одговара тим називима не знамо увек. На нашој науци је да одговори.

Материје. — За ношњу, одело и рубље, коришћене су разне врсте тканина: за рубља лакше, а за одело теже. За рубље је у првом реду коришћено платно. Платно је било разноврсног квалитета (од лана, кучина), дебљине (дебело, тање, танко), и провенијенције (сарајевско, мисирско). Од платна је прављено мушко и женско рубље (кошуље и гаће), пешкири, марамнице, чаршави, кецеље, приглавци (стопала од чарапа), поколењаци (заједнички убруси), саргије и чаршаве. Овамо спада вероватно и „уређена ћетена“ тј. ланено платно. Једна врста платна била је доча. Платно су белиле жене зване белиље.

Пређа је „испредена вуна избојана, или не, која служи за ткање или плетиво“. (Забележен је парацик

пређе тј. мотовило пређе, парче). И памук је веома много коришћен. Памук је доношен из Турске а било га је разне врсте, и за разне намене као атма-памук, витиљ-(танки) памук, „памук ћенарли беза“. („Ћенар, врста дебелог, сасвим белог памука за ткање управо за шарање платна при ткању“). Од памука су прављени и пештемаљи (убруси за купање). Једна врста памучне материје била је фута или вута, обичне модро обојена. (Касније овим именом звана је једна врста опрегаче. Забележена је и „барбирска фута“). Ових је било и финих врста, свилених. Ћилими су прављени од вуне, а поњаве од разног материјала.

Штофови. — Тежих тканина било је више врста: аба, чоха, кадифа. Абе је било разне врсте и провенијенције: доријанка, кариџија, марушка, модранска (вероватно из Модре, словачког места), цкалицка, (вероватно из Скалица, словачког места код Пожуна), и шехаба. И чоха је било разних врста, разног порекла и квалитета: „аускерн“ („аускерли“, „фајнкерн“ („фајнкорн“), „пуовска“. Кадифа је мало трошена и, вероватно, највише за украс.

Од свила је забележена јенишер-свила.

Конци су забележени од картона, и турски.

Мушка и женска ношња. — Комплетно одело, горњи и доњи део, оно што ми данас зовемо пар, звало се некада кат. Од горњих делова неке су носили и људи, и жене, и деца, као на пр. зубуне. „Зубуне носе у Србији и жене и људи, а у Војводству само жене. Зубуни, што се носе у Србији, они су бијели од домаћег сукна и без рукава; женски су дугачки, готово до земље, а мушки су кратки, мало дужи од појаса; а што носе жене по Војводству они су од картуна, па су постављени платном и наложени памуком, имају рукаве и мало су дужи него у Србији мушки“. Тако је забележио о зубунима Вук Караџић. Један да-

нашњи писац забележио је о зубунима: „Некад је то била памуком испуњена кратка хаљина што се носила испод кафтана, сада врста капутића који се облачи малој деци“. Зубуни су, у доба о којем пишемо, прављени од концикаргона (памука) са свилом; од „токатскога чита, свиле на рукав“. На зубунима се налазио по „шор дугмета“ каткада по двадесетак и више. Зубуни су прављени и од мусула, а забележени су и „зубуни чивидије“.

И мента је и мушко и женско одело. Менте су израђиване од исте материје, у истим бојама, и разним величинама, као доламе. Менте су забележене и постављене, и непостављене, а и „шушит“, али шта то значи не знамо.

Јапунцета тј. кратких кабаница од грубе, неваљане вуне било је две врсте: ачикбичим и ћорбичим.

Ови делови одела украшавани су гајтанима „тоцким“ (словачким), „бечким вуненим“, трнавским и турским свиленим.

Дугмад су служила за украс али она, направљена од племенитих метала, претстављала су каткада и велику вредност. Дугмад нису пришивана, него су била нанизана на врцу од канапа, или коже, и тако коришћена. Зато у пописима ствари сретамо забележене низове или шорове дугмади. Дугмад су прављена од костију, коже, калаја, папира, метала (меди и сребра), и свиле. Копче су прављене од папира и метала.

Рукавице су носили и људи, и жене, и деца.

Мушка ношња. — Мушкарци су покривали главе шубарама, бар зими, нарочито сељаци; док су варошани носили клобуке и калпаке, прављене од чохе, свиле и кадифе. У то доба се јавља и шешир. Зими су и варошани носили шубаре, а они најимућнији од самура.

Главни део тела покривала је долама која се спреда носила отворена, а опасивала појасом. Долама

је израђивана од тежих тканина од абе, чохе и кариџије. Било их је разне величине, боје, кроја и квалитета, скупочених и јевтиних, израђиване су са поставом, и без поставе. И њих је, према кроју, било учћесим (или ушћесим) и башћесим. Учћесим (ушћесим) су биле постављене са кожом, а башћесим и абене са саргијом или безом. Забележене су и дорћесим чохане, и доламе „са цвиком“. Доламе су закопчаване на дугмад, или на копче. Оне скупочене закопчаване су сребрним дугмадима. Скупочене доламе биле су украшене са вуненим или свиленим гајтанима.

Чакшире су израђиване од абе, кариџије, и чохе, у разним димензијама и бојама, као и разног кроја. И чакшире су се разликовале, вероватно по кроју, у алтићесим и учћесим. Посебна врста чакшира биле су дикчакшире. Забележене су и чакшире на уруп. Најскупље су биле чохане, а најјефтиније абене. Чакшире су биле украшене учкуром („узана и дугачка тканина којом се везивале шалваре, чохане чакшире и гаће, и која је на оба краја везена“). По Вуку Караџићу су били обично везени златом, а носила су га варошани.

Имућни су носили за појасом „шемшета“ (гајтане) сребрна.

Око паса пасали су се кајшем.

Од обуће варошани су носили чизме и ципеле, а сељаци опанке. По кући су носили и папуче. Чизме су прављене од кармажина.

Људи су носили палице (штапове) понекад са наџаком на врху. („Наџак с једне стране као мала сјекирица, а с друге стране има дугачке уши“). Тада се већ јавља и „шпанише рор“ (шпанска трска).

Понеки, али веома имућни, имали су у то доба и сат, који је ношен на ланцу.

Хаџије, а врло вероватно и старији људи, носили су бројанице („пастеле светогорске“).

Људи су већим делом носили браду.

Женска ношња. — Жене су покривале главу различитим врстама марама или шамија. Марама је било различитих величина, квалитета „са чипкама затканим“ и „авли-марама“. Од тање, финије материје прављени су убрадачи (обрадачи) или паћела (паћелоти), и пердета (вео), која су више заклањали лице, а мање главу. Ови су каткада били везени, или шарани златом или срмом. Пердета су била „јенишерска“ и „токатска“, а паћелоти су прављени од мермерије.

На тело се облачио оплећак („кратка женска кошуља, по којој се скути опасује“). Оплећак је горњи део и прављен је од теже материје, као и сукње. Преко оплећка, нарочито зими, ношена је ћурдија, „женска хаљина од штављене коже“. (У Војводини кратак капут, а у Србији дуг женски капут без рукава). Ћурдије су прављене од чохе а постављане богасијом. Забележене су неке као „шушит кик непостављене“, и „шушит мор“, а једна је забележена као „плаветна ветруча“. Ћурдија је била каткада оперважена лицом.

Прслук, или пруслук, био је део женског одела.

О појасу жене су носиле тканице, каткада везене срмом, које су напред учвршћиване кариком или пафтом („сребром везена и напред пафте сребрне“).

Доњи део тела покривале су сукње, или скути. Сукње су прављене од раше (ретко сукно од четири нити), велике раше, ал-раше, полраше; разне величине од пет, четири, три и по, и две и по половине, са чипкама (свиленим) и „просте“. Нарочито су биле у моди сукње мазоланке. Забележене су ал-сукње, и чурук-сукње. Сукње су прављене и од коже.

Чипке и галони (тј. бортне) прављене су од шика (срме).

Од обуће носиле су опанке, ципеле, и папуче. Од папуча биле су у моди „турске“ и „сентандрејске“. „Пантофлије“ (папуче) прављене су од кармажина.

1714 забележена је, у попису ствари једне девојке, и фереца са сребрним дугмадима. Ову је вероватно, наследила од своје матере, која ју је пренела у Будим из свога краја.

Као део одела забележена је и „једна крбеш“ и три и по „аршина буљевасна са два краја“, и калпа чохана сади. (Саде „платно који није изведено нимало, него равно“).

У моди су биле нарочито мор(аста) (плава), црвена и лимунаста боја.

Женски украси. — Жене су се и тада, као и увек, и свугде, украшавале. На главу су се стављале, али тих срећних је било мало, „гране бисера, што се на глави носе“. На ушима су ношене минђуше или обоци („с бисером“), мали и велики, од злата. Каткада су биле неке богато украшене с бисером и „у њима јакут(ахат)-камен“. На врату се носили ђердани од бисера („дизије“ бисера) ситног или крупног, златни или сребрни ланци, на којима је био обешен крст или талир (алкали тј. обешен о алку), или „чампраг (нека врста медаљона) од бисера“.

Прсти на рукама украшавани су прстењем (бурмама) од злата и сребра, које је било украшено разним драгим камењем. Изнад руку стављане су нарукнице (белензуке) од злата или сребра. Хаљине су биле украшаване редовима или „шоровима“ сребрних и позлаћених дугмади, а на нарочито истакнутим местима, као на прсима, или о појасу, стављало би се једно али изузетно крупно („грончато“) дугме. О појасу су ношени појаси каткада сребрни. Као украси забележени су „сачлуди од бисера“, „леф од бисера“. Понека од „госпожа“ имала је и носила сат. Забележене су и игле (два пара), сребрне и златне, да ли за коришћење, или као украс — не знамо.

Украси нису само значили украс, него и капитал који је, нарочито у то доба, свугде вредео, па се у

украсе улагао новац као у неку врсту осигурања у тешким временима. Каткада је цео капитал девојачки био у накиту. Тако је пасторка Симе Рудничанина имала 1714: 13 прстена златна, два ћемеркумаша од сребра, један ћердан од бисера, два велика обоца од злата, кесу од бисера, два ножа сребром окована, један окован ханџар, један окован панађиар, сачлуке од бисера, дугмета неколико, леф с бисером, 17 чампрага од сребра и фереџу са сребрним дугметима. Далеко више и драгоценијег накита имала је Марица кћи, вероватно, најбогатијег Србина тога доба Николе Божића, а жена Ћире Ђукића, али овај изузетан случај кварно би слику просека.

ПОРОДИЧНИ ЖИВОТ

Породица. — Просечна српска породица у Будиму имала је четири до пет душа; било је и мањих и већих. Породицу су обично чинили муж и жена и по које дете. Сасвим је био мали број породица које су личиле на задруге. Обично је муж био старешина породице. Муж и жена се у опхођењу зову по имену а пред другима жена мужа зове „господарем“, а муж жену „домаћицом“ или „домовницом“, а у вишем слоју и „госпођом“. Жене су од других називане по имену свога мужа као Ђукиница, Стојановица, Ђириница, а и оне саме обично се, на актима, не потписују презименом свога мужа, него по његовим именом (на пр. Мара Шајинова, и др.). Овако су називане жене по словних људи, а нарочито трговаца, у пречанској чаршији све до скоро.

Утицај Немаца „пургера“, од двадесетих година XVIII века, нарочито се осећа у нашем грађанском стању. Не само да се срета титула „ви“ на место „ти“ између страних, него се титула „ви“ употребљава и у породици. Тако ословљавају деца родитеље, а каткада се тако ословљавају и супружници између себе. Исто тако и рођаке ословљавају са титулом „ви“, на пр. „господар кум“, „госпођа кума“, „госпођа пријатељица“ (на место прија, рођака), па и деца родитеље. Тако је Петар Ненадовић адресовао писмо своме оцу као „поштену господару Ненаду Илићу, господару отцу мојему, сабовском пургерском мајстору“. По каткада, на чисто немачки грађански начин, називају деца своје

родитеље „милост“. Тако је Стеван Марковић (или Маријановић), син Маријана дунђера, који је учио занат у Београду, писма упућена родитељима обично почињао „часном и родном оцу Маријану, и матери Мари от мене Стевана. Ако за мене питате, хвала Господу Богу, здраво сам и мирно до воље Божје. И молимо Господа Бога и за ваше милости здравље чути и разумети“. Писмо се обично завршавало: „И спаси вас благи Христос на многа љета. Амин“. Једно писмо упућено матери почео је овако: „Служба и веле драго поздравје вашој милости госпођи матери“. Писмо завршава речима: „Служба и понизно поздравленије от мене Стефана мојој госпођи матери, и мојим општим сародником, зетовом и сестрама, и нашим пријатељем и добротвором“, па га је најпосле завршио: „И с тим се препоручујем и остајем на службу ваш рођени син, аз грешни Стефан. И чекаћу на тај лист от ваше милости, госпођо мајко, и добар одговор и благослов“. А један брат пише своме брату као „господару и брату“.

Свадба. — Положај жене у кући био је подређен. Ова подређеност се формално показивала већ на „јабуци“ или веридби. По обављеном испиту девојка би свог будућег мужа пољубила у руку. Касније, двадесетих и тридесетих година — вероватно под утицајем Грка — почињу се у нашем друштву правити и брачни уговори („аеротконтракт“), којима је утврђивано колико која страна уноси капитала у брачну заједницу. По уговорима, а можда и по закону, муж није могао од жениног имања ништа отуђити без њеног пристанка.

Приликом склапања брака, бар у народу, о мишљењу младенаца и њиховим међусобним симпатијама, није уопште вођено рачуна; они нису питани. То је била ствар родитеља младенаца. У списима се срета ова фраза: „Како приде господар господару и испроси от него даштер по обичају христијанскому“ Дешавало

се, да су се младенци први пут видели о веридби, а други пут о венчању. Мора да је овакав начин склапања бракова био од тешких последица по брачну срећу када се сама црквена власт нашла побуђеном да енергично интервенише против такве праксе те је, 1727, донела решење, да такве веридбе, ако би се и обавиле, а не види се, да то и младенци желе, и у томе се не сложе, не вреде. Патријарх Арсеније IV устао је, у својој посланици од новембра 1745, против неких обичаја и просидби, нарочито тзв. „даривања“. „Јер се догађају неке уцене и неумерени захтеви, као да децу своју за новац продају, што ни незнабожачки народи не чине, а не да их предају законитом браку, тражећи цену крви своје кћери: „дај о јабуци оволико, дај оцу и мајци, сестри и осталима“. Ово проузрокује удавање девојке према приликама, све док таква не увиди да је прошло време њеног седења или, ако се и удала преко своје воље, по принуди својих родитеља, за некога с којим не жели да живи, почиње да бежи и чини нечисте одношаје по шумама, пећинама и другим непогодним местима. Из тога се рађа блуд, нечистоћа и све што је прљаво, на поругу вере у уништења закона нашега“.

Вероватно да су само особе, изузетно јаке, успевале да се и после обављене јабуке (вратити „јабуку“ значило је, у пренесеном смислу, вратити дар (поклон), реше свог будућег супружника. Интересантно је, да један овакав спор није одржан пред црквеном, него пред грађанском влашћу, у општини. У том спору, који је кренула девојка, а која се, ни по обављеној веридби, није хтела удати за момка којег су јој одредили, суд сагласио, да се девојка „не може насилити да пође за момка“ али ју је ипак осудио да плати све трошкове, које је момак имао, а сем тога 10 ф. за „поштење“ (породице момка), и 12 ф. вероватно у корист општинске касе, „што се тако чини“.

Наша црквена власт бунила се и против других ружних обичаја о свадбама. Тако је 1719 будимски епископ Михаило Милошевић упозорио Будимце „када се кому деси весеље, то јест женидба, или који жени сина, или кћер удаје, онај злочести обичај што сте доселе имали, што се ни у којему народу не наводи, танце по сокаци водити и играти, и кадију на магарца (посадити), које дело и человјеком мрско. То да отселе оставите да нам се друзи јазници не смеју. Да нест просто који би пак (ово чинио) у напредуште, него у којем је дому весеље у оној кући веселити се, и у порти, а не на сокаку“.

9 фебруара 1737 упозорио је магистрат Српску општину, да утиче на народ, да престане са огромним и непотребним издацима, које чини приликом свадби. Тада, каже се у акту, они чине весеља „по осам дана и више“, и праве велике трошкове „без сваког промишленија и хесапа“. Тако раде и родитељи, а тако раде и дечји тутори, који чине ове трошкове на дечији рачун („тал“), те им „именије расточи се“. Магистрат моли Српску општину да утиче на народ да се то не чини него да се свадбе обављају што скромније, само „без шта не може бити“. Радован Вујичић, касанин, образложио је у свом тестаменту (1726), да својим двома кћерима није стога ништа оставио, јер их је „са големим трошком удао“.

У спроводу магистратског акта од 1737 управа Српске општине забранила је да се, приликом свадбе, не пуца из пушака код домова и код цркве. Уједно је забранила да се сватови прате ноћу по улицама „са свећама ужеженим“, јер би се могао десити пожар, „од кога — Боже сачувај“. Народу је скренута пажња да већ једном прекине са обичајем да изнајмљује двоја, троја па и више кола „заради приношенија дарова“, јер је на срамоту и штету нашег народа. Ко се огрешу у свом правцу запређено је да ће бити јавно кажњен.

По смрти родитеља женска деца тражила су од своје браће део, или бар неку оштету на име дела, али су им браћа одрицала право на то, као да је о свадбама много потрошено а сем тога добиле су опрему и одело. Али, колико смо могли утврдити, ни са оделом, ни са опремом нису биле много богате, ни оне из најимућнијих кућа. Једна од најбогатијих девојака имала је (1702) „у сандуку“: осам марама златом везених, два бела убрадача, четири кошуље, два чаршава, један пешкир, у платну за кошуље 27 аршина, перде јенишер за јорган, и једну тканицу. Шта су девојке сиромашнијег стања добијале о удаји наслуђујемо из једне претставке, коју је једна сестра поднела против свога брата а у којој се каже: „Ако мој брат вели да мој отац на моју удадбу похарчио јест много, те ме удао: дао ми је мазоланку от пет маријаша и прслук. У томе ме затекао господар те ме прстеновао. А када смо се венчали зубун дала мати чит агадар, и остали трошак. Тако су и сукњу на поле правили заједно. То ми је свега руха. А други трошак, отац дао је један хаков вина; а друго је све господар трошио. А мало је и потрошио, зашто смо по сиромашки трошили противо себе“. Женска опрема, приликом удаје, нарочито у оделу, и оних најбогатијих била је веома скромна. Приликом свог спора са женом Ћира Стевановић је пред судом нарочито подвучао како је, приликом женидбе, својој жени, кћери тада најбогатијег Србина, дао начинити један зубун и једну свилену сукњу „и то сам јој скројио да носи у дому мојему, код мене“. Том приликом, жалио се он када га је оставила, оставила је од својих ствари: две перине, два јастука, један јорган, један половни ћилим, један разбој, и један чекрк.

Сукоби у браку — Као и увек, и у то доба, у многим браковима није било све у реду. До сукоба је долазило због разних узрока. Муж је износио женине,

а она мужевљеве кривице. Тако се један муж жалио (1714) на своју жену да га поткрада, а она на њега да је мучи, да јој не дозвољава да спава са њиме у кревету, него на земљи поред кревета. Пошто је суд саслушао и мужа, и жену, и сведоке, решио је — а сведоци су се прихватили да јемче — да муж жену, „ако је за коју кривицу (и) удари, али да је неће убити“, и да „прифати жену ка себе, да се лепо пазе, како муж и жена, и постељу да имају заједно, како и остали мужеви и жене“, а жена да „украти свој језик, (и) да не одговара много“. Изгледа, да је жена била свесна своје кривице па се обавезала, да ће се понашати како је суд одлучио те је пристала, ако би се ухватила у крађи, и учинила што недозвољено, да има „изаћи из куће мужеве без дела, и без свега, празни руку“.

Мужеви су се највише жалили на женски језик. Једна од ових потписала се да ће пазити „свога господара лепо, каконо и остале госпође почитују своје господаре, и да му злочесте речи не одговара. А ако ли се посведочи да му злочесте речи узговори да има поднети велику каштигу и срамоту, како свака непоштена жена“.

Међу мужевима, и то оним из чаршије, било је и веома грубих. Тако је за Ђуру трговца (1713) забележено да „бије своју жену, (зато) све лежи сирота“. Доста је обичан случај да су се мужеви на суду „подватили да неће пити, и жену бити“. А било је и веома тешких случајева. За један такав случај сазнајемо из једне белешке (око 1723) из приватног писма а радило се о жени Јована Чолоша. „Ако сте ради какове новине имати сада неимамо ништа само се несрећа десила. Била је најпре болесна Чолошева жена паки је никако Чолош неотице ударио сикиром у чело и шести дан жена умре, а још не знамо што ће бити на концу. Бог зна. И велчера смо Јакова довели и завијао је. И она му на концу опростила пред духовним

опем и велчером. И ми смо онде били с неколико, и написали смо имена, и господарске, и њене речи, како је говорила, и јоште за добра разума“. Да је магистратска власт мало веровала да се то десило баш „неотице“, види се из чињенице што је Чолоша одмах затворила у магистратски затвор.

Иако су жене, по тадашњим појмовима, требале у браку да буду у подређеном положају, њихов је положај уствари био много лакши, јер су људи, бар они из чаршије, који су се обично женили после тридесет година, узимали за жене, које су се њима допадале, а ове биле знатно млађе — каткада и 30—40 година — а то је женама омогућавало да спроводе своју вољу. Жене нарочито нису мариле мужеве, који су били послушни очевима или родитељима, а са којима су тада живели у заједници. Такве мужеве звали су „татковићима“ и „пузовницима“.

У новој средини, под другим животним условима, изменили су се и морални појмови. Осећа се да је онај патријархални морал почео да слаби. А Будим је био велико насеље са разноврсним становништвом и етничким групама у којима се, на сполну и брачну чистоту, друкчије гледало. А опет знатан део пословних људи, оних, који су давали правац у јавном животу, често је „странствовао“, налазио се дуже времена на вашарима у Сегедину, Бечу, Кракову, Млецима, Кечкемету, и другим местима. А на тим вашарима скупљао се и полусвет те није чудо што су наши преци долазили у ситуације, које нису биле повољне за брачну исправност. Код куће су пак остајале жене, које су имале да воде послове уз помоћ калфи, или пријатеља свога мужа. Овакве ситуације доводиле су до нездравих појава или, бар давале повод за разне гласове који су бацали сенке на здрав породични живот, па је власт, или по приватној, или по својој иницијативи, имала да извиђа шта је по среди. Али ако су овакви случајеви сматрани као повреда јавног морала то су овим

суђењима присуствовали, сем световних власти, и претставници цркве.

1708 извиђао је један такав спор из чаршиског друштва „турфин, и црквени и светски“. Од црквене стране присуствовали су протосинђел, духовник и прота. Спор је кренуо Стојан Ђурчија, који је тужио угледног Будимца Јована Степића, што је овај рекао, да је његова жена курва и да је том приликом рекао „и ја сам је градио“. Степић је порицао да је то рекао. „Нисам тако говорио — бранио се он — него имам гарез (мржњу) одавно на Стојанову жену, зашто ме је у устима носила, да сам јах по Венедику, и по Бечу, с курвама ходао, и буле у кући држи“. Саслушавање је држано у неколико махова и Степић је био кажњен. На суду је дао изјаву „није истина што сам говорио већ ја вас и вашу домаћицу знам да сте поштени, и кроз оте (од њега изговорена) непочтене речи, Јован пољуби Стојана у руку, и под биршаг (казну) подлеже, и под каштигу“. Уједно су се обе стране обавезале да, „ако и одселе, који за којег што зло узговори, те се то и посведочи“, плате 50 форинти глобе.

Тежи је случај био Мирка Рајковића, и Кумрије, емишчиније жене. Они су били тужени да живе у недозвољеним односима, а да их своди нека Јелисавка. Биров је саставио суд којем је присуствовао и духовник. Суд је имао да извиди да ли „је био међу њима, неки неприличан посао, какоти курварство. И такој посаветоваше и Мирка, и Кумрију, што је досада било међу њима, тога да се остану, а свако своје почтење да пази, и тога нигда не сатворе. Ако се опет, послѣ тога, посведочи на њих, сами рекоше, да им се глава узме. И на то се потписаше и положише крстове својом руком“. А Јелисавка, која је била утврђена као подвачица, обавезала се: „Хоћу (од) тога престати, и почтено се држати. Ако ли се и послѣ тога нађе и

посведочи да сам из вароши прогнана, и да је све моје добро у вароши“. На суду су се помирили и Анђелија, Миркова жена, и Кумрија „да њој (тј. Кумрији) отселе нема никакве речи говорити, што није“.

Теже се снаћи у сукобу између Давида, његове жене, и обудовеле им снахе Јерине (1714). Давидова жена била је очевидно љубоморна на снаху, те је често долазило до свађе и са мужем, и са снахом. А у свађи није пазила шта је говорила. Тако је једном приликом — изнео је један сведок — рекла својој снахи: „Кучко, ја(л') ћеш ти лећи под мога мужа; ја ли ћу ја лећи. Ја ли ћу ја бити његова домаћица, ја ли ћеш бити ти“. Суд је пресудио да се, снаха са дететом, издвоји из куће али да им се издвоји део имања који им припада.

До тешких сукоба долазило је између Продана Радивојевића и жене његовог ранијег господара мајстора Андрије. Узроке наслућујемо из претставке коју је, 4 јуна 1724, поднео Продан „светлому тачачу“. У њој је изложио како је, о својој крсној слави (Ђурђеву дну), пошто је морао да крене на сегадински ваشر, оставио своју жену и „мога поштенога мајстора, каконо својега правога оца, на својему сиромашком дому, да они управе каконо је пут и закон. Паки је мој поштени мајстор отац на тој речи, и управили су, како је Бог дао. А моја мајсторица Евлогија није хтела доћи у мој дом, него су јој послали што су били кадри. И после тога, каде је моја домаћица месила хлеб, те је послала мојему поштеному мајстору једно парче пите, а за љубав каконо својему оцу, а моја мајсторица на то устаде на моју домаћицу на дому те псује и ружи, што јој год на уста дође“. „Не остаде на миру ни отац, ни мати, који су у земљи лежећи и, простите, триста магараца посадила на моју матер, а не знам зашто“. Када ју је један од комшија

опоменуо да не псује, и не говори „зле речи“, она га је назвала „дубровичанским магарцем и урсупинским медведом“. И суседи морају да „је се аратосе, јере је једна зла жена и језична“. „Верујте ми — жалио се он — да не би ниједан наш добри комшија њу подносио како што је ја подносим двадесет година“. Скреће пажњу таначу да је он, већ једном приликом, позвао и бирова, да види и чује какве му пакости чини, и он се могао уверити како је то „непокорита жена“. Једном ме је, жалио се Продан, напала речима: „Ходи напоље хрте. Зашто бежиш од правиче“. Назвала га је толико пута „хунцвухом а ја се држим — пише он — да нисам тај човек био, нити да будем отселе, и под тим именом нећу остати“. Како је власт поступила по овој претставци не знамо.

До сукоба у браку, па и скандала, долазило је и стога, што су разлике у годинама између мужа и жене биле, каткада, веома велике, а то је доводило до нездравих ситуација и у браку, и у друштву. То наслућујемо из једног скандала који се десио 1736. 30 јуна те године тужила је таначу Аница, хацијина домаћица, свога суседа Андрију да ју је, у неколико махова, покушао да заведе. Она је — пише она — то поверила своме господару и упитала што да ради: да ли да му разбије нос. Он јој је рекао да то не чини, него да ће он покушати да га заплаши и осрамоти. Он ју је наговорио да га, ако ју буде још једном наговарао, послуша, али да то изведе тако да би он могао то видети, а тада ће га, он и његови момци, напасти. И када се Аница приликом, по договору, хтела Андрији подати“ а овај тада паки стаде вадити на ркмачу и јак Ација — пише даље у претставци — истрча сас тим људима, који су гледали и повика: „Камо нож да му посечем браду, једном псу. То ти је уочи смрти покајаније, свињо. Паки су га терали по башти Со-синој, и побеже, и посрами се“. Из даљих редова ове

претставке, доста нејасно стилизоване, сазнајемо и много штошта о односима у годинама између мужа и жене. У тој претставци она се даље правда. „А моји драги господари моја је мати млада била остала удова 12 година, и поштена била, јак 14 месеци када је господар био у Јеросолиму, и поштена сам била и до данас, вала Господу Богу, хево 20 година како сам са господаром дочекивала у наш поштени дом архимандрите, и екзаре, и духовнике јерусалимске и светогорске, и с иније стране људе, старе и младе, и не би на мени поштена имена“. А сада после овог догађаја, не може да живи од Андријине снаје, која стално виче по улици за њом: „Бештијо, бештијо и курво, бар сто пути“.

Несретних бракова било је доста и у највишим круговима. Један такав брак био је између кћери угледног грађанина Јована Степића и сина, можда још угледнијег и имућнијег пештанског грађанина Малеша Надаждија. Али о овом сукобу знамо сасвим мало. Знамо нешто из писма будимског проте Нестора Живановића упућеног будимском владици 1733. Ту се каже: „Овамо се сијасет чини са Степићем, и с његовим зетом по граду: терање по сокаци, псовка. Срамоту и безчастије цркви наносе. Стид нас је от иноверни. Степићев зет жену фата по пијаци кад иду из цркве. Говорио сам: „Подајте мира докле дође господин владика. Зет ми његов одговара: „Ја се трошим по бирцузи: једем, пијем, ноћивам. То је мене срамота. Дајте ми моју жену. Ето толики људи за мене добро стоје“. Научавају га неки да се пошокчи, ако му жену не дате“.

Сукоби у породици. — Ни сукоби синова са родитељима, вероватно остарелим, нису били ретки. Било је породица у којима су се „клали међу собом кано Цигани“. Један син, по тужби свога оца, покорио се

суду и пристао да више не иде „по механе, ни дању, нити ноћу“ а ако се, отац или мати, на њега у варошком дому потуже „за какове неваљале послове“, обавезао се оптужени, „себе гвожђе метнути, и да се има лишити својега отачаства“. Али је било и тежих случајева. Тако је један син рекао своме оцу: „Враг те створио и ђаво родио“ и претио оцу да ће му, ако га удари, запалити кућу. Суд га је осудио „за такво дијаволско дело, по служби. Божјој, пред народом ударити 50 штапа“. Други син који није слушао и поштовао своје родитеље, него дигао руку на оца и матер, а оца свог ударио цепаницом „у леђа пустицом, и да (се) није отац његов сагнуо, и главу би му разбио“, осудио је суд да му се удари 24 штапа на пијаци. Неки Јован Дамјановић осуђен је зато што је кући у невреме долазио, родитеље псовао и погрђивао, и претио да ће их бити, да прве недеље добије 50 штапова на пијаци, а друге 25, али су родитељи ипак измолили суд да се за сада одустане од казне, него да се овом приликом „покара, а други пут тако да не чини“. Суд је пристао али, као неку врсту казне за обе стране, одредио да оптужени плати 4 ф. Много строжије је кажњен неки Иван, Живанов син, зато што је био оца и матер. Он је осуђен „да му се удари 24 штапа на пијаци, потом да чисти ђубре на пијаци дању, а ноћу да је у арешти 14 дана, а да четири дана празника, и четири дана недеље, држи клип у устима, а затим да га проведу кроз варош како неваљала сина свету за углед“.

Родитељи су готово редовно, пошто су им деца била осуђена, покушавали да ублаже казну. Ево један од многих случајева. Исаило Станивуковић, који је своју матер погрђивао и псовао: назвао је и курвом, и из дома истерао, а оца тукао и по глави, и по очима, и окрвавио, осуђен је (1730) на 24 штапа, а за кривице према мајци „хоће трпети до гредушчега празника“. Овај други део казне као да су несретни ро-

дитељи од власти измолили да му се опрости. Власт је пристала, али уз услов да Исаило моли родитеље да му опросте, и да се обавезе да то више неће чинити. Танач је том приликом у осуди упозорио и остале синове да имају поштовати своје родитеље а ако их буду нагрђивали и злостављали тада „на очевистном сокаку и пијаци хоће своју каштигу трпети“.

Вероватно да је много више сукоба било између ожењених синова и матера удовица, а нарочито изнемоглих матера, него што то сазнајемо из сачуваних докумената. Суд је природно био на страни матера. Једног, који је својој мајци рекао: „Ти ниси мати, као матере, него си рђа“ осудио је суд на седам дана „аршта“ и 50 штапова. Уједно му је забрањено да се, ако буде још једном псовао матер, има „лишити свега отацства“. У једном спору између сина и мајке, који нису могли да живе у слози и љубави, „веће се псују и безчасте“, суд је одредио, да син остане у кући али да се све, што се затекло „у дућану и сермији“ „окром куће, винограда и бакара“ подели, и да брине „сваки о себи“.

По тужби своје матере осуђен је неки Стојан што је „нерадин и скитница“ и што јој је претио да ће ју „бити, и замаивао ударити“ са 24 „штапа“, а — ако буде био такав убудуће — пристао је и на већу казну. Неког Јосифа Крстића осудио је суд, што је тукао своју матер „да (се) у свету недељу његово дело у цркви очати“ и да му се пред народом удари 24 „штапа“. Једном који, са својом женом, није поштовао старицу матер, и испуњавао тестамент свога оца, одузео је суд све покретно и непокретно („движимо и недвижимо“) имање па вратио матери, а њу решио свих обавеза и обећања према сину.

У највећем броју сукоба ове природе, бар код ожењених, треба кривце тражити међу женама, како се

то види из случаја Мијата Шијака. Мијат, како је сам признао, није смео да прими у своју кућу своју рођену сестру иако је желио да је „сваки пут код мене, и код моје куће, али не смем, и не могу никако от моје жене. Ви не знате шта ја од ње патим; ја сам изгорео између две ватре“.

Ни у свим свештеничким домовима нису владали добри односи, па је у неким од ових имао суд да сређује прилике. Тако је суд имао да среди односе између попа Димитрија и његове жене са једне стране, и његовог оца, матере и сестре, са друге стране. Главни кривац, изгледа, била је сестра Димитријева, јер је суд решио, да сестра за годину дана не долази очиној кући. „И опростише се поп Митар својему родитељу и својој мајки, тако се и попадија покори и пољуби својега свекра и своју свекрву у руку и они њу у образ, и помирише се поштено и лепо. Такођер и са својом сестром, помири поп и попадија“, а ако „отселе, који коме какве речи неприлично говори, да има платити дупли штроф“.

И у породици попа Игњата владали су жалосни односи Његов брат Максим, био је кажњен прво затвором „у овом Сивцу“, а затим са 40 „штапа“ зато, што је матер псовао и „по леђи био“. Варош је овом приликом упозорила и остале синове да ће не само бити кажњени оваквом казном, него ће још „и у гвожђу по вароши сокаке чистити“.

Да су синови тукли своје родитеље нарочито синови матере удовице, каткада и очеве, била је доста свакодневна појава, тако да се и сам магистрат нашао побуђен да укаже Српској вароши на ову срамоту. У акту од 14 фебруара 1734 скренуо је пажњу магистрат „што се чини од младежи или от синов“ са родитељима „не само у речи“, „него са неприличним бојем и руководженијем“ а узрок су — пише ту — сами

родитељи, што своју децу у детињству пусте да живе и раде како хоће те тако „без наказанија и длжнога страха нарасту“. А кад их суд „наказати и покарати хоштет“ тада долазе родитељи, или њихови старатељи, па моле за њих, и правдају их, и тако „децу распуштену предајут до целого њихова искоренија“. Магистрат је скренуо пажњу на ову жалосну појаву јер ће таква деца касније чинити и веће преступе, а тада „по заслуженију њихову оштрије по Божјем урежденију хоштет се штрофовати“. Власт се често пута налазила у незгодном положају јер је синове требало казнити а родитељи, који су их тужили, молили су власт да их не казни. И власт је овим жељама излазила каткада у сусрет, али је од старешина породица, или од татора — среди малолетна деца, — тражила гаранције да се неће више дешавати, оно зашто су тужили своје синове, иначе да се на њима „има потегнути штроф и каштига“. На суду је каткада долазило до измирења. Тако је један син, ког је отац оптуживао да „с битангами ходи како не ваља“ „паде на суду пред оца и покори се“. Али је било родитеља који су добро познавали своју децу па, према овој, ни на самртном часу нису имали милости. Тако Радован Вујичић, каспин, није у свом тестаменту дао део свом млађем сину Николи, него је умолио тудоре да га „у својих рукама примит и держет донде, докле не познају да достојно будет се њему у руке предати“. И то, правдао се, чини за његово добро, „да без управљенија свој тал не би погубио“.

Тестаменти — Тестаменти или, како су их наши стари називали, „тастаменте“, „таштаменте“, почели су писати наши преци врло рано, већ око 1700. Тестаменти почињу са стереотипном фразом: „Во имја свјатије живоначалније Тројици: Отца, Сина и свјатаго Духа. Амин“. Тестатор изјављује да је у болести („подарован болезном“), „врло нелагодан“ али „у бистрој, и

чистој памети“, па је стога призвао свештеника и „поштенородне господаре от поштена варошка танача“ да им саопшти своју последњу вољу. Прво би се побежило имање, актива и пасива, а затим би се, са преосталим имањем, правило распоред. На првом месту чињена је „уредба за душу“, а затим „уредба наследником“. У „уредби за душу“ сви су се сетили прво цркве, нарочито будимске, затим епископа, свештеника и даље редом својих. Они најимућнији сетили би се и „Јеросолима“, и „Филиндара“, и Пећи, и понеког манастира, у првом реду ковинског и грабовачког, али и оних по „Врушкој“, и оних у Србији, каткада и незнатних, али везаних за њихов родни крај а увек, под условом, да им се тамо одржи парастос. Неки у тестаменту одмах одређују, „ако им се смрт прилучи“, да им се „за душу даду четири обеда, и четири јеванђеља да се очате, и свјашченици сви нека се обуку“. Понеки од имућних, као Сара хаџи-Комненова, поклонила је архимандриту који је био присутан сребрну чашу, и сваком ешкату новаца за по један пар чизама. „Сиромашке стране“ ретко се ко сетио. У „кључу“ тестаментa су завештаваоци оног, који би квариио тестаменат, клели речима „да не има на онај свет куду поћи“, „тако да на оном свету не узри лице Господа Бога“, или „нека носи грехе моје от младости до моје старости, и да код Господа Бога за моје грехе ответује“. Понеки је за желео, да га „часно и лепо у гробљу сахране код мојег сародства и рода“.

Удомљеној женској деци остављена је обично нека маленкост док су имање наслеђивали синови са мајком, али син је имао бити „својој матери послушан и покоран у свакој повиности, како син матери“, иначе се имало имање од њега одузети и предати матери. Пошто је тестамент написан запечаћен је на три места, и предан општини на чување. Тестамент је обично правиио старешина породице, обично отац, са жељом да потомци живе и даје у љубави и слози, али је и тада,

смрт старешине често значила и распад дотадање породичне заједнице. 1721 поделили су се браћа Филип, Јован и Томаш Цветиновић. То се десило и у породици мудрог и честитог сабова Ненада Илића. Једва да је заклопио очи, а већ 19 јануара 1726, на захтев његовог најстаријег сина Јакова, нашла су се браћа, Јосиф и Петар, пред судом, јер Јаков није хтео да буде „ни по једним начину с њим двојцом заједно“. Браћа су се поделила онако, како им је отац у тестаменту „сам измерио“ и „примише ни више, ни мање“, а остало су имање, као и дуг, поделили на три једнака дела.

Али са тестаментом нису били увек сви задовољни, нарочито ако тестамент није прављен у договору са свима који су у питању. Тада су се они, који су мислили да су тестаментом оштећени, жалили суду. Један такав случај десио се по смрти угледнога бирова Станоја Радојевића. Станоје се женио двапут. Другипут је узео за жену Марицу, удовицу угледног дунђерина Маријана. Пред своју смрт када је трећи пут начинио тестамент оставио је својој жени 150 ф. Сем тога жени је оставио „пол хакова ракије, и три хакова вина, и жита шест мерова. Тако нека иде са својом сиротињом у своју кућу после четрдесет дана“. Пасторки је оставио 40 форинти. Марица је то, вероватно, одмах сазнала те је, по његовој смрти, једном претставком умолила танач да отвори тестамент, али се она већ у тој претставци пожалила на тестамент. У тој претставци она се жалила таначу што ју „остави мој покојни господар после себе, како да се није са мном венчао, ни заклео“. Она се удала за Стојана не зато што није могла „сиротињски живети, како и друге удове“, јер је Маријан није „сасма празно оставио“, али је имала „синове далеко од себе, и двоје нејаке дечице“, а мислила је, Станоје је „у вароши поштен и свуда чувен,

оће и мојојзи дечици добро бити, и свакоме ће их добру научити и на добри пут наставити“. „Ако нисам кадар била добавити ја не би баре готово потопила што сам у дом имала. Саде што сам годе имала у првом дому све сам оде превукла, и бакарно, и калајно, и дрвено, и землено, пертено, сукнено. Тога сам ради преносила, јер сам право ови дом свикла и мислила сам тако дотле не изаћи из њега, доке ме четворица из њега изнесу. Тако ми се и господар обећао, и ја сам цело држала, а сада ми ваља изаћи и паки ити откуде сам дошла, а моје мало много све овде остаје, а у староме дому сада не имам ни даске на што ћу прву ноћ ноћити“. Па се жали таначу како у Станојевој кући није затекла покривача него је себи скрпила од старих пердета и зубуна, те „за три дана чупала памук, докле ме нокти не заболеше, те састави нешто јоргана. И то не моглоше на ме гледати веће свукоше с мене, како из њега душа изиђе“ па се пита, да ли је „којој мојој други тако чињено како мене чине“. Жали се на Станоја како јој је обећавао и клео се да јој „неће криво учинити, ако остане и после њега“, и када је правио тестамент, и први пут, и други пут, договорно је са њом чинио, а сада „када је трећу тестаменту чинио, нити ме звао, нити ми је казао, нити је оком на ме гледао, нити ме је добрим словом зазвао“ „само, на концу изда(х)а души, зовну ме и рече: „Прости ме Марице!“ И реко: „Како да те простим, како ме остављаш под моју старост“. Паки рече: „Прости ме, тако ти страшнога суда. У томе реко: „Да ти је просто сад, а идеш де ћеш одвет дати Богу живоме“. И заплака се. И пољуби га у руку. То ми рече: „Не плачи Марице, неће ти моја деца криво учинити, моје душе ради“.

Суд је изашао у сусрет молби „госпође Марије“ да чује, што је и како је уредио њен покојни „господар“ те је одредио „комесион“, који је 9 јуна отворио „тестаменту“. Ни писмене, а ни усмене приговоре суд није уважио, него се углавном сагласио са последњом

вољом њеног покојног мужа. Само је одредио да јој обећану своту наследници имају исплатити „о јесени“ и дати јој „крефет“, али Марија „на свој дом порцију належешту да плати“.

Својом ситуацијом, по смрти свога мужа, није била задовољна ни Ефронија, удовица Јована, сина Пејака Вујиловића. Она се (1728) жалила таначу како је изашла из куће свог покојног мужа „без руха, без новаца, без ништа“. По смрти Јовановој она је тужила таначу свога свекра да јој није ништа дао. А Пејак се бранио да јој није стога ништа дао што је Ефронија „његова сина помогла умрети, и уморила га“, и да је његова сина оставила на три дана пред смрт. Ефронија се бранила да „га није уморила, нити је њега тровала“, него је учинила оно што је чула од жена, „да сва кућа њу милује“, наиме „узела јесте земље од четири дувара и метнула у уста, и она са шњим јела и говорила: „Како она четири дувара стоје јако у кући, онако и ја на милост њима да будем мила“. Мужа је — признала је она — на неки дан пред смрт, напустила, јер јој је свекар претио да ће јој отсећи нос и уши, или обе руке. То је чуо и поп Василије. Како су се по вароши проносили разни гласови о Јовановој болести сам биров, са писаром, отишао је Јовану и упитао га од чега болује, а Јован му је одговорио: „Болујем како болесник“. На питање, да ли криви жену или ташту, он је одговорио, да не криви никог, „да им је просто овога и онога света“. Како је Јованов отац на суду изјавио да је он у свом дому неће „ни гледати, ни трпети“ то је суд решио, да има снаси „достојну чест дати, с којом честју она хоће довољна и контента бити“, наиме да јој врати све оно што је она приликом удаје у дом са собом донела, и да јој да све што јој је дано о весељу, „такође нејне халине све, како нејне, тако и свога домаћина, свеколик“, и у новцу 150 ф.

А било је и несрећних бракова где се за смрт једног супружника сумњало да је по среди намерно тровање, те је вођена истрага. Тако је 1725 осумњичен један муж, као да је, преко служавке, којој је обећао 50 ф., покушао да сичаном, који је усут у вино, отрује своју жену.

ЛИТЕРАТУРА: Витковић VI, 255-6, 268, 276, 318, 365-7, 370, 372-4, 381, 419, 421, 428, 441. — Беседа 1878, 224.

ГОСПОДАР ЂУКА, ЊЕГОВА
ЖЕНА ГОСПОЂА СОСА, И ЊИХОВ СИН ЂИРА

Случај имућног и угледног будимског становника Ђуке Стевановића и његове породице сам по себи можда и није много интересантан, али је далеко више интересантан као први познати а после и типичан случај историје многих наших имућних и угледних грађанских породица. Способни и окретни отац, слаба и неодлучна мати и размажен син сретали су се од тада у нашем грађанском друштву, а нарочито у породицама политичких првака.

Ђеорђије, или из милоште звани Ђука, Стевановић (ређе Стефановић, а на тестаменту се потписао Штевановић) родио се у Пећи 1663. Приликом Велике сеобе имао је 27 година. 1702 он је трговац, и по богатству четврти у Будиму. Као изасланик Срба Будимаца по народним пословима био је неколико пута у Бечу а најдуже се задржао приликом процеса против капетана Перкација. Умро је 1721 у 58 години.

Да бисмо боље објаснили случај ове породице ми ћемо, са пар речи, приказати и породицу Ђукине жене. Ђука је био ожењен Сосаном (Сузаном) (Тада је ово име, под утицајем запада, почело да улази у моду у наше грађанско друштво), или званом Сосом, кћерком Николе Димитријевића Чукурханлије, Грка или погрченог Цинцарина, родом из Београда, нашто указује и његов надимак. 1690 добио је Никола Димитријевић, као и његов пашеног хаџи-Комнен Георгијевић, титулу капетана. У Будиму се бавио трговином и 1702 био је

међу најимућнијим људима. Иноверци се га сматрали „грчким трговцем“ и писма му адресовали као Грку (Деметери, Демитери). 1713 био је изасланик Срба Будимана у Карловцима. 1714 постао је грађанин. 1717 постао је племић. Имао је сина Аврама и кћери Сосу, Полу и Марију. (Пола је била удаћа за трговца Николу Калајитовића, хаднаћа у Гроцкој. Пола је умрла 1726. У свом тестаменту сетила се она цркве у Гроцкој и манастира Винче и Рајиновца (ман. Рајиновац се налазио у близини Гроцке). Пашеног Николе Димитријевића хаџи-Комнен Георгијевић био је у служби Аустрије већ пре 1690. 1690 постављен је он за кнеза у Иригу, а касније се населио у Сентадреји. И он је био имућан човек. Убрзо је постао племић. Иза њега остала је кћи Сара.

Ђука је са Сосом имао сина Ђиру, кћер Ракилу, или како су је из милоште звали Рајлију (или Ралу) и, када је Ђука умирао, сасвим малу и сакату Сару. Какви су односи владали у Ђукиној породици не знамо, али унеколико наслућујемо. Према жени и према деци држао се он господарски али, унеколико, и под утицајем немачке културе. По тадашњем обичају ословљавао је он своју жену, па и сина, са „ви“, а жену понекад и са „госпођа“. Али, судећи по Ђукиним писмима упућеним будимској општини, Ђука према породици као да није био у добрим односима. (Тешко је рећи да ли се белешка у протоколу: „Ђура, трговац, изби своју жену па она лежи“, односи на Ђуку, али, очевидно, да није био у добрим односима ни са женом, ни са својим тастом). Он, који свако своје писмо почиње са поздравом бирова, таначника и свих редом, у неких двадесетак писама, нигде не спомиње жену и децу, него обично моли стога кума сабова Ненада, а ређе и таста, да обиђу његову радњу и „нагледају“ његово „сиромаштво“. Само у једном писму задржао се он мало дуже на породици. „Молимо вас господари, и поздрављамо кума Ненада, пише он ту, нека нагледа

наш дом, и децу прегледајте, да се не ударају по сокаци, и на момче: нека има мисао према се“. „Момче“, биће да је био његов син Тира.

Ђука је био, очевидно, одличан трговац. У актима Српске општине он је бележен као фурдација што ће, вероватно, значити да му је радња била нека врста робних магацина у којима се могла купити најразноврснија роба. А то наслућујемо и из процене вредности робе у његовој трговини. Имао је трговачке радње у Будиму и у Београду а био у трговачким везама са трговцима у Бечу, Београду и Сегедину и другим трговачким центрима. У пословима је веома лепо напредовао што се види из процена робе у његовој радњи учињених последњих година његова живота. 1716 имао је, пошто је „све узео на перо и прохесапио“ које у роби, које у вину, које у готовом 5082 ф., на вересији 330 ф а дуга другима 810 ф.

1717 претекло је, „преко харча, чистих“ 6840 ф.

1718 претекло је, „преко харча, чистих“ 8445 ф.

1719 претекло је, „преко харча, чистих“ 10200 ф.

Наредних година вредност имања је мало опала. 1720 имао је у Београду штету те је вредност спала на 9500 ф., 1721 на 8900 ф.

Капитал му се састојао из робе „штоурске“ (штајерске), немачке, турске, и „од сваке руке“, затим у вину, ракији, винском посућу, соли, житу, бакру, а имао и „остали серсам по дућану, и шталу“. Као извозник имао је и две лађе. „Доле у Београду“ имао је (1719) дућан у којем је продавао „штоурску робу“ а, сем тога, и механу и виноград. 18 фебруара 1721, када је писао тестаменат, проценио је он само робу у оба дућана, у будимском и београдском, на 4000 форинти.

Као главне наследнике именовао је на првом месту свога сина Тиру, а затим своју жену Сосу. Кућу и дућане оставио је Тири и Соси, „и нека се ране из општине, из дућана“. Оставио им је у аманет да удоме Рајлију а, сасвим малу кћер Сару, која је била саката,

да даду „на књигу“ а после, ако се не покалуђери, да и њу удоме. Рајлију, молио је он, „да лепо оправе“, а не „како једну слушкињу“. Приликом удаје имало јој се направити „један кат (пар) аљина“, дати један виноград у Хаџидеру, и 400 ф. Сари, када дорасте, а ако буде хтела да се уда, да даду 200 ф. Али, како је „то јоште на далеко, тко зна до тога доба каква ће се времена узменити, веће када дочекате, како произволите, тако учините“. Себи за душу тражио је да му упишу десет сарандара (парастоса), „које у Свету Гору, које на Синају, по Врушкој, и у Јерусалим“, Будимској цркви св. Димитрија завештао је одежду која би стајала 25 ф. али, ако је не би могли предати исте године када умре, а оно нека је предаду када буду могли.

За старатеља свога имања поставио је угледне Будимце, свога кума Мишка (Михаила) Ивановића, и Станка Тодоровића, ранијег бирова. У тестаменту је упозорио Ћиру: „И Ћиро да никакав започетак не чините, веће матер да опитујеш“, кума Мишка и господара Станка. Као да је много сумњао у свог сина Ћиру, јер је молио, и жену и старатеље, да га, ако примети да имање не напредује, посаветују а, „ако ли не услуша а ви затражите, и узмите из руку, па нека буде мојим сиротама“.

Када је Ђука умро не знамо али, врло вероватно, убрзо, јер се наскоро, као старешина куће, јавља Ћира. Он се обично потписивао Ђукић, али и Ђеорђијевић, и Ђорђевић, а и Стевановић, Али Ћира је био сасвим другог кова од свог оца. Од тада даље његово ће име да се стално повлачи по судским протоколима и Будима, и Београда, и Сентандреје. Већ 28 марта 1722 обавезао се он да ће, „ако се нађе тко из његове куће да сипа хорпутером косе по глави“, платити „штров“ од 24 талира.

Исте године оженио се Ћира са Марицом, кћерком Николе Божића из Рац-Ковина, кћерком једног од нај-

богатијих и најугледнијих људи у оном крају (1727 позајмио је Никола Божић српским општинама у Будиму, Сентандреји и Пешти, за оно доба, позамашну своту од 2000 ф., а за време куге 1739 помогао је Србима у Будиму житом да се прехране). Божић му је дао своју кћер „на пријатељов мојих информу“ и „гледајући на поштене родитеље његове“. Од накита му је донела: ланац од злата тежак осам грама и више; 3 златна прстена; 2 дијаманта; један прстен с плаветним каменом, а један златан „што ме је прстеновала њиме“; једне обоце од злата; дизију (низ) крупних бисера; пафту сребрну од девет лоти лацувертли (азурне, чивит боје); дугмета позлаћена, што се носе на ћурдији; једно дугме велико „што се носи на рису“; сребрне копче што се носе по прслуку од шест лота; два дугмета што се носи на зубуну, један крст „што се носи на грлу, окован пак позлаћен, један талир алкаки што се носи на грлу“. А поред накита и нешто мало креветских ствари, донела је Ћири и један разбој и један чекрк за предење.

Брак већ од свог почетка није био сретан. Марица је, када је дошло до отвореног расцепа, тамо четири године касније, испричала у суду како је, одмах „по венчању друго вече, камџију и постељу метнуо како би ме био. И после тога камџија за једну годину дана у постељи стајала, и нисам смела дигнути“. Она се жалила да ју је, „када би долазио из бирцуза пијан, свагда био“ и том приликом називао најгорим изразима: „булеча, катича, опиша, каналија, курва“.

И у пословима Ћирин рад био је поразан. 1 јула 1723, договорно са својом матером, заменио је Ћира дућан, механу и виноград у Београду за дућан и виноград Стеве Милосављевића, који су се налазили у Будиму, а преко тога да Стеви да још и 260 ф. Трошкове око преноса требала је да сноси свака страна али под условом, да ниједна страна имање не може уживати док му га, друга уговорна страна, не преда

„до руке“. Уговор су потписали и Ћирини тутори. Ова размена није била по Ћиру повољна па је Ћира покушавао да се извуче из обавезе. Покушао је да будимска општина утиче на београдску општину па да ова код Милосављевића утиче у његову корист, али је београдски биров одбио да се меша у ту ствар. „Како су о себи почели чинити, тако о себе нека и прекину; у то се ми не стављамо“, одговорио је београдски биров. Ћира је том приликом штетовао, за оно доба, огромну своту од 800 ф.

Ћира је својим неуредним животом саблажњавао јавност, а поготово пријатеље и чаршију, тако да се сам танач осети позваним да на њега утиче и то лепим наиме да од њега узме „завет да ће живети другим животом“, и Ћира је на то пристао. У том „завету“ потписао се он „да отसेле никакви неваљали послови и по цустара ходити на коњи, и кавге ни с киме чинити нећу никада. А почтено како матер, тако и домаћицу, да почитујем“. Али га је овај „завет“ мало везивао. Већ крајем маја, или почетком јуна 1725, тужила је „госпођа Соса, домаћица покојног Ђуке Стефановића“ таначу свога сина Ћиру „да није добар газда, и узнемирује своју матер, а очинство губи сваки дан“, па је молила „да је вечито поделимо од свога сина“. Танач је одредио бирова Живана Бранковића; Ћириног татора Станка Тодоровића; ешкута Димитрија Недељковића, и писара Петра Ненадовића, да извиде ствар. Ови су 3 јуна извршили „комесион“ и том је приликом, дакле на три године пошто је написан тестамент, побележили имање и све што се тада у кући налазило а свакако да је, међувремено, много штошта нестало од новца, драгоцености, одела и ствари.

По том попису по смрти Ђукиној, остало је у кући 30 дуката царских, 11 дуката „и черек којекакови“, 2 талира са алкама, и 1 без алке. Даље су забележени: „једна дугмета од срма-ђумиш, плетена, от девет лота и по, и по три квинтлика; двадесет калшилука, и десет

дугмета. Једна маштара (Можда исто што и маштрафа тј. посуда за воду) позлаћена од 22 лота и по. Једне пафте од 8 лота и по квинтлика, „Десет кашика сребрни од 31 лот, и један квинтл и по. Два душека. Један ибричић од сребра позлаћен од 14 лота. Једна кашчица од срма-ђумиш плетена, с китами зелени и црвени, важи 7 лота, но има свиле на нем један лот. Један ланац златан од 17 драма“. „На једни чакшира копчи 14 пари“. На једној плаветној долами налазило се 19 пари дугмета; на платненим чакширама 12 сребрних копчи; на мор-долами 18 пари позлаћених дугмета, на зеленој ћурдији дугмета 16 пари; на госпођиној шептелићурдији 15 пари позлаћених дугмета; на Маричиној ћурдији има 15 пари истих дугмади. На ћурдији Петра Татковића била су дугмад сребрна. „Десет пруслука без памука“. „Два чирака калајлија. Калаја свакојаке прилике 36 фунти. Два авана велика, један мали. Један казан. Један сандук гвозден од 68 фунти“. „Једна бошча златом по чохи и свили везена. Три крпе платна. Два јастука свилом везена. Пешкира којекакви 10. Један чирак од туча. Једна алија“. „Један рис и један курјак, 16 пари пређе. Два пешкира. „Једно чебе. Ђоче шарено шест рифа“. „Кошуља које носи, нисмо писали“. „Три низа бисера: један низ даде Ђири, други даде Рајлији, трећи себе задржала Соса што јој Ђира купио. Један прстен што је од Ристовора купила мати; и један Ђукин, и мати га поправљала, и камен један метнула. Килт. Један сат. Један шајтов“. „Један астал, и чоја шарена на асталу“. Један феленац. Пет кожних, и две дрвене столице. Пет „чаршава астални“. „Један од свиле, и два петцајх јастука“. Парне (перине ?) и постеље нисмо писали“.

Од оружја је забележено: 16 пиштоља, и једна пушка.

Од рукописа (или „књига“) забележен је по један часловац, псалтир и молитвеник.

„Иконе нисмо писали. Са серсаном и иконе нека стоји што је у којој соби“. У једној соби налазиле су се три „свеће јерусалимске: 1 црвена, 1 зелена, 1 бела“. У другој соби налазило се шест икона, крст, бројанице, кандило, огледало и „језик от змије окамењен, када је св. Петар по гори ходио“.

У подруму су се од винских судова налазили: 103 акова, једна велика и једна мала каца, једна када, и неколико мање важних ствари.

Соса је на крају упозорила комисију да је она „покојноме своме господару са своји три свилени сукни златне чипке саждесла и њему дала те је дугмета ковао“, а она је те сукње донела од свога оца, па да јој се и то, при процени, узме у обзир. Комисија је њену молбу уважила.

Пет дана касније, 8 јула исте године, изведена је пред целим таначом деоба. Матери је остављен спрат тј. „горња пола куће“, половина баште, велике и мале, подрума, ракиџнице, свих подрумских судова, вина, и накита а, уз услов, да се прими и половине дуга. — Сари су уступљене две каце, једна велика и једна мала. Рајлији, која је била удата, били су дужни 340 ф., а зету 200 ф. Ћира је добио део куће у приземљу и од свега половину а, разуме се, и половину дуга. Дуга је било укупно 2.219 ф. 5 н.

Соса са овом деобом ипак није била задовољна. Мора да је имала врло незгодно искуство са својим синем па је желела да се до краја прецизира шта спада у њену половину да не би, „по мојега сина невреднога газдалигства и потопленства имајуштега нашега добра, просијак остала“. Жалила се како имање, које је вредело 4.080 ф. „по својему неуправленију, и својој сили, и не послушанију, све погуби“ и тако „и себе, и мене у велики дуг доведе“ па је молила танач, коме се захвалила на извршеној деоби, да одреди шта спада у њену половину „да знам која пола и страна от дома и болте хоће моја бити да на њу подобну књигу све-

тлога крунтпуха извадим, а и пошто дом трошан је, те не знам, коју страну дужна сам ја поправљати, коју ли мој син. Ако јој танач усусрет не изађе она ће „молити се за сатисфакцију изнова“. Али се Сосиној жељи, том приликом, није изашло у сусрет, него јој је саветовано, да се стрпи, јер за сада — „све не може се“.

Ђира није само мучио матер, него и своју жену. После четир године брачнога живота као тужитељ јавио се Маричин отац. Он је тужио Ђиру „да твори зла житија, матер и добре своје пријатеље не слуша, очинство и материнство зло расточио, по злом путу ходи“ и не само то, „него јоште Марицу по васегда зло туче и псује да речена дашчер моје не вазмогла трпети“. 21 септембра 1726 одржано је суђење на коме су били присутни „како духовног реда, тако и мирског, људи“. Од црквених власти били су присутни, архимандрит Исаије Антоновић, прота Нестор Живановић и свештеник Петар Пантелић. Од стране Српске општине били су присутни, биров Јефтимије Кнежевић, и ешкуч Јован Цветиновић, затим Ненад Илић, Живко Ратковић, Живан Бранковић и Анта Милошевић а поред њих Станко Тодоровић и Мишко Ивановић, као тудори.

Ђиринa мати потврдила је све наводе своје снахе, као и таста, и дала изјаву да је снаси увек саветовала да Ђири, када дође кући пијан, не иде узнос, да ју не би тукао. Потврдила је да је Марицу четири пута тукао и, када је покушала да их раздвоји, тада је Ђира псовао и њу. Изјавила је и да је чула да је Марицу, једном приликом, док је она била у „илици“, вукао за косе.

Таст се жалио како Ђира на пијаци у Српској вароши прича да је он покрао волове и „бољарин се учинио“. Биров је потврдио да је Ђира свог таста називао „хунцвумом, шелмом и ипернајтером“. Танач је, са своје стране, потврдио како је „у часне посте трипут код куће ручао, него све по странах; и ово је че-

тврта година а да се није причестио; по бирцузи ходи, и битанге кући доводи, и кантом им вино давао“. Мати га је тужила да је „три коња променио које са битангама, по двојица јашући, ишли на пустару“.

Ђира се није много бранио од оптужби своје матере и своје жене, али је желео да колико толико баци одговорност на свог таста. Ђира се жалио како је, кад је био код њега, таст поставио „слугу на врата а два пиштоља на астал метнуо паки мене псује, како он тако и госпожа, и да сам једну реч рекао, или одговорио, био би ме убио у својој кући“. И његова мати је изјавила како јој се тужио „да је једну реч рекао били би га убили, али за пиштоље није говорио да су на асталу били, но о чивији висили су“.

Таст је оптужио Ђиру да је, после „завета“, „све ове пункте чинио“. Жалио се како се Ђира претио да ће, ако му се врати жена, „учинити од ње, да неће се около ње веће кметови купити“. Ђирини мати није много жалила свог сина. Она га је тужила како јој је претио: „Мати, нећеш от моје руке ходети, а ја веће знам: „Моја кућа су вешала у Старом Будиму“.

Суд је утврдио да Ђира не слуша ни матер, ни таста, ни власт, ни црквену, ни световну, да је нерадин и лажа, да се са неваљалцима скита „по страни мести и домови“; да се опија и проводи блуд; да бије жену „матер и оца псујући“, а тасту „неваљале поште шиљући“, те је решио да Ђира има да се обавезе да неће више живети и радити као досада а ако се то деси да му, као грађанину, неће „штров у новци бити, но паче хоће бојем са штапом штрововати се“. И Ђира се обавезао да ће матер „часно почитовати“, „својему господару тасту покорност носити“, и са својом „домовницом мирно се пазити“. Ову обавезу потписао је „једанпут за сваки пут“. А примајући ову обавезу позвао је „неке сведоче часни ови господари и цео танач“.

Како су се ствари даље развијале не знамо али очевидно да је Ђира наставио са старим животом и да

су са њиме имали муке и жена, и мати, и таст, и друштво. Таст је желео да му Ђира доведе кћер те му је, у том смислу, писао неколико пута. Ђира то није хтео, али када је, једном приликом, дошао сам тасту, таст га је изгрдио а, изгледа, и по свом слози Јанаћу, дао избити. Ђира се вратио кући али више није хтео тасту долазити. На једно тастово писмо Ђира је одговорио да, он и жена, имају „срдачну болест“, јер виде да не уживају „отачаску милост“ „господара таста“. У писму Ђира пита таста, из чије је главе потекла наредба да га слуга избије да ли из тастове, или из пуницине. Ђира га је у писму сумњичио као да га је хтео негде „у пустињи убити. Да сам се ктео бранити могао би и мртав бити. За јер се јако кајете што ме ондека нисте убили, зато сте јако кочије послали да ме тамо убијете“. Даље обавештава таста да му ни он, ни његова жена, неће доћи „докле нам одговор не пошаљеш, и докле нам отачаску милост не покажеш“.

Таст му на ово писмо није одговорио, него је одмах сутрадан написао писмо његовој мајци, својој „госпођи пријатељици“, Соси. У писму се жалио на Ђиру, и његове „тужбе“ и његово „држање“, па је изразио мишљење, „да би боље било да се на ветру испрдио, него онолико товарио без прилике књиге“. Укорава Ђиру што још увек не живи како треба, па су и „кумови и пријатељи од вас образ обрнули“. Одбија од себе Ђирину сумњичења, нити шта зна „кога сте ви врага чинили и врат ломили по пустари обесни, те себе склали као пси“ па му пребацује, ако је онако, како слуга прича, да се Ђира о њему изражава, онда „ниси пријатељ мени, нити си ми добру рад“. Али о свим тим стварима, мислио је он, не треба губити времена јер их познаје обојицу, и слугу и њега: „Ти један нитко, а он (слуга) други“. А што Ђира измишља као да га он настоји да га домами и избије то од себе одбија, јер сматра да није „памети Ђирине и Јанаћеве“. Пребацује Ђири што није дошао у Ковин, заједно са

својом женом и својом мајком, када им је послао кочије, „да бисмо се мало разговарали“. Ћира је то требао, пише он, сам учинити већ и стога што је Марица „лоше“ (болесна). Изгледа да је Ћира овом приликом са Марицом отишао тасту у Ковин али се Марица није више са Ћиром вратила кући. На једном листићу забележено је да је 4 маја 1726 од Ћире „отведена жена“.

Никола Божић, тада биров у Ковину, није седео скрштених руку, него је одмах обавестио једном претставком митрополита Мојсија Петровића како Ћира не само „чини зла житија“, „него његову кћер јеште по васегда зло туче и псује да речена даштер моја не възмогла трпети но поручивала, да је к себе узмем до болшаго прилучаја, пошто једно се боји, а друго алцбу трпети не може, и ако је нећу себе примити и довести да хоће у Дунав скочити“. Он је обавестио митрополита да је кћер довео к себи са знањем епископа и танача па је молио митрополита да и он то одобри, и догод се Ћира не поправи, да његова кћи са децом живи код њега, а Ћира код своје куће; а ако се Ћира буде поправио вратиће Ћири жену са децом.

И Ћира се обратио са молбом на митрополита да овај утиче на његова таста, да му врати жену са децом. Он је, пише он, у молби са женом „лепо“ живео а, природно, да ју је каткада „за која погрешенија, по-карао“. А пише он даље, она се на ово жалила своме оцу те је он стално писао и тражио да му је пошаље. Најпосле ју је послао родитељима а после и сам отишао, али када је отишао тасту овај га је „пропсовао“ што ју није раније послао. Том приликом дошао је Ћира у сукоб и са жениним братом и „ва незапу од њих отишао“. Од тада је он стално тражио да му врате жену, али су они, одговарали да му је не могу послати, јер је Марица у другом стању, а Ћира да нема служавке па „не има ко дом стројити сиромашки, ни јастије зготовити“. Ћира се бранио како служавка „нама двома не потребује, а зими пак можемо и слу-

шкиње држати“. Али ни после тих обећања нису је хтели пустити. Ћира пише даље како је рекао тасту: „Не чините лепо, него чините ме једну маскару и да ми се људи подсмехују а жена је млада, а у вас свакојаки људи у кући, а и ја млад без жене не могу, но чините обоје да се погубимо“. Он признаје да је ишао „по бирцузи ранећи се, и себе јестије за новце готовљећи“, те није било могуће „не сагрешити, и побитанцити се“. Жалио се, како је за шест месеци, од како је жена од њега отишла, потрошио више од 300 форината. Сада, жалио се он даље — иако се Марица већ породила, а и дошло време берби — неће да је врате, а све под изговором као да она прети да ће, ако му је врате, у Дунав скочити. Најпосле пожалио се митрополиту и на Марицу како је, када је намислила отићи родитељима, извадила, „из сандука свех мало големо отачаство што сам имао у јадицару, и у ствари, пак затворила празан сандук и понесла кључ, кроз које се највише боји повратити својему дому“. (На другом месту жалио се како му је у сандуку оставила калајлије). А однела је „и сукњу свилену, што сам јој скројио да носи у дому мојему, код мене“. Од својих ствари оставила је: две перине, два јастука, један јорган, један полован ћилим, један разбој и један чекрк. Умолио је митрополита, да „покара“ његова таста и пуницу што од њега праве „шпот“, и нареди им да му врате жену са децом. Он се, закључио је Ћира, обраћа митрополиту, да се не би обраћао „по чуждих правиха и суду“.

Ћира са својом молбом није успео. Митрополит је решио да Ћира, „за исправљеније своје“, има да живи у Ковину у кући свога таста а касније, ако се поправи, да ће му се дозволити да се са женом и децом врати у своју кућу. Ћира је пристао да буде „у покорности, и послушанију, и љубави“ према „господару тасту“ и „госпођи пуници, како истој мојој матери“ али уз услов, да и они њега „от своје милости

не удаљују“, и с њим не поступају као са „робом“ или „слугом“, јер иначе „болше мње и сурово зелије јасті особ са мојеју домаћицеју у својем дому“. Бранио се да своју жену није никад називао курвом, него „другим образом може бити да смо се кад у инату псовали“ па се бранио, да је неће „убити. Бог зна да толико желим њој, колико и сам себи“.

Да ли је он заиста прешао у Ковин и како се тамо понашао, не знамо. Из његова тестаментa знамо да је добровољно отишао у војску и да се, ни на позив своје жене, није хтео да врати, јер га је, како се он у тестаменту правдао, „оставила, и кућу ми опустила, и мене труцовала“. Жена му је, код својих родитеља, родила другог сина, Јована. Ћира је, изгледа, војску убрзо напустио и вратио се својој кући али, вероватно, насавио са старим животом, јер му се жена ни тада, и поред свих његових молби, није хтела да врати.

Али је убрзо, када је митрополит дошао у Будим, његова ствар поново расправљана. Питање је кренула његова мати Соса. Соса није била задовољна са ранијом поделом те се јануара 1727 пожалила митрополиту. Митрополит је, позивајући се на Ћукине речи у тестаменту, да се Ћира има обраћати за савет матери и таторима — а он то није учинио — него своју матер „злословио“ „и не само непослушаније у њему живи, но и безделник, безчиник, пијанац, скитач, и развратен јест и очину сермају, чрез таква безчинија погубио. И сврх сермаје јеште матер чиста дуга 300 ф. задужио. Такожде домовница Марија како за бесчино житије његово, до исправљенија житија реченога Ћире, на време от него, нашим судом архиепископским, разлучена“. Митрополит је истакао да је Ћира заслужио да му се одузме део наследства и раздели деци покојнога Ћуке. Али, како је Ћира ожењен и има два сина, то му се чини „милост“ те му се оставља горња и болта и долња, и од куће „страна“ са доњим подрумом. Соси и Сари остављена су доња болта до

бакалнице, средња до горње болте, и горњи део куће. Ћири је остављен и виноград, али да му се ништа не преда у руке, док се не поправи. А ако се не буде поправио, а матери и тудорима буде досађивао за захтевом да му се преда његов део наследства, то „колико буде досадно кому, нихма, нека се, чрез почтенога танача вароши Табахане, каштигује“.

Ћири није било више места у будимском друштву. Као грађанин и ваљда, заузимањем пријатеља, и чланова породице, вратио се опет у војску. Успео је да ступи у пук „оклопних рајтера“, који је био под заповедништвом генерала Кордове. Пред одлазак у војску написао је Ћира 29 марта 1727 опширан тестаменат.

То није тестаменат у обичном смислу те речи, јер Ћира није ништа имао, па према томе није ни имао чиме располагати, него је то уствари нешто више, то је изјава, „блуднога сина“, како он сам себе назива, а у којој је он признао своје кривице и грехе и према умрлом оцу, и према мајци, и жени, и деци и, што је за мајку било најважније, дао рачун о односима према својим повериоцима. У тестаменту он се нарочито жалио на жену, коју је чекао једанаест месеци. „Зато ја од укора људскога, и срамоте братинске, не могу се завише живети, ни стајати у вароши, веће смрко, зајмури те отидо, а она под сваки начин нека ме чека докле год ја не дођем, јер је ја никако не остављам, нити пак опраштам“.

Ћира у тестаменту признаје не само да је сав свој иметак у вредности од 4.000 ф. упропастио, него да је и матер задужио са 1.225 ф. „И то сам, пише он, ја све расуо и просуо, освем моје матере, као сваки блудни син, и саде се тога свега кајем, и праштам у моје матере, и од мојега оца мртва, јере тежак дуг на матери остављам, и јоште к тому остављам мога сина Стефана да јој утеши срдце од плача меште мене, е да би ме не проклињала, и не плакала за мнош. А Стефану мојему, и Јовану мојему, не остављам ништа, и

ако би им што и оставио не имам им шта оставити, јер и матер под дугом остављам, и под тешким дугом, и невољом великом. Зато јој Стефана остављам на њену вољу; како је воља моје матере онако нека шнине да чини и шнине упраља, како је Господ Бог научи о лепше, а други неко с дететом да не има илаке, ни за живота мојега, ни по смрти мојој, јер јој ништа више не остављам; све сам јој расуо и растоцио кроме оне куће и болте на пијаци, и два винограда. Из тога јој ваља дуг да плаћа, себе и отцу за душу да даје, и да храни ону сироту сакату моју сестру Сару, и мојега сина Стефана, и сама себе, докле је жива“. Најпоследње је овластио матер да, после његове смрти, може чинити расположења каква хоће.

Тестамент су потписали, сем Ђири, који се потписао као „Букић, млади Стефановић“, и ставио неки племићски грб, можда свога деде Николе Димитријевића Чукурханлије, још и Пахомије, игуман манастира Ковина, будимски прота Нестор Живановић, његов кум Јован Степић (Стефановић) и тутори, кум Мишко Јовановић и Станко Тодоровић. Сем ових тестамент су потписали и Никола Станковић и његов тетак хаднађ Никола Калајитовић. — Исте године умрла је његова сестра Рајлија.

После тога о Ђири не знамо ништа. Тек 24 јануара 1730 сазнајемо нешто о Ђири. Тог дана обавестио је прота епископа да је Димитрије, син Антонија Милошевића испросио Марицу, ранију жену Ђирину. Али, пише прота, „тај дан, каде господар Анто нашем преосвештенству долазио у овај исти дан овде јест стигао један слуга једнога ритмајстора и тако нам јест казао да Ђира јест жив и томе истоме слуги говорио, и молио га: „Брате, кад идеш у Будим, молим те отиди у Рацкиштот (Српску варош) те поздрави моју матер и моју жену, скоро ћу и ја тамо доћи. После тога јесмо га звали у варошки дом, пак тако јест и у варошком

дому једнако говорио и казивао. На то хоћемо чекати заповед, хоћемо ли венчати или не“.

3 фебруара исте године дао је Ћирин таст Никола Божић у будимском суду писмену изјаву и обавезао се да ће он, ако би се његов зет Ћира „јавио жив“, „чину црквеному и светском“ „отвјет дати и какво год доконање стало би се, за све подлажем се отговарати и плаћати“. Ову изјаву су оверили биров Јован Цветиновић и најугледнији грађани из Будима и Пеште: Антоније Милошевић, Матеј Надажд, Никола Давидовић и Дамјан Димић.

Истога дана дала је пред судом изјаву и Ћирина жена Марица, да ће, ако би се Ћира, „јавио, и жив на свет изашао, те би нас судом почео тражити и какво изисканије чинити да имам сама о себе на сваком месту отговарати, и штогод буде трпети“, „а свјата црква наша о сем никакова подозренија да нема, нити дужна бива о мене отговарати, за сије моје дело, но у својој части да остане како јест“. И ову изјаву су потписали сви они, који су потписали и изјаву њеног оца, а сем ових још и Живан Бранковић, Петар Димић и Павле Пантелић.

Никола Божић је сматрао да поред ове званичне изјаве упути писмо и свештеницима „и господарем кумовом, нашим пријатељем и братијам“ да ће он за Ћирину смрт „добар стати да никога глава не боли“ ни епископа, ни свештенство, ни цркву. Цркву, изгледа, да ове изјаве нису задовољавале те су се отац и кћи потрудели да добију уверење од чете у којој је Ћира служио. 9 фебруара издана је њима потврда од капетана у чијој је чети Ћира служио да је Ћира умро и сахрањен 16 септембра 1728 у селу Будјену (Budien), у бихарској жупанији.

Вероватно, сасвим убрзо, после тога удала се Марица за Димитрија. Димитрије је тражио од Сосе део

Ћириног имања јер су, изгледа, и Ћирина деца у времену од 1727 до 1730 помрла. Соса је замолила танач да је узме у заштиту од Димитрија, „што ју је псовао и безчастио без сваке речи и узрока“. Танач је саветовао Димитрију да се Соси „преклони, како својој матери, и руку да пољуби, и да иште опроштење“, а Соса њему опрости и да живе у љубави.

Али Димитрије очевидно није престао са својим захтевима те се Соса обратила претставком на митрополита Викентија Јовановића како „велику досаду трпим, и нисам мирна једин залогaј хлеба у дому мојему изести са оном мојом сиротом сакатом и бедном шћери Саром мојом. Нисам от њега мирна, него попсовата, погрђена, бесчастними речми онако, што не вазможно јесте исказати, које више трпети онаковије досади не могу, а највише ради овога дома нашег и болти“. Димитрије је тврдио да Соси, не припадају, па се она у претставци пита, шта ће бити, када она умре, са њеном Саром, те моли митрополита, да извиди ствар као што је учинио и митрополит Мојсије Петровић. Она је, правда се, много штошта чинила што није морала али је то чинила лично Ћири да би га извела на прави пут а то јој је и сам Ћира, у свом тестаменту признао да је „затро моје сиромаштво и подушје својим нераденијем потопио и профлангирао, и мене под толиким дугом оставио, које се не могу издужити докле сам жива, и остадо под моју старост за једнога просјака, и још горше од просјака.“

Соса се поново обратила молбом и на танач да јој помогне. Она се пожалила на Димитрија што није проучио тестаменте, Ђукин и Ћирин, и што заборавља да је Ћира све своје потрошио „и расточио невредно а мене, под старост моју, у сиромаштво обукао, и под дуг довео и оставио, које сирота плаћам данашњи дан“. Моли таначнике да извиде спор и да је „не упусте сироту“. Танач је, заједно са бировом Рајком Прера-

довићем, покушао да направи споразум али није успео те су се обе стране обратиле „другој инштанцији у Град, славном магистрату“. Како се спор завршио не знамо. 18 августа 1735 умрла је Сара. Изгледа да је Соса била жива још 1741.

ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ

„Народни предњаци“ или „зглаве људи“ — Друштво Срба у Будиму није било једноставно. Пре би се могло рећи, за оно време, изузетно сложено и интересно. Оно се састојало од свештенства, од грађана („пургера“), занатлија и трговаца, од људи који су били на угледним положајима, као и од људи сиромашног стања. Неки од ових су већ дошли у Будим са знатним угледом као чланови чувених кућа, као напр. Рашковићи, кнезови од Старога Влаха. Један од њих Мојсије, који је једно време становао у Будиму, постао је касније пуковник српске милиције. Неки су опет током времена постали грађани. Никола Димитријевић Чукурханлија, пореклом из Београда, постављен је од аустриске власти 1690 за капетана, а већ 1717 добила је његова породица племство. Прерадовићи су добили племство по 1720. Једни су били имућни, други угледни или по институцији којој су служили, или по својој личној вредности.

У ово доба на челу друштва стајао је „свештенички лик“. Епископ је, истина, резидирао, у Сентандреји, али сасвим у близини Будима, те се његова присутност веома осећала. Он је стајао на челу цркве и свештенства. У Будиму га је заступао прота. Положај проте је био увек испред бирова. Поред будимских свештеника, с времена на време, налазили су се у Будиму и претставници пећског и јерусалимског патријарха, обично архимандрити или угледнији калуђери. У кућици поред цркве, званој ћелија, живеле су калу-

ђерице које су бринуле о чистоти у цркви и спремале просфоре. Свештеницима су били подређени учитељи или „школамештери“. Овој групи треба прибројати и једног иконописца.

По којем принципу би требало поређати појединце или породице у српском Будиму? На то је доста тешко одговорити јер, за ово време које нас интересује, није сачуван материјал у подједнакој мери на основу кога би се могло много што шта утврдити. Зашто је био делегат будимских Срба у Бечу абација Вукоман Лазаревић, један од сиромашнијих људи, не знамо, али свакако са много разлога, који нама нису познати. Да ли, породице и појединце, да поређамо по богатству када је и ово прелазило из руке у руку. Како је разлика у имању видљива то ћемо да изнесемо најинтересанније о имовном стању по попису из 1702. По том попису од 448 пореских обвезника више од 40 ф. годишње плаћало је порезу свега њих двојица: Илија Бошњак, трговац 47 ф. и Стеван Јовановић, сабов 41.60 ф. Између 30 и 40 ф. плаћали су порезу њих 7 и то: Анта Милошевић, терзија; Ђука Стевановић, трговац; Никола Димитријевић Чукурханлија, трговац; Драгутин Поповић, трговац; Живко Мартиновић, пекар; Хаџи-Рашковић, ћурчија, и браћа Никетићи, сабови. Између 20 и 30 ф. плаћало је порезу њих 15. Дакле број оних који су плаћали већу порезу од 20 ф. био је свега 24. Средње имућних, који су плаћали порезу између 10 и 20 ф., било је 83 а остали су плаћали испод 10 ф. А било их је и тако сиротих који уопште нису плаћали порезу. Од угледних људи међу средње имућне људе спадали су Антоније и Тодор Рашковић, Михајло Кабакул, Орестије Радишић и Ненад Илић, док је први нама познати делегат Срба Будимаца у Бечу абација Вукоман Лазаревић, који је био примљен у аудијенцију од цара, спадао међу сиромашне људе; плаћао је свега 7,50 ф.

Али у јавном животу најимућнији нису били и први. Народ је имао свој укус. У јавном животу долазили су на прво место бирови. И међу њима је било људи разних квалитета. Највише их је било на овом положају по једном, али их је било, који су били по неколико пута. Међу бировима нарочито су се истакли Станоје Радојковић и Живан Бранковић. Неки су се истицали радом у цркви као епитропи, или као сиротињски оци. Међу овима су се нарочито истицали; Орестије Радишић и хаџи Јован Дамјановић. А било је људи који су се истицали у свим гранама јавног живота: и у општини, и у народним пословима, и у цркви, и у цеховским организацијама као Живан Бранковић и Орестије Радишић. Али сретамо и људе чији је углед био изузетно висок а нама није познато да су икад били на првом месту било у којој институцији. То су они мудри људи ретког поштења који не воле ни част, ни одговорност, али које народ, можда баш због ових особина, необично воли и цени. Такав је био Ненад Илић, сабов, отац каснијег митрополита Павле Ненадовића. Он је стално први кмет или ешкуч и народ је увек желео да он врши разрез и купљење пореза. Учлањен је у цех, одмах при оснивање саборског цеха, 1695, и био првак у овом цеху. Имао је синове: Јакова, Јосифа и Петра, и кћер Сару. Жена му је умрла 1723, а он 1725. Велики углед имао је и Анта Милошевић, терзија (негде је забележен и као „ракиција“, вероватно стога што је имао и казане за печење ракије), отац каснијег митрополита Исаије Антоновића, који се није нарочито истицао у јавном животу, него као пошван човек гледао свога посла. Био је један од најимућнијих Срба у Будиму. Имао је три куће, винограде, трговину, пешару, и др. Умро је 11 августа 1734. Пред смрт му је умро син Павле. По Антиној смрти умрла му је и жена. 1739 био му је дом, како је написао његов син, тада епископ Исаије, „пуст“.

Ако бисмо хтели „народне предњаке“ или породице да поређамо било по ком принципу ми би се свакако огрешили, било у ком правцу, зато ћемо их поређати алфаветским редом и додати, уколико знамо, одакле су родом или пореклом: Илија Бошњак из Босне; Живан Бранковић из Пећи; Давидовићи из Смедерева; Никола Димитријевић Чукурханлија из Београда; Зака Добрић из Београда; Мишко Ивановић из Пећи; Михајло Кабакул из Зворника; Јефтимије Кнежевић из Пожаревца; Ненад Илић из Пећи; Тома Павловић из Београда; Прерадовићи из Србије; Стојан Радојковић и Орестије Радишић из Призрена; Рашковић из Старога Влаха; Станковићи из Крушевца; Ђука Стевановић из Пећи; Јован Степић из Старе Србије или из Београда; Цветиновићи из Пећи. Друштву будимских Срба треба додати и Николу Божића из Ковина, члана једне од најстаријих и најбогатијих породица у том крају. (Породица Божића живела је у Ковину већ у 16 веку).

Остало становништво — И међу занатлијама и трговцима било је разлике; неки су били „велики“, а неки „мали“. „Велики“ су били имућни и угледни „поштени господари“; остали су били „мали“. Тих малих било је далеко више и они су се бавили најразноврснијим пословима. Било их је абација, алвација, бакала, балугција (рибара), бербера (барбира), бозација, бојација, воденичара, вретенара, дунђера (тесара), емишчија, касапа, кашикара, ковача, колара, крманоша, кујунџија, лулеџија, мумџија (свећара), опанчара, пекара, пушкара, сабљара, сабова, сапунџија, сарача, седлара, симиџија (хлебара), табака, тачација, терзија, туфекџија (пушкара), фурдација, ћебеџија, ћурчија, чибурџија итд. Поред „господара“ и „госпођа“ забележене су слуге и слушкиње, као и чувари стоке: волари, козари, чобани, или они који су је тимарили, као кочијаши. Забележен је и један свирац и једна играчица.

Забележен је и један иконописац. То је био Павле Николић. У пољопривреди много више су забележени копачи тј. виноградари, него сељаци и сточари.

Иако је ово друштво било тако разноврсно и сложено оно је, нарочито у прво доба, било прожето патријархалним, готово фамилијарним духом. Они се међусобно зову по имену и ословљавају са „ти“, али са поштовањем и пажњом. Нова средина и све јаче друштвено диференцирање учинило је односе све сложенијим. Породична присност преплиће се са страним утицајима. Титулом „господин“ и „господин кир“ ословљавани су првобитно само епископ и високи црквени функционери, као архимандрити и егзарси, а понекад и прота, док су остали свештеници називани по функцији коју су обављали. И понеки врло угледан човек као рецимо подвојвода Јања Монастерлија, титулисан је као „господин кир“. Поклонике гроба Христа свали су хаџијама. Пословни људи титулисани су као „господари“, а њихове жене као „госпође“.

Писма угледнијим људима адресована су као „частородному“ или „доста поштеному господару“. Писма упућена бирову адресована су као „поштенородном (или „поштенорођеном“ или „доброродном“) господару“, а сасвим ретко као „господину бирову“. Већ двадесетих година XVIII века пристигла је генерација која је учила школе, одрасла у новој средини и научила се новом друштвеном реду, па је хтела да то своје знање и покаже. Петар Ненадовић, који је учио латинску школу међу Немцима у Граду, а у којој је учио и француски и латински, много је афектирао са овим својим знањем па је каткада писма, која је упућивао тадашњем бирову Живану Бранковићу, адресовао и на француском језику. Али као добар православац није заборавио да испред адресе стави крст и адресује овако: † A Monsieur, Monsieur Sivan Brankovics, marchand renommé à Budae —Taban. Свом брату, писару будимске општине, адресовао је каткада на ла-

тинском језику као: *Generoso Domino Josepho Nenadovics Jae R. L. Civitatis Budensis Tabane iurato notario meritissimo dignissimo D-no Fratri mihi colendissimo*“. А на једном писму потписао се он ћирилицом као: Петрус Ненадовић, сервитеур, док се опет њему сабовски цех, као своме члану, обраћао у писмима као „мајстору Петру“.

Много теже су се наши стари сналазили према високим функционерима државне власти. Њима протокол није био познат па се у овој кореспонденцији преплићу изрази и нашег средњовековног куријалног стила, и фамилијарна присност, и модерни утицаји.

СУКОБИ У ДРУШТВУ

Људи се у животу слажу и не слажу. Тако је то увек било, и тако ће увек бити. Људи се међусобно не слажу, јер највећи део ствари гледају кроз призму својих интереса. А пошто се интереси често не слажу него укрштају, то долази до сукоба који се код појединаца, као и код разних етничких група, испољавају на разне начине. Природа сукоба зависила је од доба старости, пола, темперамента и културе. Неки у сукобима реагују нормалним тоном, неки са повишеним и псовкама, а неки ћутањем, или презирањем. Негде се сукоби сврше на речима, а негде и са физичким обрачунавањем. Тако се завршавају сукоби међу појединцима, тако и међу народима. Наши преци, темпераментни а мало културни, свађали су се доста и у затвореним просторима, и на јавним местима, а обично уз псовке и на начине у културном свету мало познате. Писати о тим свађама није без научног интереса, али не чини никакво задовољство.

Сукоби међу првацима. — Природно да је у овом сложеном друштву долазило до сукоба. До сукоба је долазило свугде: у општини, у цркви, у школи, у привредном животу, свугде и између свих. Народу су били најинтересантнији сукоби између првака. То нису били сукоби политичке или партиске природе, него више личне, бар тако то изгледа. Оваквих сукоба било је од постанка општине у Будиму али ми имамо у овом правцу материјала тек од краја прве декаде.

Како су се у појединим приликама понашали појединци видеће се из онога што нам је остало забележено. За бировине Стојана Радојковића (1708—9) дошло је — не знамо зашто — до личних размирица између чланова општинске управе. Опозицију су чинили ћурчија Ранисав Ратковић и трговац Јован Степић. Ранисав се тако заборавио да је једном приликом рекао: „Није ово мој биров, веће толвађ“ (лопов). А Ненаду, једном од најугледнијих варошана и најстаријих кметова, рекао је: „Гузицом место отимаш“. На суду је ову своју изјаву ублажио. Бранио се као да је рекао: „Има их неки те гузицом место отимају“. Ни друге није оставио на миру. Ешкуту Орестију Радишићу рекао је: „Јазук је, то место за тебе није. Грехота што ту стојиш. Утичеш се како ждрбе пред руду“. Орестије му је кратко одговорио: „Лупну ту реч како у помрчину“. Најгоре је прошао са Живком ћурчијом. На њега се Ранисав тужио, да га је — свакако не без његове кривице — „узео за косе и притискао пода се, и разбивши ми нос. Нити знам, или Живко разби, или дете његово“. Изгледа да су оба неко време задржани у затвору. (На једном недатираном листићу забележено је: „Да се зна, како је био у затвору Ранисав и Живан“).

И други су поваци били покатак у непријатељству. Неки Лимо, вероватно ранији биров, рекао је ешкуту Анђелији, приликом скупљања порезе: „Ти си кћћу начинио, а на мене порезвијеш порцију“. Том приликом је, изгледа, избио сукоб и у самој управи, између бировца Стојана и ешкута Орестија а, вероватно, у вези са Перкашићевом парницом. То се наслћује из неколико реда магловито стилизованих. По белешци од 7 априла 1709 жалио се Орестије на бирова што му је рекао као да је од „оних пунтова у Беч оправио полак, а полак ова, цела варош“. Танач је окривио би-

рова. „И нађосмо сви кметови да је биров крив што је говорио, али сада му судити нећемо, веће други пут хоћемо већати“. А даље писар, као да је убацио нечије речи, којима је осуђен Орестије, те наставио овако: „И веће твога зла има него Перкација; гори си него Перкација, и пургере држиш за руку“.

Један од најтежих сукоба био је између бирова Стојана и Јована Степића. Степић је рекао бирову: „Волео бих ићи на цигански суд него на тај наш“ и осумњичио бирова да је на езекуцију потрошио 600 ф. За ову клевету биров га је тужио суду и Степић је био осуђен на глобу од 12 ф. на варош, а 12 ф. на цркву. Али није остало на томе. Степић се жалио магистратском суду и на суђењу оптужио бирова како се „учинио хохер (Hoher Herr?), те „људе сам затварао“. Бирова је осумњичио да се осилио те „био људе по вароши, а нико га није на то наредио“. Биров је опет Степићу пребацивао као да Степић, и његови људи, имају подлогу у магистрату што сазнајемо из његових речи: „Узели сте бургере за патроне те се никога не бојите“. Како се ова ствар свршила не знамо. Изгледа да су у овој борби ипак успели Степић и Ранисав јер, 1709—10, они су у таначу остали, а за бирова и ешкуте дошли су нови људи.

А каткада је долазило до личних сукоба, који су доводили и до великих друштвених узнемирења. Тако је 1722, тадањи биров Живан Бранковић, сазвао скупштину зато, што му је Ранисав Ратковић, ћурчија, рекао: „Ти Живане, ти капамаџице, још ћу те ја научити. Ти си биров али ћу ти сутра обесити шкембе о врату да те сво чудо нађе. Бре, један веверице! Јоште ћу ти открити сутра пред народом неколики твоји послова“. Том приликом рекао је и ово, што сазнајемо са друге стране: „Муљаш, ти бирове, сиромашку муку. И начи-

нио си капу од два самура, а знам који си био досада“.

„Јете сиромашке сузе, и крв пијете. Ви сте от Марице узели по једну доламу, зашто не иштете од ње новце“.

Ова последња реченица као да се односила и на сараднике Живанове. Да је то рекао потписали су се најугледнији људи, њих девет по реду: Станко Тодоровић, Живко Ратковић, Орестије Радишић, црквени син; Риста Вељковић, црквени син; Јоса Стефановић и Ђурица Војиловић, ешкути; Јован Ивановић, стари ешкут; Јован Цветиновић и Јован Крстић. Скупштина је решила да Ранисав има у року од 14 дана да докаже бировљеве кривице и „ако се очисти, и изађе на крај, да му будне више место и поштење, и господар (ће) бити“. Али ако не докаже „тада да има она црева на својем врату“ и „међ нам места нигдар, ни једно звање, ни на саборни договор“. Како се завршио овај сукоб, не знамо, али очевидно неповољно по Ранисава, јер Живан је остао и даље првак док се Ранисав од тада више у јавном животу не спомиње.

13 септембра 1729 расправљан је неки спор пред таначом између тадањег бирова Јована Цветиновића и ранијих бирова Јосифа Николића и Јефте Кнежевића па су умољени „да се помире и да престану од свега“ а ако који од њих опет започне кавгу да има платити 12 ф. у варошки дом, а 12 ф. на цркву.

Сукоби су се дешавали и у цркви. Тако је дошло до сукоба, када је Рајко Прерадовић, тада већ племић („немешац“), не питајући црквене власти о свом трошку начинио шест столова а на место ранијих очевидно приватних столова. Међу овим столовима налазили су се и столови Јована Степића и његове жене. То је Степића толико увредило да је пред бировом рекао: „Рајко је дигао моју једну, а ја ћу његових шест бацити напоље; у труп Рајку“. Истога дана када је то рекао послао је у цркву своју жену са слугом

који су склонили свих шест столова. По тужби Рајковој од 31 августа, том је приликом, „госпођа“ Сара, жена Степићева а тетка архимандрита Исаије, у цркви викала и рекла: „Начинио Рајко шест столица, да му и слушкиње стоје у столови“. Али, додала је она том приликом, она може ући само у сто свога мужа, а не у онај који је дао израдити неко други јер, како се она изразила: „Мени ноге диже Степић, а не Рајко“. Том приликом извређала је она и жене свих Прерадовића као да су „копилад немешка“. Неке његове наводе — тврдио је Прерадовић — посведочиће „бирова, сам својом паршоном“. Прерадовић се бранио да ове столове није правео за своју породицу, него као „милостињу“ цркви. Прерадовић је молио да скупштина истражи ову ствар и, „ако се постигне моја паршона у кривици, нештедиму каштигу наложите на мене“, али нека суд учини „промотреније, чија будне кривица претежнија, нека трпи против ње“. На крају је подвукао да он Степића и његову жену не тужи с тога, што су њему „труцовале“, него што су се огрешили против Бога, суда и црквених поглавара.

Акт је одмах послан Степићу на изјашњење. И он се сагласио да речене речи — ако их је рекла његова жена — „нису поштених људи и госпођа, већем непоштених и курварски. А ако се то постигне и посведочи на мојој домаћици, она не буде моја жена и домаћица. А ако ли се не посведочи а ми грешници мали протишталујемо и пред Богом, и на суду, да знате добро моји господари добри“. Како се овај суд окончао не знамо али, изгледа, једном принципијелном одлуком. По тој одлуци „столове црквена општина да начини и у мушкој, и у женској цркви, а тко свој стол зове у цркви, да га је за своју персону начинио, онај сваки своје столове дома нека носи, кавге да се не чини“. — Свађе и ситније сукобе решавао је варошки суд.

Суд — Једна од главних функција танача била је, поред управљања вароши, суђење. У том својству постао је од танача „поштени суд“ или „турвин“ („турфин“). У суду се судило „пред варошким асталом“. Варошки суд зван је и „мали турвин“, према магистрату или „великом турвину“. Судили су се они који су међусобном „имали реч и парбу“, па су тражили да им се „види правда“.

Таначу, односно варошком суду, остављени су ситнији преступи: свађе, оштећења, увреде, повреде вере и морала, лакше повреде, али му је убрзо и то мало власти преотео магистрат. У прво доба, док се живело по привилегијама, суђењима су — бар у најважнијим споровима — руководиле саме црквене поглавице, или њихови заменици. Такво једно суђење извршено је пре 1700 за бировине Михаила Кабакула, пред будимским епископом Јефтимијем Дробњаком.

Касније је суђење вршио танач а према природи ствари, или цео, или само биров у договору са ешкунтима, или са мањим или већим бројем таначника. Суђење је вршено уторком и суботом. Тако је решено 1702, а ова наредба понављана је и касније, а увек са истом мотивацијом, да се суди „како и досад јесте било“. Овим суђењима „у речени сахат“ имало је, по одредби од 1729, присуствовати половина таначника, а у важнијим свих 12, а који не би дошли имали су да „пагну под штраф“. Уједно је одређено да они, који не би могли да дођу, имају да пошљу свог заменика а, ако овај не би могао да дође, то су имали бирова о томе на време обавестити. 1732 донео је танач закључак „да по јураменту (заклетви) нашем ходимо и судимо, (а не онако) от што нам неће вредети души“. Суђење је имало да се врши „са тихостију, смерно с расужденијем и с достојним промишленијем“, а не пусти се „интереса ради“. Свим таначницима било је забрањено да престану са обичајем, „от суда кад се устане, говорити се: „Био сам рад вам помоћи, али ови

не дадоше“. Уједно је решено да се оно, што је пред судом једном решено и „протокуловано“, више не квари.

1737 израђен је и „инструкцион“ о поступку у суду. Пре свега имали су се таначници одмах, на први позив, састати у варошком дому. Таначник, који се не би одмах одазвао позиву, имао је да се казни са 150 новаца. Бирову је стављено у дужност да брине, да варошки дом и судница буду пре заказаног времена отворени да таначници не морају ходати по улицама и око цркве. На суђењу је имао биров да испитује странке („партије“), и то једну по једну. Испитивана странка имала је одмах да изађе напоље. Биров је имао од сваког таначника, „где како који седи, фотум (глас) узети“, и тако „договор учинити“ „а све тихо и полагацко, ни мало не викати“. За време суђења имали су се таначници између себе споразумевати тихо, „или цедулом“. Таначници су упозорени да, за време суђења, странке не призивају близу стола, да странка не би ударала „руком о астал, или да се не ослања на астал“. Забрањено је, даље, да два или три таначника доносе одлуке. Изводи са варошким печатом из протокола нису се смели никоме издавати. Без одобрења целог танаа печат се није смео ставити ни на један акт. У протокол се није смело уносити ништа без претходног одобрења танача.

О суђењима је вођен записник па смо у могућности да видимо како су вршена ислеђивања као и да са знамо шта је у нашем друштву у то доба сматрано за дозвољено, а шта за недозвољено, и како су према томе кажњаване кривице.

Пред судом су се обично појављивале обе парничне стране. Тужиоци су, или сами „приводили“ кривце суду, или их пријављивали суду („приде на суд и каза“), те би их суд позвао. На суду су се појављивали и сведоци. Од свих је тражено да говоре „из душе“ тј. истину или, како се каже у једном акту

„ни више, ни ниже, него колико знате“. Понекад се која странка жалила на исправност неког сведока. Тако је једна замерала сведоку „браду имаш, а право не говориш“.

Иако је суд имао исказе окривљеног, или сведока, ипак је покаткад — али то је било ређе — слао осумњиченог духовнику на саслушање а овај је, по саслушању, имао дати „цедулу“, да ли је осумњичен прав, или није. А затим је ипак осумњичени заклињан на јеванђељу и часном крсту а пред св. Тројицом и обично у присуству свештеника. Понекад је осумњичени заклињан и у цркви, па штавише у присутности бирова и таначника. Ако је било по среди стручно питање онда је на суд позиван и изасланик оне организације чији су се чланови парбили.

Они који су судили добро су познавали своје мештане те стога казну не треба сматрати увек само као одмазду за учињено дело, него и за понашање кривца уопште. Стога треба разумети што су неки — бар тако се нама чини — ситни преступи кажњавани врло строго, а неки опет крупнији, кажњавани сасвим благо. Тако се један, који је био тужен због псовке обавезао да, ако буде још једном псовао, платити глобу од 12 ф. или напустити варош. А други се, за исти преступ обавезао да ће дати своје волове „у варош“.

Међу најситније сукобе спадале су свађе а, изгледа свађали су се сви и много. Свађали су се и људи и жене, и старији, и млађи, и грађани, и сељаци, и имућни и сиротиња. У већим свађама учествовали су људи разне старости, разног пола, разног положаја и угледа, и разних родбинских односа. У свађама се није много водило рачуна о противнику па су пљуштале псовке и увреде и многе „горке речи“ због којих је долазило до суда. По неукусностима нису се много разликовали они из највиших слојева од оних из најнижих. Сасвим

је мало било оних који на псовке и увреде нису одговарали, него су обично издашно „враћали један другом речи“. Више су се свађале жене, а обично због деце. До сукоба код људи долазило је више због увређене сујете, поноса и сличног.

Свађе су обично почињале са увредама, а затим се прелазило на псовке. Људи се у свађи један другог погрђивали разним изразима, углавном страним: „хрзусин“, „чесеџија“, телбиз“, а касније нарочито немачким изразом „хунцвут“ („хунцфуг“). (Један се жалио како га је његов противник „хунцутовао“). Мало сретамо реч „муфлиз“. Ретко је употребљена наша реч „хуља“. Вређање је вршено и у националном и у верском погледу. Противника су називали Турчином или Циганином, а нарочито су се често међусобно „потуркивали“. За много теже увреде сматране су оне верског карактера као: „пасија веро“, „говнена веро“, „некрштена було“, „немаш крста на образу“, „Чифутин“, „Јуда и хуља Израилева“. — Псовали су нарочито оца и матер, али ни жена, ни деца, ни занимање, као и редом, све остало, није остављано на миру. Псована је и вера и душа, иако је то било строго кажњавано. Али нигде није забележена псовка неке светиње или свеца — о Богу да не говоримо — то је било по живот опасно.

Жене су биле у свађи — бар са псовкама — уздржљивије. Оне су једна другој добацивале да су курве, ређе кучке, а понекад и „подводнице“ (тј. подводачице). Каткада су ове изразе и појачавале („курво уписна“ не би ти било доста...) Жени би се довикивало: „савиј кучко реп“. Али било је жена које у псовању нису изостајале иза људи. Тако је нека Црна Мара била (1708), због псовања, неколико дана у затвору а затим пуштена, али јој је тада припређено да ће — ако се догоди да је туже да псује — бити „затворена и бијена“. Међу женама је било врло незгодних природа које су досађивале својим суседима сво-

јим изазивачким и неукусним држањем. Тако су се суседи жалили на своју сусетку Кумрију Манојловицу да се сваки дан опија па „псује и неда им мира“. Неки се нису задржали само на псовкама него су и претили да ће противнику кућу запалити, и слично. Један је у свађи запретио свом противнику да ће се „похајдучити те га затерати под кревет сабљом“. Највећи део оваквих свађа завршио се без неких тежих последица. Ако су и дошле до суда суд обично није доносио никакве одлуке, него је укорио обе стране, па отерао кући.

Свађе су биле обично пропраћане псовкама и претњама, али се дешавало да су се завршавале и тучом. Жене су хватале једна другу за косу, и „ваљасмо се“, или би својој противници свукле који део одела. Тако једна жена у свађи „узе ћурчиницу за паћел“ (женски вео) те јој трже с лица. Једна домаћица је у свађи, на улици, свукла својој бившој служавци, сукњу и оплећак, који јој је ваљда купила, а које, по њеном мишљењу, ова није одрадила. Жене које су се осећале јаче од својих супарница знале су да оду и њиховој кући и тамо их истуку. Жене су се обично тукле пачучама, а знале су се светити и на неукусан начин. Тако је једна, којој је нека рекла да је курва, да јој се освети људском балегом „намазала пенџер споља, из нејне авлије“.

Опијање по јавним локалимa и на јавним местима сматрано је за недозвољено те је прогоњено. Јула 1724 тражили су родитељи Глигорија Вукојевића да га суд казни „непокорства ради“, јер „има неколико времена, како неће дома да долази на ручак, ни на вечеру; такође га и на конак чекамо, и по сву ноћ гори свећа, а не дође“. Пошто је Глигорије на суду дао реч „да више неће одселе никуде ићи, пити и јести без очеве воље и материне“ то је осуђен на „мали штраф“ од два талира.

Млађим људима је, понекад, за први пут праштано, али под тешким условима. Тако се Филип Цветиновић, члан угледне породице, морао заклети „да од данас више, преко разлога, неће пити вина, ни противити се својој мајки, ни брату старијему, и више да се неће коцкати и картати, ни куглати, и ниједне ствари, које варошкоме човеку није подобно творити, од селе неће творити. Ако ли пак почне изнова оне његове прве послове пословати да има носити на се велику каштигу: у три празника по 50 штапова, па да иде из вароши напоље“. И неком Петру Маврену запретио је суд, ако се буде још једном опио, да ће му се ударити 50 „штапа“, а варош да ће му узети и обрати винограде. И он је на тај начин услов пристао. Бака Димитрија Попова осудио је суд зато, што је у цркву вино носио и тамо са другима пио, да му се удари пет штапова, „да и други ђаци тако не би чинили“ а он се, сем тога, морао да потпише да то убудуће неће више чинити. Јосиф Чарнојевић, Станислав Секеруш и Михаилица Свирац за то, „што су арештантом вина и ракије приносили и тако преступили варошки указ“, кажњени су затвором и да им се „пред народом“, удари 50 „штапа“.

Каткада су сукоби доводили и до комичних ситуација. Јула 1721 тужио је Стојан Барјактар Петра Дојнова због нанетих озледа. По Стојановој тужби до туче је дошло кривицом Петра који се уплео у свађу коју је имао Стојан са својом женом. Петар им је замерио што се свађају „кано Цигани“, на што му је Стојан приметио да се не плеће у њихове ствари. „Ако се ми инатимо, моја је жена, а ја женин“. Али није на том остало. Реч по реч па су се Петар и Стојан потукли „па спопаде Петар обраницу, те згоди Стојана по глави, баш по челу и разбије му главу; такође други пут згоди по леђи“.

Каткада је долазило и до општих туча у којима су учествовали и домаћи, и страни, и звани и незвани,

а које су каткада настале из ситница. Тако је маја 1725 „ходили хајдучи (народни војници), од компаније капетана Ранка из Шиклуша, по вароши и започела се кавга од неке мале ствари и хајдук удари Стевана. А Стеван обори хајдука и извади сабљу. И дође Дмитар и ухвати за косе, и дође Григорије и узме ћускију што држи ћепенак, и прибије чаврњак. И после Тимко дода Стојану левчу, и Стојан удари хајдука и преби ногу хајдуку“.

Свађе, па и туче, биле су доста честе. У свађи они су се „залетали да се бију“, па је долазило и до туче. Туче су обично почињале бацањем камења или цепаница а у механама бацањем посуда из којих се пило а затим би се „шчупали“ за гушу, или за главу. Каткада би се нападали и секирама. Туче су се каткада завршавале и тежим озледама, па и убиством. Тако је Тома Станивоуковић, стар 42 године, начинио тестаменат, јер се осећао „у болести врло нелагодан, које сам убијен по глави и разбијена ми глава на три места од ових синова Томе Сенпетерца, старијег и млађег“.

Сретамо и крађе, највише живине, и других ствари, а нарочито новца и накита. За ситније крађе, нарочито за живину, окривљаване су обично жене. Али дешавала су се и обијања сандука и подрума. Покрадени су, понекад сами, а понекад и са неким од власти, ишли код осумњиченог и вршили претрес. Крадљивцима, бар младим, или онима за које се веровало да су то први пут покушавали, праштало се али са обавезама. Тако је иконописац Павле Николић био оптужен што је од Јевте Станојевића „момчета мамио и измамљивао из дућана које што: огледало, ножеве, бритвице и др. Таким начином узимао и оставио на вересију неплаћено, а дете Арсеније није казивало господару, да је давало на вересију“. Суд им је овом приликом, ово „првоје согрешеније“, опростио, али им је запређено да то поново не чине.

Много теже обавезе морали су примити прави крадљивци. Један је пристао — ако се још једном у крађи ухвати — да „сам себи метне штрангу на врат“. Други се бранио како „није крао ништа ноћом; ако ли се посведочи, да ми ударите 100 штапа“. Исте године обавезао се он „како неће учинити којешта, ни у Табани, ни на другом месту. Ако ли се гдегод постигне, да га обесе“. Двојица, који су украли два јагњета, лежали су у затвору оковани у гвозђе „на ногу и руку“, али су они „гвозђе обили и ђилите споља разбили, и из арешта побегли“. Пошто су били ухваћени осуђени су да плате 12 форинти, или да им се удари 60 „штапа пред сабором“ и пристану на обавезу, да им се — ако би још једном учинили крађу — удари 100 „штапа“ и да буду протерани из вароши. Ђорђе Пејић, очевидно калфа, за кога је било утврђено да је свом господару Ђирку „штету чинио“ и „велику штету хотео учинити“, осуђен је прво на „љуто ариште“, а затим је имао три пута, пред народом да добије по 25 „штапа“.

Али је било случајева да су оштећени пријавили своју штету, али нису никога обећивали. Један такав случај видимо из исказа хлебара хаџи-Болоза од 1707. Овај случај приказује и једно, можда и за оно време, патријархално правно схватање. У том исказу жалио се он „дођох коншији Абдији у дућан и седох код њега на клупу, и узех лулу у Шахина да напуним духана да пијем. Духан ми беше у цепоу и махрами са новцем, и у махрами 13 ф. 40 $\frac{1}{2}$ н. Извадих махраму из цепа са новцем и метнух код себе, докле духан извадих и напуни ми Шахин лулу. Лулу пијући позваше ме кући и ја отидох кући; новци осташе овде. Кад се сетих код куће потрцах Абдији и рекох: „Ту заборавих новце и махраму“. И Абдија рече: „Ниси. Нити смо нашли“. И кћаше да се куне. Ја му се не дадох клети. Оставих на Бога. И жена је Абдијина седила код мене, где сам новац оставио“.

И онима који су претили суђено је. Један који је својим суседима претио да ће их попалити осуђен је „да роби по пијаци, и да буде бијен“. И онима који су се противили властима суђено је строго. Једном, који се усудио да туче ноћну стражу, пресуђено је да му се „24 штапа удари“. Други, који је обио варошки затвор и побегао осуђен је да му се удари 12 „штапа“ пред народом. Неки Лаза Торбаревић осуђен је, што „са курвама ходи, и по механе пије“, и што је „кроз једну курву својега старијег рођеног брата тукао, и када је у ареште био пао, није се хтео претрпити већ из арешта правицу и душу псовао. За таково дело пред народом 24 добрих удараца да му се удари“.

И они који су се бавили хазардним играма кажњавани су. Један који се картао и коцкао пристао је да му се — ако би био још једном ухваћен да се карта и коцка — удари 50 „штапа“ на пијаци. Јован Ђурић, сабов, који је због картања био неколико пута суђен, а није могао да се коцке одрекне најпосле осуђен да „колица преко пијаце вуче, и варошку и црквену порту чисти“, дао је реч да се неће више картати а, ако буде то учинио, пристао је да буде из вароши протеран.

Суд се бунио и против новотарија у понашању. Тако је 1722 упозорио Ђиру Ђукића да ће, ако буде „сипао хорпутером косе по глави“ платити казну од 24 талира. Жене су, изгледа биле осуђиване на исте казне као и људи. Тако је нека Грозда, због неке лажи на архимандрита, кажњена да „терпи 12 „штапа“.

Дешавало се да су и бирови имали да одговарају пред судом. Тако је неки зидар Кристијан Нолд тужио ранијег бирова Јефтимија Кнежевића што је „његовом у непоштење обукао“ јер је, у његовој кући, тра-

жио четири патке које су му нестале. Кнежевићу је замерено што крађу није јавио бирову, него је „себе самога учинио бировом“, сам ушао у туђ дом и вршио истрагу. Мајстору је морао платити дангубу и помирити се.

Ни биров Јован Цветиновић није боље прошао. 1729 тужио је њега опанчар Митар, са својим сином, тада шегртом. Пред судом се појавио отац, који је тужио бирова, што је његова сина неправедно избио. Шегрт је, наиме, дошао „у невреме“ кући бирова и од бирова, вероватно на мало незгодан начин, затражио да плати што су му „шили ципеле“. Бирова је то толико озлоједило да је зграбио шегрту из руке штап, који је овај собом носио, те га ударио и, том приликом, се штап „о врата и о њега“ сломио. Суд је нашао да биров није крив што је шегрта ударио, јер шегрт „јесте грубога себе показао“, што бирову у његову дому „бировско поштење није познао“. Али је бирову замерио такав поступак према шегрту, те осудио бирова да шегрту плати штап, „и да уфати руку, и да се помире“. И биров је „уфатио руку“ и са оцем и са сином, и „бише контенти“.

Угледни становници могли су за неког кривца и јемчити и „на паролу“ из затвора узети. Сачувано је писмо бирову од неког Јована који је, због неких неизвршених обавеза, био у магистратском затвору. У том писму он пита бирова: „За име божје зашто не дођете овамо колико дана остајем у аришту, а из аришта не могу ништа пословати. А не имам леба зашто узети, веће маори, који послују, те ми дају по парче. За Бога молим вашу милост, господару бирову, извади ме удавде. Сам штротриктер говори: „Зашто не дође господар биров овамо“. „Немојте се о мене сиромаха оглушити. За Бога, колико дана дангубим и бригу велику имам, оћу и памет да изгубим од бриге велике“.

Изгледа да је тај несретник био онај, за којег је, 19 јануара 1715, поднео „атистацију“ Станоје Радојевић, биров, са ешкути и цела варош“ генералу, са молбом, да се Јован Цветиновић, кога беху затворити ради неког убијеног човека пусти, јер „знамо оца и матер, и његов род да нису таки људи, нити смо чули да су једну kokoш убили ни његов отац, нити то момче; него знамо да му је отац добар човек био, и тога момка знамо добра (а затим написано па преуртано па „да би се ово момче не изгубило“). — Јемства су била лична али се дешавало каткада, да би неки угледнији човек, као нека супергаранција, јемчио за своје јемце, као што се десило 1708 када се Лука Милевић „стари биров, за ове више писане јемце, ја јемац“, примио да буде. Свакако да танач није оваквим молбама увек и радо излазио у сусрет.

За дужнике је остављен рок обично о великим празницима: Божић, Ускрс, Ђурђев дан. Као јемство полагаани су новци или ствари.

Каткада је сам суд — иако је утврдио кривицу оптуженог — по свој иницијативи, ако је имао нарочит разлог (сиромаштво, ситна незбринута деца) апелирао на милосрђе тужиоца. Већи кривци су држани у притвору и устављани „на ариште“ до суђења или, како се у савременим актима каже, „до судњег дана“, или „докле суд не докона“.

Суд је каткада осуђивао и на поштрен затвор. Тежи кривци су, вероватно, стављани одмах у букагије или, пошто је то одлучио суд („правица наложи на њега“) (тј. кривица) у „љуто ариште и гвожђе на ноге“. (Издаци на букагије „за зле људе, два катанца на то“ забележени су 1703. Ковач је израдио и лисице и ђилите. Букагије су поправљене 1721). Тако је једног кривца, због крађе новца, суд осудио „на љуто

ариште и гвозђе на ноге“. На овакве теже казне суд је вероватно имао право да осуди само на краће време.

Кривци који су држани у затвору морали су платити оно што је за њих било потрошено док су били у затвору. 1730 плаћан је „арештгелд“ 40 н. дневно, али не за све једнако; неки су плаћали више, неки мање.

Суђење је успело ако се завршило, или споразумом међу парничким странкама а томе „прво биров и ешкут“ и „сви кметови бише каил“ или, ако су обе странке биле задовољне пресудом. Ако би се обе странке помириле „руком уфаћени мир“ био је каткада утврђен и пољупцем („лепо се пољубише“). Љубили су се у образ, а млађи старије у руку, а ови њих у образ. За чвршћи споразум кривац „руку би уфатио са господаром бировом“. Споразуми су каткада и писмено утврђивани. Они који нису знали писати стављали су место потписа крст („положише крст свој верованија ради“, а каткада и по три. Сељаци и данас када треба да се потпишу кажу, да „закрстимо“). За такве споразуме сматрано је да имају „тврди конач“.

Овакве пресуде сматране су обично као дефинитивне те су се обе стране, или кривац, обавезивале („подјемчиле“, „подватиле“, „сулф учиниле“) да неће рећи коју „злу и погану реч“ и „спомињати старину“, нити се „попишманити“ те су, том приликом пристајали и на одређене казне, ако се не би држали утврђеног споразума. Тако се један обавезао да, ако буде ухваћен у истој кривици да буде „бијен насред пијане“; други је пристао да га „на магарца усаде“ па му из вароши „сургун учине“, а трећи се потписао да сам себи „метне штрангу на врат“.

По извршеном суђењу дано је образложење или „доконаније“ (На једно месту забележена је одлука као „резолутум“). Али није увек направљен споразум,

нити су са пресудама биле задовољне обе стране. По-неки, нарочито жене, одмах су то и казале. Тако је нека Лепосава казала: „Да Бог убије онога који у овај дом долази“. И биров ју је трипут „устаљао“, и „не хте уста зауставити“. Оглобљена је са 5 ф. 50 н.

Казни је било разних: укор, глобе, батине, затвор. Новчане казне или глобе („штрофгелд“) даване су „на варошки астал“. Ове су обично дељене на варош, и на цркву. Ко није имао да плати у новцу тај је стављан у затвор. Цркви се, у име казни, каткада давао восак или зејтин. Када је спор био између православних и католика тада је глоба дељена на обе цркве.

Физички оштећеним плаћали су кривци грошкове око лечења (фелчера) и „болетицу“. Физичке казне у првом реду батине извршаване су на „очевистном (јавном) месту“ пред народом, а обично недељом и празником, пред варошком кућом, на пијаци, или пред црквом. Неке казне издржаване су и у самој цркви.

За сложеније случајеве креирани су и нарочити судови. Ако је у питању био грађанин тада су, под председањем „штотрихтера“, или претставника магистрата поред целог варошког суда, били присутни и претставници наше црквене власти, као и претставници појединих стручних организација. По осуди оваквог комбинованог суда био је осуђен Дамјан Димић зато, што је увредио комесара, бирова и танача, да за „показано грубијанство“, има начинити за варошки дом лепсто „са потребни чекмети“ и „ко том 12 столица лепих што будет, около варошког поштеног танача, господари на њима седети“.

Они који нису били задовољни пресудама имали су право да се жале магистрату, или коморској инспекцији. У којој су мери наши стари вршили апела-

цију на виша надлежна места, а нарочито на магистрат, не знамо.

И црква је кажњавала или сама, или путем световне власти. Кривци о веру кажњавали су веома строго. Тако је један, који је „псовао веру и душу“, осуђен да му се ударе 24 штапа пред народом и да се покара, а образлаже се у осуди „толико му ударити, јер је још младачак. Ако би се пак постигао у таквој кривици, која против Бога стоји, да има каштигу у три празника, или недеље, држати језик у прицепу, док се служба соверши“.

Није нам познато шта се о цркву, или о веру, огрешио Филип Цветиновић, али је казна била тешка. По тужби патријархова егзарха он је осуђен да „гредуште недеље тврђему арешту потпадне, пак ондак његова дела од почетка до сада хоће се очатити. И за његово дело да му се пред свјатом црквом 60 штапа удари, и потом добре јемцов да даде“.

1726 десио се један тежак инцидент. Једнога дана дошао је Јован Дераћански у кућу у коју је отсео протосинђел пећског патријарха, Висарион и ту, у разговору са протосинђелом увредио патријарха. Рекао је протосинђелу како је „књигу“, у ствари патријархово, „благословено писаније“ које је добио од протосинђела, „метнуо за чизму“. Кад га је протосинђел упозорио да таквом писму није ту места, Јован му је, са потцењивањем, одговорио: „Не заповеда мени твој патријарх“. „Није ме патријарх на масло дао“. Када му је протосинђел скренуо пажњу на клетву патријархову, Јован му је подругливо одговорио, да је патријархова клетва „како што се лоптом удари о дувар пак отскочи, тако и његова клетва“. 9 августа решавао је суд по тужби протосинђела. У присутности архимандрита и целога танача решено је, да му се „има, пред народом, у недељни дан 24 штапа ударити; или, пред

црквом, докле се свјатаја литурђија не отслужи, клин у зуби држати“. Јован је поднео таначу молбу и пожалио своје кривице.

Ту се он пожалио да је „грешни човек“, „нешколоват и неучен“, јер „имаде от мене разумији и школоватији људи, падне у грешку већу, него ја, и ја сам несрећан у том, како што мало, а ја на ариште, и дангуба и штета“ па их је умолио, „да би мој дом не расцвелили, а ја под наруганије не потпао“. Танач је своју пресуду и Јованову молбу саопштио протосинђелу. Протосинђел је писмено изјавио да је он Јована пријавио „само за устрашеније“ а како је црква „мати от милосрдија и, како је умољен од меснога архимандрита и Јована Цветиновића, да опрости Јовану, то је и он умолио танач да га „штапом не штрафате“, јер сматра да је и овако добио „сатесквацију“.

ЛИТЕРАТУРА: Витковић IV, 131; VI, 231-3, 241, 247, 249, 256, 259, 261, 263, 265, 278, 287, 290, 292, 294, 311, 316, 335, 383, 388, 391, 395, 397-8, 404, 417, 427, 438, 450, 462, 466, 470. — Гласник уч. др. 67, 95-6.

ВЕШТИЦЕ

Наш народ који је поред вере, живео и у дубоком сујеверју, веровао је, као и сви народи тадање Европе, у вештице. Није страшно то што се веровало у вештице. Много је страшније оно шта су имала да претрпе та несретна створења већ пре мучења, а нарочито о самим мучењима, да признају да су вештице (или вешни). Та мучења остају једна од најтежих мрља у историји савести човечанства и цркве. Јер та несретна створења, по правилу старе жене, а каткада и људи, имала су да признаду да су се одрекле Бога и спрегле са ђаволом, да завађају брачне парове, море стоку, навлаче град и тучу, једу људе, а нарочито малу децу, дакле признаду оно што, по народном веровању, рале вештице. А бити проказан за вештицу значило је као сигурно бити свирепо мучен, или спаљен, или бачен у воду. У то доба у свим варошима Хабсбуршке државе јавно су мучени и спаљивани појединци па и групе. О свему томе биће више говора на другом месту. Овде ће бити изнето само оно што односи на Србе у Будиму, а становништво у Будиму није било само оно варошко, пословно, него и сељачко, али као што ћемо видети не само ово него и оно из највиших кругова, и оно из цркве, веровало је у вештице онако исто као што су веровали и сељаци негде у планинама Медведника, Клека или Велебита. Овде ћемо изнети само белешке које имамо на расположењу а пуна грађа о тим процесима налази се, вероватно, у магистратској архиви некадашњег Будима, и у жупаниској архиви

пештанске жупаније. Прогон вештица у Хабсбуршкој држави укинут је тек 1758.

Прву белешку о вештицама у Будиму имамо из времена око 1720. Те године поднела је Стојана, Живанова домаћица, жалбу таначу на своје суседе, Моју и његову жену Грозду, што јој „износе“ сад „под старост“ да је вештица и да је „изела свога (првога) мужа“. А Моја јој је говорио: „Изела си и мене, и наметнула на мене болес(т)“. „И паки, вели, метнула си чине међу нас те каде дође благдан веће хоћу да се искрвим са женом. И вели, да сам изела дете Марка вајде“. А Мојина жена ју је као вештицу, „разгласила по свој вароши, и у цркви, и на свакојзи месту. И када ме моје друге виде те ме прстом казују и крију од мене децу“. Ако се то на суду „осведочи“, пише она „ево моја глава на мејдану, и на сваком суду, или ме сажећи на ватру или ме у Дунав баците. А ја мој живот дајем на самрт, или на муку, ако осведочи. А ја имам — брани се она — Господина Бога, пак своје духовнике“ „и моја дела исповедала сам свому духовнику и божију тајну узимала, како је Бог оставио“. А њен муж ју је бранио, да је њен први муж „својом смрти умрео“ а он да ју је узео зато, што је „држала свога господара десет година болесног, и невољна дочекала до његове смрти, и не похулила на његову болест. Видео сам, јер је права домаћица за сиромашку кућу“.

1722 жалила се Ката, жена Петра Вукојева, на своју сусетку што јој је рекла да је Циганка а она се брани да није „циганске лозе, ни рода, но христијанка, и лозе и рода“. И то је трпела али сада је њена снаха назва „вештицом а шњеним речма рече ми да сам ја изела њену свекрву, и баш ми овако рече: „Вештице, ти си моју свекрву метнула у стражницу те толико време лежала. А кад би ја била вештица, не би ли изе-

ла њиову децу када сам им била бабица, веће сад изеде стару бабу. Ја нећу оставити до моје главе. Ако сам тај човек нека ме на огањ спале; ако ли не будем нека се они држе“. Позива се на Бога и моли суд да јој даде правицу.

Један од најтежих случајева био је удовице Саре Стојкове јер је тужилац био члан једне од најмућнијих и најугледнијих породица Јован Прерадовић, трговац. Јадна Сара тужила се на Јована како су и она и цео њен дом, „у безчастије, срамоту и непоштење велико потпали“ и боље „да смо смрт получили, него да смо онаки људи“. Против њега „господара, брата и комшије“, дигла је Сара тужбу што је „на очевистном сокаку пред толиком персонама, како фздашњим, тако и страним, нас јавно чињенице и врачарице“ назвао и, што је најтеже, рекао „да ми његову матер, сестру, децу јесмо с врачањем и с чародејанијем поморили“. И не само да је то говорио, него „посланика јесте шиљао дому нашем у говорио, ако се ми потфатимо да унапред у дому њихову сви буду здраво и мирно и од домаћих њихових из дома не би умрли, и ми да се оставимо чинева, тако овај господар Јован хоће нас и 30 пута у руку љубити, и свагда материнско име и поштење носити. Ако ли није да он хоће и другојачије чинити и пак нас неће ни до Беча оставити“. Па, сасвим разложито, она наставља даље: „За господина Бога што нас беда нађе на дому нашем у от које свакога, Госпoде Боже, да сачува, и нас да ослободи. Тко може себе потфатити и у таково дрзнути, који и ми сви јесмо под пресветом десницом Бога који нам свима дарује здравје, дарује болезан и смрт“. Жале се како им је Јован одузео једно сироче које им је танач поверио да га држе на храни и бризи и како је „у својој болти руке свезавши како злодеја, без свакога суда, а ипак у својему дому затворити дете и

претити пушком да убије из којег Боже сачувај може дете оно страву на себе примити и зла допасти. Пак после тога опет овде на ариште поставио и дете ариште толико дана да трпи“. Како се свршила ова ствар не знамо, али Јован Прерадовић није добро завршио. 1740 јануара, писао је прота епископу, како су Јована „метнули у арест у школи па полупао и пенџере, и врата, и тако пустили га, пак једнако лудује“. Болест је све више радила или како је у наредном писму прота обавесио епископа, Јован „све већма фантазирује по сокаци“.

1733 јавила се нова несретница, нека Кумрија Манојловица таначу са жалбом „какоти да сам ја, сирота, под старост вештица. А када мене Бог није створио у материној утроби да сам вештица, и ја сама не познајем себе да сам вештица а и у мој род не било вештица“, а већ је толико људи нападају тим именом, а нарочито њен сусед Јован Алексић. А да ли је она вештица о томе нека се танач обавести код људи „духовног реда“ „понеже тко је вештац или вештица, оному на исповеденију не допушта се причестити и од цркве одлучује се, а ја моје должноје код духовника, и код цркве свакога лета по дужности мојеј јесам приходила и отслуживала“. А, јадна она, као да се уздала у људску памет и човечански осећај, или није била свесна речи које је написала: „Ако ли и тому не верујете а оно имате власт варошку, и магистратску, и можете пробовати и искусивати“.

А да црквене власти нису причешћивале особе за које се тврдило или сумњало да се баве врачањем то сазнајемо из једне непотпуне белешке. По тој белешци (из 1732) жалила се Стојанова домаћица на некога Тодора Ђурића како ју је овај код духовника оклеветао да се дружи са врачарицама и „чинилицама“ те овај „јесте вазбранио причестити се. И јесте ми било

велико жао када се толики народ причестио на светоје Воскресеније, и толики се народ причести и светих тајни насити се, а ја оста гладна, како и проклета“. А тај исти Тодор Ђурић, када се она пред народом жалила, рекао је да је свештеници ни на самрти неће причестити јер, говорио је, „ти си менула међу две душе крв и нож, те хоће да се погубе“, и претио јој „да ми хоће шкембета на моје лице — образ — метнути.“

А у народу се налазило и душевно болесних и сујеверних па су се могли сретати и овакви случајеви. На једном листићу забележено је како невеста Ђуре Чолаковића „по савршенији веселија не хотела со женихом совокупити се, ни с њим лешти“ говорећи: „Ја имам мужа от виловске стране. У дан приходит к мње на сваку ношч и бивајет са мноју, того ради не смеју сас Киџом бити. Они же то слишавши да не буде от куду чарованије и, по обичају бабскому, којешта творили ничто же успели, и по церквах на молбани отводили“.

ВАЖНИЈИ ДОГАЂАЈИ

Проглашење Јована Монастерлије за водвојду
— И Срби, а и аустриска власт, желели су да Срби, који помажу аустриску војску, имају свог заповедника. Место, где се требао извршити избор подвојводе, био је одређен Будим. Срби су желели да за војводу изаберу популарног грофа Ђорђа Бранковића и на скупу од 2 априла они су се изјаснили за њега али је 11 априла од аустриске власти „именован и потврђен за подвојводу“ капетан Јања Монастерлија, родом Коморанац, који једва да је знао српски, а пресељеним Србима био сасвим мало познат.

Он је одмах био и уведен у дужност. По једном савременом приказу то је изведено овако: „Сакупило се од тога народа (тј. Срба) код Будима њих око осам стотина те код брда Герзелеза ударе свој табор. Ту је заповедник Будима предао господину Монастерлији декрет, којим је проглашен за вицедеспота или вице-генерала, над свеколиким српским народом, који је сада у царској служби, као и над онима који касније ступе у ову. Затим је Монастерлија отишао у табор, а пратили су га будимски заповедник и дванаест српских официра, и још неки коњаници, пред којима је ношено стегова, и шест застава, које је том народу поклонило његово величанство. У табору је Монастерлију врло љубазно примио патријарх у пратњи осам епископа. Затим је заповедник Будима предао господину Монастерлији, пред целим српским народом, царско писмо

те га, у име царског величанства, јавно прогласио за војводу“.

Последњи дани капетана Пере Сегединца — Мора да је међу Србима Будимцима необично живо и болно одјекнула трагедија осамдесетогодишњег старца капетана Пере Сегединца, као и незгоде, које су том приликом имали, оберкапетан Ђурка Шевић, капетан Штрба и Перин син. То се лепо види и из ово мало сачуваних бележака. Срби, а нарочито прота, који је обавештавао будимског епископа о развоју ствари, будно су пратили шта се у Граду дешава са овим угледним Србима официрима.

Пера (Јовановић) Сегединца рођен је у угледној српској официрској породици која је добила од кнеза Жигмонда Ракоција племство. Он се родио у Печки 1655. Био је осредњег раста, дежмекаст и широких плећа. Имао је више деце али ми знамо за троје, за кћер Јулијану и синове, Михаила и Димитрија. (Михаило је рођен 1715). Кћи Јулијана била је удата за капетана Пандазија. Син Михаило, у време погибије Перине, био је у војски као заставник. У породици је Пера био веома груб. Имао је мало имање у Печки и у Фечкешу. Није знао ни читати ни писати; можда је знао само потписати се. Немачки није знао, а мађарски врло вероватно. Капетан у Печки постао је 1703. У борби против куруца био је његов одред (1704) потучен па је можда тај неуспех утицао да, у свом позиву није више напредовао а то га је вероватно болело.

Нас овом приликом не интересује устанак, везан за Перино име него само Перина кривица и казна. Његова највећа кривица била је што је коловођама селачког покрета међу Мађарима обећао да ће им са својим људима прићи у помоћ, и предати утврђење Арад. На једном састанку са коловођама мађарских селачака бацио је он своју капу на земљу и заклео да „не-

ће поштовати ни један шешир на три ћошка“ тј. Немца, и да ће са мађарским устаницима држати до последње капи крви. Пера је примио на себе да за ову ствар придобије и неке Србе официре. Прво је у ствар упутио капетана Јована Штрбу и свог сина заставника Михаила, а затим и свог претпостављеног оберкапетана Ђурку Шивића. Ови ту мисао нису примили са одушевљењем, али га нису ни пријавили надлежним властима. Али пре но што је устанак и допро до Поморишја Пера, који је устаницима требао да преда Арад, био је већ у Араду затворен. У борби против устаника учествовали су, и оберкапетан Ђурка Шивић, и капетан Штрба, и Перин син. Капетан Штрба и Перин син били су том приликом у борби и рањени.

Пера је, већ 20 маја, приликом саслушања и ислеђења у Араду, бачен на муке али, како пише у званичном извештају, „иако је целат употребио клешта и конопац, и дувао на њега из запаљене лампе и ватром му четири ране задао, мучење од читавог сата трпео је са таквом телесном и душевном снагом да је пре готов умрети на мукама, него што би издао појединости и учеснике завере, по чијем је савету радио“.

Поставило се питање где ће се судити кривцима. Како се побуна десила у Мађарској то је владар, на предлог министарског савета, решио да се Пери и осталим кривцима суди у Будиму. За председника суда био је одређен коњички генерал Франц Јергер de Tollet, а за истражног судију и тужиоца Костка, који је Перу саслушавао у Араду. Пера је одмах пренет у Будим, а са истрагом почело се у августу. Перин син доведен је у Будим 14 септембра, а 11 октобра доведени су у Будим оберкапетан Ђурка Шивић, и капетан Јован Штрба. Оберкапетан Ђурка био је у дубоким годинама и болестан у ногама. 3/14 октобра видео је Шивића и Штрбу, при пролазу кроз Сегедин за Будим, бачки епископ Висаријон Павловић. Пронети су оковани на сељачким колима.

Прво се почело са испитивањем Пере. Из противног писма од 23 августа сазнајемо да „капетана Перу јесу три крат мучили тешком муком, а како се чује хоће живота лишен бити“. Интересовање за судбину Пере било је у целом народу огромно. Нарочито се интересовао митрополит Вићентије Јовановић. У свом писму од 20 октобра 1735 благо је прекорео будимског владику што га не обавештава о судбини Периној. „За чудо нам јест, пише он у писму, да ваше блаженство ничта не извјестите што се чинит од сиромаха капитана Пере, тако на ново под арестију проведеном оберкапитана Ђурке и капетана Штрбе. Гледајте и известите, и нам што скорјејше отлишите“.

Затвореници се ни у затвору нису хтели да одрекну свог верског живота. О божињем посту сви су постили пуних шест недеља а тада их је, пише прота, „причестио и исповедио. Но Пери га не пустише“. О новој години 1736 обавестио је епископа како је тога дана био у Граду угледни грађанин Јован Степић и том приликом сазнао како су „изводили код генерала на комисију оберкапетана Ђурку, и Штрбу, и Перина сина, и једнога по једнога испитивали, и сад их раставили с конаком. Штрбу метнули у велику стражу, а оберкапитана код штотлајтнанта, и човек болестан. Повели га на комесију па пао и убио се у главу и у руку, пак послали кола те га одвели до комесије. И казивао оберкапетан Степићу како је приликом испитивања генерал наслонио се на стол и хрче, шест Мађара седе. Аудитор сегедински испитује пак латински комесији доказује, нека Бог зна како ће произаћи“.

15 јануара 1736, пише прота, како је покушао, по жељи епископа да се састане са Пером, али да му то није пошло за руком. „Говори секретар генералов и аудитор: устрпите се, сад се комисија чини, зато није времена говорити генералу“. Митрополит Викентије Јовановић се тада налазио у Сегедину и, вероватно, по Периној ствари желео да убрзо дође у Будим. У на-

ставку пише прота: „Оберкапетана и Штрбу опет саставили заједно. Оберкапетан врло болестан како се убио“. Њих су поново испитивали од 18 до 20 јануара, и они су том приликом све признали.

Оберкапетан Ђурка убрзо је свршио. 3 марта 1736 обавестио је прота епископа „како сад у недељу јесте генерал допустио оберкапетана Ђурку довести болесна овде, у варош нашу. Јесмо га тако причестили и средили, и вчера јесте се преставио. Новаца код њега не има, него Штрба обешчава да хошче се све платити“. А тај Штрба, очигледно је био и већи господин, и већи хришћанин, него прота и његов епископ, јер није жалио новаца да његов оберкапетан буде сахрањен што лепше. То сазнајемо из протиног писма. „И моли се Штрба, пише прота даље, да бисте се и ваше преосвештенство потрудили. (То треба свакако да значи да је Штрба желео да епископ лично чинодејствује на оберкапетанову опелу). Вашему преосвештенству обавештава 12 дуката, а цркви 100 форинти. И сутра у 12 сахати опело ће се чинити. Хоћемо чекати заповед преосвештенства вашега како ћемо творити“.

И Пера је убрзо завршио свој живот. Суд је Перу, и три главна коловође побуне, осудио на смрт: прво бацањем на точак, затим чережењем, а најпосле вешањем. Пресуда је Перу потресла, али се он убрзо смирио и замолио да му се дозволи да може средити своје ствари. Умолио је да му се дозволи да пред два угледна човека каже своје последње жеље, и то му је било дозвољено. Тај усмени тестамент Пера Сегединца од 23 марта 1736, по сачуваном концепту, гласи:

„По многому захтеванију господина капетана Пера, после његова исповеданија и причешћенија, да јесте себе зактевао урежденије у тестаменту да учини, и у ред да постави својим наследником како домаћици, и синовом, и кћерима.

Тако врло молећи се господин ђенерал, његов екселенција, сего марта 23 јесте допустили само у првом пунту две персоне к њему у аресту, господина протопопу будимскога кир Нестора Живановића и варошког бирова Живана Бранковића, испитати што јесте зактеваније господина Пере којено јест пред ниже именовати свеколика нами исповедио и аманете учи-нио да кажемо његовој госпођи и сину Димитрију:

2. Што има, у чему има, што се затекло, најпре дуг платити паки цркви будимској где лежи тело господина Ђурке, да се даде две порусије. Тако и оцу и духовнику, који ће ме отпратити до места, где ћу и душу пустити. Једну парусију, да се моли Богу за моју душу, да се даде. А после тога што је мојега добра да се учини на три дела, и први тал мојој домаћици и малому сину, а друга два тала мојим синовима и кћерима. Паки мој син Димитрије што буде рис малога детета нека учини паки нека даду добру господару на интерес да расте детету интерес. И чиним аманет дете да се даде у школу, паки на занат, да не остане често до после.

3. Да имају синови моју домаћицу ранити и никако је от себе не пустити никуда.

4. Пријатељу Степану да се исплати трошак што покаже.

5. И провузу да се исправи што ме је служио.

6. Бога ради молим господина митрополита да ми опрости, и да ме не куне нисам ништа крив (како јесте казал).

7. Молим архијереје, протопопе, свештенике, оберкапетана, хаднађе, барјактаре, стражмештере и најмањи ред милитарски да ме опросте.

Кумове, и пријатеље, комшије, и остали свију молим да ме опросте и да су они прости и благословени од Бога, и од мене грешнога.

1736 марта 23.

Казна је извршена 24 марта (4 априла) 1736 на пијани св. Бурђа. (По другој верзији казна је извршена на генералској ливади). На сам дан извршења казне подвостручене су тамничке страже. По заповести генерала извршењу казне присуствовало је три пука за пример и опомену свима, који се буду бунили против овога владара. Пре извршења казне пришао је Пери један католички калуђер и наговарао га да напусти православну веру и прими католичку. А Пера, велики православцац, одговорио му је да то не би никада учинио, ни када би на тај начин спасао свој живот. А када су му затим пустили кћер и млађег сина он их је загрлио и опоменуо да остану у својој вери тврди, као што је он био. Пре извршења казне Перу је исповедио будимски свештеник Никола Миловановић. Док су осуђенике спроводили на црквама су звонила звона, пошто су они сматрани за мртве. На српској цркви „звонила су звона за капетана Перу“. Пери, ком је капља одузела једну страну, помагали су приходу његови сукривци. До губилишта пратили су Перу будимски свештеници, Никола Миловановић и Коста Белушевић.

Казна је била страшна. Пера, и тројица коловођа устанка прво су бачени на точак на којем су им истезани удови и ломљене кости док им, ушицом од сикире у чело, није дан „ударац милости“. „Затим су им тело распорили, утробу извадили и расчережили их“. Перино тело је, изгледа пренето у Печку и тамо обешено народу за уклон. За време извршења казне биле су све градске капије, сем једне, затворене. Трагична смрт Перина изгледа да је нарочито болно одјекнула у широким масама нашег народа. По једној белешци певале су се о Пери народне песме у Хрватској још средином XIX века.

Казне за Шевића, Штрбу и Перина сина биле су сасвим благе. Суд је предложио да се Шевић и Штрба осуде на годину дана робије у гвожђу, а Перин син

на два месеца затвора, али имаће да им се не конфискује и да се не лише чина. Казну би имали да издрже у Араду. Министарски савет је и ову казну ублажио, те је решио да се „обзиром на витешко им владање“ (приликом угушивања устанка) и признања, пусте одмах на слободу, и да им се врати чин.

ЛИТЕРАТУРА: Летопис 113, 165, 167. — Ј. Ђорђевић-Хлапец, Подвојвода Јован Монастерлија. Летопис 252, 16. — Пико-Павловић, Срби у Угарској 86-7. — Војводина (Ист. др.) II, 287. — Јакшић М., Побуна Пере Сегединца. Богословски гласник 1902 (II), 34-40, 146-159. — Радонић Ј., Грађа за историју буне Пере Сегединца. Споменик СКА LXIX (1923), 1-59. — Руварац, О тобожњем устанку Пере Сегединца 1735. — Годишњица XXXV (1923), 110-18.

ГОСТИ

Будим је био раскрсница два, по Србе, веома важна пута; један је водио у Беч, други у Русију, па су стога често пролазили кроз Будим, и у њему се задржавали, угледни људи нашег народа, нарочито високи црквени достојанственици. Од црквених поглавица често је у Будим свраћао, и у Будиму се задржавао, патријарх Арсеније Чарнојевић. Будимци су према поглавицама српске цркве били ретко пажљиви и, како је на једном месту забележено, трудили се, да их „поштенo и часно дочекају“. Каткада, као 1726, решили су да пред митрополита Мојсија Петровића, изађу у Сентандреју, те „до вароши допратимо часно“. Све српске власти, и црквене и световне, и разне цеховске корпорације и институције, натецале су се у пажњи. Митрополити су, а вероватно и епископи, обично отседали у кући сабова Анте Милошевића. И црногорски владике, при пролазу за Русију, или за Беч, задржавали су се у Будиму и били гости Српске општине. 1716 задржао се у Будиму владика Данило. 1717 били су им гости „каравлашки господари“, и Каријан, њихов протектор. Будимци су били необично пажљиви према „господину учитељу“ Дионисију Новаковићу, још док није био њихов епископ.

Од странаца, који су прошли кроз Будим, и били гости Срба Будимаца, знамо за чувеног руског путописца Василија Григоровича Барског. Он је био у Будиму још као сасвим млад 1724. У Будиму је био пар дана и тај свој боравак описао. Барски је тражио преноћиште у Српској вароши и, пошто је обишао пет-

наестак српских домова, ипак га није могао наћи; сви су га одбили. Барски је мислио да су га одбијали зато што су за њега мислили да је „паписта“ тј. католик, а приметио је да „Срби мрзе паписте“. Барски се већ решио да преноћи на улици, али пре него што је хтео да се одмори, хтео је да пије пива те запита, где би га могао добити. Човек код кога је добио пиво био је Риста Вељковић (Он га је забележио као Христофор Вилковић), један од угледних Будимаца. Када је Вељковић сазнао да је Барски Рус и православне вере, задржи код себе и Барског, и његовог сапутника, као своје госте. Сутрадан обавестио је Вељковић Србе Будимце о Барском и његовом сапутнику. Он их пошаље архимандриту Исаји Антоновићу да и он провери, да ли су православни. Архимандрит их прими врло љубавно и када се из разних докумената уверио да су православни позове их у цркву. Како је био дан уочи Духова то су обојица присуствовали бденију, а сутра литургији. По наређењу архимандрита скупљани су на служби за њих прилози. Другог дана Духова присуствовали су литургији и били гости архимандрита.

Исте године преноћили су у Будиму свештеник Стефан Протински, студент Јустин Ленички, и ђак Јован Дашевски; сва тројица из Кијева. Они су прошли кроз Будим, по свом повратку из Бара, у Италији, где су били да се поклоне моштима св. Николе. Будимци су им дали конак, али су сутра имали да се „прекажу“ магистрату.

Касније је прошао кроз Будим и Максим Суворов са својом женом. Будимци су га лепо дочекали, али нису успели да се са њиме споразумеју да им остане за учитеља.

Понекад су имали као госте и оне који су долазили на лечење у „илицу“. Тако је маја 1732 дошао из Сомбора на илицу у Велибег капетан Јанко Бранковић са госпођом. Списак угледних пролазника и гостију мора да је био далеко већи.

КУГА 1738—40

Прву бележешку о болести „која би се, не дај Боже, прилучила“, налазимо у писму од 17 новембра 1738, које је упутио Никола Давидовић будимском епископу. У њему га обавештава о мерама које магистрат мисли предузети ако се болест појави. Из њега сазнајемо да су под Герзелезом већ саграђена склоништа, вероватно провизорна, у која ће бити смештени, они који ће болеснике „вући напоље“, и свештеници. Уједно га је обавестио да су Срби на „пургерској скупштини“ тражили „нашег свештеника, поред наших људи, и они су контенти били“, па моли епископа да одреди једног од будимских свештеника који ће, у случају потребе, „изаћи напоље“.

О развоју куге у Српској општини највише сазнајемо из писама будимских свештеника, а нарочито проте. Они су епископа стално обавештавали о болести и мерама које су предузимале санитарске, градске, општинске и црквене власти. Из писма попа Николе Миловановића од 16 децембра 1738 сазнајемо да су свугде, мислио је на Будим и околину, „постављене контромације и путови позатварани, тако нико и не ходит“. Засада се, пише он, међу Србима није десио ниједан случај смрти али у народу влада велики страх од болести, јер има десетак дана, како је и по Будиму почела болест харати, „но доктори не даду именовати от чуме, како и нест знаменије, но от огневице и фебре сказујут сија болезни. И прочи, који се находит, нахо-

димо јест огневина која и прежних времен много по-
требила (тј. истребила) људе“.

Куга се, међутим, изгледа, почела нагло ширити и
власти су почеле да пооштравају одредбе против кретања становништва. У писму од 9 јануара пише исти свештеник да је Српска варош од првог јануара по католичком сасвим затворена, „и горња капија, и долња, и окрест, с љутом стражом“. Тада су се у лазарету под Герзелезом налазиле на посматрању свега три српске душе. Одредбе у погледу кретања становништва биле су нарочито строге. Они који би били ухваћени да се крећу без дозволе санитарских власти имале су бити кажњени смрћу. Оне, који би покушали да пређу из места у место, имала је стража „из пушке избити“. И чуварима на Лазарету није било слободно кретање. Они су се заклели да неће у вароши „пробивати“ и „у варош се не мешати“, мртва тела на колима на поље износити и покатати, а из заражених домова да неће ништа узети. И пошта је подлежала контуману. Од поште су могле бити достављене само оне ствари на којима је био стављен печат санитарске власти. Пошту из Пеште преносио је „прифтрегер“, али су ју кријумчарили и преко „латинских дијаков“.

Тих дана почела се ширити куга и међу Србима, али у слабијим размерама: за десетак дана умрло је две до три душе. На овима, који су изнети на лазарет, писао је поп Никола Миловановић епископу, показали су се „модри приштеви, којим около моштница, којим под мишцу, паки сад отиче гној и остали чуњашаг“ (гад). Требало је да неки од српских свештеника оде на дужност на лазарет, али њима се није ишло; изговарали су се на разне начине. Најпослед на ову дужност понудио је јерусалимски архимандрит калуђера који се налазио уз њега.

Било је и других незгода. Куга се појавила усред зиме а варош била без брашна и дрва. Нарочито је било тешко за нејач и „сиромаш“ јер би многи сиромаш,

да је било слободно изаћи, могао изаћи и на своји леђа дрва донети и своју дечицу огрејати“. Биров Јеф-тимије Давидовић предао је свештеницима 10 форинти да поделе „на мјастах нуждних и в последње нишчети живущих, који од срама не могу просити, ни пак мошчни заслужити в сије нужноје време, но гладом тајут“.

Како се болест кретала до краја јануара 1739, и шта је против болести предузимано сазнајемо из писма хаџи-Јована Дамјановића од 31 јануара 1739. У том писму обавештава он епископа како је од св. Михаила, откако је почела куга, умрло свега 27 особа „и ко том натуралнаја смрт“ и то углавном „сиромаси“, а не „зглаве човек или жена“. Он мисли да не би ни толико њих умрло али „у вароши остале битанге и пијанице, једна другој ходиле на даћу, и потребило са свим домом“. Када је он ово писмо писао налазило се од Срба на лазарету свега троје. Даље пише како су из Беча дошли доктори „и визитирали Будим и Горњу варош, и саде су у нашој вароши, и јесу прошли свух и нису нашли болесно ништа“ сем оних који су умрли од „натуралне болести“. Уједно је обавестио епископа да су сада Будим и Пешта потпуно раздвојени санитарним мерама.

А хаџија, као добар православац, обавештава епископа како ни црква, са своје стране, није ништа пропустила да умине куга. А тада је све сматрано као „дар божји“, заслужени дар, и да Бога треба молити да се та несрећа отклони. „И, пише он, кога се јави дар божји јесмо велики страх божји имали“, „и постили св. Димитрију, васехночнаја бденија била, и толико крат литију по вароши носили, и до данас непрестано ва церков ходимо и молимо се, и било у цркви општем народу, великим и малим, маслосвештеније и помазаније и велико имали смо по домови маслоосвештеније и водице, и труда сваштеником доста има. Нека им Господ плати.“ А Будимци су, пише он, имали

срећу да се у Будиму затекао архимандрит, вероватно јерусалимски, који је при себи имао „живоносно дрво“ „и јесу среди пијаве освећивали воду са оним живоносним дрвом. И многим људима сиромасом јесте ишао у дом сас оним дрвом. Без новца свештао и не узео ништа. И јесу се људи причестили сада који нигда нису при олтару били“.

Будимски прота који се, за време контумаца, затекао у манастиру Грабовцу па успео некако да се, преко пријатеља „и с трошком“, врати својој кући почео је обавештавати епископа о приликама у Будиму. У то доба куга је у Будиму била сасвим слаба па је прота у свом писму од 6 фебруара обавестио епископа како су доктори, који су „физитирали“ варош поднели „релацију“ у „санитеткомисију“; вероватно, врло повољну, јер се он надао да ће се варош ускоро отворити.

Али протина нада не само да се није испунила, него се куга распламтела, и то баш у Српској вароши. То се види из мера које је средином априла санитарска власт применила на српску варош. Не само да је била затворена „с горњом капијом код куле“, него и „шаранповом код компе (скеле), и чрез роштиљ“. А то се види и из оптужби осталих суграђана на Србе за које сазнајемо из писма које је упутио епископу бирова Српске вароши. Биров се жали што чује како иноверци тврде, „да су Раци болест донели“ и да ју разносе, јер „Раци се не чувају међу собом. Мртво тело вруће љубе, а кад га укопају онда се чаште и пију вино“. Биров је тврдио, као што се из излагања и види, да се болест прво јавила у Горњој вароши, а затим у Доњој, и то прво „у кршћана“. Обавестио је епископа да Српска варош има на лазарету четири човека „за наше новие“ који брину за оболеле Србе, било да су болесни од куге, било, од „натуре“. И српска општинска управа забранила је састајање и скупљање. „Не

дамо се мешати ни у вамилију, ни другим, за једно време“, пише биров.

Изгледа да су од куге умрли и доктор и „них-кнехти“ а како други нису постављани то је и строгост попустила те није било кога, ко ће „разлучивати“ здраве, „да се не трују от болних“. Куга је овом приликом нарочито косила у Горњој вароши и у Граду где, како је епископа обавестио поп Никола Миловановић, „регира смрт и многи доми запустили“. Иако су опасности од куге, због састајања биле велике, ни црквене власти ни верни, нису хтели да се одрекну својих верских дужности. Како је био Ускрс на домаку „ради исповеди и причестија свјатих тајни казивали смо у цркви народу“, пише исти свештеник, „да вси от малих до великих исповједајут се сего поста; тако су и поступовали“. Тих дана „болезновао“ је „от огневице“ Јефтимије Давидовић па су, писао је прота, „сви домажни јего в скрби велицеј“.

У мају је куга почела да коси и Србе и „Римњане“. На лазарету није било ни лекара, ни санитарског особља, а како није било јаче контроле „мјешајући се сродни и знајем“ епидемија се све више и више ширила. Будимски свештеници одреде да на лазарету врши дужност свештеник Василије, јер је „у својему дому без чељади“ а мртве — ако који умре у вароши — да не носе у цркву, него одмах на гробље. Умрли на лазарету сахрањивани су на посебном гробљу. Изгледа да је власт почела да пооштрава мере одвајања. По наредби жупаније није се смело ићи из места у место, а ако би био ко примећен да покушава прећи имао се „камењем или из пушке избити“ (тј. убити).

Али куга је страховито косила и међу Србима, и међу католицима. „Где усели у дом мало где који да остане; не отходит док не истребит“. И по савету лекара, и по савету власти, а још више из страха од смрти, почео се народ у великом броју насељавати по вино-

градима, или и у шуми, „по колибах“. Поп Васа умро је већ 21 маја, а убрзо се и други свештеник, који га је на дужности заменио, млади Јаков Поповић разболео, па је био стављен „под шпер“. Свештеник Никола Миловановић обавестио је епископа како је у Будиму овладао страх а и сам да је у страху јер „овом улицом највјејшче људи истребили се, и требе се, а у пијаци јешче засада, хвала Богу, здрави су“.

Како је болест хватала све веће и веће размере власт, како није имала ни лекара, ни санитарског особља, само је поштравала затвор, или стављала под „шпер“ куће, у којима су се налазили оболели. „На хатару по двоструко и троструко стојит“ (стража). Прота се у писмима жали како свештеници немају од чега да живе, јер „не имамо ода, нити што, да купимо; нити долази брашна, нити дрва“ а што има то је претерано скупо. Обавештава епископа да ће виногради остати неурађени јер посленика нема, а уколико их и има, скупи су.

Крајем маја а почетком јуна епидемија је ослабила и у Српској вароши, и у Горњој вароши, и у Граду али, уколико је прота имао добар преглед, још су многи живели по виноградима и шумама. „И роде се деца по пољу, и крстимо“. Ни у то време није народ, који је остао у вароши, одустајао од својих верских дужности. „И народ се причешћује сваке недеље и сваког свеца“, пише прота 12 јула, „кад стотина људи, кад и више. И молбан чинимо сваки дан по литургији с поклони и с молитвом. Који су људи у лазарету доста имаду јела и пића. Шиљу господари хлеб, вино, месо, штогод потребује“. Јавио се, да помогне Србима у Будиму, и Никола Божић из Ковина. Он „хоће да шиље своје марве да секу месо по пет новаца; и двеста мерова брашна. Не знамо пошто ћемо давати брашно“. Власт је, да би омогућила недељни пијачни дан, за становнике Горње вароши и Града, одредили до 8 сати, а Србима после 8.

Ни са свештеницима у Српској вароши није било добро. 14 јуна разболео се свештеник Никола Миловановић и већ 19 јуна умро, а код свештеника Константина разболео се ђак. И свештеници су послали своје породице напоље. „На контромацији“ служили су свештеници Гаврило Михајловић и Константин Белушевић и ђакон Јован, а у вароши служили су прота и архимандрит.

Као да је католичка црквена власт увидела да је потребно да се, бар за моменат, затворе цркве. Прота, као да је то једва дочекао али ипак није смео отворено да пита епископа, него завијено: „не знамо што ћемо чинити“ иако се то види из чињеница, како их је у писму поређао. Преко од његове куће поболеле су се две шокачке породице и он није крио, да је у страху. „Моје се срце смело до зела“, пише он.

Не знамо да ли је и шта је одговорио епископ на ово писмо. Знамо да је наш народ и даље наставио са својим верским обавезама а вероватно и стога што је куга у знатној мери попустила. „О св. Петру, пише прота, исповедали се људи, сва варош, и велико и мало, и све се причестило свјатих тајни“. Жалио се на незгоде што је варош затворена. „Знате у каквој тесноћи варош стоји, а врућина“. Али прота, то сазнајемо из писма попа Јакова Поповића од 28 јула, „велми убојал се је болезни“ па је, са својом породицом, прешао у виноград на Цифрабајеру, а у варош долазио недељом и празником. Из тога писма сазнајемо и о помору у Будиму. У мају и јулу, пише он, умирало је од „Римљана“ дневно по 20—25, па и до 30, а од наших 4—6, па и 8, а највише 10 душа. Овом приликом највише је страла српска чаршија. Само од 1 јула па даље умрло је у чаршији 25 од „поглавитих господаров“. Међу осталима, умро је и син Живана Бранковића, Дарије. Сада, пише он, има већ деветнаест дана како је болест у Горњој вароши и у Најштифту (Ујпешт) престала, а у Српској вароши „помало се налази“. За

преживеле је било најгоре што су паљене ствари, и храна, па и куће, па су остајали сасвим на улици, а живот је и иначе био веома тежак. Тако се жалио будимском епископу поп Јован Милић како држи код себе деду покојног свештеника Николе Миловановића „на трошку, и гола и боса су, ништа на себе добро не имаду, све је спаљено“.

Помор је уствари још увек трајао, иако слабије. Средином августа одређене су „из Града от сената комисије два човека, који будућ чистити и прати домове“. 25 августа, обавестио је свештеник Јаков Поповић, како „болест потихо престаје“ па пише, како се говори да у последња три дана нису „покопали ни от наших, ни от Римљан“, али „отнoсет из болесних постеља и хаљине на коли цихници, и палет“. Али како је куга у то време нарочито морила по селима то су поново појачане мере сигурности. „Под Гергелез поставила санитарет комесија тврду стражу, пише у том писму, по великих путах, да не би са села приходили продавати у нашу варош, понеже сељани окрестни поболели су се, и умирајут“. Ствари из оужених домова су паљене, а домове „кречлејисани“. Од 20 августа до 8 септембра није нико умро, али је убрзо умро општински писар Матеј. 13 септембра умро је од куге и млади свештеник Јаков Поповић који једва да је навршио годину дана свештеничке службе. Доктор није дозволио да га „у гробљу покопамо и да га испратимо, но под Герзелези укопат, и ноћу у 17сахати изнешен“. У свом писму епископу жалио се Јефтимије Давидовић на наш народ како не зна да се чува јер, једва да се куга мало примирила, а људи одмах почели „по бирцаузи и у кавану одити“. У самој вароши било је још увек веома тешко, па и опасно стање. Свештеник Јован Милић примио је у свој дом две кћери свештеника Миловановића јер се налазе зликовци „који су преболели, пак ношчију харају домове“. О берби је наређено људима да нарочито пазе да се радници међусобно не

мешају ни код куће, ни у винограду а „за главу“ (ће одговарати) ко јабанлије најмије“. Решено је да за време бербе буде отворена само једна градска капија, и то бечка.

У октобру, по протиним обавештењима, болест је у Будиму „врло престала“, „али се на околних селашврло умножила“. „От наших цикнехта (Момци који износе мртве) двојица су дигнути на контромацији и пшаур (прегледач) стоји на контомацији“.

16 октобра почели су, пише прота, „гди кога венчавати“. 31 октобра писао је да имају зиму „врло љуту и лед иде Дунавом“. Како је варош још увек била затворена то су, већ у октобру, оскудевали са брашном, па их је са храном морала помагати државна власт. „И да није профунте зло би било, и врло тешко сиромашом“. Животне намирнице су нагло поскупљивале. Прота пише како у вароши доста дрва али веома скупо „а брашна ниодкуд не може да се донесе. Врло мало домова у којима се профунта не једе“.

Крајем новембра куга је у Будиму сасвим престала. Почетком децембра ишла је комисија „од дома до дома испитивати, колико је умрло“. До 11 децембра 1739 „от наших шест стотине тридесет и једно“, тако је обавестио прота свога епископа. Крајем 1739, писао је прота, „слава Богу. Сад от наших нема никога у лазарети, нити у контромацији“. Место куге пише прота, јавило се друго зло: „Снег пао велики, што многи људи нису оволики снег запамтили, и зима веома љута“. Али још се нису изређале све несреће. Почетком марта нагло је отоплило „и дође воде кроз варош потоком. Неколико кућа, што је било от черпића, паде, али мало. Но слава Богу дне је било, те људи избегоше.“ Али варош је остала и даље затворена све до 10 марта, када „у једанаестом сахату дођоше у варош и поблицираше да смо отворени“.

Како су од куге прошли Срби сељаци у околним селима не знамо; биће још горе, него Срби у Будиму.

То судимо по случају у селу Шошкуту и Перкати. У Шошкуту, где су Срби живели заједно са Мађарима и имали своју цркву, умрло је од куге 200 српских душа. Отада даље нема више Срба у Шошкуту. Од куге су веома много страдали и Срби у Перкати и, како је писао прота, „како чујем и оно мало наших хришћана из Перкате селе се, који у Помаз, који у Чобанац“. (На насеље Перкату, као српско сећа данас презиме Перкаћански).

„КРШЋАНИ“

У Српској вароши све становништво било је нашег језика или, како су га Мађари називали „рацког“, али није било и исте вере. Сем православних „староверских“, „греци ритус“, било је и „католичких Раца“. Али ни они нису били хомогени. Било их је са свих страна: Шокаца, Буњеваца, Хрвата, Далматинаца, па и католичких Бугара; а највише Шокаца. Сви заједно чинили су они трећину становништва у Српској вароши.

И католици су имали своју општинску управу: свога бирова, своје ешкоте, таначнике, писара и тумача и своју „варошхазу“. Обе општине су, изгледа, биле у истом односу према магистрату али, то је очевидно, у међусобним односима у неким, не много важним стварима, Српска општина је одлучивала. Када се решавало о заједничким стварима, било да се проведе нека наредба више власти, нарочито магистрата, као одређивање цена, надница, одбрана од пожара, онда су се оба бирова, а каткада оба танача, састајали у варошком дому Српске општине. У варошком дому Српске општине састајали би се и претставници обе општине ако би се пресуђивао спор између првака обе општине.

Обе општине имале су да брину о вароши, да деле приходе и намирују издатке. И примања и издавања су, с времена на време, обрачунавана, или како се тада говорило, изводила „ревена“ између Срба и „крићана“ а по кључу два према један, што је одговарало броју душа а, вероватно, и пореској снази обе стране. Обе

општине су живеље у пристојној хармонији, неки знатнији сукоби нису нам познати. Иако је „Рацварош“ био једно насеље а Срби главно становништво, ипак су више власти, када се радило о целом насељу, водиле рачуна и о једној, и о другој страни. И када се Српска варош колебала, да ли да се приволи магистрату или војној управи, будимски ђенерал је 1707 призвао себи „на заказ“ и бирове, и ешкоте, и тумаче од обе општине. И тада, као и у свим тежим моментима, иступале су обе општине сложно.

Као општине пролазиле су обе једнако рђаво, али као појединци, бар у Граду, пролазили су „кршћани“ боље. Као католике магистрат или „Немци“ радије су их примали у грађане, него Србе. Тако и треба разумети жалбу Срба да буду равни са „кршћанима“. И Вукоман Лазаревић, када је био изаслан у Беч да изради грађанска права за Србе сасвим је исправно гледао на ситуацију када је у писму од 16 маја 1708 саветовао Будимцима да буду са католицима нашег језика, „у јединству“.

Како су се обе општине давиле у материјалним неприликама, један и то веома знатан број најугледнијих будимских Срба, њих тридесет, да би појачали свој положај према магистрату, поднели су 1710 предлог, да се обе општине споје у једну. О састанку на којем је разговарано о томе, забележено је како „сабраше се кметови и неколико братије почтене у варошки дом и договараше се, како би, и кога би бировом поставили. И тако учинише и урекеше да не би било на двојица, нити два бирова, ни други трошкови двоструко, нити слуге двоструко, него да смо spolu, да имамо једнога бирова, како и јесте биров саде од кршћанске стране, и ми ка њему поставимо од наше стране ешкоте и кметове да би била слога и јединство, такођер и од њихне стране кметове и ешкоте. Ако би могуће било тако да учинимо, да би се које време у љубови поживели“. На састанку су били и прваци ра-

зних цехова. Између осталих био је присутан и Вукоман Лазаревић. Како се развијала ова акција Срба не знамо, али од целе ствари није било ништа. Вероватно да Срби код њих, као добрих католика, нису наишли на разумевање а, врло вероватно, даје овај споразум ометао и магистрат, коме није никако ишла у рачун ова комбинација.

ЛИТЕРАТУРА: Витковић III, 61, 69, 93, 106, 148, 160;

БУДИМ И БЕОГРАД

Ослобођење Београда и дела Србије од Турске дочекан је од Срба Будимаца свакако са одушевљењем. Неки Будимци, родом из Београда и Србије, вратили су се одмах на своја огњишта, а нарочито они из Београда. Привредни односи између Срба у Будиму и Срба у Београду у новој ситуацији веома су се појачали: вршене су размене робе, имања, уортачавања, и др. Везе између Београда и Будима појачавала је „бечка лађа“ која је, вероватно, саобраћала у одређено време. Односи између општине Српске вароши у Будиму и српског Београда били су више него топли. Многи Будимци били су везани крвним и пријатељским везама са Београђанима, нарочито прваци. Врло угледни будимски биров Стојан Радојевић био је у кумству са једним од најугледнијих београдских бирова са хаџи-Гаврилом Рашковићем. Угледнији Београђани били су редовно гости будимске општине. 1733 обавестио је прота будимског епископа како је оберкапетан Вук Исаковић био у Пешти, а није сврнуо у Будим. У сукобима између угледнијих Београђана и Будимаца интервенисао је сам митрополит.

Будимци су помагали сваку важнију ствар Београђана. Београд такорећи није био ни ослобођен а већ 25 фебруара 1718 умолио је карловачки митрополит Вићентије Поповић хаџи-Манојла Николића и неке Будимце да помогну митрополиту Мојсију Петровићу, који је тих дана требао да крене у Беч, „рад варошана белиградских христијан, ако би им се могла какова

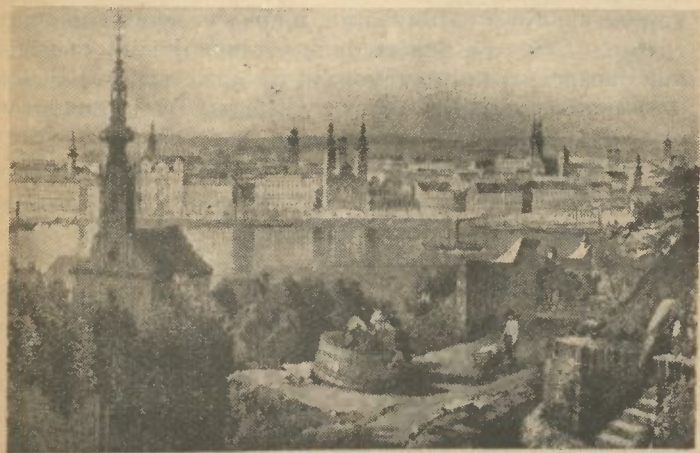
превелегија извадити“, да га упуте и размисле „на кога би такве вешти оставили, и ко би затим ходио“. 1733 скупили су Будимци више од 100 ф. за грађење београдске цркве. А када је почео аустро-турски рат од 1738—9 и из оно мало кореспонденције — јер је владала куга, па је кореспонденција била готово онемогућена — види се велика брига Будимаца о Србији и Београду. А будимци су, колико су знали, обавештавали свога епископа о догађајима у Србији. Тако је млади ђакон Јаков Поповић 25 августа 1739 обавестио епископа како „слишали смо велми Турчин бијет Белиград, и побегли су у Варадин из Белиграда наши и Немци, с својим женама и децом, и покажиом“ (пртљагом). Уствари он је забележио једну веома значајну сеобу. Београђани су и овом приликом морали да напусте своја огњишта и оснују ново насеље овом приликом у Варадинском шанцу и тако ударе темељ Новом Саду, каснијој „Српској Атини“.

Срби Будимци и општенародне ствари — Србе из будимске епархије првобитно су заступали Срби из Будима, Сентандреје и Пеште; они су делегате бирали и о свом трошку слали. У трошковима су Будимци и Сентандрејци учествовали са по две петине, а Пештанци са једном. Држање и делокруг делегата био је одређен пуномоћима и заклетвама. На челу делегата из будимске епархије обично је био будимски делегат — по правилу биров — који је подносио извештај о раду целе делегације. Нас овом приликом интересују делегати Будимаца и њихов делокруг.

Како је Арсеније Чарнојевић доста често и дуго боравио у Сентандреји то је био стално у договору са Будимцима који су, са пуно љубави и пажње, помагали „старца“, како је патријарх у народу зван. По смрти Арсенија Чарнојевића Будимци су се одмах са нарочитом пажњом „соборно“ обратили најбољем и најдаровитијем међу епископима, Исаији Ђаковићу, као

Будим око 1700

Српска црква у Будиму

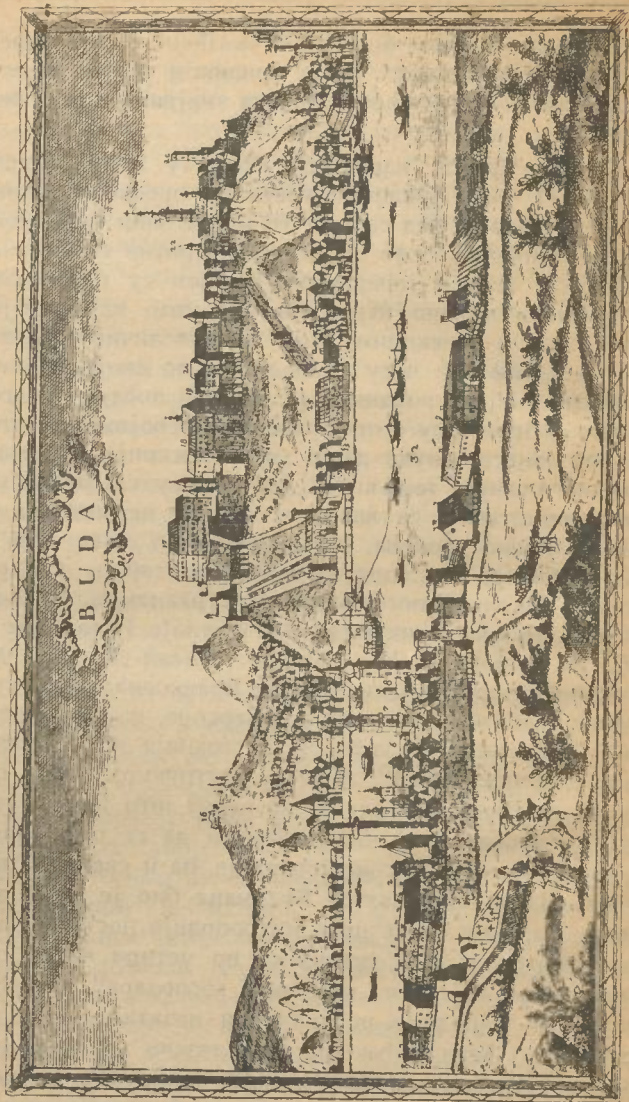
„оцу и учитељу“, са молбом да помогне „наш сиромашки народ (жоји) у Мађарској земљи особито (за себе) не има земље ни за једну стопу коњску, нити ма какве слободе, него понизни (понижени) и потурени од свакога“, па су га умолили, да изради Србима дозволу за избор новог црквеног поглавице. Али то није ишло лако, јер се без новаца није могло ништа. Исаије их је замолио за 100 дуката, „или скупите, или црквено пошаљите“ јер се, како је из свог искуства са „господствујушћим“ знао, код ових „празнима и таштима рукама“, није могло ништа.

Предлози будимске делегације готово редовно узимани су као основа за рад наших сабора и са разлогом: Будимци су живели међу Мађарима, у њиховој престоници, а најближе Бечу, први од Срба научили мађарски и немачки, први на својој кожи осетили начине „господствујушћих“ а међу Србима били свакако најкултурнији и најимућнији, и први успели да постану грађани. Сем тога они су били у сталној вези са високим јерарсима, који су морали да држе везу са Бечом а на свом путу за Беч били упућени на Будим, односно будимске Србе.

Предлози будимских Срба узимани су за основу рада народних и црквених сабора јер су били сасвим мало локалног, него општеномског карактера. То се види и из најстаријих упутстава даних делегатима будимске епархије 1708. У овим упутствима тражи се од делегата да сабор протестује код највиших државних власти што наш народ иноверци, па и саме власти, вређају именовом „низматити“, тражили су да Срби не морају славити католичке празнике; да се српским епископима дозволи скупљање десетка, и указује иста пажња као и католичким; да смеју подизати школе; да им се дозволи да имају штампарију; у варошима да уживају сва права као Немци и Мађари; Срби и официри и војници у војној граници да имају плату као и царски; и најпосле да и Срби могу постати племи-

ћима. Као што видимо биле су обухваћене елементарне жеље српског народа. Овом приликом жалбе нашег народа биле су упућене против највише државне власти.

Сасвим другог карактера биле су жалбе Срба 1712—3. И овом приликом узети су предлози Будимаца као основ за рад сабора. Будимци овом приликом почињу врло дискретно да се жале против себичлука и самовоље високе јерархије. Проблем су поставили чисто принципијелно наиме да оно, што народ даје митрополиту и епископима није њихово лично власништво са којим они могу располагати по својој вољи, раздавати својим рођацима и својој послузи, него народно добро те су стога тражили од својих делегата да сабор донесе одлуку да се „архиепископско не развлачи, него сачува темељито“, јер како су, са разлогом, приметили, „тешко се владамо, помоћи не можемо у садашња тешка времена, а архипастирско се не чува“. 1713—4 био је изасланик Будимаца на сабору у Карловцима Никола Димитријевић Чукурханлија. 1719 и 1722 био је изасланик Будимаца Станоје Радојевић а 1726, на сабору у Карловцима, Живан Бранковић. У пуномоћи коју су дали Живану Бранковићу каже се, да може „давати ва име нас, и у персоне, поред начина своје инструкције, тужбе и зактеванија наша понижејше да предложит“. А из те инструкције јасно се види да су Будимци желели, да народ што више учествује у управи народних добара и да се што више ограничи самовоља високе јерархије, па и свештенства уопште. Најважнији захтев Будимаца био је да се за врховну народну власт целе митрополије постави дванаест општенародних татора са по четири члана од стране цркве, војске и „варошких господара“, који ће бринути о народним пословима и пазити да „добро архијерејско ђаци и ђакони не развлаче“. Слично да свака епархија има на челу по три татора који ће митрополиту, по смрти епископа, предати покретну имови-

Будим око 1740

ну а од преосталога имања „исправити преставшему епископу за душу, и његовим млађим“. Други, не мање важан захтев, био је да народ врши изборе епископа од три кандидата, које предложи митрополит. У инструкцији се даље тражило да епископи на двору не смеју држати другу родбину сем матере и сестре. Тражили су да ни митрополит, ни епископи, не смеју никога без суда самовољно од цркве одлучити. Даље су тражили да се и самовоља парохиског свештенства ограничи. Пре свега тражили су да епископи свештенике не постављају „по новци“ тј. како ко плати епископу, него по способностима и честитости; неспособне и неваљале да могу епископи и преместити. И овом приликом тражено је да се уреди питање свитка тј. такса за разне верске и црквене функције. Најпоследње тражено је да црквене власти не кваре тестаменте, него да се поштује воља тестатора. Сам митрополит Мојсије Петровић обавестио је Будимце да на сабору „послане пункте и захтеванија соборно јесмо видели и прочитали“, и да је за будимску епархију за општенародног татора изабран Манојло Николић.

Наредних година имао је српски народ да издржи тешку борбу против аустријске државне власти која је желела да се српски народ у хабсбуршкој монархији подели у две митрополије: у карловачку, и београдску. У тој борби српски је народ победио, успео је да задржи јединственост, јер су се држали сви, и Срби из Србије као и они северно од Дунава и Саве, онога што је митрополит Мојсије Петровић рекао гувернеру Србије принцу Александру „да ништа ми сами по себи, једни сервиски народ, не можемо чинити, ићи отговарати сја без осталог свега народа“.

На сабору 1730 био је делегат Будимаца Јован Цветиновић а на погреб Мојсија Петровић био је изаслан Јефтимије Кнежевић. 1732 (?) „сви господари договорно учинише да будне путник Белиграду господар Димитрије Недељковић“. Наредне године, 13 фе-

бруара, обавестио је биров Орестије Радишић будимског епископа да се Рајко Прерадовић не може да прими за делегата али, уверавао је он епископа, Будимци ће послати посланика и неће се „уклонити за општенародноје добро“ и „трошка на наш варош, и на наш овдашњи мали народ што се буде нашло хоћемо носити“ иако „помошчи неимамо у трошку ни у каквом, нити смо имали“.

На сабору од 1735 био је делегат Будимаца Живан Бранковић. Том приликом указана је Будимцима нарочита пажња, можда обзиром на догађаје који су се очекивали. Том приликом за општенародне тудоре избрана су два Будимца, Живан Бранковић и Јован Цветиновић.

1737, када се осетила опасност од рата са Турском, општенародни тудори закључили да се најважније ствари и драгоцености београдске митрополије пренесу у Будим. Ствари су прво биле поверене на чување („на аманет“) браћи Јовану и Александру Прерадовић, а затим, 6 фебруара 1737, узета од ових и предате Орестију Радишићу и Стојану Радојковићу. Ствари су биле запаковане у сандуке и предане овима у присутности будимског епископа Василија Димитријевића и општенародних тудора: Гаврила Рашковића, Живана Бранковића и Јована Цветиновића, као и угледних Будимаца Николе и Јефтимија Давидовића, и Мишка Ивановића.

Орестију Радишићу дата су на чување два сандука. У једном су се налазиле три кутије од „белог плеха“, у којем су се налазили оригинали привилегија, старих и нових, „видимиране копије“, царске потврде митрополита и епископа, и „прочаја писанија“. У другом сандуку од железа биле су драгоцености златне, сребрне, бисерне и „лажувертли“.

И Стојану Радојковићу биле су поверена два сандука. У „црном, кожом опшивеном“ и „са турским катанцем“ закључаном, налазили су се митрополитска

митра и многе златне и сребрне ствари. У пљоснатом сандуку „са француским катанцем“, налазиле су се пре-тежно сребрне ствари из „београдске резиденције“. Сви сандуци били су запечаћени митрополитовим печатом. Све ствари које су се налазиле у сандуцима биле су побележене.

И Орестије Радишић и Стојан Радојковић заклели су се да ће ове ствари чувати и пазити „како исто своју душу и тело, и хранити от свакога несрећнаго и злога случаја“ и да осим њих и „доле потписани, нитко ин (други), не увест, нити будем коме јавити, нити исказати, ни ближњим, нити сродним“; нити ће коме ове ствари предати без заповеди оних који су им ове ствари предали. Колико су се дуго ове ствари у Будиму задржале не знамо; можда до краја рата, а онда су, вероватно, пренете у Карловце.

ЗНАЧАЈ БУДИМА

Општесрпска историја Будима није дуго трајала: од Велике сеобе до ослобођења Београда од Турака (1718). До тада је Будим био заиста прва варош у српском народу, а од тада даље стоји на челу српскога народа Београд, али му је Будим десна рука, нарочито првих година. У чему је значај Будима по српски народ? У Будиму су се, по Великој сеоби, настанили и живели наши преци, они први и најбољи, пореклом из матичних области, из Старе Србије и Шумадије, дакле из колевке српског народа, и из Будима — иако ван етничке масе свог народа — и у престоници мађарских краљева, бринули о целом српском народу. Није случај да су се, и патријарх Арсеније Чарнојевић, а по његовој смрти и његови прејемници, сви редом, обраћали за савет и помоћ Србима Будимцима, а ови су их заиста и помагали у свим правцима. Будимци су се борили против државне власти, која је хтела да окрњи право српског народа, а на народним саборима воде они главну реч против самовоље високе јерархије, и покварености међу калуђерима и свештенством. Упутства дана њиховим изасланицима, ма колико кратка, чинила су програме, политичке и културне, целог нашег народа. И када се појавио Доситеј Обрадовић, заслугом Будимаца, он је за своје идеје нашао у нашем народу, нарочито међу варошким становништвом, потпуно припремљено земљиште. И не само објашњење Доситеја Обрадовића, него и основе готово свим нашим

културним тековинама треба тражити у напорима Срба Будимаца.

Па и из школе, са којом су Будимци били толико незадовољни, изашле су крупне личности, неки од њих били су прваци нашег народа у то доба. Из те школе изашли су: митрополити Исаије Антоновић и Павле Ненадовић, епископ горњокарловачки Јосиф Стојановић, и епископ арадски Пахомије Кнежевић, генерал-мајор Павле (Димић) Папила, генерал артилерије Павле Давидовић, и сликар Јоаким Марковић. А биће да су и први граничарски официри у Поморишју били пореклом Будимци, јер пада у очи да њихова презимена сретамо у Будиму, као: Добрић (Закин), Кнежевић, Остојић Цветинковић. Овим списком свакако нису исцрпене све угледне личности родом или пореклом из Будима.

Тамо касније родио се у Будиму славни композитор Корнелије Санковић.

Жалосна је историја Срба у Будиму. Против њих као да су се борили и људи, и природа. Далеко од своје етничке средине, а у средини која их није волела, без одређеног правног положаја, били су они остављени самовољи не само локалних власти него и појединаца, а економски крајње искоришћавани. Поред других, крупнијих и ситнијих недаћа, једна поплава и две куге упропастиле су Србе у Будиму. Поплава од 1712 упропастила их је материјално, а куге, материјално и морално. Нарочито куга од 1738—9 била је по Србе поразна: бројно знатно умањени а, што је још важније, међу њима су помрли они најбољи, „зглаве људи“, а то их је обезглавило у акцији и мисији. Општенародна историја Срба у Будиму била је завршена; од тада даље историја Срба у Будиму је локалног карактера.

Па и то није све. И сам развој прилика био је против њих. Наместо Будима почиње да се необично брзо развија Пешта, која је имала несразмерно повољније услове за развој великога града, него Будим. Већ у

XVIII веку Пешта, која је била насељена Мађарима, прогутала је Будим не само у привредном, него и у етничком погледу. Све етничке групе, па и Немце, који су у Будиму доминирали, готово су збрисане, или сведене на незнатне факторе. Па и у односу између Срба у Будиму и оних у Пешти одиграо се сличан процес. Тежиште српског живота прелази на Пешту где су Срби били некад бројно много слабији. И када долази до оснивања Матице српске она није основана у Будиму, него у Пешти. Али како је од нагодбе (1867), Пешта нарочито снажно напредовала Српској матици у Пешти, у срцу мађарског народа, није било станка, те се Матица преселила у Нови Сад да зрачи Србима у Војводини, док је српски народ нашао своје упориште у Србији и у Београду.

РЕЧНИК

мање познатих речи које се у овој књизи
често срастају

Аба, врста дебелог сукна.

Абација, кројач који прави одела од абе.

Авли (хавли) — марама, „велика бјела марама што се вјешају дјевојке кад се удају“.

Аков, 54.30 литре.

Алија, покривач преко стола; горњи део неке ствари.

Алкали, са халком, са беочугом.

Аћамајстор, заменик цехмајстора.

Бајир, обала.

Баца, димњак, прозор, канцеларија.

Без, платно.

Биров, старешина, претседник општине.

Богасија, памучна материја алеве боје, која је донешена из
Скадра.

Бојали (конци) шарен, ишаран.

Бортна, гајтан за ушивање.

Бошча, шал, марама од платна ишарана вуненом или памучном пређом.

Бурунцук, тешко свилено платно за кошуље.

Бургер (пургер), грађанин.

Бургимајстор, претседник општине.

Вајда (фајда), корист, добитак.

Вада, рок.

Вандровати, путовати, странствовати, учити на страни.

Веренђезија, врста памучне пређе жућкасте боје.

Галон (галун), шав, бортна.

Герзелез, брдо код Будима на Дунаву. „Србљи приповједају да је некакав Турчин из Босне Герзелез Алија, који се пјева и у пјесмама, скочио на коњу с тога брда у

Дунаво за царево здравље, кад су Турци освојили Будим“. (Караџић В. Рјечник). Ђ. Поповић мисли да је ово име настало од мађарског назива овог брда (Гелертхеђ) па је ово подешено према турском језику.

Дара, бруто.

Дизга, подвеза за чарапе.

Дизија, низ.

Дискос, тањир сличан плочи на којем стоји у цркви путир, или се на њему скупљају прилози за цркву.

Долама, дугачка хаљина преко које се пасео појас.

Дудаш, гајдаш.

Дунђерин, дрводеља, тесар.

Ђердап, огрлица од шкољкица, ђинђува, бисера или новаца.

Ђугум, велики бакарни суд за воду.

Ђулсуј, ружина вода.

Еснаф, дружина, друштво, удружење.

Ешкут, поротник.

Зубун, део горње одеће.

Ипекћенар, вероватно ћенар тј. врста ланеног платна израђеног у Пећи.

Имам, „у камиша оно што се метне у зубе“.

Истива лула, направљена од беле земље или окамењене морске пене.

Јабанџија, странац.

Јапунце, кратка кабанџица од грубе, неваљане вуне.

Јенишер, врста свиле.

Кадер, који може.

Каил, спреман, задовољан.

Калај, коситар, цин.

Калем, наврт.

Калпак, „од коже, или од материје на њу налик, начињена капа“, или капа оперважена крзном.

Калчине, „од сукна, као велике чарапе што се носе у чизмама“, врста чарапа.

Каплансан, постављен, окрпљен.

Капамација, занатлија који прави покриваче, или хаљине од свиле.

Каријан. Он се писао Ignatius Christoforos Quarient, а имао је предикат de Quarient et Raal. Имао је аустријско и

угарско племство. Шта је био по народности, и како се читало његово презиме — не знамо. Нама се његово презиме чини као француско, и тако га читамо. Наши стари звали су га Кварент — Кварентије. Једно време био је посланик у Москви. По повратку био је дворски саветник и, изгледа, имао реферату о словенским стварима. 1708 узели су га Срби за свог правног саветника, или „патрона“, да их саветује и помаже у стварима, које су решаване на царском двору.

Кариџија, врста теже тканине.

Карта, хартија.

Картон, једна врста тканине. Једна врста од овога звала се концикартон.

Кат одела, пар одела.

Катана, царски војник.

Каференгија, тамно вишњева боја.

Каштига, казна.

Кварент или **Кварентије** в. Каријан.

Квинтлик или драм, мера за тежину.

Кишбиоров, служитељ у општини.

Клобук, шешир.

Кмет, одборник, таначник.

Кондир, пехар, врч.

Контент, спреман, задовољан.

Контомац, карантен; бити одвојен од осталог света.

Контрабант, кријумчарење, кријумчарена роба.

Куруц, војник као присталица кнеза Ракоција.

Лазарет, болница, карантин.

Лаутовати, гласити, објављивати.

Лацуверт, азуран, чивит боје.

Леген (леџен), умиваоник од бакра.

Мави (мавен), плав.

Магистрат, општинска (градска) управа.

Мазоланка, врста сукње.

Мазул, отпуштен.

Маријаш је вредео $28\frac{1}{4}$ — $28\frac{1}{2}$ новца.

Мента, врста ћурка кројена на мађарски начин.

Меров, је имао 62,50 литре.

Мор (мораст), тамноплав.

Мумџија, свећар.

Мусул(ин), фино ткање од кончане материје.

Наказати, научити, васпитати; казнити.

Новац, 100 новаца ишло је у једну форинту.

Обрштар, пуковник.

Ока. Као мера за шупљину имала је 1.764 литре, а као мера за тежину 1.281,24 грама.

Паламар, врста конопца.

Пантљика, трака вршца.

Пантовлије (пантофлије), папуче.

Парачик, парче.

Партик, роба.

Паћелот (паћел, паћело), убрадач.

Пафта (павта), карика, мало сребрно или златно дугме, или копча.

Перваз, поруб, опшив.

Перде, преграда, завеса, вео.

Пешкеш, дар.

Пештемаљ (пиштемаљ), плаветно платно; памучни убрис за купање.

Плацмајор, заповедник места.

Плацлајтнант, заповедник редарствене страже.

Протишталовати, протестовати.

Профунта, војничка храна, тајин.

Прочи, остали, следећи, наредни.

Пургер, грађанин.

Пургермајстор, в. бургимајстор.

Раки-сапун, мирисни сапун.

Раша, ретко сукно од четири нити.

Ревна, заједнички, сложно.

Рештаниција, заостатак.

Розолија, врста ликера.

Рсуз, крадљивац, дупеж.

Рујева боја, тамносмеђа.

Руфет, дружина, удружење, друштво.

Сарандар (саландар), парастос од 40 дана по смрти.

Саргија, завој, корице.

Сермаја, имање.

Серсан, омотач денкова трговачке робе; опрема.

Сахан, чинија, здела.

Силај, појас за оружје „у који се пиштољи и ножеви задевају“.

Синђев, „на сукњи постава одоздо око једне подланице широка“.

Синђир, ланац.

Табак, занатлија који штави кожу.

Табан(а), српски назив за Српску варош у Будиму.

Табанце, кратка пушка.

Тал, део.

Талпа, „као велика дебела даска“.

Танач, општински одбор.

Таначник, општински одборник, кмет.

Тачадија, занатлија који је правно неку врсту капе (таке) од коже.

Тенцера, бакарна чинија.

Тепсија, плитка округла посуда, у којој се нарочито пече пита.

Тештер, бележница.

Тесте, туце.

Труц, пркос.

Труцовати, пркосити.

Ћама, нека врста материје од које се правило женско одело.

Ћилит, брава.

Ћурдија, „сад изобичајена женска хаљина од штављене коже“. У Војводини кратак кожни капут, у Србији дуги женски кожни капут без рукава.

Уруп, јединица за дужину; осмина аршина, или три прста; четвртина од неке целине.

Форинга, имала је 100 новаца.

Фрефт, странац.

Фунта је тежила 560.06 грама.

Фурдација, трговац са разноврсном робом.

Фуа, или вута, нека памучна модра материја; врста опрегаче.

Хаднађ, поручник.

Хајдук, пандур, милицајац; народни војник.

Хак, плата.

Харч, трошак.

Хегедуш, који свира у виолину.

Хесап, рачун.

Хешкили, веома, здраво, подобро, с љубављу „особито се говори у Сентандреји“.

Хисе (исе), део.

Хофкомора, дворска комора.

Хофкригсрат, Дворски војни савет.

Хунцвут, обешењак, неваљалац, нитков.

Цвилах „јакко густо ланено, или кудељно, или памучно платно“.

Цех, дружина, удружење, друштво.

Чампраг, копча испод врата, медаљон.
Чаткија, велики рубац којим се жене огрћу.
Чивт, двоје, пар.
Чултар или чултан, покровац.

Џоча, врста платна.

Шик, златна срма.
Шамија, убрус, марамица.
Шиш, гвоздени ражањ.
Шише, боца, чокањ.
Шпер, затвор.
Штокхауз (штукхауз), затвор, тамница.
Шотрихтер управник града.
Штроф, казна.

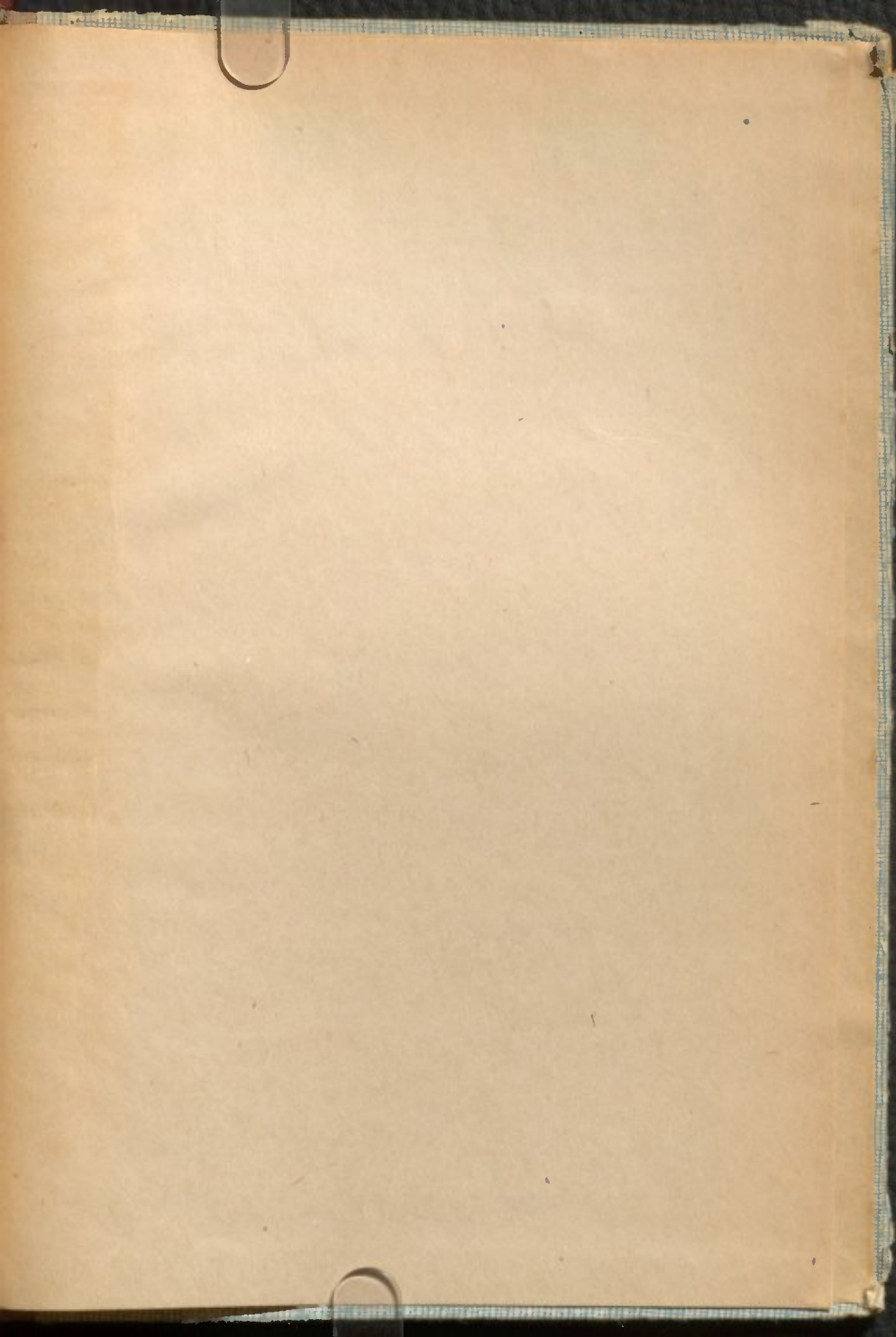
САДРЖАЈ

	Стр.
Предговор	5
Увод	9
Срби у Будиму пре Велике сеобе	11
Етнички састав становништва у Будиму	14
Број Срба у Српској вароши	
Изглед Будима	17
Изглед Српске вароши или Табана	
Варошки дом	21
Будимски Срби	23
Пописи Срба Будимаца — Попис од 1702 — Попис Срба Будимаца од 1720 г.	
Општинска управа	35
Српска општина до 1726 — Магистрат и српска општина — Биров — Избори или „промена“ бирова — Ешкути — Кметови или таначници — Танач — Одбори — Скупштина — Специјални одбори — Народни збор	
Списак бирова, ешкута и таначника од 1700—1740	54
Ко су били бирови	61
Остали службеници и помоћно особље	67
Писари — Тумачи — Кишбиrow или мали биров — Вратари („капуши“) — Стражари — Кочијаш („јагер“)	
Плате и награде претставника, службеника и помоћног особља	73
Плата бирова — Награде ешкута — Награде таначника — Плата писара — Плата тумача — Награда кишбиrowа — Награда вратара — Награда хајдука	
Јавни ред и морал	77

	Стр.
Магистратске наредбе — Пожари — Црквене наредбе	
Како се званичило у српској општини	84
Општински новац — Печати	
Ракоцијев устанак и случај народног капетана „тарамбаше“ Радоње	91
Насиља царског капетана Перкација у Будиму и „немачке пратике“ у Бечу	101
Куга од октобра 1709 до марта 1713	130
Поплава Дунава и провала облака 1712	134
Привредни живот	137
Будимски Срби по занимању 1706—7 — Цехови — Пријем у чланство — Мајстори — Калфе — Шегрти — Цеховска организација — Цехмајстор, аџамајстор и солгаломештар — Вашари — Брига цехова о својим члановима — Приходи — Расходи — Званичење — Печат — Цеховска лада — Барјаци — Састанци — Избор управе — Суд — Спорови међу цеховима	
Шта се могло купити у будимским трговачким радњама	158
Мере — Новац — Цене	
Дажбине	165
Порески објекти — „Дишкреције“ — Издржавање општине — Позајмице и зајмови — „Секуције“ — Преглед општинских рачуна	
Борба Срба Будимаца да постану грађани	187
Мисија абације Вукомана Лазаревића — Мисија хаџи Манојла Николића — Борба са генералом и магистратом — Мисија Живка Ратковића 1720 и 1723—4 — Списак Срба грађана	
Верски и црквени живот	207
Српска „општества“ — Будимска епархија и будимски епископи — Ставропигија — Црква — Гробља — Приходи — Расходи („походак“) — Сиротињски и „школански“ фонд — Црква и општина — Литије — Црквена слава — Свештенство у Будиму — Калуђерице — Милостиња и свитак — Сукоб са епископом Викентијем Поповићем — Сукоб са епископом Михаилом Милошевићем — Тестаменат епископа Михаила Милошевића — Епископ Василије Димитријевић —	

	Стр.
Скандали егзарха Нектарија Димитријевића — Ка- толици према Србима као православним	
<i>Школа и учитељи</i>	258
<i>Кућа</i>	268
Намештај — Посуђе	
<i>Ношња</i>	272
Материје — Шгофови — Мушка и женска ношња — Мушка ношња — Женска ношња — Женски украси	
<i>Породични живот</i>	280
Породице — Свадбе — Сукоби у браку — Сукоби у породици — Тестаменти	
<i>Господар Ђука, његова жена госпођа Соса, и њихов син Ђира</i>	300
<i>Друштвени живот</i>	319
„Народни предњаци“ или „зглаве људи“ — Остало становништво	
<i>Сукоби у друштву</i>	325
Сукоби међу првацима — Свађе и остали пре- ступи — Суд	
<i>Вештице</i>	345
<i>Важнији догађаји</i>	350
Проглашење Јована Монастерлије за подвојводу — Последњи дани капетана Пере Сегединца — Гости	
<i>Куга 1738—1740</i>	360
<i>„Крићани“</i>	370
<i>Будим и Београд</i>	373
Срби Будимци и општенародне ствари	
<i>Значај Будима</i>	382
<i>Речник</i>	385

MCGILL UNIVERSITY LIBRARY

526479

